

ณ เมรุวัดท่ามะอ้าย อ.บางปะกง จ.ฉะเชิงเทรา

กาฬสพท. ๒๒ มีนาคม ๒๕๓๕

ประเพณีเนื่องในการตาย

ของ

เสฐียรโกเศศ

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายมงคล (สุน) อินดี

เป็นกรณีพิเศษ

ณ เมรุวัดท่าสะพาน ต.ท่าสะพาน อ.บางปะกง จ.ฉะเชิงเทรา

วันอาทิตย์ที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๔

ประเพณีเนื่องในการตาย

ของ

เสฐียรโกเศศ

เลขหมู่หนังสือ ๓๙๓.๒

ISBN 974-7423-30-8

พิมพ์ครั้งแรก

พ.ศ. ๒๔๘๒

พิมพ์ครั้งที่สิบ ๓,๒๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๓๔

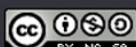
ในงานพระราชมณเฑียรสถาน นายมงคล (สุน) อินดี

มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป
Sathirakoses-Nagapradipa Foundation

ChangeFusion
OPENBASE.in.th

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-NonCommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๑๓๗๐

สำนักพระราชวัง

๒๘ มกราคม ๒๕๓๔

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเพลิงศพ
นายมงคล อินดี เบ็ญจรัตน์ ๓ เมรุวัดมหาธาตุ อําเภอนางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

วันอาทิตย์ ที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๓๔ เวลา ๑๖.๓๐ น. พระราชทานเพลิง

นุศม งามพ.

นางสาว นาน.

วัน	หน้าที่
	พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเวียน เจ้าภาพศพ นายมงคล อินดี
	เพื่อทราบ.

ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง
โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

สำนึก ในพระมหากษัตริย์คุณ ล้นเกล้าล้นกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า ทุกคนในครอบครัว “อินดี” สำนึกในพระมหากษัตริย์คุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมที่ทรงมีพระเมตตาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเพลิงศพ นายมงคล (สุน) อินดี ในวันอาทิตย์ที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๓๔ นับเป็นพระมหากษัตริย์คุณและเกียรติอันสูงสุดแก่ นายมงคล (สุน) อินดี ตลอดจนสกุล “อินดี” ทุก ๆ คน หากนายมงคล (สุน) อินดี จะยังทราบโดยญานวิถีใดก็ตาม คงจะมีความปิติชื่นชมโสมนัส และสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณหาที่สุดมิได้

ข้าพระพุทธเจ้า “ครอบครัวอินดี” และบรรดาคณะญาติ ขอโน้มเกล้าโน้มกระหม่อมถวายบังคมใต้เบื้องพระยุคลบาท ด้วยความสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณเป็นล้นพ้น ไฉนเชื้อเกล้าเหนือกระหม่อม เพื่อเป็นสิริสวัสดิ์พัฒนามงคล แก่วงศ์สกุลสืบไป และจักขอยึดมั่น จงรักภักดีต่อใต้เบื้องพระยุคลบาททุกพระองค์ ตราบชั่วกาลนิรันดร์

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า
ครอบครัวอินดี

คำนำ

ในงานพระราชเพลิงศพนายมงคล (สุน) อินดี ณ เมรุวัดท่าสะพาน อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา กำหนดงานวันที่ ๑๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ นายสมเกียรติ อินดี ผู้เป็นบุตรได้มาแจ้งแก่มูลนิธิ เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ว่า มีความประสงค์จะขออนุญาตพิมพ์ หนังสือเรื่องประเพณีเนื่องในการตาย ของ เสฐียรโกเศศ (นามแฝงของ ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน) เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ยินดีอนุญาตให้พิมพ์ได้ดังประสงค์

ประเพณีเนื่องในการตายนี้ เสฐียรโกเศศได้เรียบเรียงขึ้นรวมอยู่ใน ชุด “ประเพณีเก่าของไทย” โดยแบ่งเป็น ๕ ตอน คือ

๑. ประเพณีเนื่องในการเกิด การเลี้ยงดู และการศึกษาเล่าเรียน
๒. ประเพณีเนื่องในการแต่งงาน
๓. ประเพณีเนื่องในการสร้างบ้านปลูกเรือน
๔. ประเพณีเนื่องในการเป็นอยู่ของชาวไทย มีการทำบุญ การ สุนทรินเรียงและอาชีพ เป็นต้น
๕. ประเพณีเนื่องในการตาย

การเรียบเรียงแต่ละเรื่องนั้น เสฐียรโกเศศไม่ได้เรียบเรียงเป็นลำดับตั้ง ข้างต้น เมื่อเห็นว่าตอนใดรวบรวมหลักฐานได้สมบูรณ์แล้วก็จะเรียบเรียง ขึ้น เฉพาะเรื่องประเพณีเนื่องในการตายนี้ เสฐียรโกเศศได้เรียบเรียงขึ้น เป็นลำดับที่สองรองจากเรื่องประเพณีเนื่องในการสร้างบ้านปลูกเรือน มีเนื้อหาสาระให้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีของคนไทยโดยเฉพาะ ทางภาคกลางที่ประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณในเรื่องการตาย การทำศพอย่างละเอียด โดยรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์เหตุผล ที่มาของ ความเชื่อ การเปลี่ยนแปลงและการกลายของประเพณีดังกล่าว พร้อมทั้ง เปรียบเทียบเรื่องบางประเด็นกับประเพณีของต่างชาติ นับเป็นงานนิพนธ์ ที่รวบรวมเนื้อหาของประเพณีเนื่องในการตายได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ซึ่ง เสฐียรโกเศศได้ชี้แจงเรื่องการเรียบเรียงประเพณีเนื่องในการตายนี้ไว้ใน

หนังสือฉบับพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ดังได้นำมาพิมพ์ไว้ในตอนต้นของเนื้อเรื่องนี้แล้ว

การพิมพ์เรื่องประเพณีเนื่องในการตายในครั้งนี้ นับเป็นครั้งที่สิบได้พิมพ์ตามต้นฉบับ ซึ่งกรมศิลปากรได้จัดทำเชิงอรรถอธิบายความเพิ่มเติมในบางแห่ง และได้พิมพ์รวมอยู่ในหนังสือ “ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตเกิด-ตาย” อันเป็นหนังสือในงานนิพนธ์ชุดสมบูรณ์ของศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน หมวดขนบธรรมเนียมประเพณี เล่มที่ ๔ กรมศิลปากร องค์การค้ำของครุสภา และมูลนิธิเสฐียรโกเศศ นาคะประทีป พิมพ์เผยแพร่ในวาระครบ ๑๐๐ ปี ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน และองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติประเกียรติคุณเป็นบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมระดับโลก ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๑

อนึ่ง การจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้ขออนุญาตนำบทสวดมนต์และประวัติพระพุทโธธรรมารวมพิมพ์ไว้ด้วย พร้อมทั้งเรียบเรียงประวัติ นายมงคล (สุน) อินดี ผู้วายชนม์ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ขออนุโมทนาในกุศลราศี ทักขิณานุปาทน ซึ่งเจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ นายมงคล (สุน) อินดี และได้ให้พิมพ์หนังสืออันมีค่านี้แจกจ่ายเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้ นายมงคล (สุน) อินดี ผู้วายชนม์ประสบแต่อิฏฐคุณมณูญผลในสุคติสัมปรายภพสมดังเจตจำนงของเจ้าภาพจงทุกประการ

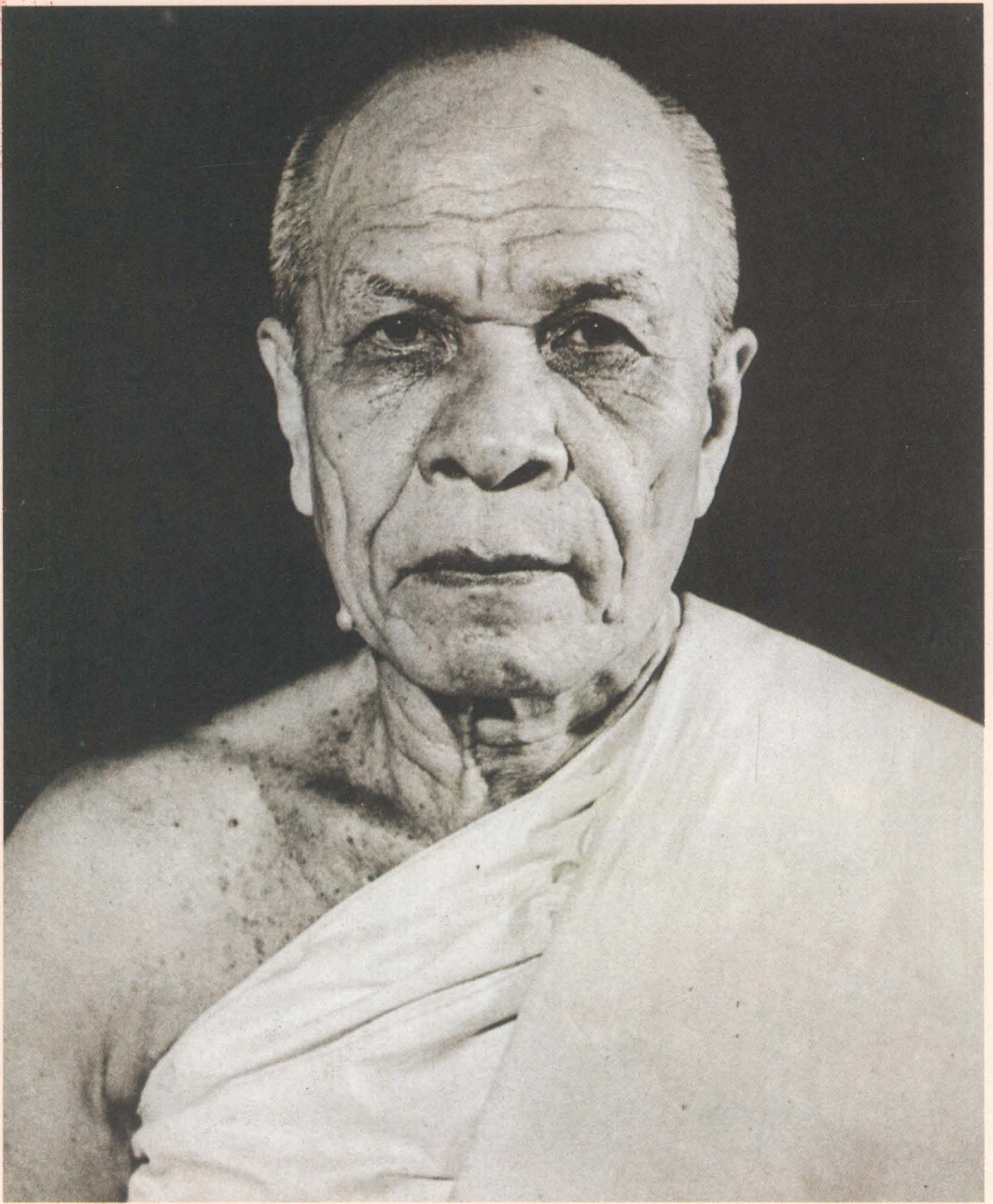
มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป

กุมภาพันธ์ ๒๕๓๔

หลวงพ่อโสธร

วัดโสธรวรารามวรวิหาร จ.ฉะเชิงเทรา

“หยุด....สำเร็จทุกอย่าง”

พระมงคลเทพมุนี

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

ถ่ายสมัยสมณศักดิ์ เจ้าคุณธรรมกิตติ อายุ ๘๘ ปี

วัดอินทรวihar บางขุนพรหม กทม.

สมเด็จพระญาณสังวร

คุณพ่อมงคล (คุณ) อินดี

ชาตะ พุทธศักราชที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๘

มรณะ พุทธศักราชที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๖๓

สรีระอายุ ๖๕ ปี ๙ เดือน

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ เปรตเกล้าฯ พระ-
ราชทาน ของที่ระลึกแก่ นายมงคล (ครูสุน) อินดี
ในโอกาสเสด็จเยือนวัดโสธรวรารามวรวิหาร และ
เสด็จเยี่ยมพสกนิกรจังหวัดฉะเชิงเทรา

ประวัติ
คุณพ่อมงคล (สุน) อินดี
โดยสังเขป

คุณพ่อมงคล (ครูสุน) อินดี เป็นบุตรคนที่ ๗ ของคุณปู่หู่ (หาญ) คุณย่าเฮียง อินดี เกิดในครอบครัวชาวนา เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๖๘ ปี จฉุ ณ บ้านเลขที่ ๒๓ ตำบลหนองจอก อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๑๒ คน ดังต่อไปนี้

๑. นายгүй อินดี (ถึงแก่กรรม) สมรสกับ นางพิน สกุนณี
๒. นางสาวน มั่งมี (ถึงแก่กรรม) สมรสกับ นายโป มั่งมี
๓. นางบุญช่วย พงษ์พิทักษ์ (ถึงแก่กรรม) สมรสกับ นายเล็ก พงษ์พิทักษ์
๔. นายสุข อินดี สมรสกับ นางเมี้ยน ใจตรง
๕. หลวงพ่อสันติ (เส็ง) ปิยวณฺโณ (อินดี) สมรสกับ นางพิศวง ชัยบัณฑิตย์
๖. นางจ้อย สุขสวัสดิ์ (ถึงแก่กรรม) สมรสกับ นายสนุ่น สุขสวัสดิ์
๗. ครูมงคล (สุน) อินดี สมรสกับ นางกิมกี แซ่ลิ้ม
๘. นางแดงแอ ศรีพงษ์ สมรสกับ นายสมจิตต์ ศรีพงษ์
๙. นางตั้งออ สกุนณี (ถึงแก่กรรม) สมรสกับ นายสำเภา สกุนณี
๑๐. นายพรหมประสิทธิ์ อินดี สมรสกับ นางระเบียบ แยมเกษร
๑๑. นางปราณี หนูรี สมรสกับ นายบุญยัง หนูรี
๑๒. นางสาวกร วังวอน สมรสกับ นายฉวน วังวอน

ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนวัดสุขารามสามแยก (วัดสามแยก) ตำบลหนองจอก อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔

หลังจบการศึกษาได้ช่วยบิดา มารดา ประกอบอาชีพ ทำนา ทำสวน ด้วยความวิริยะอุตสาหะพร้อมทั้งควบคุมดูแลน้อง ๆ ทุกคน ให้ช่วยกันทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ การทำนา ได้ผลผลิตดี สวนครัว และสวนผลไม้สามารถเก็บขายเป็นรายได้เลี้ยงครอบครัว ได้ตลอดทั้งปี

ปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ครูสุนได้บวชเรียน ๑ พรรษา ณ วัดสามแยก ตลอด ๑ พรรษาเป็นพระที่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด

หลังจากลาสิกขาบท จากสมณเพศ ก็เริ่มชีวิตรับราชการครู ในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้บรรจุที่โรงเรียนประชาบาลตำบลบางปะกง (ร.ร.คลองพานทอง) สอนอยู่ ๔ เดือน แล้วย้ายมา

บรรจุที่โรงเรียนวัดสุขารามสามแยก สอนอยู่ที่โรงเรียนนี้เป็นเวลา ๑๒ ปี จึงอำลาชีวิตครูออกมาเป็นพ่อค้า

หลังจากเป็นครูได้ ๓ ปี ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้สมรสกับ นางสาวกิมกี แซ่ลิ้ม อาชีพหลักหลังแต่งงานก็คือ รับราชการเป็นครู อาชีพรองคือ พ่อค้าของชำ และชาวนา ครูสนกับคุณแม่มกิมกี มีบุตรธิดา ๗ คน เป็นบุตรชาย ๒ คน บุตรสาว ๕ คน คือ

๑. นายสมเกียรติ (กิมย้ง) อินดี สมรสกับ นางสาวสุทธิทิพย์ เกียรติสมุทรชัย
๒. นางสาววรรณ (กิมลั้ง) อินดี สมรสกับ นายสมทรัพย์ แผ่นผา
๓. นางสาวภาณี (อ้วน) อินดี สมรสกับ นายสมเกียรติ ใจเย็น
๔. นางสาวราตรี (อุ๊ด) อินดี
๕. นางสาวพอสรี (แอ๊ด) อินดี สมรสกับ นายสมศักดิ์ ลาภวัฒนะมงคล
๖. นางสาวกรแก้ว (โหวง) อินดี สมรสกับ นายศักดิ์ พณิชยางกูร
๗. นายถวัลย์ (ตี) อินดี

ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๑ เป็นปีแห่งการหักเหของชีวิต ต้องย้ายที่อยู่และเปลี่ยนอาชีพอพยพครอบครัวจากบ้านเกิด มาอยู่ที่บ้านท่าไข่ เริ่มอาชีพเป็นพ่อค้าเต็มตัว สร้างฐานะ สร้างบ้านเรือน พัฒนาท้องถิ่น คิดทำสิ่งใหม่ ๆ ท่ามกลางอุปสรรคนานัปการ แต่อุปสรรคของครูคือความสำเร็จ

สรุปอาชีพที่ครูได้ทำเอง (ไม่นับอาชีพที่ครูสร้างให้กับผู้อื่น) ตลอดชีวิตถึง ๑๐ อาชีพคือ

๑. รับราชการ ๒. ชาวนา ๓. ชาวดอน ๔. พ่อค้า (ของชำ ปลาเปิด ไข่เปิด ฯลฯ)
๕. เกษตรกร (เลี้ยงหมู, เลี้ยงไก่) ๖. ทำกิจการท่าเรือ (ประมูลจากกรมชลประทาน) ๗. กิจการโรงภาพยนตร์มงคลชัย ๘. ผู้ลงทุนสร้างภาพยนตร์ ๙. กิจการโรงงานอาหารสัตว์ (วัฒนาปลาป่น) ๑๐. โรงทำน้ำแข็งมงคลชัย ท่าไข่

อาชีพต่าง ๆ เหล่านี้ กว่าจะไปถึงวันแห่งความสำเร็จ ครูต้องต่อสู้ชีวิตทรนดอย่างไม่น่าเชื่อ เป็นเรื่องจริงที่ยิ่งกว่านิยาย บางครั้งชีวิตพลิกผันจนครูไม่น่าจะยืนขึ้นมาได้อีก มีแต่หนี้สิน ไม่มีแม่เงินลงทุนเพียง ๑ บาท แต่ครูก็สร้างงานได้ ทุนของครูก็คือ “ตัวครูสน” ซึ่งเป็นเครดิตที่สังคม เชื่อถือ ยอมรับด้วยความนิยมยินดี “ทุน” ทุก ๆ อย่างของครู ทั้งคน เงิน สิ่งของ จะถูกใช้เป็นทรัพยากรหมุนเวียนอย่างคุ้มค่าที่สุด ในเวลาที่เหมาะสมอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ครูสามารถทำงานอันเป็นประโยชน์ได้มาก หากครูไม่ล้มป่วยเสียก่อน ก็คงจะมีสิ่งใหม่ ๆ อันทันสมัย และมีความจำเป็นต่อสังคมเกิดขึ้นอีกเป็นแน่

ครูมีครอบครัวที่อบอุ่นมาก ทุกคนเป็นคนดี ลูก ๆ ทุกคนได้รับการศึกษา สามารถประกอบอาชีพและสร้างครอบครัวที่ดี เพราะครูได้สร้างพื้นฐานครอบครัวที่มั่นคง เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นสามีที่ดีของภรรยา ให้ความรัก ยกย่อง ห่วงใย ไม่เคยทอดทิ้งคู่ชีวิต เป็นพ่อที่ประเสริฐสุดของลูก เสียสละให้ลูกด้วยความยินดี และเต็มใจ ให้ความรัก และอบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนมีประโยชน์ นอกจากนี้ครูยังเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม สร้างความเจริญให้ท้องถิ่น ให้ความร่วมมือกับสังคมเพื่อทำกุศล ไม่ว่าจะเป็นการสร้างวัด โรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ ครูมีน้ำใจ มีความสุภาพกับคนทุกระดับ ให้ความช่วยเหลือทุกคน โดยไม่ต้องการสิ่งตอบแทน บางครั้งช่วยเหลือโดยไม่ต้องให้ผู้นั้นออกปาก

คุณสมบัติที่เด่นมากของครู คือ เป็นผู้มีความเพียรพยายามสูง พุดจริงทำจริง ขยันอดทน อดกลั้น ซื่อสัตย์ สมณะ ทำงานเร็ว และเป็นนักต่อสู้

ครูทำงานหนักตั้งแต่อายุ ๑๓ ปี จนกระทั่งล้มป่วยเมื่ออายุ ๕๗ ปี ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ถูกน้ำแข็งหล่นจากรางที่สูงทับขาขวาหัก รักษาตัวอยู่ประมาณครึ่งปี ในปีต่อมาก็ล้มป่วยด้วยโรคอัมพาต เพราะเส้นโลหิตในสมองแตก ต้องรักษาอยู่เกือบปี ทั้งที่โรงพยาบาลและที่บ้าน หลังจากนั้นก็มีอาการของข้อไหล่ติดทั้ง ๒ ข้าง โดยเฉพาะข้างขวา ครั้งสุดท้ายต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ครูป่วยด้วยโรคเบาหวาน และมีโรคหัวใจแทรกซ้อน เข้ารักษาตัวในโรงพยาบาลเสมือนบ้านที่ ๒ ต้องสูญเสียขาซ้าย และในที่สุดก็เสียชีวิต ณ ที่โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ กรุงเทพฯ ด้วยโรคหัวใจขาดเลือด เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๓ สิริอายุได้ ๖๕ ปี ๙ เดือน รวมเวลาที่ครูสนใจต่อสู้กับความเจ็บป่วยครั้งสุดท้ายนี้ ๑๑ เดือน ๖ วัน

๖๕ ปี ๙ เดือน ของครู ถ้าคิดนับอายุตามความก้าวหน้าทางวิทยาการ ของการแพทย์ในปัจจุบัน ก็น่าจะอายุยืนยาวกว่านี้ แต่ถ้านับด้วย “การทำงาน การต่อสู้ และคุณความดี” ที่ครูได้กระทำมาอย่างคนงานนับตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่ ก็นับว่าเป็นผู้มีอายุยืนยาวมาก

“อาลัยวาท”

มงคลนามครูสุนต้อย	วายชนม์
ญาติมิตรศิษย์หมองมล	มากหน้า
สุดจะกล่าวว้าวาน	เวียนทุก ทัวแฮ
ขอคิดคุณดีกล้า	กล่าวเอื้อนอรรถแถลง
สองมือท่านก่อสร้าง	หลักฐาน
จากนามุ่งค้าการ	สืบสร้าง
มงคลชัยสุขสราญ	เรื่องรุ่ง ยิ่งแล
ดุจโพธิ์ทองงามสล้าง	แผ่ล้วน เมตตา
คนมีจรรยาดีแม่	มาหา
ท่านรีบช่วยนำพา	หนุนเกื้อ
กล่าวใดตรงไปมา	กับคน ปวงเคย
กอบกิจใดเอื้อเพื่อ	เลิศด้วยยุติธรรม
กิจใดอันยากแท้	ใครทำ เสร็จฤา
ท่านชอบประกอบกรรม	นั้นนั้น
ไปละจวนจนลำ	เร็จกิจ นั้นนา
หาระย่อดิตอัน	ช่วยสิ้นเสร็จหมาย
ชีพครูสุนพลันปลิด	มรณคฺลา แมนเฮย
ชีพจากนามตรึงตรา	โลกไว้
วิญญาณสุคติทิวา	เกิดท่าน
ทุกภพท่านอุบัติได้	สู่ดาวแดนสันติ

“ปณิธิ กุลวิสุทธิ”

โรงเรียนชลบุรีสุขขบ

ประพันธ์ในนาม “ครอบครัวอินดี”

พี่น้องและญาติสนิท ของครูสุน (ในงานศพกัณฑ์ อินดี)

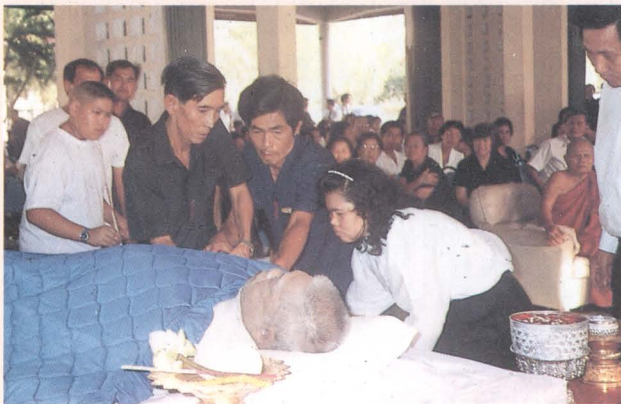
แถวหน้าจาก ซ้าย เฉลียวอินดี สาครวิงวอน ปราณี หนูรี จ้อย สุขสวัสดิ์ แดงแอ ศรีพงษ์ บุญช่วย
มั่งมี สวิง อินดี

แถวสอง แดงอ อ สกุนณี กิมกี อินดี ระเบียบ อินดี พิศวง อินดี กุ่ย อินดี

แถวสาม สุย อินดี เล็ก พงษ์พิทักษ์ ครูสุน อินดี พรหมประสิทธิ์ อินดี บุญยัง หนูรี และสุดท้าย หลวงลุง
เส็ง อินดี

ลูกและหลาน ๆ ของครูสุน (ในงานศพกัณฑ์ อินดี)

๑๔ ธันวาคม ๒๕๓๓

ท่านพระครูสิริรัชพัฒน์ โสภณ

เจ้าอาวาสวัดศิริโสธร

เป็นผู้นำในการทำพิธีเคลื่อนศพจาก

ร.พ.บำรุงราษฎร์ สู่วัดท่าสะพาน

ท่านอดีต นายอำเภอบางปะกง เป็นประธานใน
พิธีรดน้ำศพ

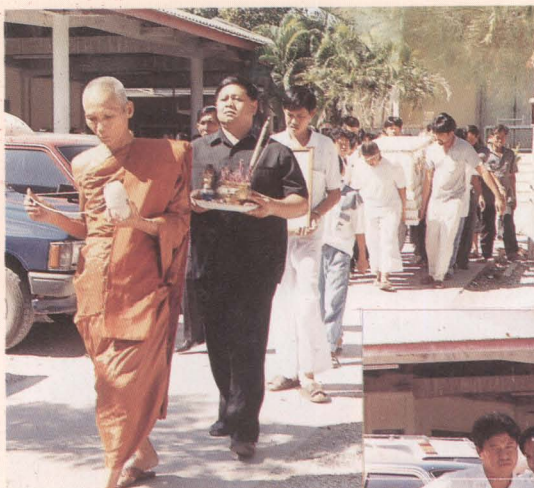

“ครอบครัวอินดี” และคณะญาติ

คณะสงฆ์ และ แห่ผู้มีเกียรติ
ที่มาร่วมในงานสวดพระอภิธรรม

พระครูประยุทรพัฒนารักษ์ เจ้าอาวาสวัดท่าสะพาน
เป็นผู้นำในพิธีบำเพ็ญกุศลครบรอบ ๗ วัน และ
เคลื่อนศพสู่ศาลา "ช่วงรังษี" ณ วัดท่าสะพาน

ระหว่างบรรทัดแห่งชีวิต เสียงจากความเงียบ

ด้วยรัก และ อาลัย
จากท่านที่เคารพ
ญาติ ศิษย์
มิตรสหาย
และครอบครัว

เกิดจริง ตายจริง อยู่ไม่จริง

ตายเกิด หรือ เกิดตาย เป็นธรรมดาสามัญ รู้ทั่วกันหมด ทุกชาติชั้นวรรณะ ส่วนมากคนชอบเกิดกันทั้งนั้น ไม่มีใครชอบตายสักคนเดียว มีน้อยคนนักที่จะสนใจในหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ว่า “เกิดเป็นทุกข์ ทุกข์เท่านั้นตั้งอยู่ ทุกข์เท่านั้นดับไป” ทั้งทรงสั่งสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาว่า “สิ่งใด สิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนดับไปตามธรรมดา”

ทั้งทรงสั่งสอนให้พยายามตัดความเกิดด้วยการบำเพ็ญสมณธรรมอย่างต่ำก็ ทาน ศีล ภาวนา เป็นประจำทุกวัน เมื่อแก่ล้าก็จะสามารถตัดความเกิดลงได้ ที่พระองค์ทรงทนต์ุทุกข์ทรมานตลอดกาล ๔๕ พรรชานั้นก็ด้วยความปรารถนาที่จะชักนำคนให้ไม่เกิดนั่นเอง และก็สามารถพาคนไม่ให้เกิดได้มากมาย

นายมงคล (สุน) อินดี เป็นคนใจบุญสุนทาน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนไม่เลือกหน้า ชอบทำบุญให้ทานอยู่เสมอเป็นนิจ ประพฤติตัวอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ใครมีเรื่องเดือดร้อนอะไรมาขอความช่วยเหลือ ถ้าสามารถช่วยได้ จะช่วยทันที นอกจากนั้นยังสละที่ดินของตน ถวายไว้กับพระศาสนาเพื่อเป็นมรดกตกทอดไม่รู้จบสิ้น เป็นการแสดงให้เห็นได้ว่าท่านเป็นผู้รู้การณโกลว่าสมบัติเหล่านั้นมันวิบัติได้ แต่ถวายไว้ในพระศาสนาแล้วไม่รู้วิบัติ สามารถนำเอาติดตามตัวไปได้แน่นอน นี่แหละแสดงว่าท่านเป็นผู้มีปัญญาเห็นการณโกล จึงสามารถเสียสละทรัพย์อันยิ่งใหญ่ถวายเป็นมรดกของพระศาสนาได้ ทุกคนผู้มั่งมีทั้งหลายควรจะได้ใช้ปัญญาพิจารณาดูบ้าง ท่านเป็นผู้มั่นอยู่ในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อท่านไป จึงไปด้วยความสงบ

เมื่อท่านจากไปยังโลกที่ไม่สามารถติดต่อกันได้แล้ว บรรดา ภริยา บุตร หลาน และญาติมิตร ได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ตามธรรมดาของท่านผู้อยู่หลัง และได้พิมพ์หนังสือแจกในการพระราชทานเพลิงศพ นายมงคล (สุน) อินดี นี้ เพื่อส่งส่วนบุญอันเกิดจากการให้เป็นทานนี้ ให้กับผู้วายชนม์ไปยังปรโลกแล้วนั้น ขอท่านจงได้รับส่วนกุศลทั้งมวลนี้ ตามสมควรแก่คติวิสัย สามารถจงทุกประการเทอญฯ

พระธรรมเสนานี (หลวงปู่เจียม กุลละวณิชย์)

เจ้าอาวาสวัดโสธรวรารามวรวิหาร แปรริ้ว

คุณานุสรณ์แด่... คุณโยมพ่อมงคล อินดี

คุณโยมพ่อมงคล (สุน) อินดี ซึ่งเป็นบิดาของคุณสมเกียรติ อินดี และทุกคนในครอบครัว อาตมารู้จักคุ้นเคยและสนิทสนมกับครอบครัว และตระกูลอินดี ได้ดียิ่ง

ก่อนที่อาตมาจะเขียนคำไว้อาลัยให้กับคุณโยมพ่อมงคล ก็มีความรู้สึกที่อาตมาเองก็ซาบซึ้งใจร่วมไทรตันใหญ่ทั้งสองต้นก็ได้โค่นล้มลงไปแล้วทั้งสองต้น เป็นเวลานานนับหลายสิบปีแล้ว เช่นเดียวกับครอบครัวของคุณสมเกียรติ (ยัง) อินดี ซึ่งต้องสูญเสียบิดาไปเป็นสิ่งที่มิได้คาดคิดมาก่อนเลย และมีได้นัดหมายกันไว้ ความตายจึงไม่มีผู้ใดเลือกได้ ทำไมทุกคนจึงไม่เลือกความตาย

อาตมารู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ โปรดกระหม่อมพระราชทานเพลิงหลวง ศพคุณโยมพ่อมงคล (สุน) อินดี พระองค์ได้ทรงมีพระเมตตากับตระกูล “อินดี” อาตมารู้สึกซาบซึ้งแทนคุณโยมพ่อมงคล (สุน) อินดี ผู้เป็นบิดาได้จากโลกนี้ไปแล้ว จะยังทรงทราบโดยญาณด้วยวิถีใดก็ตาม คงจะมีความปิติชื่นชมโสมนัส และซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

คุณโยมพ่อมงคล (สุน) อินดี นอกจากจะลาโลกมนุษย์ไปสู่สรวงสวรรค์แล้วก็ตามยังได้รับพระราชทานเพลิงหลวง ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตร ยังได้มีพระเมตตา พระราชทานเพลิงหลวงกับศพคุณโยมพ่อมงคล (สุน) อินดี อีกด้วย บรรดาบุตร และธิดา สะใภ้ เขย หลาน เหลน และทายาทในสกุล “อินดี” ทุก ๆ คน ขอน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายฝ่าพระบาท ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อม เพื่อเป็นสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคล แก่วงศ์สกุลสืบต่อไป และจะขอยึดมั่น จงรักภักดีต่อใต้ฝ่าพระบาทตราប់ชั่วกาลนิรันดร์

ด้วยบุญกุศลของคุณโยมพ่อมงคล (สุน) อินดี เมื่อลูกหลานเติบโต มีใจเอาจริง มีวิชาเขาวาน์ เชื้อสืบลูกหลาน มีพลาดหลง สามารถตั้ง ตนนิยม สมจำนง สกุลวงศ์ สมบัติวัฒนา ลูกหลานเลื่อน เป็นผู้ใหญ่ต่อไปบ้าง ย่อมก่อสร้างผืนผืน การศึกษา ให้สูงเด่น เป็นมิ่งขวัญ เลิศปัญญา เหลนไหลนพาว์ กันอุดม สมบัติทอง คนผู้ใหญ่ ในวันนี้ ควรชี้ชวน ให้เด็กเห็นเป็นตัวอย่าง สำอองอ่อน เด็กวันนี้ มีปัญญา สามารถครอง ถิ่นบ้านช่อง ในวันหน้า อาอาณา

อาตมาขอแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งต่อการจากไปอย่างไม่มีวันกลับ ของคุณ
โยมพ่อมงคล (สุน) อินดี อาตมาขอตั้งจิตอุทิศอิฐฐานผลบุญกุศลอันที่คุณโยมพ่อ ได้กระทำ
ไว้ก่อนและหลังนี้ ขอผลบุญกุศล จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ ของคุณโยมพ่อ
มงคล (สุน) อินดี จงไปสู่สุคติ เสวยสุข ณ สัมปรายภพ ตราบชั่วนิรันดร์

ขอเจริญพร

พระครูสมุทรสมชัย อภิธิโข

ประธานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลหนองกบ
ประธานฝึกอบรมสมาธิ-ภาวนา ศิษย์พระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อด)

เจ้าอาวาสวัดหนองทางบุญ “เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ๒๕๓๒”

หากเราได้ทุกสิ่งดังที่คิด
ได้มาบ้างเสียไปบ้างช่างปะไร
ใครจะรวยล้นฟ้าคณานับ
อยากจะทราบสักนิดที่ติดไป
ถึงมั่งมีศรีสุขทุกข์ยากไร้
อำนาจเงินซื้อได้ไหมชีวิต
แม้สรวงค์เดียวก็เอาไปไม่ได้
ไม่เหลือแม้ร่างกายไร้ราคา

สิ้นชีวิตจะเอาของกองตรงไหน
เรื่องของใครเรื่องของมันเท่านั้นเอง
หากชีพดับดับสิ้นถิ่นอาศัย
มีอะไรไปด้วยช่วยบอกที่
จะมีใครไม่วายตายเป็นผี
ถึงยากดีมีเงินไม่พ้นตาย
ให้ดูเราเป็นตัวอย่างเกิดหนา
มีเพียงค่าความดีที่กระทำ

อักษรามรินทร์

อรุณมงคล-รักที่แม่เห็นใจ

พระครูสมุทรสมชัย อภิธิโข

มรณสติ แต่ คุณมงคล อินดี

สังคัมมนุษย์นับตั้งแต่สังคมใหญ่ ๆ ลงมาจนถึงสังคมเล็ก ๆ เช่นครอบครัวหนึ่ง ๆ เป็นต้น ในขณะที่สมาชิกของตนยังมีชีวิตอยู่ ต่างก็มีความสุขสนุกสนาน เพลิดเพลินร่าเริง หน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส เจริญพาทีเต็มไปด้วยความสุข แต่เมื่อสมาชิกของตนโดยเฉพาะผู้นำครอบครัวได้จากไปโดยไม่มีวันหวนกลับมา ความสนุกสนานเพลิดเพลินร่าเริงก็หมดไป กลับมีแต่ความเศร้าโศกเสียใจเข้ามาแทนที่ ใบหน้าที่เคยยิ้มแย้มแจ่มใส กลับเป็นใบหน้าที่เต็มไปด้วยน้ำตา เสียงหัวเราะที่เต็มไปด้วยความสุข กลับมีเสียงร้องไห้เข้ามาแทนที่

คุณมงคล อินดี เป็นผู้ที่มีประวัติอันงดงามมาแต่เบื้องต้น เบื้องกลางและสุดท้ายของชีวิต ได้ดำเนินไปในทางสายกลางมาด้วยดีโดยตลอด ประกอบอาชีพค้าขายมาด้วยความซื่อสัตย์สุจริต จึงเป็นที่เชื่อถือวางใจและเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไปอย่างดี การดำเนินชีวิตแบบนี้เรียกว่า มาสว่างไปสว่าง จึงเป็นเหตุให้ท่านที่เคารพนับถือแสดงความอาลัยนับถือเป็นกรณีพิเศษ

คุณมงคล อินดี เป็นผู้ที่มีน้ำใจกว้างขวาง มีมนุษยสัมพันธ์ดี เป็นนักเสียสละตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ๔ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ที่มีน้ำใจเผื่อแผ่โอบอ้อมอารี
๒. เจริญพาทีไพเราะ
๓. สงเคราะห์หมู่ชน
๔. ประพฤติตนเสมอต้นเสมอปลาย

นอกจากนี้ยังยึดมั่นในพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น บำเพ็ญตนเป็นพุทธศาสนิกชนจนตลอดชีวิต

บัดนี้คุณมงคล อินดี ได้จากไปแล้วโดยไม่มีวันกลับมา แต่การจากไปนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของอดีตภาพร่างกายเท่านั้น ซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติไม่มีใครเลยที่จะฝ่าฝืนกฎอันนี้ไปได้ ส่วนความเป็นสามี-บิดาผู้บังเกิดเกล้าของบุตรธิดา ความเป็นญาติมิตรที่เคารพและผู้คุ้นเคย ตลอดถึงคุณงามความดีอันเป็นส่วนอมตะหาได้จากไปไม่ ยังปรากฏอยู่ในจิตใจในความทรงจำของผู้ที่อยู่เบื้องหลังตลอดไป จนกว่าชีวิตนี้จะหาไม่

ด้วยพยานภาพแห่งทักษิณานุประทาน ที่ภรรยา บุตร ธิดา ญาติมิตร และท่านที่เคารพ
นับถือได้ร่วมกันบำเพ็ญกุศลอุทิศในครั้งนี้ หากคุณมงคล อินดี ได้ทราบด้วยญาณวิถีดุจดวง
มีปิตุโสมนัสมิใช่น้อย และขอบุญกุศลส่วนนี้จงรวมกันเป็นพลวะปัจจัยอำนวยการวิบากสมบัติ
แก่ผู้วายชนม์นี้ในสัมปรายภพ เทอญ

พระครูศิริวิมลพัฒนโสภณ

เจ้าอาวาสวัดศิริเสาชิง อ.บางพลี จ.สมุทรปราการ

๑๓ มกราคม ๒๕๓๔

คำไว้อาลัย แก่ ครูสุน อินดี

เมื่อได้ทราบข่าวมรณกรรมของครูสุน ข้าพเจ้าเกิดความเศร้าสลดใจอย่างบอกไม่ถูก เป็นความอาลัย อย่างสุดซึ่ง ซึ่งไม่เคยรู้สึกเช่นนี้มาก่อน เพราะครูสุนเป็นทั้งญาติ และเป็นเพื่อนที่สนิทสนมกับข้าพเจ้ามาก มากกว่าบรรดาญาติอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน ข้าพเจ้าเชื่อว่า ครอบครัว ญาติมิตร ลูกศิษย์ และผู้ที่คุ้นเคยกับครูสุนจำนวนไม่น้อยก็เกิดความรู้สึกเช่นเดียวกับข้าพเจ้า

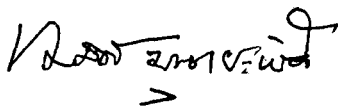
ครูสุนกับข้าพเจ้าต่างเป็นเพื่อนผู้รู้ใจกัน เราเคยทำงาน ร่วมทุกข์ร่วมสุข และเกื้อกูลกัน มาตั้งแต่ครูสุนยังอยู่กับพ่อแม่ที่ทุ่งลายสลด ปลายคลองขุนพิทักษ์ ต.หนองจอก อ.บางปะกง ตั้งแต่ยังไม่ได้เป็นครูที่วัดสามแยก

ครูสุนเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเองสูงมาก มีความกตัญญูต่อพ่อแม่ และผู้มีพระคุณ อย่างสม่ำเสมอ มีความขยันหมั่นเพียร อุตสาหะ พุดน้อย ทำมาก เป็นนักพัฒนาด้วย พัฒนาตั้งแต่ร่องสวนท้องนา วัด โรงเรียน ไปจนถึงตลาดท่าไข่

ตลอดชีวิตของครูสุนมีแต่การทำงาน และการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ เป็นคนมองการณ์ไกล ครูสุนทำงานท่ามกลางอุปสรรคล้อมรอบมากมาย แต่ด้วยความเป็นคนจริง เป็นผู้มีความละเอียดรอบคอบเป็นนิสัย ทำให้สามารถนำกิจการต่าง ๆ พ้นฝ่าอุปสรรคมาได้ เลี้ยงดูลูก ๆ มาด้วยความสุจริต ลูก ๆ ทุกคนเป็นคนดี เมื่อข้าพเจ้ามีโอกาสไปเยี่ยมครั้งใด ไม่เคยเห็นครูสุนว่างจากการทำงานเลย ชื่อเสียงของครูสุนเป็นที่ล้าลือไปไกลหลายทุ่ง หลายจังหวัด

ครูสุนได้ชื่อว่าเป็นสัตตบุรุษโดยแท้ เป็นผู้ที่มี “มาดี-ไปดี” ทั้งความดีไว้เป็นตัวอย่างของผู้ครองเรือน ผู้สร้างตนและครอบครัว เป็นแบบอย่างและกำลังใจ ให้คนที่ยังผจญชีวิตอยู่ในโลกอันสับสนนี้เป็นอย่างดี

ด้วยความดีที่ครูสุนได้บำเพ็ญมาตลอดชีวิต ขอจงเป็นพลวปัจจัยส่งผลให้ครูสุนจงมีความสุข สู่สุคติในสัมปรายภพเทอญ

เจสดี บุญทะยะพันธ์

๒๐ มกราคม ๒๕๓๔

รำลึกถึง คุณพ่อมงคล อินดี

ณ วันสำคัญ วันหนึ่งในชีวิตข้าพเจ้า วันนั้น คุณพ่อมงคล อินดี ได้อำลาไปจากโลกนี้ ท่านหมดซึ่งกิเลสที่ทุกคนมี ท่านเหลือเพียงนาม และความดี อยู่ที่ตำบลท่าสะอ้าน อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ท่านได้หลุดพ้นจากความทุกข์ทรมาน ความเจ็บปวด อันเนื่องมาจากโรคมะเร็งไข้เจ็บไปแล้ว ข้าพเจ้าไม่อาจลืมรอยยิ้ม รอยเมตตา ของท่านต่อข้าพเจ้าได้ ท่านได้ใช้ชีวิตเรียบง่าย ประหยัด มัธยัสถ์ ทนอดทน สู้งานอย่างเสมอต้น เสมอปลาย ท่านเป็นผู้สนับสนุนให้ครอบครัวของข้าพเจ้ารู้จักอาชีพขายไข่ไก่-เปิด ซึ่งอาชีพนี้ข้าพเจ้าได้ยกให้พี่สาวของข้าพเจ้าไป และพี่สาวของข้าพเจ้าได้ประสบความสำเร็จจนทุกวันนี้

คำสั่งสอนของคุณพ่อมงคล ยังประทับอยู่ในความทรงจำของข้าพเจ้าทุกขณะจิต คือ “คิมโวย จงไปจับปลาใหญ่ในทะเล ซึ่งมีปลาอีกมากมายให้จับ อย่ามาจับปลาเล็กในบ่อ” คำสั่งสอนนี้ข้าพเจ้าจะต้องยึดถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

ขอใหสิกรรม กายกรรม มโนกรรม วชิกรรม ที่ข้าพเจ้าได้เคยล่วงเกินท่าน และหากวิญญานมีจริงก็ขอให้วิญญานของท่านจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ

ด้วยความเคารพอย่างสูง

มอส สีสตไส

(นายถาวร (คิม) สีสตไส)

๒๒ มกราคม ๒๕๓๔

แต่... คุณมงคล และครอบครัว “อินดี”

วันที่...ได้รับข่าวการจากไปของคุณมงคล อินดี ด้วยความเสียใจกับครอบครัวของคุณมงคลเป็นอย่างยิ่ง เป็นการสูญเสียครั้งใหญ่ของครอบครัว และ ญาติ มิตร ทั้งนี้ ตามความเห็นของผู้เขียนตั้งแต่ได้เกี่ยวข้อ และติดต่อกันมานานนับหลายสิบปี ในฐานะญาติสนิทคนหนึ่ง เห็นว่าคุณมงคล อินดี เป็นบุคคลพิเศษ สมควรที่ลูกหลาน ญาติ มิตร จะถือเป็นแบบอย่างที่ดี ในการดำรงชีวิต เป็นอย่างยิ่ง ท่านไม่เคยอยู่นิ่ง จะชวนขายสร้างหลักฐานให้ครอบครัวอยู่ตลอดเวลา ไม่เคยยอมแพ้ต่ออุปสรรคใด ๆ ไม่ว่าจะมีความปัญหาใหญ่หลวงแค่ไหน ท่านก็จะสู้จนประสบความสำเร็จ โดยไม่เคยท้อถอย พร้อมกันนั้นท่านเป็นผู้ยึดมั่นในคุณธรรมและความถูกต้อง และท่านเคร่งครัดในการปฏิบัติตนเป็นศาสนิกชนที่ดี ของศาสนาพุทธอย่างสม่ำเสมอ ผลจากความดีของท่านจะเห็นได้ว่า ท่านได้มีครอบครัวที่ดี และอบอุ่นมาก ชีวิตในบ้านปลายของท่านประสบความสำเร็จทั้งโดยส่วนตัว ตลอดจนลูกหลานของท่านทุกคน

ขออานิสงส์ผลบุญที่คุณมงคล ได้สร้างสมไว้ จงเป็นกุศลส่งให้วิญญาณของท่านไปสู่สุคติภพเถิด

บุญเรือน อดิชอบ

บุญเรือน อดิชอบ

ระลึกถึงक्रमงคล (สุน) อินดี

กระผมได้มีโอกาสร่วมงานกับครูสุนมาเป็นเวลานาน ครูได้เป็นผู้หนึ่งที่กระผมเคารพนับถือ ตลอดจนครอบครัวของท่าน ครูจะเป็นผู้ริเริ่มทำการค้าไม่ซ้ำแบบใคร เมื่อสมัยการคมนาคมยังไม่สะดวก ต้องใช้เรือเป็นพาหนะ กระผมจำได้ว่าครู ตั้งบ้านอยู่ท่าไข่ มีกิจการท่าเรืออยู่ริมคลองท่าไข่ มีแม่ให้เช่าขายข้าวต้มได้รุ่ง มีโรงภาพยนตร์ มีโรงน้ำแข็ง เป็นแห่งแรกของอำเภอบางปะกง สร้างความเจริญให้กับท้องถิ่น ทำให้คนมีอาชีพเลี้ยงครอบครัวไปหลายรุ่นคนแล้ว

กระผมเคยถามครูอยู่เสมอว่าจะลงทุนทำการค้าอะไร ครูได้คิดบ้างหรือเปล่าว่าสิ่งเหล่านั้นมันอาจจะสวนทางกับความเป็นไปได้ เมื่อเลิกกิจการโรงภาพยนตร์ก็ดัดแปลงมาเป็นโรงน้ำแข็ง สมัยเมื่อสร้างโรงน้ำแข็งมงคลชัยท่าไข่ ครูได้ให้กระผมจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลโดยเอาลูก ๆ ของท่านมาเป็นหุ้นส่วน กระผมถามครูว่าบ้านเรามันน้ำเค็มไม่มีแหล่งน้ำจืด ครูจะเอาน้ำที่ไหนมาผลิตน้ำแข็ง ครูบอกกระผมว่าเรื่องนั้นมันจะต้องเจาะบ่อบาดาลหรือหาแหล่งน้ำให้ได้ น้ำแข็งที่ผลิตจะนำไปขายให้กับชาวประมง เพราะชาวประมงในเขตอำเภอบางปะกง คลองด่าน นั้น จะต้องไปซื้อน้ำแข็งที่จังหวัดชลบุรี หรือสมุทรปราการ เป็นต้น ความมานะอุตสาหะที่ครูได้ก่อตั้งโรงน้ำแข็งขึ้นมาจนเป็นผลสำเร็จทุกวันนี้ นับเป็นเศรษฐกิจที่สำคัญในท้องที่อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นอย่างมาก

ในระยะหลัง ๆ ครูสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรง กระผมได้ไปเยี่ยมท่านอยู่เสมอ เห็นว่าท่านยังแข็งแรงดีอยู่ และมาเมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๓ กระผมได้รับโทรศัพท์จากคุณสมเกียรติ (ยัง) อินดี บุตรชายของท่านว่าครูได้ถึงแก่กรรมแล้ว กระผมรู้สึกเสียใจและอาลัยอย่างยิ่ง ครมมงคล (สุน) อินดี ได้ทำบุญกุศลด้วยตนเองมาตลอดมิได้ว่างวัน กระผมขออาราธนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของครมมงคล (สุน) อินดี จงประสบแต่ความสุขในสัมปรายภพทุกประการ

บุญทอง เตียรประเสริฐ

สมาชิกสภาจังหวัดฉะเชิงเทรา

คำไว้อาลัย แด่... อาจารย์สุน อินดี

ครูสุน อินดี ได้รับการบรรจุแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งครูโรงเรียนวัดสามแยก ต.หนองจอก อ.บางปะกง จ.ฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๙ และลาออกจากราชการเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๐๑ เมื่อได้ทราบข่าวการเสียชีวิตของครูสุน ซึ่งได้นำความตกใจและเศร้าสลดแก่คณะครูและนักเรียนโรงเรียนวัดสามแยก เป็นอย่างยิ่ง โดยส่วนตัวข้าพเจ้ารู้สึกใจหายและอาลัยยิ่ง เพราะครูสุนเป็นทั้งผู้ได้บังคับบัญชา และผู้ร่วมงานที่ดียิ่งตลอดเวลา ๑๒ ปีเต็มที่ได้ทำงานเพื่อ “สร้างรากฐานคนดี” ร่วมกัน นับเป็น “ครูรุ่นบุกเบิก” ของโรงเรียนวัดสามแยก ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีที่ได้มีโอกาสเขียนถึง “ครูสุน” ซึ่งในที่นี้ข้าพเจ้าขอเรียกว่า “อาจารย์สุน”

อาจารย์สุน เป็นผู้ที่มีนิสัยรักงานรักอาชีพ ชอบดินร่นต่อสู้เพื่อความก้าวหน้า และความเจริญรุ่งเรือง มองอนาคต มีความรับผิดชอบทั้งในด้านหน้าที่การงาน และส่วนตัว สำหรับในด้านการเรียนการสอน ถ้ามีปัญหาเกิดขึ้น ทั้งในห้องเรียน และนอกห้องเรียน ก็จะพยายามดิ้นรนแก้ไขเพื่อขจัดปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นให้หมดสิ้นไป เป็นผู้ที่เข้าใจ และช่วยแก้ปัญหาของนักเรียนเสมือนบุตรหลานของท่านเองอย่างใกล้ชิด ตลอดระยะเวลาที่ท่านดำรงตำแหน่งอยู่ ได้ให้ความร่วมมือสนับสนุนในการปรับปรุงโรงเรียน ในทุกด้าน ทุกทาง สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ทำให้โรงเรียนเป็นที่รู้จักกว้างขวางยิ่งขึ้น จึงนับว่าเป็นผู้มีความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ราชการได้ดีตลอดมา และในระหว่างที่รับราชการอยู่ ยังอุทิศสาค์ดินร่น ประกอบค้าขาย เป็นอาชีพรองอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งก็ปรากฏว่า เป็นผลดีตลอดมา และยิ่งกว่านั้น อาจารย์สุน ยังเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีอัธยาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รักที่รักน้อง และครอบครัว พบเห็นผู้อื่นตกทุกข์ได้ยาก มักจะยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือเสมอ จึงเป็นที่รักใคร่นับถือของมิตรสหาย ผู้บังคับบัญชา ตลอดจนผู้ปกครอง นักเรียน ในท้องถิ่นนั้นโดยทั่วไป

ในระยะหลังต่อมาด้วยความวิริยะ อุตสาหะ อดทน ดิ้นรน เพื่อที่จะสร้างอนาคตของครอบครัวให้มีฐานะดีขึ้น ตลอดจนการให้การศึกษาแก่บุตรทุกคน จึงได้ตัดสินใจลาออกจากราชการ จัดการเปิดขยายกิจการค้าให้กว้างและใหญ่โตยิ่งขึ้น ตามแผนการที่กำหนดไว้ และในที่สุดปลายทางปรากฏว่า ครอบครัวและบุตรทุกคนได้รับความสำเร็จ ตามเป้าหมายที่วางไว้ทุกประการ

ขอบุญกุศลและคุณงามความดีที่ท่านได้บำเพ็ญมาตลอดเวลา จงบังเกิดผลสำเร็จ
ประกอบด้วยความสุขในโลกแห่งพระนิพพานเทอญ

จากไปอย่างสงบ
การต่อสู้ชีวิต

ปล่อยวางภาระเสียที
ณ โลกนี้สิ้นสุดเคย

8
๒๖.๕.๕๖
(ครูยอด รอดประสิทธิ์)

ครูยอด รอดประสิทธิ์

ในนามของคณะครูและศิษย์ โรงเรียนวัดสามแยก

อาลัยรักจากพี่-น้อง

น้องของพี่ รักที่สุด ในเมื่อจากไปเสียตายที่สุด เหมือนกับขาดญาติที่รักที่สุดไปคนหนึ่ง พี่น้องทุกคนได้ฟังน้องทั้งนั้น ขาดน้องเหมือนขาดที่พึ่งสำคัญ พี่ไม่เคยลืมบุญคุณของน้องเลย

ขอชาติหน้ามีจริง ขอให้มาเกิดเป็นพี่น้องกันต่อไป

สมศักดิ์ อึ้งโสภา: ๑๙๖๗

พระภิกษุสันติ (เส่ง) อินดี ปิยะวงญโญ

สงฆ์ อินดี

สงฆ์ อินดี

ทิดสุนตั้งแต่เกิดมาเป็นเด็กสมบูรณ์ เมื่อเล็ก ๆ เป็นคนดี เมื่อโตขึ้น มีความขยันขันแข็ง และบึกบั่นต่องานทุกอย่าง เป็นคนขยันมาก ถิ่นวัน มีความกตัญญูต่อพ่อแม่ รักพ่อแม่ รักพี่ ๆ น้อง ๆ ทุกทุกคน อุดหนุนจนเจือ รักพี่รักน้องดีมาก ไม่ว่าใครจะไปหาช่วยเหลือทุกอย่าง ไม่เคยขัดข้อง ไม่ถือตัวต่อพี่น้องทุกคน และยังช่วยอุปการะหลาน ๆ อีกเป็นสิบ ๆ คน ทิดสุนไม่เคยทำอะไรเสื่อมเสีย

เมื่อจากไปขอให้มีความสุขในโลกหน้า มีความคิดถึงความดีของทิดสุน ตลอดเวลา

พี่สุย อินดี

พี่สุย อินดี

พี่ของน้อง น้องรักเหมือนพ่อของน้อง พี่จากน้องไปยังอาลัยทุกลมหายใจ น้องจะคิดจะทำอะไรนึกถึงพี่เสมอ พี่เป็นคนทำจริงถูกใจน้องมาก ลูก ๆ ของน้องทั้ง ๕ คน ไปอยู่กับพี่ทุกคน

เกิดชาติใดขอให้ได้เจอกันทุกชาติ ทุกชาติ

จากพี่ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

น้องแดงแอ ศรีพงษ์

ประทับใจพี่มากพี่รักน้องจริงใจ สั่งสอนตักเตือน ช่วยเหลือทุกอย่างเสมอ ทั้งการทำงานและการครองชีวิตที่สุจริต ไม่เคยเอาเปรียบน้องเลยแม้แต่นิดเดียว พี่ให้คติน้องไว้ว่า “ปลูกต้นกล้วยวันละต้น ไม่จนแล้ว”

สรุป พี่เป็นคนขยัน เป็นคนที่มีบุญคุณเหลือล้น หาที่ดีไม่ได้เลย

อนุ พรหมประสิทธิ์-ระเบียบ อินดี

น้อง พรหมประสิทธิ์-ระเบียบ อินดี

วันนี้ไม่เห็นแม่เงา ไม่ได้ยินแม่เสียงสั่ง เสียงสอน ความดีของเฮียมากมาย น้องเจ็บไข้ เฮียพาไปหาหมอ ช่วยพยาบาลดูแลน้องเป็นปี ๆ เฮียสอนน้องสอนหลาน “ให้ทำแต่ความดี รู้จักประหยัด รู้จักกินรู้จักใช้” น้องคนไหนล้ม เฮียให้ทุนมาใหม่ ซื้อเครื่องมือให้ เฮียช่วยเหลือน้องทุกคน หลาน ๆ เหลน ไปอยู่ทำงานกับเฮียบานเลย

น้องเคยทำความดีไว้บ้างแต่ชาติก่อน หรือชาตินี้ ขอบุญกุศลที่น้องเคยทำจงดลบันดาลให้เฮียไปสู่สรวงสวรรค์เทอญ

น้องปราณี บุญยัง หนูรี

น้อง ปราณี-บุญยัง หนูรี

ความคิดของน้อง มองว่าพี่เหมาะสมกับคำว่า “พี่” อย่างแท้จริง รู้หน้าที่ของพี่ ให้ข้อคิดที่รู้ผิดชอบชั่วดี สิ่งหนึ่งที่พี่เคยให้กับน้อง ยังอยู่ในความทรงจำของน้องอยู่ไม่รู้ลืมเลย คือคำพูดของพี่ที่สอนน้องไว้ว่า “ต้องขยันนา ต้องอดทนนา ต้องซื่อสัตย์ และไม่โกงเขา” จนพี่จากไปแล้ว แต่ถ้อยคำนี้เสมือนยังได้ยินอยู่ทุกวัน

ที่สุดแห่งกรรมดาของสังขาร ต้องเป็นไปตามวัฏจักร คือต้องพลัดพรากจากกันอย่างไม่มีการพบกันอีกแล้วนี้ ขอวิญญานอันบริสุทธิ์ของพี่ จงสู่สุคติ

สาคร-ฉวน วิงวอน
น้อง ฉาน วิงวอน

น้อง สาคร-ฉวน วิงวอน

“เฮียสุน” คู่ชีวิตที่แท้จริงของฉัน

๕๑ ปี ที่แต่งงานอยู่กินกับเฮียสุนมา เป็นชีวิตที่อบอุ่นมาก ไม่ว่าจะอยู่ในเหตุการณ์อย่างไร สุข หรือทุกข์ ฉันก็จะมีเฮียสุนเคียงข้างเสมอ เป็นเข็มทิศชี้ทางชีวิตที่เที่ยงตรงแม่นยำ สม่่าเสมอ

กิจการต่าง ๆ ที่เฮียสุนคิดทำมาให้ฉันควบคุมดูแลในบ้าน ทั้งกลางวันกลางคืน ไม่มีเวลาว่าง แทบจะทำไมหัน ทุกอย่างต้องต่อสู้มาด้วยลำแข้ง ด้วยหัวใจ และสองมือของเราด้วยกัน แม้ว่าเราจะไม่ร่ำรวยทรัพย์สินสมบัติเหมือนครอบครัวอื่น ๆ แต่เฮียสุนเป็นสมบัติที่มีค่ายิ่งของฉัน ซึ่งไม่อาจเปรียบเทียบค่านี้กับสิ่งใด ๆ ได้

เมื่อเฮียสุนเริ่มป่วยหนักในครั้งสุดท้ายนี้ นับแต่วันที่เห็นเฮียอยู่ในห้อง ไอซียู ที่ ร.พ. บำรุงราษฎร์ ต้องใส่ท่อช่วยหายใจ และสายอะไรระโยงระยางไปหมด ฉันพยายามทำใจว่าเราจะต้องจากกันเร็วกว่าที่คิดเอาไว้ แต่หลังจากนั้นเฮียก็ดีขึ้นเรื่อย ๆ จนฉันไม่คิดว่าเฮียจะจากไปเร็วอย่างนี้ เสียงเรียก “แม่กิมยัง” “แม่กิมยังเอ๋ย” ที่ฉันจะได้ยินอีกแล้ว รอยยิ้ม ความอาหาร ความมั่นคงของเฮียที่มีต่อฉัน และหลายสิ่งในชีวิตของเรา ความดีของเฮียมีมากมายไม่อาจกล่าวได้หมด เฮียสุนเป็นคู่ชีวิตที่แท้จริงของฉัน คิดทุกที นึกทุกครั้ง ก็ยังอาวรณห่วงใย ร่างและวิญญาณของเฮียที่จากไป

ต่อแต่นี้ฉันก็ต้องอยู่กับลูก ๆ เพียงคนเดียว ฉันจะเป็นที่พึ่ง เป็นหลักชัยแห่งความสำเร็จของลูก ให้ลูก ๆ ประกอบแต่คุณงามความดี เหมือนที่เฮียเป็นตัวอย่างของลูก ๆ

ฉันสวดมนต์ ภาวนาทุกวัน ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เฮียเสมอ วิญญาณของเฮียจะสถิตอยู่ ณ ที่ใด ภพใดก็ตาม โปรดมารับส่วนกุศลด้วย ขอให้เฮียสุนมีความสุขสมบูรณ์อยู่ในโลกทิพย์ พระนิพพานเถิด

ด้วยรักและอาลัย

กิมกี อินดี

กิมกี อินดี

อ้ายรัก “เตี้ยของลูก”

ตั้งแต่ลูกเกิดมาพอจำความได้ เตี้ยของลูกเป็น “ครู” สอนหนังสืออยู่ที่โรงเรียนวัดสุขารามสามแยก ตำบลหนองจอก อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ในชั้นประถมลูกก็เรียนหนังสืออยู่ที่โรงเรียนที่เตี้ยเป็นครูสอนอยู่ จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ เตี้ยของลูกก็ย้ายครอบครัวมาอยู่ที่ “บ้านท่าไข่” และในที่สุดเตี้ยของลูกก็ลาจากชีวิตเรือจ้าง “ครู” มาเป็นพ่อค้าทำมาค้าขายส่งลูก ๆ เรียน จนได้รับการศึกษาสูงสุดตามความสามารถของลูกแต่ละคน **ชีวิตของเตี้ยของลูกมีแต่ให้** เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อครอบครัว และเพื่ออนาคตมองการณ์ไกลให้แก่ลูกของเตี้ยทุก ๆ คน เตี้ยจะใช้คำพูดไพเราะทุกครั้ง เริ่มตั้งแต่การเรียกชื่อ เตี้ยของลูกจะเรียกลูกว่า “กิมย้ง” เวลาที่เตี้ยมีธุระจะปรึกษาหารือเรื่องการทำงาน เตี้ยจะเรียก “กิมย้ง” มาหาเตี้ยหน่อยลูก ขอเวลาเตี้ย ๒ นาที หรือ ๑ นาที ถ้าเตี้ยเห็นลูกจะรีบไปทำงานอะไร

เมื่อลูกมีปัญหาทำมาค้าขายไม่ประสบความสำเร็จ เตี้ยจะเป็นห่วงลูกของเตี้ยเป็นที่สุด จะคอยให้กำลังใจ ห่วงใย เตี้ยของลูกจะสอนลูกว่า

เกิดมาเป็นลูกผู้ชาย **“ชีวิตต้องสู้ ศัตรูคือยากำลัง”**

อดทน มีสติ และใช้สมองคิดให้รอบคอบ

คนเราเกิดมาต้องทำงาน คนที่ทำงานจะต้องมีผิดพลาด มีปัญหาไม่มากก็น้อย แต่จะต้องแก้ไขให้ได้ คนที่ไม่มีปัญหาคือคนที่เกียจ ไม่ยอมแม้แต่จะคิดทำอะไร

“คนล้มอย่าข้ามไม่ล้มข้ามได้”

เตี้ยจะคอยช่วยประคับประคองลูกยามที่ลูกอ่อนล้า หหมดกำลังใจ ล้มเหลว เตี้ยจะพูดอยู่เสมอว่า **“สำเภาล่ม อย่ามัวเฝ้าเกาะลามาวิดน้ำ”** มันไม่สำเร็จนะลูก

เตี้ยของลูกเป็นผู้ให้ชีวิตแก่ลูก และลูกเป็นลูกผู้ชายคนโต ความใกล้ชิดกับเตี้ยจึงมีมากมายนานัปการ บางครั้งการทำมาค้าขายจะไปควบคู่กัน ระหว่างเตี้ย แม่และตัวของลูก จะช่วยกันสร้างฐานะให้มั่นคง เพราะน้อง ๆ ยังเล็กและก็เรียนหนังสืออยู่ เตี้ยของลูกจึงให้วิชา

“วิทยายุทธ” แก่ลูกมากมาย จนลูกคิดอยู่เสมอว่า วิชา หรือวิทยายุทธ ที่ได้จากเตี้ยไม่มี
โรงเรียนที่หาเรียนได้ในโลกมนุษย์นี้ และในที่สุดเตี้ยของลูก ก็ล้มป่วย และก็เสียชีวิตที่โรง
พยาบาลบำรุงราษฎร์ เป็นการนอนพักผ่อนของเตี้ย ที่ไม่มีวันฟื้นคืนชีพมาได้อีก

อันคุณงามความดีของเตี้ย ที่ได้สร้างแต่กรรมดีไว้ ขอจงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณ
ของเตี้ยจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ

ด้วยความรักอาลัยเตี้ยของลูก

กิมยัง

“กิมยัง”

อาลัยรัก “เตี้ย”

ทุกครั้งที่ลูกได้พบเตี้ย เตี้ยจะดีใจมาก จะจับมือ จับแขนแล้วยิ้ม พร้อมกับถามถึงกิจการต่าง ๆ ซึ่งกำลังดำเนินอยู่ “ไอ้หนู ที่ขายได้ไหม ได้เงินเยอะไหม” ถ้าลูกบอกว่าขายได้แล้ว ได้เงินเยอะด้วย เตี้ยก็จะดีใจและยิ้มอย่างมีความสุขมาก ซึ่งอันนี้แสดงให้เห็นถึงความรัก ความห่วงใยของเตี้ยที่มีต่อลูกมาก และเตี้ยก็จะถามทุกครั้งด้วย

๒ วันสุดท้ายก่อนที่เตี้ยจะจากลูกไป ลูกและหลานตัมไปหาเตี้ยที่บ้าน เตี้ยดีใจมาก บอกให้ลูกเข้าไปหา เตี้ยจับมือลูกแล้วถามว่า “ไอ้หนู เตี้ยหายแล้วหรือยัง” ลูกบอกว่า “เตี้ยแข็งแรง หายดีแล้ว แก้มก็เป็นสีชมพู” เตี้ยหัวเราะถามว่า “จริง ๆ หรือ” เตี้ยยังบอกอีกว่า “ไม่รู้เป็นอย่างไร เตี้ยชอบอยากจะไปนอนที่บ้านชาयน้ำ” ลูกบอกว่าจะให้คนขับรถมารับเตี้ยไปที่ชาयน้ำ แต่เตี้ยปฏิเสธ เตี้ยอยากใส่ซาเทียมเดินไปเอง ได้ออกกำลังไปด้วย เตี้ยเป็นห่วงว่าลูก ๆ จะต้องลำบากคอยปรนนิบัติ เตี้ยจะออกกำลังเป็นประจำทุกวัน เตี้ยอดทน เข้มแข็ง ต่อสู้ชีวิตและโรคร้ายไข้เจ็บอย่างเยี่ยมยอด จนกระทั่ง วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๓ เตี้ยได้จากลูกไปอย่างไม่คาดคิด พวกลูก ๆ ได้ใส่ซาเทียมให้เตี้ย เป็นการใส่ซาเทียมครั้งสุดท้ายที่ไม่ต้องถอดอีกเลย

ด้วยคุณงามความดีของเตี้ย ที่ได้สร้างแต่กรรมดีไว้ ลูกขอให้ดวงวิญญาณของเตี้ยจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ

ด้วยความรักอาลัยเตี้ย

34

ตัว

(สุรสิทธิ์ อินดี)

สุดรัก สุดอาลัย ของลูก

๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๓ เป็นวันที่ลูกได้รับข่าวร้ายที่สุดในชีวิตของลูก ตั้งแต่เตี้ยป่วย และเริ่มเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลเมื่อต้นปี เตี้ยมีอาการนำวิตกหลายครั้ง แต่ด้วยความสามารถของหมอ และการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดของแม่และลูก ๆ ทำให้อาการของเตี้ยดีขึ้นเรื่อย ๆ ลูกไม่นึกว่าเตี้ยจะจากลูกไปเร็วอย่างนี้ ด้วยภาระหน้าที่ในครอบครัว ทำให้ลูกไม่ค่อยได้มีโอกาสดูไปเยี่ยมเตี้ยบ่อยนัก ได้แต่ฝากของที่เตี้ยชอบไปให้ ให้เฮียแหวะเยี่ยมเตี้ย ทุกครั้งที่มีโอกาสหลังจากขายปลา ลูกได้แต่คอยโทรศัพท์ถามอาการของเตี้ยจากแม่และน้อง ๆ อยู่ตลอดเวลา กระทั่งวันสุดท้ายที่เตี้ยจากลูกไป ลูกจำได้ ประมาณเที่ยงลูกโทรศัพท์คุยกับแม่ แม่บอกว่าเตี้ยรู้สึกจะเป็นลม “น้องแอ๊ด” กำลังพาเตี้ยไปโรงพยาบาล แม่บอกว่าเตี้ยคงไม่เป็นอะไรมาก ตอนเช้ายังดี ๆ อยู่เลย ก่อนเตี้ยไปร.พ.เตี้ยกับบอกว่าเตี้ยไม่เป็นอะไรแล้ว หลังจากคุยกับแม่ไม่นาน ลูกก็ได้รับโทรศัพท์จากเฮียยัง เตี้ยได้จากลูกไปอย่างไม่มีวันกลับ ลูกทำอะไรไม่ถูกเลย คิดอยู่ในใจว่า ถ้าลูกไปเยี่ยมเตี้ยเร็วกว่านี้ ลูกคงจะได้พูดคุยกับเตี้ยอีกครั้ง ก่อนที่เตี้ยจะจากลูกไป แต่ก็ไปไม่ได้เสียแล้ว

ก่อนเวลาที่เตี้ยจะจากลูกไป ลูกก็หวังอยู่ในใจแล้วว่าในวันปีใหม่ ลูกจะพาหลาน ๆ ไปเยี่ยมเตี้ย เพราะในวันปีใหม่ของทุก ๆ ปี จะเป็นวันที่เตี้ยมีความสุขมาก เป็นวันที่เตี้ยได้ทำบุญตักบาตรร่วมกับครอบครัวและเพื่อนบ้านใกล้เคียง ลูก ๆ ของเตี้ยทุกคนที่แยกครอบครัวไปแล้วก็จะพาหลาน ๆ ของเตี้ยมานอนค้างกับเตี้ย เตี้ยจะเฝ้าดูหลาน ๆ เล่นกันอย่างสนุกสนาน เตี้ยจะยิ้ม จะหัวเราะ พลอยสนุกไปกับหลาน ๆ ด้วย

รอยยิ้ม เสียงหัวเราะอย่างมีความสุขของเตี้ย ลูกจะไม่วันได้เห็นอีกแล้ว จะเหลือก็แต่ความทรงจำ ที่ลูกจะไม่วันลืมเลยตลอดชั่วชีวิตนี้

ลูกไม่นึกเลยว่า วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๓ จะเป็นวันพักผ่อนที่แท้จริงของเตี้ย เพราะตั้งแต่ลูกจำความได้ ลูกเห็นแต่เตี้ยและแม่ทำงานหนักมาตลอด ไม่เคยคำนึงถึงความสุข เวลาพักผ่อน เวลาอาหาร มีแต่คำว่า “งาน” นำหน้ามาก่อนเสมอ

๒๙ ปีที่ลูกได้อยู่ใกล้ชิดกับเตี้ยและแม่ ก่อนที่ลูกจะมีครอบครัว ลูกได้รับแต่คำว่า “ให้” จากเตี้ยและแม่ตลอดมา ให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะทำให้ลูกเป็นคนดี มีความสุข ให้การศึกษา ให้ประสบการณ์ ให้ความรู้หลาย ๆ อย่าง ที่ลูกไม่อาจจะบรรยายได้ทั้งหมด ลูกรู้แต่ว่าที่ลูกสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ทุกวันนี้ก็เพราะเตี้ยและแม่คอยให้คำแนะนำและให้กำลังใจ

ใจลูกตลอดมา เมื่อเวลาที่ลูกกลับไปบ้าน เตี้ยมักจะถามลูกเสมอว่า “กิจการค้าของลูกเป็นอย่างไรบ้าง” “เรือจับปลาได้มากไหม” เตี้ยไม่เคยหมดห่วงลูกเลย เตี้ยสอนลูกเสมอว่า

“จงทำทุกสิ่งทุกอย่างให้ดีขึ้น อย่าไปทำให้เลวลง” และไม่มีสิ่งใดที่จะเกินความสามารถของลูกไปได้ ขออย่างเดียวขอให้ลูกมีความตั้งใจจริง ทำจริง

เตี้ยไม่เคยดูเมื่อลูก ๆ ทำงานพลาด เตี้ยจะคอยแก้ไขและหาทางออกที่ดีให้ลูกเสมอ

“ชื่อสัตย์ ขยัน อดทน ประหยัด” จะเป็นคติประจำใจที่เตี้ยถ่ายทอดให้ลูก ๆ ทุกคนตลอดมา

พระคุณของเตี้ยที่มีต่อลูกและครอบครัวของลูก ลูกไม่มีวันลืม ลูกจะจารึกไว้ในดวงจิตของลูกตลอดไป

ขอให้เตี้ยของลูกหลับให้สบายไม่ต้องห่วงอะไรอีกแล้ว ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และผลบุญที่เตี้ยได้กระทำไว้ ดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของเตี้ยจงไปสู่สุรวงสวรรค์

จากลูก

วรรณ (กิมลั้ง)

วรรณ (กิมลั้ง)

แต่... ร่มโพธิ์ทองของลูก

พฤษภดับที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๓ เป็นวันที่น่าเศร้าสลดใจ เป็นวันแห่งการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง สำหรับครอบครัวของเรา ถึงแม้ว่า... ทุกคนจะเตรียมตัวเตรียมใจกันมาบ้างแล้วก็ตาม เพราะในระยะหลังเดียมีปัญหา เรื่องสุขภาพมาก เป็นโรคเบาหวาน จนต้องเสียขาข้างซ้ายไป นอกจากนั้นยังมีโรคอื่นแทรกซ้อน ต้องเข้าไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลอยู่บ่อย ๆ เมื่อเสร็จจากภารกิจประจำวัน ลูก ๆ ทุกคนจะต้องแวะเวียนมาพยาบาลเดีย ด้วยความเอาใจใส่ โดยเฉพาะ “น้องแอ๊ด” ซึ่งได้ลาออกจากงานมาทำหน้าที่แทนลูก ๆ ทุกคน

เดีย... ผู้เปรียบประดุจร่มโพธิ์ทองของลูก ๆ คอยให้คำแนะนำ และคอยช่วยเหลือลูกหลานที่ประสบปัญหา ลูกคนใดเดือดร้อน เดียจะไปค้ำคั้น เพื่อช่วยเหลือแก้ไขจนปัญหาต่าง ๆ ลุล่วงไปด้วยดี แม้กลับบ้านแล้ว ก็ยังคอยถามข่าวคราวด้วยความเป็นห่วงเสมอ โดยปกติ เดียเป็นคนใจร้อนแต่สุขุมรอบคอบ เวลาทำงานมักจะทดลองทำด้วยตนเองก่อน จนกระทั่งมีความชำนาญ ถึงจะมอบหมายให้ผู้อื่นทำงานแทน แต่ก็ยังควบคุมงานด้วยตนเอง จนงานนั้นบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ เดียผ่านชีวิตที่ลำบากยากเข็ญ ผ่านอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย ทั้งดีและร้าย แต่เดียก็ต่อสู้อุปสรรคทุกอย่างไม่เคยท้อถอยสักครั้งเดียว

ลูกไปเยี่ยมเดียคราใด เดียจะถามเสมอว่า “การค้าดีขึ้นไหม” “การค้าเป็นอย่างไร ไหนๆ เล่าให้เดียฟังสิ” เดียจะสอนแนะวิธีต่าง ๆ ให้ลูกฟังอยู่เสมอ

“ลูกจะต้องอดทน ต่อสู้มันให้ได้ งานมันจะชนะเราไม่ได้หรอกลูก”

“เมื่อการค้าไม่ดี ให้ทำตัวเหมือนกับกบจำศีล” ที่พยายามรักษาชีวิตให้อยู่รอดแม้จะเกิดแห้งแล้งเพียงใดก็ตาม เมื่อเหตุการณ์ดีขึ้นค่อยแก้ไขใหม่

อย่ารอเวลา “น้ำขึ้นให้รีบตัก” แม้จะตักดินที่ขังคั้นก็ตาม

“ยามดี ลุยเต็มที่เลย จำไว้นะ ไหนๆ”

นอกจากนี้ก็จะถามถึงหลาน ๆ อยู่เสมอว่า “ไอ้จอย ไอ้เจ มันเรียนหนังสือเก่งไหม” บอกว่า จอยเรียนเก่งแล้ว แต่ เจ ยัง เดียจะเรียก เจ ไปใกล้ ๆ และบอกว่า “หลานก๋งต้องเรียนเก่ง ๆ จะได้ช่วยแม่เขาได้เมื่อโตขึ้น” เมื่อลูกหลานคนใดสามารถแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ได้ เดียจะดีใจ และภูมิใจมาก “เออ ลูกเดีย หรือหลานก๋ง ต้องแข่งแกร่งอย่างนี้ทุกคน”

ถึงแม้ว่า เดียจะจากลูกไปสู่สุคติแล้ว แต่พระคุณของเดียยังจารึกอยู่ในใจลูก ๆ เสมอถ้าชาติหน้ามีจริง ลูกขอเกิดเป็นลูกของเดียทุกชาติตลอดไป

ด้วยความเคารพรักและอาลัยจากลูก

ภาณี อินดี (อ้วน)

“เตี้ยของลูก”

แต่เลิกจนโตลูกจะเห็นเตี้ยกับแม่ทำงานหนักตลอด ไม่เคยมีเวลาเที่ยวเตร่ หรือพักผ่อน เวลาพักคือเวลานอน เพียงช่วงสั้น ๆ เตี้ยสอนให้ลูก ๆ ทำงานให้ได้ทุกอย่าง ไม่ให้เลือกงาน เตี้ยจะไม่ชอบคนหยิ่งโหย่ง เหยียบขี้ไก่ไม่ฝ่อ ลูก ๆ ทุกคนจะต้องช่วยกันทำงานทุกอย่างเท่าที่สามารถจะทำได้ ตัวลูกเองจำได้ว่าซักเสื้อผ้าเองมาตั้งแต่ยังเล็ก จนติดนิสัยมาจนโต หรือแม่แต่งงานบ้าน หุงข้าว ทำกับข้าวลูก ๆ ก็จะทำกันได้ทุกคน เตี้ย แม่ ส่งเสียให้ลูก ๆ ทุกคนเรียนสูงเท่าที่จะเรียนได้ ถึงแม่เตี้ย แม่ จะลำบากเท่าใด คงถือสุภาษิตว่า “มีวิชา เหมือนมีทรัพย์อยู่นับแสน” ตัวลูกเองได้เรียนจนจบปริญญาตรี ที่วิทยาลัยกรีก สมุทรปราการ ปัจจุบันลูกได้ทำงานอยู่ที่ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด สาขาบางปะกง ตั้งแต่เริ่มเปิดสาขา เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓ ซึ่งเตี้ยได้ช่วยพาลูกไปแนะนำกับเพื่อน ๆ พรรคพวกของเตี้ย เชิญให้มาช่วยลูกในวันเปิดธนาคาร ลูกไปกับเตี้ยอยู่ ๒ วัน คำพูดที่เตี้ยใช้ไปพูดกับพรรคพวกของเตี้ย ซึ่งลูกฟังแล้วน้ำตาซึม “ลูกคนนี้มีบุญคุณกับผม ช่วงที่เตี้ยผมเจ็บป่วย มันอาสาไปเฝ้าดูแลเอง ทำให้ทุกอย่างไม่ว่างเกียจ จนกระทั่งวาระสุดท้ายของเตี้ยผม” แล้ววันที่ธนาคารเปิดนั้นลูกค้ำมาแน่นขนัด เตี้ยได้มาช่วยลูกต้อนรับลูกค้าแต่เช้าจรดเย็น ช่วงบ่ายเมื่อยยังเอาเก้าอี้ไปนั่งอยู่น้าธนาคาร จนเจ้าหน้าที่ส่งเสริมจากสำนักงานใหญ่ถามว่า “คนนี้ใครครับ ดิจริง ๆ ครับ”

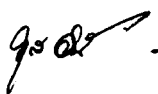
เตี้ยเป็นพ่อบ้านที่ประเสริฐสุดของแม่และลูก ๆ รักแม่คนเดียวไม่มีบ้าน 2-3 เหมือนพ่อบ้านยุคปัจจุบัน แทบจะเรียกได้ว่าไม่เคยทะเลาะกับแม่ให้ลูกได้ยิน ถ้ามีอะไรไม่ถูกใจ หรือแม่บ่น เตี้ยจะใช้วิธีนั่งฟังเฉยไม่พูด เตี้ย แม่ จะรักลูก ๆ ทุกคน แม้ว่าจะมีครอบครัวกันไปแล้วก็ตาม ไม่เคยหมดหวัง เมื่อลูกลำบาก เตี้ยร้อนใจจะต้องช่วยเหลือตลอด คอยชี้แนะ แนะนำแนวทางเพื่อให้ลูกตั้งหลักได้ อย่างตัวลูกเองกลับจากทำงาน เตี้ยมักจะถามเสมอว่า “ไ้หนูงานเป็นยังงัยบ้าง ราบรื่นดีมั๊ยลูก” แม้ในยามเจ็บป่วยช่วงสุดท้ายของชีวิตก็ยังถามลูกอยู่เสมอ อีกสิ่งทีเตี้ยภูมิใจและชอบมาก คือลูกขับรถเองได้ เตี้ยดีใจมาก ค่อยไปหลายวัน ลูกเองก็ดีใจมากที่ได้ใช้ให้เป็นประโยชน์กับเตี้ยในยามเจ็บป่วย

เตี้ยเริ่มป่วยเมื่อต้นปี ๒๕๓๓ จวบจนสุดท้ายจากไปเมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๓ ลูกที่เสียสละและทุ่มเทให้กับเตี้ยมากคือน้องแอ๊ด แอ๊ดได้ลาออกจากงานที่ ร.พ.ชลบุรี ซึ่งกำลังก้าวหน้า ทั้งบ้านที่กรุงเทพ ทั้งลูกสาวซึ่งยังเล็กอายุเพียง ๑ ขวบ เพื่อพยาบาลเฝ้าดูแลเตี้ยอย่างใกล้ชิด แม้ผู้อำนวยการโรงพยาบาล หัวหน้าฝ่ายการพยาบาล หมอ เพื่อนร่วมงาน ตลอดจนผู้

หวังดีทุกท่าน จะทักท้วงอย่างไร ในที่สุดแอ๊ดก็ได้ตัดสินใจลาออกมา ตัวลูกเองนั้นได้แต่ช่วยดูแลลูกให้แอ๊ดหลังจากเลิกงาน และผลัดเปลี่ยนแอ๊ดในวันหยุด เพื่อให้แอ๊ดได้อยู่กับลูกและครอบครัว ลูก ๆ ทุกคนได้ช่วยกันอย่างที่สุดเพื่อที่จะให้เตี้ยหาย แม่เองก็เช่นกัน แม่บอกวันเกิดเตี้ยปีนี้ และทุกปีต่อไป จะทำบุญวันเกิดเลี้ยงพระเยอเยอะ ให้เตี้ย จะพาเตี้ยไปทำบุญที่ต่าง ๆ เด็กกำพร้า เด็กยากจน แม่บอกไม่ต้องห่วงอะไรแล้ว ซึ่งพอเตี้ยได้ออกจากโรงพยาบาลมาอยู่บ้าน แม่ก็ให้ลูกเบิกเงินมาให้เตี้ยพิสดานที่บ้าน ทั้งทำบุญสร้างศาลา เป็นกองทุนให้เด็กโรงเรียน ประกอบราษฎร์บำรุง มอบโทรทัศน์ วิทยุ ให้กับคณะอาจารย์ ครู เพื่อไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับนักเรียนใน ร.พ.ประกอบฯ ที่ตั้งใจจะไปไกลกว่านี้ ไปไม่ถึง เตี้ยได้จากลูกไปก่อนอย่างสงบ

งานสวดพระอภิธรรมของเตี้ย ต้องกราบขอบพระคุณทุกท่านที่ให้เกิดมิตรมาร่วมงานของเตี้ย หลายท่านจำได้ว่ามา ๒-๓ คืน บางท่านมาทุกคืน อีกทั้งครอบครัว “ช่วงรังษี” มีคุณไพบูรณ์ ยวงสุวรรณ ได้ออกปากให้นำศพของเตี้ยเก็บไว้ที่ศาลา “ช่วงรังษี” ซึ่งคุณยายเป้าช่วงรังษี ได้ริเริ่มก่อสร้างไว้ ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง อีกทั้งเพื่อนรัก “ตั้ง” คุณสุกัญญา เพชรเจริญ และ คุณปณิธิ กุณวิสุทธิ โรงเรียนชลบุรีสุขบท ได้ร่วมแต่งกลอนให้เตี้ย ขอบคุณมากเพื่อน และหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้เป็นรูปเล่มขึ้นมาได้ด้วยความรู้ณาช่วยเหลือจากหลายท่าน ยิ่งความซาบซึ้งกับพวกเราอย่างมาก

ลูกของเตี้ย

(นางสาวราตรี (อุ๊ต) อินดี)

บันทึกสุดท้าย...

กราบ “ท่านมหาบุรุษ” ของลูก

ในจำนวนลูกทั้ง ๗ คน ลูกเป็นคนที่ได้อยู่กับเตี่ยแม่น้อยที่สุด เพราะต้องไปอยู่กับก๋ง ยาย และอี่ใหญ่ ที่บ้านฝั่งตรงข้าม อยู่ตั้งแต่เด็ก ๆ จนกระทั่งจบ ป.๗ ได้เข้าเรียนที่กรุงเทพ ได้รู้เห็นว่าโลกภายนอกนั้นวุ่นวายสับสนและแห้งแล้งน้ำใจเพียงใด จึงได้สำนึกว่า ตัวเองโชคดีที่สุดที่ได้เกิดมาเป็นลูกของเตี่ย-แม่ร่วมกับพี่น้องทุกคน เพราะ “บ้านของเรา” แม้ไม่ร่ำรวย แต่ทุกอณูของบ้าน เปี่ยมไปด้วยความรัก ความอบอุ่น ความเข้าใจ ความอาทรห่วงใย ของเตี่ยแม่ ที่มากมายมหาศาล ยากจะหาที่ใดเสมอเหมือน ทุกคนมีหน้าที่ มีความรับผิดชอบ และต่างเป็นสมาชิกที่ดีของบ้าน แม้จะเป็นเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ ที่ลูกได้อยู่บ้าน แต่เป็นช่วงเวลาที่มีความสุขมาก “บ้านของเรา” นับเป็นรากฐานที่แข็งแกร่งของชีวิตลูก ๆ ทุกคน

ในวัยเด็ก ลูกเคยคิดน้อยใจว่า เตี่ยแม่รักลูกน้อยกว่าพี่น้องทุกคน ลูกจึงต้องไปอยู่กับก๋ง ยาย และอี่ใหญ่ เมื่อโตขึ้น จึงได้รู้ว่า เป็นความคิดที่โง่มาก ยิ่งได้มีครอบครัวของตัวเอง มีลูก มีภาระที่ต้องรับผิดชอบ จะปลีกเวลาไปหาเตี่ยแม่ได้ก็เพียงบางช่วง ไม่เหมือนที่ใจอยากจะไป ลูกจึงได้เข้าใจความรู้สึกของเตี่ยแม่อย่างลึกซึ้งว่า ทำไมลูกต้องไปอยู่กับยายก๋ง อี่ใหญ่ และรู้สึกภูมิใจ ดีใจที่ลูกเป็นคนโชคดีมีโอกาสกระทำในสิ่งที่เตี่ยแม่ มอบหมายให้ตั้งแต่เด็ก และที่โชคดียิ่งกว่าในครั้งนั้น คือลูกเป็นคนโชคดีที่สุด ที่ได้มีโอกาสอยู่ดูแลพยาบาลเตี่ยอย่างใกล้ชิดทุกครั้งที่เตี่ยป่วยหนัก โดยเฉพาะการป่วยในครั้งสุดท้ายนี้ ลูกไม่เคยคิดเสียใจเลยกับการที่ได้ลาออกจากงานมาดูแลเตี่ย ลูกคิดเสมอว่า เป็นงานที่ยิ่งใหญ่ ที่ลูกต้องทำหน้าที่ให้ดีที่สุด ทำงานนี้แทนลูก ๆ ทุกคนด้วย

เตี่ยผู้เป็น “มหาบุรุษของลูก” ตลอดชีวิตของเตี่ยมีแต่การเป็นผู้ให้ และการทำงานสร้างสรรค์ ช่วงสุดท้ายของชีวิต ซึ่งควรเป็นช่วงแห่งการพักผ่อน หลังจากสู้ชีวิตมาอย่างทรหด กลับเป็นช่วงที่เตี่ยต้องต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บที่คุกคามทั้งร่างกาย และจิตใจ หลังการสูญเสียขาซ้ายในระยะแรก ช่วงที่เตี่ยอาการหนัก และช่วงที่เตี่ยต้องการใส่ขาเทียมมาก ยังทำใจยอมรับไม่ได้ ลูกเพิ่งจะเข้าใจความรู้สึกของเพื่อนสนิทคนหนึ่งอย่างลึกซึ้ง ซึ่งครั้งหนึ่งลูกเคยหาว่าเขา “บ้า” คุณพ่อของเพื่อนป่วยหนักด้วยโรคไตวายทั้ง ๒ ข้าง เพื่อนได้เข้าไปพบอาจารย์หมอ ขอให้ตัดไตของตัวเอง ๑ ข้าง ให้กับคุณพ่อซึ่งมีเวลาเหลือในโลกนี้อีกไม่นานนัก ตลอดเวลาที่เตี่ยมีทุกข์อยากเดินได้ เพื่อที่จะช่วยตัวเองได้ ถ้าลูกตัดขาของลูกให้กับเตี่ยได้

ลูกจะทำทันที ทุกครั้งที่เตี้ยเจ็บปวด ลูกอยากเข้ารับความทุกข์ทรมานนั้นเสียเอง

๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๓ วันที่เตี้ยเข้าห้องผ่าตัด ตัดขาซ้ายออก คือ วันที่ลูกไม่มีความลังเลใจในการตัดสินใจลาออกจากราชการ จากงานสาธารณสุขที่ลูกรักมาก เสมือนดวงตาข้างซ้ายของลูก ลูกรู้ว่าเมื่อเตี้ยฟื้นขึ้นหลังผ่าตัด เตี้ยจะรู้สึกอย่างไร ด้วยวัย โรคแทรกซ้อน และด้วยอุปนิสัยของเตี้ยซึ่งไม่ชอบเป็นการะของใคร เตี้ยจะต้องมีคนดูแลอย่างใกล้ชิดด้วยความรักแท้ เพื่อให้เตี้ยมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีร่างกายที่แข็งแรง สามารถปรับตัว ปรับใจ ให้ยอมรับ และต่อสู้กับโรคได้ จึงจะสามารถผ่านช่วงเวลาของการดูแลรักษา การพักฟื้น การฝึกกายภาพบำบัด การใส่ขาเทียม ดำรงชีวิตเหมือนปกติอีกครั้งหนึ่ง ลูกไม่อาจมีความสุขกับงาน ครอบครัว ลูก หรืออะไรทั้งหมดในโลกนี้ได้ นอกจากการได้เฝ้าพยาบาลอยู่ใกล้ ๆ เตี้ย โชคดีที่เกิดเข้าใจลูก และยังไปช่วยลูกเฝ้าเตี้ยที่โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์เกือบทุกคืน และโชคดีที่ “น้องเอย” ได้อยู่ในที่อบอุ่น ปลอดภัย ในอ้อมอกของยาย ลุง ป้า น้า อา ซึ่งเป็นตัวแทนแม่ที่ดียิ่งกว่าแม่แท้ ๆ เสียอีก

ตลอดระยะเวลา ๑๑ เดือน ๖ วัน ของการป่วยครั้งสุดท้ายนี้ คุณแม่เป็นผู้เข้มแข็ง อ่อนโยน ใจเย็นที่สุด มีความรักและความห่วงใยที่ไม่สิ้นสุดให้กับเตี้ย และทุกคนที่ได้พบแม่และลูก ๆ ทุกคนทุ่มเททุกอย่างตามกำลังอย่างเต็มที่ แสวงหาสิ่งที่ดีที่สุดมาให้กับเตี้ย เพื่อให้หายป่วย ทุกอย่างดำเนินไปด้วยดี โดยเฉพาะในระยะหลัง เที่ยยังปลุกห้องใหม่ ตั้งอยู่ริมหน้าต่างที่เตี้ยชอบเสร็จเรียบร้อยแล้ว และให้สถาปนิกออกแบบบ้านใหม่อย่างดี โดยเฉพาะห้องของเตี้ย แม่ และมุมพักผ่อนของบ้าน เตี้ยดูแบบบ้านด้วยตัวเอง และพึงสถาปนิกคุยอย่างพอใจ

สัปดาห์สุดท้าย เตี้ยบอกลูกว่า เตี้ยจะได้ใส่ขาเทียมแล้ว เตี้ยไม่ห่วงอะไรแล้ว ลูก ๆ ทุกคนเป็นคนดี หาเลี้ยงตัวเองได้โดยสุจริต และมีความกตัญญูต่อเตี้ย แม่ ลูกบอกเตี้ยว่า ตระกูลนี้ได้ใส่ขาแน่นอน แล้วเอยยังจะพาขึ้นเครื่องบินไปเที่ยว เตี้ยถามลูกว่าเตี้ยจะมีวาสนาได้ขึ้นเครื่องบินหรือเปล่า ยายกับน้องเอยไปเที่ยวด้วยหรือไม่ ลูกไม่ต้องพาเตี้ยไปเที่ยวก็ได้ เตี้ยอยากอยู่สงบ ๆ ที่ชาชน้ำ ลูกบอกว่า เตี้ยแข็งแรงแล้ว ยังอายุยืนอีกนาน ชาชน้ำนั้นได้อยู่แน่ และเราจะไปเที่ยวกันหมดทุกคน ทั้งเตี้ย แม่ ลูก ๆ หลาน ๆ เราจะวางแผนไว้แล้ว ไปเที่ยวเป็นครอบครัวใหญ่กันสักครั้งหนึ่งในชีวิต...แม่เพียงครั้งเดียวในชีวิต ลูกก็ไม่มีโอกาสได้กระทำ

เตี้ยบอกเสมอว่า น้องเอยเป็นเด็กมีบุญ ฉลาด แข็งแรง เลี้ยงง่าย มีทั้ง ก๋ง ยาย พ่อ แม่ ลุง ป้า น้า อา ให้ความรัก เตี้ยชอบให้หลานมาอยู่ใกล้ ๆ ด้วย แม่เวลาหลับก็ชอบให้หลาน

มานอนหลับที่เตียงยายซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับเตียงเตี้ย เตียนอนมองหลานพร้อมกับรอยยิ้ม แล้วบอกว่า “เค้าหลับสบายเลยนะ” ลูกชอบมองดูเวลาที่น้องเอยเล่นอยู่กับก๋ง-ยาย ดูทุกคนมีความสุขมาก น้องเอยชอบปีนขึ้นเตียงไปหา ก๋ง แล้วโดดลงมา เวลาที่ลูกทำเสียงคุณน้องเอยเตี้ยจะบอกว่า “ช่างเขาเถอะ เขาสนุก” คืนสุดท้าย วันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๓๓ ก่อนน้องเอยขึ้นห้องนอน เตี้ยยังกอดและหอมแก้มน้องเอยทั้งซ้ายขวา ลูกไม่เคยคิดว่าจะเป็นการหอมแก้มหลานครั้งสุดท้าย เข้าวันที่ ๑๓ ธันวาคม เตี้ยใส่บาตร ออกกำลัง ทานข้าว ดูคนงานรื้อถอนรั้วผักสวนครัว แล้วจึงเข้าห้องนอน น้องเอยยังนอนหนุนแขนก๋งอย่างมีความสุข เป็นสัมผัสแห่งรักครั้งสุดท้าย ไตขึ้นหลานอาจจำไม่ได้ แต่ลูกจะบอกให้เขาได้รับรู้ถึงเรื่องราวและความรักอันยิ่งใหญ่ ให้หลานได้ภาคภูมิใจที่ได้เป็นหลานของ “มหาบุรุษ” ลูกจะเลี้ยงเขาให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง ให้สมเป็น “หลานก๋ง”

วันที่เขียนบันทึกนี้ คือวันที่เตี้ยจากลูกไปครบ ๕๐ วัน พวกเรา แม่ ลูก ๆ หลาน ๆ มารวมกันทำบุญให้เตี้ยที่วัดท่าสะอ้าน ๖๖ ปีของเตี้ย ๓๒ ปีของลูก นับวันเวลาที่ลูกได้อยู่กับเตี้ยช่างสั้นนัก แต่สายใยแห่งความรักนั้นยิ่งใหญ่ หลายครั้งที่ลูกพยายามทำใจ ลูกก็รู้ว่าต้องอยู่กับความจริง แต่มันช่างเป็นความจริงที่โหดร้าย ยากที่จะยอมรับ ยากที่จะหักอาลัย แม้เตี้ยจะจากลูกไปอยู่บนสวรรค์แล้ว เตี้ยจากลูกไปเพียงร่างกาย ภาพของเตี้ยยังแจ่มชัด อยู่ในความทรงจำของลูก สายใยแห่งความรักความอบอุ่น และคุณงามความดีของเตี้ยยังเจิดจรัสเป็นร่มโพธิ์ทองของลูกอยู่เสมอ ช่วงนี้ลูกวนอยู่กับการขอพระราชทานเพลิงศพให้กับเตี้ย และการจัดทำหนังสือเล่มนี้ มีบางคนถามว่าทำไมต้องทำให้งูง ลูกรู้แต่ว่า ทุกสิ่งของเตี้ย แม่ คือสิ่งที่ลูก ๆ ต้องทำให้ดีที่สุดอย่างเต็มความสามารถ อีกเหตุผลหนึ่งของการทำหนังสือ คือ เป็นสิ่งที่ลูกอยากเก็บไว้ในความทรงจำนานเท่านาน เก็บไว้บอกลูกหลานรุ่นหลัง ๆ และบอกกับชาวโลกว่า เรามีบรรพบุรุษที่เป็นคนดี เป็นนักต่อสู้ที่ยิ่งยง ที่เราทุกคนควรภาคภูมิใจและยึดถือเป็นแบบอย่าง

ขออานิสงส์แห่งคุณงามความดี และผลบุญกุศลนานัปการ ที่เตี้ยได้กระทำมาตลอดชีวิตในโลกนี้ พร้อมทั้งบุญกุศลที่ทุกคนทำบุญ อุทิศให้เตี้ย จงเป็นพลวปัจจัยนำส่งเตี้ยให้บรรลุนิพพานโลกทิพย์พระนิพพาน สมดังมโนปรารถนาของแม่ ลูก ๆ และญาติมิตรทุกคน

ด้วยความเคารพรัก อาลัยและ... ที่มีอาจเขียนแทนความรู้สึกในใจได้ทั้งหมด

แอ๊ด.

(ลูกแอ๊ด ลูกก๊อด และหลานเอย)

๓๐ มกราคม ๒๕๓๔

“คิดถึงเตี้ยมากที่สุด”

เจ้แอ๊ดบอกลูกให้เขียนอะไรถึงเตี้ย ลูกคิดไม่ค่อยออกว่าจะเขียนอะไร รู้แต่ว่าเป็นความรู้สึกเล็กๆ ที่ไม่อาจกลั่นกรองเขียนออกมาได้หมด ตอนเย็นลูกรดน้ำต้นไม้ คิดถึงเตี้ยมาก เตี้ยชอบปลูกต้นไม้มาก เป็นความสนุกนอกเหนือจากการทำงานและออกกำลังกาย แม้ว่าจะยะหลังเตี้ยจะปลูกต้นไม้เองไม่ได้แล้ว เตี้ยก็ยังมีความสุขที่จะเห็นหรือแม้แต่ได้ฟังว่าใคร ๆ ปลูกต้นไม้ เตี้ยมีความสุขที่ได้คุยถึงต้นไม้ ลูกบอกเตี้ยว่าลูกปลูกข้าว เตี้ยสอนว่า “ข้าวเป็นต้นไม้ คู่บ้านคู่เมือง ใครปลูกข้าวมาจะทำมาค้าขึ้น” ให้ปลูกสิ่มม ให้ยายพันธ์เข้าหากัน เวลาจะชุดกินก็ให้สลับทักกัน ก็จะมีกินไปตลอด

ถึงแม่เตี้ยจะหันเหชีวิตจากครูมาเป็นพ่อค้าแล้ว เตี้ยก็ยังมิวิญญาณของครูอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นลูกน้องหรือใคร ๆ ก็ตามที่เตี้ยเห็นว่าทำอะไรไม่ถูกต้อง เมื่อมีโอกาสเตี้ยจะแนะนำสั่งสอนทุกครั้ง บางคนในความรู้สึกของลูกหรือของคนทั่วไป ไม่ดีเสียจนไม่มีใครเขายากจะยุ่งด้วย แต่เตี้ยก็จะเรียกเขามาพูดคุยตักเตือนเสมอ ให้เขากลับตัวกลับใจเป็นคนดี คำสั่งสอนของเตี้ยจะฟังง่าย สั้น ได้ใจความชัดเจนแต่ลึกซึ้งกินใจ

เตี้ยเป็นห่วงลูกเสมอ ทุกครั้งที่พบ เตี้ยจะถามถึงเรื่องทำมาหากินทุกครั้ง ว่างานที่ทำมีปัญหาอะไร ได้ผลเป็นอย่างไรบ้าง และทุกครั้งที่ปัญหาเตี้ยก็จะให้คำแนะนำ และให้กำลังใจเสมอมา เตี้ยสอนให้มีความอดทน “ทำไปเถอะลูก ไม่มีอะไรขาดทุนหรอก แม้จะขาดทุนเป็นเงิน แต่ก็จะได้กำไรจากประสบการณ์ที่เราได้ทำงาน” ขอให้ทำอย่างเดียวเท่านั้น

ตั้งแต่ลูกเล็ก ๆ เตี้ยก็มีงานยุ่งอยู่ตลอดเวลาแต่ก็ยังต้องมีเวลาให้ลูก ครั้งเมื่อลูกขึ้นชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ (ศึกษาอยู่ รร.มารดานฤมล) ต้องใช้ปากกาหมึกซึมเขียนหนังสือ ลูกขอให้เตี้ยซื้อปากกาหมึกซึมมาฝากลูกด้วย ตอนนั้นเตี้ยไปขึ้นปลาจากปากน้ำมาขายทุกวัน ลูกจำได้ว่าถ้ายังไม่หลับได้ยินเสียงรถมาจะวิ่งลงไปถามเตี้ยว่า “ซื้อปากกาหมึกซึมมาให้หนูหรือยัง” เตี้ยก็จะหัวเราะ จับหัวลูกไปเขย่า ๆ แล้วบอกว่า “เตี้ยสิ่ม” อยู่หลายวัน เตี้ยอุตส่าห์เอาปากกาของเตี้ยมาให้ลูกใช้ก่อน จำได้ว่าดีใจมากเอาไปอวดเพื่อนที่โรงเรียน จนวันหนึ่งเตี้ยก็ซื้อมาฝากจนได้ ได้ของใหม่กลับไม่พอใจเหมือนได้ใช้ของของเตี้ย จนโตแล้วได้เป็นแม่ของลูก ๑ คน ได้รับผิดชอบชีวิตทำมาหากินด้วยตัวเอง ทั้ง ๆ ที่มีเตี้ย แม่ พี่ ๆ และน้องช่วยประคับประคองอยู่มาก ลูกก็ยังรู้สึกว่ามันวุ่นวายมากเมื่อนึกถึงเหตุการณ์นั้นยังเสียใจอยู่ว่าเตี้ยทำงานยุ่งมาก ลูกยังไปตื้อให้เตี้ยต้องมาวุ่นวายกับลูกในเรื่องเล็กๆ น้อย ๆ แค่นั้น

เตี้ยเป็นตัวอย่างของความเข้มแข็ง อดทนอย่างมาก ตั้งแต่จำความได้เตี้ยป่วยเจ็บ
หลายครั้ง เหน็ดเหนื่อยกับการทำงานมากมาย แต่เตี้ยไม่เคยท้อถอย หมดกำลังใจ เตี้ย
สู้งาน สู้กับโรคภัยไข้เจ็บ เตี้ยเป็นคนไข้ที่ไม่เคยทำให้คนใกล้ชิดต้องหนักใจ การประพฤติ
ปฏิบัติของเตี้ยเป็นแบบหลอมลูก ๆ ทุกคนให้เป็นคนดี

เตี้ยจากลูกไปเร็วเหลือเกิน ยังไม่มีโอกาสได้ทดแทนพระคุณให้สมกับที่เตี้ยให้ลูกมา
ตลอดชีวิต แม้เตี้ยจะจากลูกไปแล้ว ลูกยังมีเตี้ยสถิตอยู่ในใจลูกเสมอ คำสั่งสอนของเตี้ยจะเป็น
หลักในการดำเนินชีวิตตลอดไป จากผลบุญกุศลที่เตี้ยประกอบกรรมดีมาชั่วชีวิต ลูกเชื่อว่า
ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของเตี้ยจะสถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์ เกิดชาติใด ภพใด ขอเกิดเป็น
ลูกของเตี้ยตลอดไป

ด้วยความเคารพรักและอาลัย

โหว

กรแก้ว พณิชยางกูร (อินดี)

“เตี้ย”

เช้าวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๓ เตี้ยก็ยังเข็นรถเข็นมาใส่บาตรและออกกำลังกายตอนเช้าเป็นประจำวัน ไม่มีวิแวอะไรเลยที่เตี้ยจะจากพวกเราไปอย่างไม่มีวันกลับมาอีกแล้วตอนบ่ายวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๓ ตีกลับมาจากโรงไฟฟ้า ขับรถมาถึงบ้านเจอเฮียยัง เฮียยังพูดว่าเตี้ยเสียแล้ว ตีรู้สึกตกใจและเสียใจมาก ทั้ง ๆ ที่เตรียมตัวและเตรียมใจไว้บ้างแล้วตั้งแต่ตอนที่ไปช่วยเจ้แอ๊ดเฝ้าเตี้ยที่โรงพยาบาล และช่วงหลังสุขภาพร่างกายของเตี้ยทรุดโทรมลงมาก ทำให้ต้องเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลเรื่อยมา ครั้งหลังสุดเข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ และต้องเสียขาข้างซ้ายไป แต่เตี้ยก็ไม่ได้ท้อถอยหรือหมดกำลังใจในชีวิตแต่อย่างใด พยายามรักษาตัวเองและปฏิบัติตามทีหมอสั่ง จนกระทั่งออกจากโรงพยาบาลและกลับมาอยู่บ้าน เตี้ยยังพูดว่า ปีใหม่นี้ แผลก็หาย ใส่ขาเทียมได้แล้ว จะได้เดินไปไหนมาไหนได้เหมือนแต่ก่อน

เตี้ยสอนดีเสมอว่า “การทำงานทุกอย่างต้องตั้งใจทำให้ดี” แม้จะมีอุปสรรคมากหรือน้อยเพียงใดก็ตาม ก็ต้องพยายามหาทางแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แม้จะต้องใช้เวลานานสักเพียงใดก็ตาม “ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง” “ต้องมีความอดทนในการทำงาน” และอีกหลายสิ่งหลายอย่างที่ดี ควรที่ลูกและผู้คนอื่นยึดถือเป็นแบบอย่าง ในการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เตี้ยเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูก หลาน และญาติสนิทมิตรสหาย ชอบช่วยคนที่ประสบปัญหา และแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ที่เกิดให้ลุล่วงไปด้วยดี

ถ้าวิญญาณมีจริงก็ขอให้วิญญาณของเตี้ยจงไปสู่สุคติภพ ด้วยคุณงามความดีที่เตี้ยได้สร้างสมไว้ในชาตินี้ด้วยเทอญ

ด้วยความเคารพรักและอาลัยจากลูก

ภรค์ (ตี) ๕๕๖

ถวัลย์ (ตี) อินดี

แต่...กังงำ

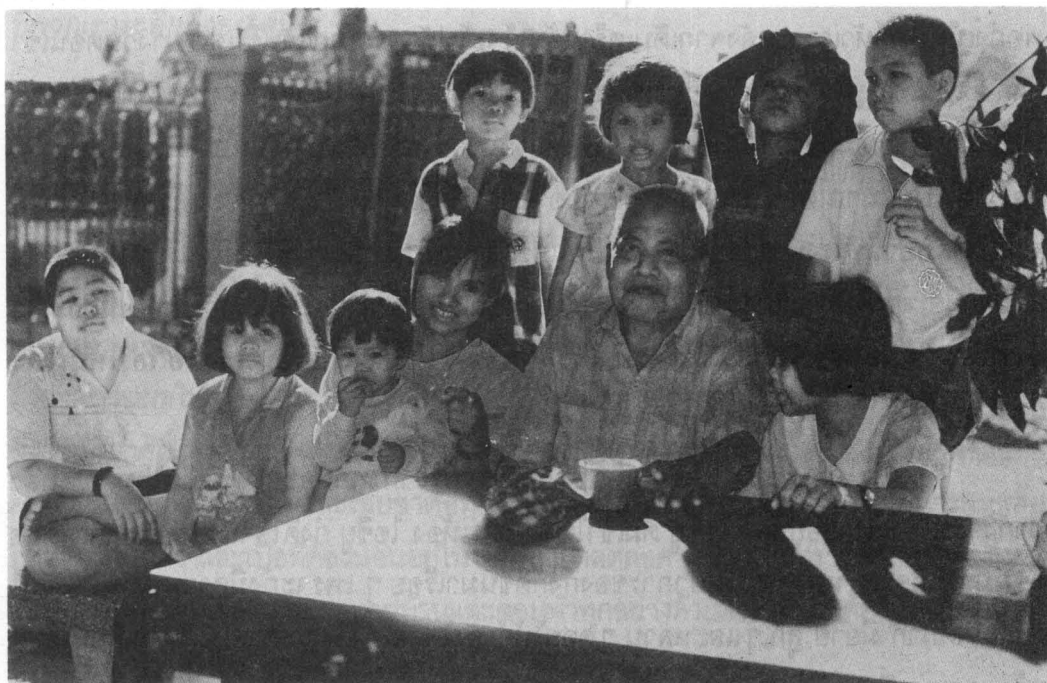
ตั้งแต่จำความได้จนอายุ ๑๔ ทุกครั้งที่แม่พา จอย เจ ไปกราบเยี่ยมกังที่บ้าน กังจะเรียกเราว่า “ไ้อ์จอย” “ไ้อ์เจ” ถ้าไปหากังตอนเช้า จะเห็นกังเดินออกกำลังอยู่ทุกครั้ง เวลาเข้าไปสวัสดีกัง กังจะให้สวัสดิ์ ๓ ครั้ง ลูบหัว ให้พร “เจริญ ๗ เกอะลูก” กังออกกำลังกายเสร็จสักพัก ก็ทานข้าว บางครั้งเราก็กินข้าวพร้อมกัง กังจะคอยดูให้ทานข้าวให้หมดทุกเม็ด จนพวกเราจำขึ้นใจและติดเป็นนิสัย

แม่พาเราไปหากังบ่อยครั้งในช่วงก่อนปี ๒๕๓๐ เพราะเรายังไม่ได้ย้ายบ้านและโรงเรียน หลังจากนั้นก็ต้องคอยเวลาที่โรงเรียนหยุดหลาย ๆ วัน จึงจะได้มาค้างกับกัง และยาย ทุกครั้งที่จอย กับเจมา กังต้องถามถึงเรื่องเรียนก่อนอื่น และกังจะบอกว่า “อย่างนี้แหละถึงจะเป็นหลานกัง ต้องเรียนให้เก่ง”

ในช่วงต้นเดือนมีนาคม ปี ๒๕๓๓ หลังจากสอบปลายภาคเสร็จแล้วเพียง ๒ วัน จอยได้ปฏิบัติหน้าที่ ที่จอยภูมิใจ คือ เป็นผู้ช่วยอีแอ็ด พยาบาลกัง ที่โรงพยาบาลชลบุรี ตอนนั้น กังยังช่วยตัวเองได้ไม่ดี ต้องคอยช่วยพลิกตัว พยุงลูกนั่ง ยืน อุ้มขึ้นเตียง อุ้มนั่งรถเข็น และช่วยเวลาถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เช็ดตัว สระผม เปลี่ยนเสื้อผ้า ล้างหน้า แปรงฟัน รับประทานอาหาร จอยได้ช่วยอีแอ็ด อยู่ ๓ อาทิตย์กว่า หลังจากนั้นก็ต้องไปเรียนพิเศษ และได้ช่วยเฝ้ากังที่บ้านอีก ๑ อาทิตย์ก่อนเปิดเทอม จอยจำภาพ และเสียงของกังได้ติดตาติดหู

กังตื่นเช้า เช็ดหน้า เช็ดตัว ใส่ฟัน จอยเป็นคนเปลี่ยนน้ำ และซักผ้าเช็ดตัวให้อีแอ็ด แล้วก็เอาผ้าใช้แล้วไปทิ้งถัง หลังจากนั้นก็ทานข้าว ทานยา รอหมอมาทาแผล กังชอบดื่มน้ำส้มคั้นมาก จอยคั้นให้เท่าไรกังก็ดื่มหมด บางครั้งยาย และแม่ เอาอาหารที่กังชอบมาให้ จอยก็อุ่นให้ร้อน ๆ ที่กังทานได้มากทุกวันคือ ข้าวเหนียวมะม่วง กับ มังคุด ตอนบ่ายกังไปทำกายภาพบำบัด จนถึงเย็น จอยกับอีแอ็ดไปคอยให้กำลังใจ จอยจะกลับขึ้นมาที่ห้องก่อนเพื่อคั้นน้ำส้มรอไว้ให้กัง หลังทานข้าวเย็นก็พากังนั่งรถเข็นไปไหว้พระภูมิเจ้าที่และท้าวโรงพยาบาล เราจะเข็นรถไปตรงที่มีดอกไม้ บางวันก็ขึ้นดาดฟ้า มองเห็นทะเล กลางคืนกังนอนไม่หลับบ่อย ๆ อีแอ็ดคอยช่วยพยุง ลูกนั่งคุยกัน คำถามประจำ คือ “เมื่อไหร่จะได้ใส่ขาเสียที” พวกเราต้องคอยให้กำลังใจกังอยู่ตลอดเวลา กังใส่ขาเทียมได้ ๒ วัน ก็กลับมาเป็นแผลอีก ต้องรักษาแผลอยู่นาน

ครั้งสุดท้ายที่จอยกับเจ ได้พบกัน กังอาการดีขึ้นมาก ช่วยตัวเองได้ เราไปทำบุญทอดกฐินที่จังหวัดจันทบุรี ใกล้เคียงกับสวนของลุงยัง จอยดูมีความสุขที่ได้ไปทำบุญกับลูก ๆ หลาน ๆ จอยคิดว่ากังกงได้ใส่ยาเทียม เดินได้สบายกังก ในเวลาอีกไม่นาน แต่ทำไมเป็นอย่างนี้แล้วต่อไปนี้ใครจะคอยเตือนให้กินข้าวให้หมด แล้วจะไหว้ใครกันถึง ๓ ครั้ง แล้วจะคอยเข็นรถให้ใคร เมื่อไรจะได้ขัดฟันปลอมของกังก แล้วใครจะคอยเรียก และพูดว่า “หลานกังกต้องเรียนให้เก่ง ต้องเป็นคนดี จำไว้นะไอ้จอย ไอ้...”

กราบ ๓ ครั้ง เป็นครั้งสุดท้าย

จาก หลาน จอย ต้ม เจ ตาล ปอ เตย ไอ้ เอก ตัน ต่าย เอย พลอย

อาลัยรัก “ก๋ง”

ตั้งแต่ตั้มยังเป็นเด็ก ๆ เวลาเจอก๋ง ตั้มก็จะสวัสดีก๋ง ที่แรกไม่รู้กี่ไหว้ ๑ ที แต่ก๋งบอกว่าให้ไหว้ ๓ ที ทุกครั้ง เวลากินข้าวกับก๋ง ตอนที่ก๋งยังไม่สอน ตั้มก็จะกินข้าวเหลือติดอยู่ที่จาน ก๋งก็สอนว่าเวลากินข้าวต้องกินให้หมดทุกเม็ดไม่ให้เหลือ แต่นั่นมาตั้มก็ปฏิบัติตามคำสอนของก๋งเสมอ ตอนที่ก๋งยังไม่ตัดขา ก๋งก็จะเดินออกกำลังกายตรงหน้าบ้าน เดินไปเดินมาเป็นร้อยรอบ บางวันที่โรงเรียนหยุด ตั้มก็จะเดินกับก๋งด้วย ช่วยก๋งนับว่าเดินได้กี่รอบแล้ว พอก๋งเห็นตั้มก็หัวเราะ หลังจากเดินเสร็จแล้ว ก็จะไปชักরอก ยกแขนขึ้นลง บางวันตอนเช้า ก๋งก็จะเดินเข้าไปในบ่อกุง เข้ามาแล้วก๋งก็จะไปนอนตรงชายแม่น้ำ เพราะลมพัดเย็นสบาย พอถึงตอนเที่ยงตั้มก็ช่วยคุณพ่อคุณแม่ดูแลให้ก๋งกินข้าว บางครั้งตั้มก็กินกับก๋งด้วย ก๋งชอบกินผลไม้คือมังคุดมาก ตอนบ่ายแก่ ๆ ตั้มช่วยอาแอ็ดทำกายภาพบำบัดให้ก๋ง แล้วตอนเย็นก๋งก็จะเดินกลับบ้านที่โรงเรียนน้ำแข็ง ตั้มอยู่โรงเรียนประจำ กลับบ้านเฉพาะวันที่โรงเรียนหยุด เวลากลับบ้านจะต้องไปสวัสดีก๋งก่อน ไหว้ ๓ ครั้ง เหมือนเคย แล้วก๋งก็จะถามว่า “เรียนเป็นอย่างไรบ้าง รู้เขาได้มั๊ย” ตั้มก็บอกว่ารู้ได้ครับ แล้วก๋งก็บอกว่า “ให้ตั้งใจเรียนหนังสือ เอาให้มันเก่ง ๆ มั่นให้ได้”

ตอนก๋งไม่สบายตั้มไปเยี่ยมก๋งบ่อย ๆ พอตั้มรู้ว่าก๋งถูกตัดขา ตั้มเสียใจมาก กลัวว่าก๋งจะตาย เพราะอยู่ห้อง ไอซียู ตั้มเข้าไปหาก๋งในห้อง ไอซียู ก๋งดีใจจนสายบั้นอากาศหลุดออกมาจากจมูก หลังจากนั้นอาการของก๋งก็ดีขึ้นมาเรื่อย ๆ เพราะก๋งมีความอดทน และมีกำลังใจดีมาก มียาย ลูก ๆ และหลาน ๆ คอยให้กำลังใจอยู่ ก๋งจึงหายจนจะใส่ขาเทียมได้อยู่แล้ว คุณพ่อยังพาก๋งไปเที่ยวสวนทุเรียน สวนส้มของคุณพ่อ ก๋งดีใจมากที่ได้เห็นสวนของคุณพ่อ และยังไปทอดกฐินที่วัดตาพลาย ที่อยู่หน้าสวนด้วย แต่ในที่สุดก๋งจากไปอย่างกะทันหัน ตั้มไม่ยอมเชื่อ ตั้มอยากให้มีปฎิหาริย์ให้ก๋งฟื้นขึ้นมาอีก ใส่ขาเทียมเดินไปที่ชายน้ำ อยู่อีกนาน ๆ อย่างน้อยก็ให้ตั้มเรียนจบก่อน จะได้มีโอกาสทำอะไรให้ก๋งมากกว่านี้

หลานขอให้ดวงวิญญาณของก๋งจงไปสู่สวรรค์

๒
ตาม
ตั้มหลานก๋ง

ด้วยความระลึกถึง

โดยปกติพวกเรามักจะเคยชินกับสภาพคนไข้ที่มีมากมายหลายรูปแบบ ทั้งคนไข้ที่มีอาการเบา ๆ เช่นเป็นหวัด อ่อนเพลีย อาการปานกลาง และอาการหนัก เราจะให้การดูแลเอาใจใส่ตามอาการ ตามสภาวะของโรค และตามความต้องการของคนไข้และแพทย์ แม้ว่าเราจะชินกับสภาพต่าง ๆ ของคนไข้ แต่เราก็มีความผูกพันกับคนไข้บางคนที่อยู่โรงพยาบาลนาน ๆ เป็นความคุ้นเคยเสมือนญาติ คุณลุงมงคล อินดี เป็นหนึ่งในจำนวนคนไข้ที่พวกเราระลึกถึงอยู่เสมอ

จำได้ว่า คุณลุงมงคล อินดี ได้เข้ามารับการรักษาพยาบาลที่ชั้น ๖ ด้วยอาการของแผลเรื้อรังที่ขาซ้าย จากการที่เป็นเบาหวานทำให้เกิดแผลง่าย หายช้า และอาจเกิดอาการติดเชื้อแทรกซ้อนได้ง่าย ทำให้คุณลุงต้องพักรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลนาน อีกทั้งบ้านคุณลุงก็อยู่ไกล ลูก ๆ ของคุณลุงเป็นห่วง ไม่ต้องการให้คุณลุงเดินทางไปมาโรงพยาบาลบ่อย ๆ เพราะคุณลุงมีโรคหัวใจเก่าอยู่ ซึ่งต้องควบคุมด้วยยาอยู่ตลอด ในตอนแรกพวกเราไม่เคยเห็นคุณลุงยิ้มเลยเพราะต้องถูกแพทย์เจ้าของไข้คือ อ.นายแพทย์ประพันธ์ กิตติสิน ทำแผลด้วยการชุบแผลให้สะอาดทั้งเช้าและเย็น ซึ่งเป็นความสำคัญอย่างยิ่งในการรักษาแผลเบาหวาน ซึ่งเรารู้ว่าคุณลุงเจ็บปวดมาก แต่คุณลุงมีความอดทนมาก ยิ่งในระยะเวลาที่แพทย์ตัดขาซ้าย คุณลุง คุณลุงดูหงุดหงิดและเฉยชาต่อทุก ๆ คน คุณลุงต้องปรับตัวปรับใจกับการสูญเสีย อีกทั้งคงรู้สึกเหงาและเบื่อที่ต้องนอนอยู่ในโรงพยาบาลตลอด เพราะได้ทราบจากลูกสาวซึ่งอยู่เผ่าคุณลุงว่า ปกติคุณลุงจะชอบอยู่บ้านและชอบทำทุกอย่างด้วยตัวเอง เมื่อต้องนอนให้คนอื่นช่วยเหลือ คุณลุงจึงหงุดหงิดเป็นธรรมดา

ภาพที่เราจำกันได้เจ็นตา ก็คือในช่วงที่พยาบาลเปลี่ยนเวรจากเวรตึกเป็นเวรเช้า พวกเราจะเข้าไปในห้องคนไข้ เพื่อเวรตึกจะบอกลาและแนะนำเวรเช้าที่จะมาทำการดูแลต่อ เราจะพบว่าเป็นเวลาที่ คุณลุงกำลังรับประทานอาหารเช้าเสมอ พวกเราจะถามอาการคุณลุง พร้อมกับแซวคุณลุงเรื่องอาหารน่ารับประทาน มีหลายคนชอบแซวคุณลุงว่า “ขอทานข้าวด้วย” คุณลุงจะตอบด้วยเสียงเอ็นดูว่า “เอาซิ กินซิ” “อร่อย” ทำให้พวกเราได้ยิ้มก่อนทำงานกันทุกเช้า ในช่วงของการเจ็บป่วยระยะหลัง คุณลุงแจ่มใสขึ้นมา

นาน ๆ ครั้งคุณลุงจะขออนุญาตแพทย์เจ้าของไข้ กลับไปอยู่บ้านเสาร์-อาทิตย์ แล้วกลับมาโรงพยาบาลในวันจันทร์ ทุกครั้งเราจะได้เห็นรอยยิ้มสดชื่น ของคุณลุงทั้งก่อนไปและกลับจากเยี่ยมบ้าน เป็นรอยยิ้มและคำทักทายที่สดชื่นอบอุ่น เสมือนเราเป็นลูกหลาน

ภาพเหล่านี้ยังเจเนตา เจนใจพวกเรตาลอดมา จนกระทั่งแผลคุณลุงดีขึ้น และแพทย์อนุญาตให้กลับบ้านได้

และแล้ววันหนึ่งสิ่งที่ไม่มีการคาดคิดก็เกิดขึ้น เมื่อคุณลุงมาที่ห้องฉุกเฉินของโรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ เจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายได้พยายามช่วยเหลืออย่างเต็มที่ ยาทุกชนิดที่จำเป็นต้องให้ เครื่องมือทางการแพทย์ที่จำเป็นถูกนำมาให้ความช่วยเหลือคุณลุงอย่างเต็มที่ แต่ก็ไม่สามารถหยุดยั้งความเป็นจริงแห่งชีวิตลงได้ คุณลุงเสียชีวิตลงด้วยอาการล้มเหลวของโรคหัวใจหลังจากที่ป่วยมาเป็นปี

การจากไปของคุณลุงนำความเสียใจมาให้ครอบครัวของคุณลุงอย่างยิ่ง รวมทั้งพวกเราเจ้าหน้าที่ชั้น ๖ ก็รู้สึกเสียใจกับครอบครัวของคุณลุงด้วย แต่พวกเราหวังว่าคุณลุงจากไปอยู่ในที่สงบ ปราศจากความเจ็บปวดและทุกข์ทรมานที่คุณลุงเคยได้รับ และคงมีความสุขสงบตามฐานแห่งผลบุญที่คุณลุงได้กระทำไว้เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่

ด้วยความระลึกถึง

ก้องกมล วัฒนกุล

จาก...กัลยา เจนกมล

และ เจ้าหน้าที่ชั้น ๖ ร.พ.บำรุงราษฎร์

บนเส้นทางชีวิตคุณพ่อมงคล (สุน) อินดี

เรียบเรียงโดย “ลูกแอ๊ด”

เขียนจากความทรงจำของ หลวงลุงเล็ง ลุงสุข ลุงเจสดี ครอบอด อาแดงแอ
อาหารหมประสิทธิ์ อาปราณี อาสาคร คุณแม่กิมกี เขียยัง และลูก ๆ ทุกคน

จากรวงข้าวสู่วัด ทดแทนคุณพ่อแม่

ก่งหู้ (หาญ) กับย่าเฮียง อินดี (แช่เตีย) แต่งงานอยู่กินกันมาไม่ได้ร่ำรวยอะไรหนักหนา อาชีพชาวนา หลังสู้ฟ้า หน้าสู้ดิน มีที่นาของตัวเอง ๙๕ ไร่ และเช่านาทำอีก ๖๐ กว่าไร่ ทั้งคู่มีชื่อเสียงในเรื่องความมีมานะอดทน ซื่อสัตย์สุจริต และขยันทำมาหากิน โดยเฉพาะย่าเฮียงเป็นคนขยันมาก ทำงานเร็ว ทั้งทำสวน ทำนา หุงข้าว ทำกับข้าว ทำขนม เลี้ยงลูกหลานเต็มบ้าน ถึงหน้าดำนาเกี่ยวข้าว ย่าทำอาหารเลี้ยงแขกคนเดียว ให้ลูก ๆ ออกทำงานในท้องนา ย่าเป็นคนประหยัด ไม่ใช้เงินในสิ่งที่ไม่จำเป็น ใช้จันมะพร้าว กะลามะพร้าว แทนถ่าน ย่าทอเสื่อจากกก ทำเชือกจากกาบมะพร้าว เก็บไว้ใช้เอง ที่เหลือก็ขายหรือแลกของใช้อื่น ๆ ที่ในครอบครัวไม่มี ย่ามีชื่อเสียงในการทำกับข้าว ทำขนมเก่งหลายอย่าง และโดยเฉพาะการทำขนมจิ้นได้เส้นขาวเหนียว น่ารักประทานมาก

ก่งหู้ กับย่าเฮียง มีลูก ๑๒ คน เป็นชาย ๖ คน หญิง ๖ คน ครูสุนเป็นคนี่ ๗ ครูสุนเกิดวันพฤหัสบดีที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ปีฉลู ในวัยเด็กเป็นเด็กขยัน

ขันแข็ง วุ่นนอนสอนง่าย รักเคารพผู้ใหญ่ ไม่ชอบเที่ยวเตร่ ไม่เล่นการพนัน ไม่ว่าจะกัดปลา ชนไก่ ฯลฯ เรียนหนังสือที่วัดสามแยก (โรงเรียนวัดสุขารามสามแยก) ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ บ้าน ก่งกับย่าให้เงินไปโรงเรียนวันละ ๑ สตางค์ ครูสุนต้องเหลือเงินกลับบ้านครั้งสตางค์ทุกวัน

เรียนหนังสือจบชั้น ป.๔ (ประโยคประถมบริบูรณ์) เมื่ออายุ ๑๓ ปี แล้วออกมาช่วยพ่อแม่ทำงานทุกอย่าง ครูสุนตื่นก่อนนอนหลัง ออกทำงานก่อนเข้าบ้านที่หลังคนอื่นเสมอ ตื่นแต่เช้ามืด ทำงานในสวน รดน้ำต้นไม้สวนผักและผลไม้ เสร็จแล้วขึ้นบ้านจุดตะเกียงกินข้าว เตรียมตัวออกไปทำนา เดินไปกลับระหว่างทุ่งนาที่บ้านไม่เคยเดินเปล่า ๆ ขาออก ถอนหญ้าตั้งแต่ต้นนาไปถึงปลายนา ขาเข้าบ้านก็ถอนหญ้าตั้งแต่ปลายนาถึงบ้าน ครูสุนทำนาเก่งได้ข้าวมาก ก่อนทำนาครูจะต้องเตรียมผืนดินก่อน ครูออกไถนาแต่เช้ามืด กลางวันพักกินข้าวแล้วก็จะออกท้องนา ไม่เคยเถลไถลหรือพักนอน เย็นย่ำใคร ๆ เข้าบ้านกันหมด ครูยังคงทำงาน

ต่อ ดูควายกินหญ้าไป บ้อคันนาไป

ไถนา^๒ คราดนา^๓ ตีลูกทุบ^๔ ให้
หญ้าจมน้ำได้ดินเป็นปุ๋ยหมักอย่างดี ครู
ดำนา^๕สวย ต้นข้าวตั้งตรงไม่ว่าจะมองทาง
ทิศไหนก็เรียงเป็นระเบียบสวยงาม เกี่ยว
ข้าวก็เก่ง เกี่ยวข้าวเร็ว กำสั้น ๆ ข้าวไม่หกตก
หล่น เวลาต้นข้าวจวนแก่ครูชอบเกี่ยวข้าวมา
ตำข้าวเฒ่า พี่น้องช่วยกันตำสนุกสนาน ตำ
เสร็จเลือกกากออก ทำข้าวเฒ่าคลุกใส่มะ-
พร้าวอ่อน หวาน ๆ เค็ม ๆ ทั้งหอมทั้งอร่อย
ถึงเวลาเย็นเก็บเกี่ยวก็ตักแรงกันลงแขกเกี่ยว
ข้าว หน้าแล้งตักแรงตำข้าว ตำครึ่งละ ๑๐
กระสอบ ลานที่กว้างขวางดูแคบไปถนัดตา
ด้วยแขกบ้านใกล้เรือนเคียงมาช่วยตำข้าว

ครูสุนเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของก่ง-ย่า
เป็นผู้นำและคอยควบคุมดูแลน้อง ๆ ให้ทำงาน
อย่างจริงจัง น้อง ๆ ทั้งรักทั้งเกรง เสร็จงาน
แล้วกินข้าวพร้อมกัน ครูอยู่ง่าย กินง่าย กิน
ข้าวเร็ว มีแกงหรือกับข้าวอะไรก็แล้วแต่ ครู
จะตักข้าว ๑ ถ้วย กับข้าว ๑ ช้อน น้ำปลา

๑ ช้อน ใช้ตะเกียบพวย ๆ ข้าวเข้าปาก ให้พี่
และน้อง ๆ ได้กินข้าวมากกว่า กินอิ่มแล้วก็
เดินไปล้างชามเองที่สะพานริมคลอง อาหาร
ที่ชอบเป็นพิเศษก็คือ แกงหมูสับ แกงปลาตุ๋น
ผัดผักนึ่ง หมูผัดกะปิ ปลาช่อนแดดเดียว ข้าว
เหนียวมะม่วง ข้าวต้มมัด และมังคุด ครูรัก
ความสะอาดและความมีระเบียบ วันไหน
น้อง ๆ ช่วยกันขัดบ้าน ขัดครัว ครูจะยิ้ม
อารมณ์ดีแล้วบอกน้องว่า “ขัดทุกวันได้มัย”
กินข้าวแล้ว อาบน้ำอาบท่า คำ ๆ คุยกันฉันท์
พี่น้อง ที่นอกชานบ้าน มีอะไรก็เล่าสู่กันฟัง
ปรึกษา สังสนอน ตักเตือนกันก่อนเข้านอน
น้อง ๆ นอนในบ้าน ตัวครูไปนอนเฝ้าควาย

คืนเดือนหงาย หลายคนนอนดูเดือน
บ้างก็ไปเที่ยว บ้างก็นอนหลับสบาย ถ้าใครยัง
ไม่หลับ จะได้ยินเสียงขุดดิน ปึก ปึก...ไม่ใช่
ใครอื่น ครูสุนนั่นเอง ขุดดินในสวน ใส่ปุ๋ย
ต้นไม้ สองยาม สามยามถึงจะเข้านอน สวน
ของครูมีทั้งผัก ผลไม้ หลากหลายชนิด มีทั้ง
มะเขือพวง มะเขือเปาะ ผักหวาน ผักกะเจด

๑. บ้อคันนา : ขุดดิน ทำคันนาให้เรียบร้อย

๒. ไถนา : เอาควายเทียมคันไถ คนจับคันไถให้ควายลากคันไถไป เป็นการไถนาโดยใช้แรงควาย
และคน

๓. คราดนา : เป็นการพรวนดินและกำจัดวัชพืชโดยคนใช้มือจับคราด แล้วกวาดไว้ให้ควายลากคราดไป
คราดเป็นไม้แหลม ๆ ลักษณะเหมือนคราดเหล็กที่ใช้กันอยู่ แต่ใหญ่กว่า ขนาดยาว
ประมาณ ๒.๕๐ เมตร

๔. ตีลูกทุบ : ลูกทุบ เป็นไม้ทำเป็นซี่งกลมคล้ายล้อจักร ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางกว้างประมาณ
๑.๕๐ เมตร ยาวประมาณ ๒.๕๐ เมตร เด็ก ๆ มักสนุกสนานกับการตีลูกทุบมาก

๕. ดำนา : เอาต้นกล้าปักดำในนาที่ตีลูกทุบเรียบร้อยแล้ว

สายบัว ผักบุ้ง ผักเสี้ยน ผักแว่น ถั่วชนิดต่าง ๆ (ถั่วแขก ถั่วลันเตา ถั่วแระ) มันแกว มันเทศ มันจาวมะพร้าว กุยช่าย มะนาว พริกขี้หนู พริกอ่อน ขิง ข่า ตะไคร้ มะกรูด โหระพา กระเพรา กลัวย อ้อยสิงคโปร์ มะละกอ มะเฟือง มะยม มะพร้าว ฝรั่ง หอมกุด พลุ ขายคลองยั้งปลุกกกและปอ ตลอดจนพื้นที่ ๕ ไร่ เอาไว้ทอเสื่อและผูกต้นกล้วย

การทำงานด้วยสมาธิแน่วแน่ บ่อยครั้งที่ เวลาเดินกลับเข้าบ้านเจองูเห่าตัวโต ๆ แต่ไม่เคยโดนงูกัด รอดมาได้ทุกครั้ง ครูเล่าให้ น้อง ๆ ฟังว่า มีครั้งหนึ่งเจองูเห่าตัวโตเท่าแขน งูจะกัด ครูดึงด้วยหัวจอบ โดนกลางหลังงู มันเลื้อยหนีไปได้ ตกกลางคืนนอนผ้าควาย งูตัวนี้มาอีก พยายามจะเลื้อยขึ้นไปบนที่นอน แต่เลื้อยขึ้นไม่ได้ เพราะบันไดขึ้นที่นอนของ ครูทำด้วยเสาดันเดียว ตื่นเข้ามาเจองูตายอยู่ข้างเสา

ทำไมต้นไม้ในสวนของครูจึงงาม และ ได้ผลดีนัก ก็เพราะครูรดน้ำพรวนดินสม่ำเสมอ ไม่มีหญ้าหรือวัชพืชแม้แต่ต้นเดียว และยังได้รับปุ๋ยเต็มที่ ทั้งปุ๋ยคอกที่ทำจาก ขี้ควายหมักกับใบไม้และปุ๋ยทำจากอุจจาระ ของคน บ้านอื่น ๆ เขาถ่ายอุจจาระกันกลางทุ่ง ที่บ้าน ครูริเริ่มทำส้วมแบบตักได้ ใช้ตุ่มใบใหญ่ ๆ ขุดหลุมฝัง พอตกกลางคืน คนนอนหลับหมดแล้ว ครูจึงขุดหลุมตักอุจจาระใส่หลุมเอาดินกลบ ใช้เป็นปุ๋ยอย่างดี

อ้อยสิงคโปร์ในสวนของครูลำใหญ่

เหลืองนากิน ครูทำไม้หีบอ้อย ทำน้ำอ้อยให้กัวยาคิมทุกวัน มีช่วงหนึ่ง ขโมยมาลักตัดต้นอ้อย ครูบอกน้องว่า “คืนนี้เฮียจะจับขโมย” ตกค่ำครูเข้าไปนอนในสวนอ้อย พอขโมยมา มันคล้ำ ๆ อ้อยลำต้นไหนใหญ่ยาว มันก็ตัดปลายก่อน ครูมองดูแล้วก็เริ่มนับ ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙-๑๐ แล้วร้องถามขโมยว่า “พอหรือยัง” ขโมยตกใจมาก วิ่งแนบหนีไป นับแต่วันนั้นไม่มีขโมยอีกเลย

ในบ่อน้ำ ครูปลูกสายบัว ผักบุ้ง ผักกระเฉด ไม่มีบ่อไหนว่างเลย ครูเป็นคนปลูกและดูแล น้อง ๆ เป็นคนเก็บผักผลไม้ให้ย่าพายเรือไปขายทุก ๆ ๒ วัน อาณิ (ปราณี หนูรี) เล่าให้ฟังว่า อาเป็นผู้เก็บผักกระเฉดให้ย่าขาย เก็บจนเล็บมือนิ้วโป้งเจ็บไปหมด บางครั้งใช้มือเก็บไม่ได้ ถ้ามองซ้ายมองขวาไม่เห็นใคร ก็เอาปากกัดช่วยเก็บแทนมือ ผักกระเฉดของครู ลำต้นอวบ นมขาว ยอดเขียวอ่อน นากิน เทคนิคของครูก็คือ เอาไปเต้า (คือไม้สานเป็นรูปคล้ายบั้งก็ แต่เรียกว่าเอาขันทากแดดให้แห้ง ใช้ตักน้ำรดต้นไม้) ตักน้ำสาดให้เป็นฝอยรดผักทุกวัน แม้ว่าผักจะปลูกอยู่ในน้ำ ครูก็ยังต้องตักน้ำรดผัก ยกเว้นเฉพาะวันที่ฝนตก เทคนิคอีกอย่างหนึ่งก็คือ เวลาเก็บผักกระเฉดแล้วเอาเท้าเหยียบให้ลำต้นจมน้ำเพื่อให้รากงอกแตกยอดอ่อนใหม่เร็ว ๆ

มะยมมีหลายต้น แต่ละต้นมีลูกตกจนมองไม่เห็นใบเห็นแต่ลูกเหลืองอร่ามเต็ม

กึ่ง ครูชอบให้น้องแดงแถมทำมะยมกวร ตัว
ครูเป็นคนป็นขึ้นต้นเก็บมะยมเอง

กล้วยน้ำว้าก็มีมาก ผลอวบ ผิวฉนวน
สวย เครือใหญ่ พอกล้วยแก่จัดก็ตัดมาป่ม
ครูชอบให้น้องทำกล้วยฉาบ เอากล้วยดิบ ๆ
มาฝานบาง ๆ ทอดน้ำมันร้อน ๆ แล้วเชื่อม
พอเย็นก็ใส่แป้งไว้กินได้หลายวัน ถ้ากล้วย
เริ่มเหลือง ย่ำเยี๋ยงทำกล้วยทอด กล้วยเชื่อม
ข้าวต้มมัด ขนมกล้วย ไม่ต้องซื้อขนม ลูก ๆ
กลับจากทำงานก็มีขนมกินไม่ขาด บางวันก็
เก็บมะละกอมาทำส้มตำ ผักผลไม้ที่ครูสุน
ปลูกได้ผลดี เก็บกิน ขาย แจก ทำบุญ ตลอดปี
ไม่มีหมด ทุกคนมีงานทำ มีรายได้เลี้ยงครอบครัว
ทุกวัน

เดือน ๑๑ น้ำนองเต็มฝั่งคลอง ครู
วางลอบดักกุ้งตะเข็บ คุยก่ลอบขึ้นได้กึ่งมาก
ทุกครั้ง หน้าหนาว ตี ๒ ตี ๓ หน้าหนาว
ครูพายเรือไปช้อนกุ้ง บางครั้งก็ให้น้องพาย
เรือให้ ตัวครูเป็นคนช้อนกุ้งเอง ครูมีเทคนิค
การช้อนกุ้งไม่เหมือนใคร ชาวบ้านมักช้อนกุ้ง
ที่กลางคลอง ครูสุนช้อนกุ้งที่ข้างตลิ่ง กุ้งอยู่
ตามชายตลิ่งที่มีหญ้าขึ้นเยอะ ๆ บางครั้งขา
กลับบ้าน ต้องเอาเชือกผูกเอวล่องน้ำจูงเรือ
กลับบ้าน เพราะกุ้งเต็มลำเรือ ยากกับลูก ๆ
ทำกุ้งหวาน กุ้งเค็ม กุ้งแห้ง ข้าวเหนียวหน้ากุ้ง
ที่เหลือทำกะปิ เก็บไว้กินทั้งปีไม่ต้องซื้อ

หลังจากช้อนกุ้งแล้ว พอแดดร้อนก็เอา
เรือทอดแห ให้น้องพายเรือ ครูเลิกซึ่งเป็น
วงกลมหลายที่ เอาดินปั้นเป็นก้อนกลมโยน

ตุ้มลงน้ำไป แล้วจึงทอดแห ได้ปลาหลายชนิด
ทั้งปลาช่อน ปลาดุก ปลาหมอ ปลากระดี่
ปลาสลิด มาถึงบ้านจับปลาให้ย่าทำปลาเค็ม
และทำกับข้าว

หน้าแล้งต้องวิดบ่อ ขุดลอกเลนในบ่อขึ้น
สมัยนั้นยังไม่มีเครื่องและระหัดวิดน้ำ อุปกรณ์
สำคัญในการวิดบ่อก็คือ ปิ๊ป และตัวครูสุน
เป็นหัวแรงใหญ่ ใช้เชือกยาว ๆ ผูกหัวท้าย
ปิ๊ป ปล่อยปลายเชือกยาวกว่าความกว้างของ
บ่อเล็กน้อย แล้วผูกปลายเชือกทั้งสองข้างกับ
ไม้ เพื่อให้มือจับได้สะดวก คน ๒ คนยืนอยู่
คนละฟากบ่อ ดึงเชือกอยู่ตรงข้ามกัน เหยียง
เชือกหย่อนปิ๊ปลงในบ่อ ตักน้ำ แล้วดึงเชือก
พร้อมกัน ดึงเชือกเส้นหลังให้ตึงกว่าทางหัว
ปิ๊ป เพื่อเหน้าออก ทำอยู่อย่างนี้ทุกบ่อถ้าบ่อ
เล็ก ใช้เวลาวิด ๒ วัน บ่อใหญ่ ๓ วัน เวลา
วิดบ่อ น้ำจวนแห้งเห็นปลา กุ้ง โดดดินกัน
ซูลมุน พอน้ำแห้งช่วยกันจับปลา กุ้งได้หลาย
เช่ง ทั้งกุ้งก้ามกราม ปลาตะเพียน ปลาชะโด
ปลาหมอ ปลาดุก ปลาช่อน ปลาสลิด สารพัด
อย่าทำ แกง ทอด ต้มส้ม ต้มยำ อย่างใส่เกลือ
ตากแดดทำปลาเค็ม ทั้งกินทั้งแจกเพื่อนบ้าน
ที่เหลือก็หมักใส่ในทำปลาร้า เก็บไว้กินหน้า
นา ย่าทำปลาร้าเก่ง เวลาหลนจะขาว หอม
น่ากิน กินกับผักสดในสวนอร่อยมาก งานวิด
บ่อเสร็จแล้วก็ขุดดินในสวนตากแดด ขนขึ้น
ควายใส่สวนทำปุ๋ย พอเดือน ๖ ฝนตก ก็
เริ่มปลูกอ้อย

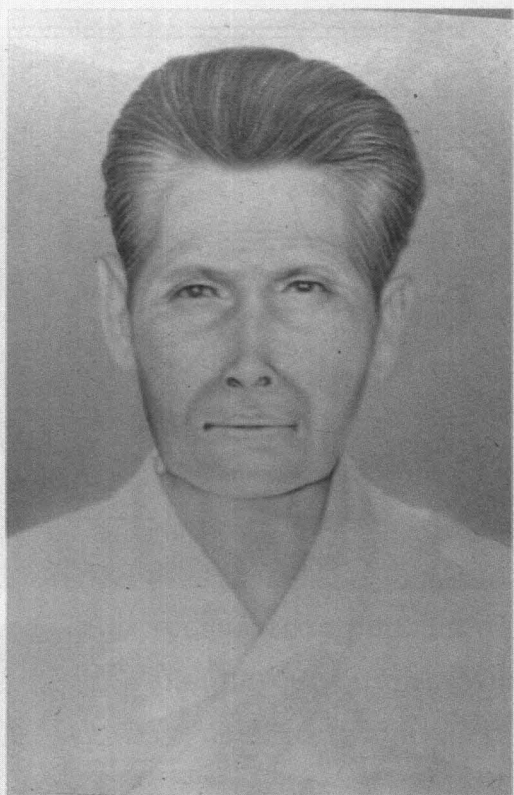
ครูสุนช่วยงานก่ง ย่า จนอายุครบบวช

ครูบวชเรียน ๑ พรรษา ที่วัดสุทธารามสามแยก
(วัดสามแยก) ก่อนไปบวช ย่าให้ไปเข้าวัด
แต่ครูไม่ไป อยู่ดูแลทำนาให้ก๋งย่า จนเรียบ
ร้อย ไม่มีเวลาหยุดท่องบทสวดมนต์ก่อน
เข้าวัด เหมือนพระองค์อื่น ๆ *ครูท่องมนต์ใน*
ท้องนา มือถือคันไถ ปากท่องมนต์ จนกระทั่ง
เข้าวัดบวช ตลอด ๑ พรรษา เป็นพระที่เคร่ง
ครัด ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ

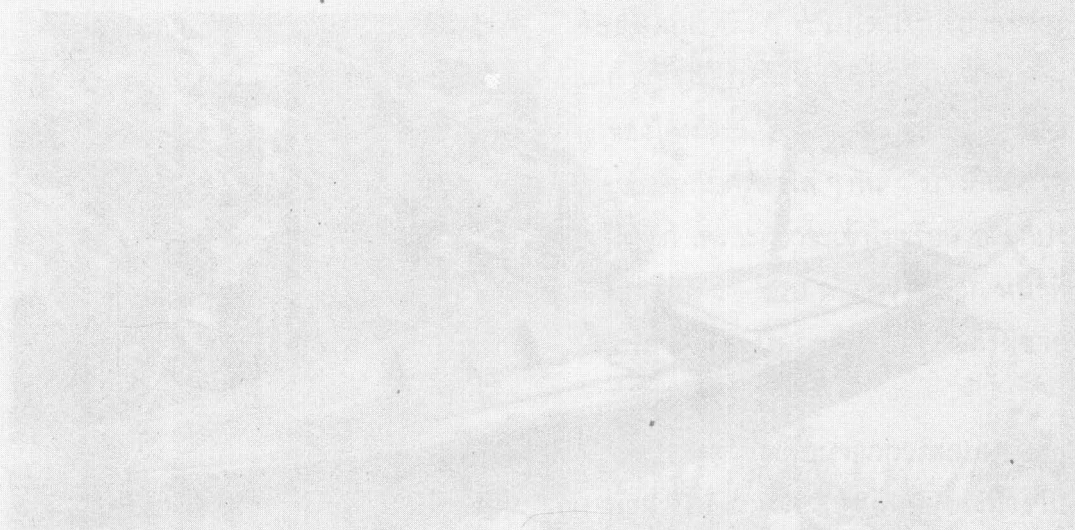

ก่งหู้ (หาญ) อินดี (แซ่เตี้ย)

ย่าเฮียง อินดี

บิดา - มารดา ของครูสุน อินดี

บ้านเกิดของครูสุน (ถ่ายจากภาพปัจจุบัน)

“รอยอดีต” เรือลำนี้ ที่ครูสุนพายไปสอนหนังสือ ที่โรงเรียนวัดสามแยก

เรื่องข้างที่เริ่มแฉ... เบ้าหลอมชีวิต

หลังลาสิกขาบทแล้ว ครอบงวนทัฬหราชพอตี สมัยนั้นถ้ารับราชการเป็นครูครบ ๑๐ ปีก็ไม่ต้องเป็นทหาร ครูสุนห่วยบ้าน ห่วยก่ง ย่า ไหนจะงานในนา-สวนอีก ครูสุนปรึกษา ย่าและก่ง ย่าพาไปพบศึกษาธิการอำเภอ ได้เข้าอบรมเพื่อเป็นครู

๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๙ เป็นวันเริ่มชีวิตราชการครู ของครูสุน ได้รับแต่งตั้งเป็นครู และบรรจุสอนที่ โรงเรียนประชาบาลตำบลบางปะกง หรือที่เรียกกันติดปากว่า โรงเรียนคลองพานทอง ได้รับเงินเดือนขั้นต้น ๘ บาท สอนอยู่ ๔ เดือน ได้รับเงินเดือนขึ้นเป็น ๑๔ บาท และได้ย้ายมาบรรจุที่ ร.ร.วัดสามแยก ซึ่งอยู่ใกล้บ้าน (วัดสุขารามสามแยก) เมื่อ ๑ มิถุนายน ๒๔๘๙ เข้าก็พายเรือไปสอนหนังสือ ครูสอน ป.๔ ห้องเรียนเย็นสบาย เพราะใช้ศาลาวัดต่างห้องเรียน ครูสุนสอนอยู่ที่วัดสามแยกตลอด ๑๒ ปี ไม่ได้ย้ายไปไหนอีก ครอบงวนว่าทางราชการให้เป็นครู ๑๐ ปี จึงไม่ต้องเป็นทหาร ครูแถมให้อีก ๒ ปี

ครูยอด รอดประดิษฐ์ เป็นครูใหญ่ เป็นทั้งผู้บังคับบัญชา และผู้ร่วมงานของครู

สุนตลอดทั้ง ๑๒ ปี ครูยอดเล่าให้ฟังว่า “ครูสุนเป็นครูที่ตั้งใจทำงาน มีความรับผิดชอบสูง เป็นคนสุภาพ ไม่เคยถอยหนีปัญหา เป็นที่รักของลูกศิษย์และผู้ร่วมงาน” ครูสอนหนังสือเก่ง ชอบยกตัวอย่างเปรียบเทียบ ฟังเข้าใจง่าย สมัยนั้นครูแต่ละคน ประจำชั้น ไหนก็รับผิดชอบสอนชั้นนั้นหมดทุกวิชา ทั้งภาษาไทย สังคมศึกษา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และพลศึกษา รวมทั้งดูแลสารทุกข์สุกดิบของเด็กนักเรียนทั้งชั้น ซึ่งมีประมาณ ๒๐-๓๐ คน ทั้งโรงเรียนมีเด็กประมาณ ๑๐๐ คน ครูสุนเป็นคนรักเด็กมาก ศิษย์ไม่เกรงจริง ๆ จะไม่โดนไม้เรียวของครู แต่ถ้าเกรงไม้เรียวนี้ไม่มีละเว้น ไม่ว่าจะเป็นลูกของใครก็ตาม ครูผู้หนึ่งมักจะไม่ค่อยตีเด็ก เพราะเด็กกับครูตัวไล่ ๆ กัน บางคนตัวโตกว่าครูอีก เพราะกว่าจะเข้าโรงเรียน อายุก็ปาเข้าไปเกือบ ๑๐ ขวบ หรือกว่านั้นอีก หน้าที่ปกครองเด็กส่วนมากจึงตกอยู่กับครูผู้ชาย

ครูสุนได้เงินเดือนจากการสอนหนังสือ เท่าไรก็ให้ยาหมด เข้าเย็นก็ยังคงทำงานในสวน ช่วงที่โรงเรียนปิดเทอม ๓ เดือน

เทอมละ ๑ เดือน เพื่อนครูชวนไปเที่ยวพักผ่อน ครูไม่เคยไป ช่วยครอบครัวทำงานตลอด ตอนเด็ก ๆ นื่อง ๆ หนีไปเที่ยวกันสนุกสนาน ครูทำสวน พอนื่อง ๆ กลับมา ครูเรียกไปช่วยถอนหญ้า บอกว่า “มานี่ มาขุดหัวหญ้า นี่กว่าขุดหัว เกือบหญ้า นี่กว่าเกือบหัว”

งานมาก เวล่าน้อย ต้องขยันทำมาหากิน ขยันทำกิน ไม่มีอด “ปลูกต้นกล้วยวันละต้น ไม่จนแล้ว”

แต่ก่อนนี้มีลูกค้ามาพายเรือขายลูกเงาะ ขายเป็นร้อย ไม่ได้ซึ้งขายเป็นกิโลเหมือนเดี๋ยวนี้ นื่อง ๆ ยังเด็ก ร้องให้ครูซื้อเงาะให้ “เฮียสุนซื้อลูกเงาะซิ ๑๐๐ ลูก ๕ บาทเอง” “ไม่ซื้อหรอกแพง ของในสวนมีกินพอแล้ว” ถ้าครูมีเบงค์บาทจะเก็บหมด ไม่มีการตกเป็นสตาจมาใช้ ตั้งแต่เล็กจนโต ครูไม่เคยใช้เงินฟุ่มเฟือย เสื้อผ้าใช้เพียง ๒ ชุด ขาดก็ซ่อมจนใส่ไม่ได้จึงตัดใหม่ ผมนักัดัดสั้นแบบทหารใหม่ ไม่ต้องใส่น้ำมัน ไม่ต้องหวี ครูไม่เล่นการพนัน ไม่สูบบุหรี่ ไม่ติดอบายมุขทุกอย่าง ครูบอกน้องว่า “เฮียจะใช้เงินแต่ละบาท ก้าวแล้วก้าวอีก” ครูสอนเสมอให้ ประหยัด อุดม “รู้จักกิน รู้จักใช้ รู้จักประมาณตน”

ครูไม่เคยกินข้าวเหลือ กินข้าวต้องกินให้หมดจาน ไข่ของต้องไข่ให้คุ้มค่า ครูชอบเอาของเก่ามาบัดฝุ่น ปรับปรุงใช้งานได้อีก “พัสดุที่ถูกร่ำร่ำทำให้มีราคา”

ครูเริ่มจากอายุ ๑๓ ปี จอบขุดดินก็ไม่มี

ต้องขอยืมเขาแล้วทำงานเก็บเงินซื้อจอบ กัง ยา เป็นหนี้ ๔๐ ซึ่ง ครูก็ประหยัด อุดม ขยันทำมาหากิน ถึงหน้าข้าวขายข้าวได้ เกวียนละ ๔๐ บาท ถ่ายนาได้จนหมด “มีจอบอัน ทำจนรวย”

กับเพื่อนบ้าน ครูใจดี มีเมตตา โอบอ้อมอารี มีรอยยิ้มกว้างเห็นพื้นขาวทุกครั้ง ที่เจอกัน มีอะไรก็แบ่งปันกัน ให้อภัยกัน

ครูสอนเสมอ ให้รักษาน้ำใจคน “ถ้าเขาเป็นคนดี ใครเขาให้อะไร ไม่ขัดก้านกรับไว้ นะ เขามีน้ำใจอย่าให้เขาเสียน้ำใจ

ครูเป็นคนช่างเกรงใจเป็นที่สุด ชอบทำอะไรด้วยตัวเอง จะพึ่งพาใครต่อเมื่อจำเป็นจริง ๆ เท่านั้น “คนเราอยู่ด้วยกันต้องมีความเกรงใจกัน ต้องรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา”

ครูเป็นแบบอย่างของความกตัญญูรู้คุณ ต่อพ่อ แม่ และผู้มีพระคุณ “มีอะไรก็ต้องคิดถึงเตี้ย แม่ก่อน” ถ้าครูจะไปธุระที่ไหน ก่อนออกจากบ้าน จะต้องตักน้ำใส่ตุ่มให้เต็ม เอาไว้ให้ย่าใช้ ทอดแหจับปลามาขังไว้ให้ ย่าทำกับข้าวกิน

ครูไม่ให้น้องสาวไปเที่ยวเตร่ตามลำพัง ถ้าจะไปต้องมีผู้ใหญ่ หน้าเทศกาลงานปีครูไม่เคยไปเที่ยวไหน อยู่เฝ้าบ้านเอง ให้แม่และน้อง ๆ ไปเที่ยวกันหมด ครูจะไปธุระที่จำเป็นเท่านั้น เวลาชาวบ้านมีงาน เขาชอบเชิญครู ถ้าครูไปงานไหน เจ้าภาพจะภูมิใจ และดีใจมาก

ครูชอบออกกำลังกาย ชอบดูเด็ก ๆ เล่น กีฬา ตัวครูต้องออกกำลังทุกวัน *ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน* อากาศเป็นอย่างไร หนาว ร้อน ฝนตก ครูก็หาสถานที่ออกกำลังจนได้ ครูชอบเพลงกราวกีฬา ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ประโยคที่ครูท่องขึ้นใจคือ “กีฬา กีฬาเป็นยาวิเศษ”

ครูไม่ชอบพูดมาก พูดแต่ละครั้งเป็นงาน เป็นการ มีเหตุมีผล มีหลักเกณฑ์ ไม่นินทาว่าร้ายใคร ไม่ชอบพูดเรื่องของผู้อื่น ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดโกหก แม้ครูจะชอบทำมากกว่าพูด แต่คำสอนของครูมีมากมาย ไม่อาจรวบรวมเขียนไว้ได้ทั้งหมด ส่วนมากคำสอนของครูจะเป็นคำไทย ๆ ที่ฟังง่าย แต่กินความหมายลึกซึ้ง และมีวิธีการสอนที่น่าประทับใจ อบอุ่น ยากจะหาโรงเรียนใด ๆ เสมอเหมือน

ช่วงสงครามญี่ปุ่น (สงครามมหาเอเชียบูรพา) น้องของกำที่อยู่วงเทพ ชื่อ อาโก เปี้ยว พาลูกหลานหลายคนหนีภัยสงครามมาพักอยู่ด้วย มีเจ้แหลม เฮียจ้อย เฮียทอก เฮียเอียง เฮียทะ อาดีเล็ก เฮียจ๊ก เฮียแก่ หัวเกละจาง คนกรุงเทพฯ ยาวเรือ แจวเรือไม่เป็น เวลาว่างครูและพี่น้องพานั่งเรือ สนุกสนานมาก หน้าแล้งก็หาหมของไปทำบุญที่วัด ตกกลางคืนก็นั่งเล่นคุยกัน บางวันก็นอนดูเครื่องบินทุกคนที่มารัก และนิยมอัยยาศัยครูสุนกันทั้งนั้น ภายหลังสงครามแล้วก็ยังเป็นเพื่อน

พี่น้อง ที่รักกันมาก มีเวลาก็มาเยี่ยมเยียนกัน สนุกสนาน

หลังจากครูใช้น้ำให้กับกำ ย่ำหมดแล้ว ก็มีข้าวเต็มยุ้ง ผักผลไม้เต็มสวน มีเงินมีทองใช้ ครูเป็นหนุ่มเนื้อหอม เป็นที่กล่าวขวัญถึงความดี มานะทำกินไม่มีใครเกิน ใคร ๆ เขาชมว่า ย่ามีลูกดี ถ้ามีลูกสาวอยากจะยกให้ครูสุนกันทั้งนั้น

ต้นปี ๒๔๙๒ ครูสมรสกับนางสาวกิมกี แซ่ลิ้ม สาวสวยชาวหมู่บ้านคลองใหม่ อ.บางปะกง บุตรสาวคนสุดท้ายของกำไซ่เก่า แซ่ลิ้ม คุณยายแดง แซ่ลิ้ม ทั้งคู่ได้พบกันเพราะชื่อเสียงที่เล่าลือถึงความดี ความเก่งและความขยันขันแข็งของกันและกัน ตอนนั้นแม่กิมกีไปช่วยกำไซ่เก่าเลี้ยงเปิดที่ห้องนากังเล็กซึ่งเป็นญาติกัน ชักนำให้มารู้จักกัน

ก่อนแต่งงาน กำ ย่า ปลุกเร้าไว้ให้ ๑ หลัง มี ๓ ห้อง อยู่ติดกับบ้านหลังใหญ่ของกำย่า ชานเรือนต่อกัน เปิดประตูก็เดินถึงกันได้ ไม่ต้องลงบันได ครูแต่งงานแล้ว ยังช่วยทำงานอยู่ในกองสีอึก ๔ เดือน จึงแยกครอบครัวออกมาหางานกินเอง

ช่วงนั้นครูไปสอนหนังสือตอนกลางวัน เข้าเย็นก็ช่วยงานกำย่า เท่าที่จะช่วยได้ แม่กิมกีอยู่บ้าน เลี้ยงหมูที่ได้ทุนบ้าน และตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นช่างฝีมือดี มีงานไม่ขาดเลย ต่อมาก็เริ่มขายของด้วย แรกทีเดียวครูไปประชุมที่อำเภอบางปะกง ขากลับซื้อลูกอม (ทอฟฟี่) ๑ ปับ แยกจากตลาดท่าสะอ้าน เดิน

ตัดทุ่งนามาบ้าน (ครูยอดบอกว่าเป็นระยะทางประมาณ ๘ กิโลเมตร) จากชายทอผ้า ๑ ปี๊บ ก็ค่อย ๆ เก็บเล็กผสมน้อย ซื้ออย่างโน้นนิด อย่างนี้หน่อย จนเป็นร้านขายของชำ ที่มีของขายทุกอย่าง ตั้งแต่ ถ่าน ฟืน พริก กะปิ น้ำปลา หอม กระเทียม ขนมห ผัก ข้าวสาร น้ำตาล เหล้า เบียร์ เชือก ขี้ไก่ น้ำมันก๊าด ฯลฯ พอเริ่มมีคนเลี้ยงหมู ก็ขายรำด้วย หน้าดำนา หน้าเกี่ยวข้าว จะมีเรือมาจอดซื้อของมาก ครู และกิมยัง (ลูกชายคนโต) กลับจากโรงเรียนมาช่วยแม่กิมก็ขาย ก็ยังขายแทบไม่ทัน

สมัยนั้นโรงเรียนหยุดอาทิตย์ละ ๒ วัน คือวันโกน กับวันพระ ครูจะไปซื้อของมาขายทุกวันหยุด ระยะทางไปกลับประมาณ ๒๐ กิโลเมตร วันโกนครูแจวเรือไปตลาดคลองสวน วันพระไปตลาดประตุน้ำท่าถั่ว ซื้อของเต็มลำเรือ หน้าแล้งน้ำแห้งเรือติดเลน ต้องลงเข็นจากแพรบบางจาก กว่าถึงบ้านเหนื่อยมาก สำหรับเหล่าต้องพายเรือไปตกที่บ้านคุณป้าเจียน ที่ท่าสะพาน ตักครั้งละ ๔๐-๕๐ เท (เทละ ๓๒ ขวด) ชาวบ้านส่วนมากซื้อเหล่า แล้วจึงซื้อของชำอื่น ๆ

ครูซื้อของมาขายด้วยเงินสดทุกครั้ง ด้วยเงินทุนที่เหลือจากตอนแต่งงานนิดหน่อย พอทำทุนค้าขายอยู่หลายปี ได้กำไรก็เก็บเล็กผสมน้อย รวบรวมเงินทุนกับอีใหญ่ผู้เป็นพี่สาวคนโตของภรรยา ซื้อนาได้ ๗๐ กว่าไร่ เวลาไอนทางเจ้าของนาเขาเร่งไอน อีต้อง

ออกเงินไปให้ก่อน ถึงหน้าเก็บข้าว เก็บข้าวขายหมด พอได้เงินอีใหญ่ได้หมด เงินที่เป็นทุนหมุนเวียนสำหรับซื้อของมาขายก็ถูกรวบรวมไปคืนอี เพื่อให้ซื้อเปิดซื้อรำมาเลี้ยงเบ็ด พอถึงวันโกน ร.ร.หยุด ของที่ขายก็หมด หันหน้าปรึกษากับคู่ชีวิต แล้วก็ไม่เห็นหนทางที่จะหาทุนมาได้ ครูตัดสินใจแจวเรือไปตลาดคลองสวน ทุก ๆ เทียวครูเคยส่งเอาของโน่นนี่ วันนั้นครูจอดเรือแล้วก็นั่งเฝ้าย เจ้าของร้านซึ่งเป็นญาติกันซื้ออีทองหยิบก็สงสัย

อีหยิบ : เอาอะไรบ้างวันนี้

ครู : เฝ้าย...ถอนใจ

อีหยิบ : เป็นอะไรไปล่ะ

ครู : วันนี้ไม่มีเงิน

อีหยิบ : พุทโธ้อ๊ย! เคยซื้อขายกันอยู่ เอาของไปเถอะ

ว่าแล้วอีหยิบก็จัดของให้เต็มลำเรือ เหมือนที่เคยมาซื้อทุกครั้ง ไปที่ประตุน้ำท่าถั่วก็เช่นเดียวกัน เขาจัดของให้เต็มลำเรือ ไม่ต้องจ่ายเงินก่อน ขายได้แล้วมีกำไรจึงเก็บเงินไปให้ นับว่าทั้งสองท่านเป็นผู้มีพระคุณได้ช่วยเหลือเกื้อกูลครอบครัวของเรา

ช่วงโรงเรียนปิดเทอม ครูรับซื้อข้าวจากชาวนา ใส่เรือบรรทุกไปส่งให้โรงสีข้าวของเจ้าแก่เทียนชัย ที่ประตุน้ำท่าถั่ว ครูมีเรือยนต์ ๑ ลำใช้เครื่องยนต์ชื่อ “แบ็กเตอร์ ๔” เป็นเรือหัวแหลม และมีเรือมาดอีก ๑ ลำ ชื่อ “อียาว” จุข้าวได้ ๔ เกวียน (๑ เกวียน =

๑๐๐ ถัง) ถ้าบ้านไหนมีข้าวมาก ครูจะให้เรือทางโรงสีมาช่วยด้วย ครูส่งข้าวให้โรงสีได้แก่เทียนชัย จนเป็นที่รักใคร่นับถือกันมาก

ครูเป็นคนรักเดียวใจเดียวมันคงนึกแต่งงานแล้วไม่เคยไปมองสาวคนไหนอีกเลย เป็นคนรักครอบครัว รักภรรยาและลูกมาก แต่ก็ไม่เคยลืมนัดที่น้อง กัง ยา น้องป่วยไข้ ก็ดูแลรักษาพยาบาลไม่เคยรังเกียจ ใครมีปัญหาอะไรมาก็ช่วยเหลือแก้ไขจนเจืออยู่ตลอดมา

เป็นครู เป็นชาวสวน และพ่อค้า เก็บเงินได้ก็ปรับปรุงขยายขยายต่อเติมบ้าน สมัยที่เตี้ยแม่ปลูกให้เป็นเรือนหลังเดียวมาจาก ครูขยายเรือนไปถึงชายน้ำ เปลี่ยนหลังคาเป็นสังกะสี ลงทุนไปอีกหมื่นกว่าบาท ได้อาศัยอยู่กับครอบครัวอีกหลายปี

ก่อนน้องชายครูจะแต่งงาน ครูได้ยินกั๊งกับยาปรึกษากันว่า ลูกผู้ชายอยู่บ้านได้คนเดียว เมื่อน้องชายแต่งงาน และยังไม่มีโครงการทำอาชีพอะไร นาก็ไม่ชอบทำ ครูปรึกษา

กับภรรยา แล้วก็ตัดสินใจโอนบ้านและเชิงกิจการขายของซึ่งกำลังรุ่งเรืองให้กับน้องชาย ตัวเองเสียสละออกจากบ้าน ไปหาหนทางทำมาหากินใหม่ ฤกษ์ดี ช่างขึ้น เดือน ๕ พ.ศ. ๒๕๐๑ หลวงพ่อสี (วัดกลางราษฎร์บำรุง) ดุฤกษ์ให้ ครูอพยพ ๖ ชีวิต ลงเรือมาอยู่ท่าไข่ ลูกคนโตเรียนจบชั้น ป.๓ ลูกคนที่ ๕ เพิ่งอายุได้ ๒ เดือนเศษ ครูพาลูก ๆ ไปลา กัง ยา ออกจากบ้านตั้งแต่ ตี ๔ มีลุงสนุ่นกับลุงสนั่นลูกกั๊งเล็กมาส่งด้วย หน้าแล้งน้ำแห้งคลองเป็นช่วง ๆ ทั้งเครื่อง ทั้งแจว ทั้งถ่อ กว่าถึงบ้านที่ท่าไข่ ก็ปาเข้าไปเกือบ ๔ โมงเช้า ครูมาส่งภรรยาและลูก แล้วกลับไปเป็นครูสอนหนังสืออยู่อีก ๑ เดือนเศษ

รวมเวลาที่แต่งงานแล้วอยู่ดูแลกั๊งยา ๙ ปีเศษ จึงย้ายมาอยู่ท่าไข่ และรวมเวลาที่เป็นครู เป็นชาวสวน เป็นพ่อค้าในเวลาเดียวกัน ๑๒ ปี ครูมีความจำเป็นในการครองชีวิตครอบครัว จึงตัดสินใจอำลาชีวิตราชการ เมื่อ ๑ ตุลาคม ๒๕๐๑

ทะเบียน

เลขที่	นาม	วันเดือนปีเกิด	วราคม	วิทยฐานะ		เงินเดือน	
				โรงเรียน	เมื่อไร	ไทย	เมื่อ
268	ทศศิริ อหะลี	พ.ศ. ๒๔๘๘	๒.๔	ผ.๒๖๓๓๓๓๓/๓	๑๖.๖.๕๖	8	๑๐.๖.
				๖.๑๐๓๓๓๓๓/๓		14	๑.๖.๕๖
			(ทศศิริ)	๑๖.๑๐๓๓๓๓๓/๓	๑.๖.๕๖	80	๑.๖.๕๖
			๑.๖.๕๖	(๑๖.๖.๕๖)		35	๑.๖.๕๖
			๑/๑๐๘๔			40	๑.๖.๕๖
			๒.๖.๕๖			45	๑.๖.๕๖
			๑๖.๖.๕๖			50	๑.๖.๕๖
						55	๑.๖.๕๖
						60	๑.๖.๕๖
						65	๑.๖.๕๖

ครอบครัว

นาม		ที่อยู่			วิทยฐานะ	
บิดา	มารดา	บ้านเลขที่	หมู่ที่	ตำบล	เมื่อไร	ด้วยเหตุใด
ทศศิริ	ทศศิริ			๕ ๑๖๓๓๓๓๓	๑๖.๖.๕๖	๑๖.๖.๕๖

สำเนาประวัติการรับราชการของ ครูสุน อินดี

ครูสุน พบรัก และแต่งงานในปี ๒๔๘๒ ในภาพคือ ครูสุน เมื่อเป็นครูโรงเรียนวัดสามแยก และ
คุณแม่กิมกี อินดี เมื่อสมัยเป็น นางสาวกิมกี แซ่ลิ่ม

คุณปู่ (ก่ง) ไข่แก้ว และ คุณยายแดง แซ่ลิ่ม

ชีวิตราชการครู ๑๒ ปีแห่งความหลัง ที่โรงเรียน
วัดสามแยก (วัดสุทธารามสามแยก)

...กว่าจะถึงหลักชัย

ช่วงชีวิตที่อพยพครอบครัวมาอยู่ที่ท่าไข่ เป็นอีกช่วงหนึ่งของชีวิตซึ่งยากลำบากที่สุด ต้องก่อร่างสร้างฐานะครอบครัว เลี้ยงลูก อีก ๕ คน ผจญกับอุปสรรคนานัปการ

ครอบครัวของครู มาอาศัยอยู่กับบ้าน พ่อตาแม่ยาย คือ กังไข่เก่า ยายแดง อีใหญ่ คืออีส้มเกลี้ยง (หนู) แซ่ลิ้ม ผู้เป็นพี่สาวคนโต ของภรรยา บ้านของกังไข่เก่า อยู่ริมคลอง ลำโรงหรือตลาดท่าไข่ ปลูกอยู่ติดกับบ้านของ อาเตี้ยมิ่งและอีม่วย พี่สาวคนรองของภรรยา (อาเตี้ยมิ่งขวัญ-อีประทุม พัวพันธ์) ทุกท่าน ที่กล่าวนามมานี้ เป็นผู้มีความคุณอย่างยิ่ง ต่อครอบครัว ได้ช่วยอุปถัมภ์คำฐาในด้านการ ประกอบอาชีพและหลาน ๆ ทุกคน ช่วยแนะนำ ในสิ่งที่ดี เจ็บป่วยก็พาไปฝากรักษามอที่ รู้จักกันที่โรงพยาบาล ช่วยเหลือเกื้อกูลจน กระทั่งตั้งตัวได้ และที่บ้านนี้ ครูมีลูกอีก ๒ คน รวมเป็น ๗ คน รวมเวลาที่อาศัยพัก พิงอยู่ เกือบ ๖ ปี

ครูส่งลูก ๆ ไปเรียนต่อที่โรงเรียน มารदानถุมล อ.บางปะกง ซึ่งเป็นโรงเรียน ของคริสตศาสนามีชื่อเสียงว่าเป็นโรงเรียน ดีในสมัยนั้น ตัวครูเริ่มชีวิตพ่อค้าเต็มตัว รวบรวมเงินทั้งหมดที่มีอยู่ เพื่อเอามาทำทุนค้าขาย

คือเงินบำเหน็จหลังจากลาออกจากราชการ เงิน บางส่วนที่เช่าบ้านและกิจการค้าให้น้อง ชาย รวบรวมแม้แต่เงินในกระปุกออมสิน ของลูกชายคนโต ที่เก็บสะสมไว้ในตู้เสื้อผ้า ครูซื้อรถบรรทุก ๖ ล้อ คันแรกในชีวิต เป็นรถ ดอทรหัสสีแดง มีคนขับชื่อนายเพ็ง ซึ่งเป็น ญาติกัน ต่อมาก็นายสำรวย นายสำรวยนับ ว่าเป็นคนขับรถคู่ใจของครู ปัจจุบันนี้ก็ยังคง ทำงานกับลูกสาวของครู

รถคู่ชีพคันนี้ของครูทำงานสารพัด กลาง คีนวิ่งรถไปมหาชัย (สมุทรสาคร) เพื่อบรรทุก หอยมาส่งตามลำเปิด ขณะนั้นการคมนาคม ไม่สะดวก ถนนหนทางขรุขระทางเปลี่ยว ระหว่างทางมีนักจี้ปล้นมาก แต่ครูดวงดีไม่เคยถูกปล้น กลับจากมหาชัยถึงบ้าน ต้อง ล่องน้ำข้ามฝั่งมาบ้านทุกคืน วิ่งรถบรรทุก หอยอยู่หลายเดือนก็เลิกไป เปลี่ยนเป็น รับจ้างบรรทุกปลาเปิดสมัยนั้นทางสายใหม่ ยังไม่ตัดถนน ชาวเลียงเปิด เลียงปลา จาก บางพลี บางวัว ต้องนั่งเรือมาขึ้นที่ท่าไข่แต่ เข้ามืดแล้วไปซื้อปลาที่ชลบุรี รถดอทรหัสของครู รับจ้างพาเขาไปซื้อปลาตั้งแต่ตี 3 ตี 4 ได้ปลา แล้วก็บรรทุกจากชลบุรีมาส่งลงเรือที่ท่าไข่ เสร็จจากรับจ้างซื้อปลา ก็บรรทุกไข่เปิดไปส่ง

ที่กรุงเทพฯ ไซเปิดนี้ต้องใช้เรือขับไปตามลำคลอง ไปซื้อตามลำเปิด ซึ่งเขานับไล่หลังไว้ลังละ ๔๐๐ ฟอง แบกลังไซลงเรือ แล้วนำมาขึ้นรถที่ท่าไซ ช่วงไหนมีไซน้อย ก็ไปส่งไซวันเว้นวัน ช่วงแรกทีไปเก็บไซตามลำเปิดนี้ได้อาศัยซื้อเสียงของกังไซเก่าและอีใหญ่ ซึ่งมีอาชีพเลี้ยงเปิด ส่งหอยเป็นอาหารเปิด มีชื่อเสียงดี มีคนรักใคร่เกรงอกเกรงใจ เวลาทีไปเก็บไซ เจ้าของลำเปิดต่างให้ความร่วมมือช่วยเหลือดีมาก ส่งไซเปิดที่ท่าเตียน คลองเตยเสร็จแล้วขากลับบ้านก็บรรทุกรำ จากร้านลิ้มเซ่งฮวดที่คลองเตย มาขายให้เจ้าของลำเปิดอีกต่อหนึ่ง

ต่อมามีคนแนะนำให้ค้าปลาเปิด ครูก็ทดลองค้าปลา ระยะแรกค้านิดหน่อย คนทางปากน้ำ (สมุทรปราการ) มาซื้อให้ขายให้เสร็จ ตอนหลังครูซื้อปลาเองขายปลาเอง ซื้อปลาจากปากน้ำและมหาชัย มาขายที่ท่าไซ ถ้าขายเหลือก็ไปขายต่อที่บางปะกงและชลบุรี

ช่วงที่ซื้อปลาที่ปากน้ำและมหาชัยนี้ เวลาเรือประมงเข้าฝั่งจะมีการประมูลซื้อปลาด้วยปากเปล่า ใครให้ราคาดีก็ซื้อปลาได้ ชาวเรือประมง เจ้าของโรงน้ำแข็ง เจ้าของแพปลา ต่างรัก นับถือน้ำใจครูกันทุกคน ในช่วงนี้ ชีวิตของครูอยู่นอกบ้าน อยู่กับบรรดาคอหู้มากกว่าบ้านอีก ครูขับรถไม่เป็น แต่ฟังเสียงเครื่องยนต์เก่ง รู้ว่าเครื่องดีหรือไม่ เสียงอย่างนี้จะไหลตัวไหนเสีย ก่อนออกจากบ้าน ครูต้องให้คนขับติดเครื่องฟังเสียง ตรวจตรา

ความเรียบร้อยก่อน ลูก ๆ จำได้ว่า ไม่เคยเห็นหน้าเตี้ยเป็นเดือน ๆ เข้าตื่นมาเตี้ยก็ไปซื้อปลาแล้ว กว่าจะกลับบ้านก็ตึกตื่น ลูก ๆ นอนหมดแล้ว เวลาที่พบเตี้ยที่บ้าน ยังไม่ทันได้พูดกัน เตี้ยก็ไปทำงานอีกแล้ว ที่นอนของเตี้ยคือเตียงผ้าใบตัวเล็ก ๆ ข้างสะพานปลา หรือไม้กั้นนอนอยู่ใต้ท้องรถ ๑๐ ล้อ ให้คนขับรถได้นอนพักผ่อนอยู่ในรถ ธนากรทหารไทย สาขาสมุทรปราการ คืออีกแห่งหนึ่งที่เตี้ยคุ้นเคย ใช้เป็นที่นอน กิน เข้าห้องน้ำ เหมือนบ้านชั่วคราว

ครูติดต่อกำทำการค้าอยู่นอกบ้าน ภาระภายในบ้านทั้งหมดยกไว้ให้ภรรยาคู่ชีวิตดูแล แม้กิมก็เป็นคนขยัน มานะอดทน ซื่อสัตย์ ประหยัด แข็งแรง เฉลียวฉลาด มีหัวทางการค้า เจริญไพบูละ สองแรงแข็งขัน ช่วยกันทำมาหากิน จนมีเงินเหลือเก็บรวบรวมซื้อที่ฝั่งตรงข้ามเยื้อง ๆ กับบ้านกังไซเก่า ซึ่งเป็นที่อยู่ในปัจจุบันนี้ ชื่อที่ทิ้งไว้แล้วค่อย ๆ ถมที่ ช่วงทีไปเก็บไซตามลำเปิด ถ้าใครให้เปลือกหอยหรือดินตามคันบ่อ ก็ไปซุดแล้วหาบมาถมที่ จนปลูกห้องแถวได้ ๑๐ ห้อง หนึ่กับคนรู้จัก เป็นของครู ๖ ห้อง ปลูกห้องแถวไว้แล้วก็ยังไม่ได้ย้ายข้ามฝั่งมาอยู่ ใช้เป็นที่จอดรถ

จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ลูกชายคนเล็กอายุได้ ๑ ปีเศษ จึงย้ายครอบครัวมาอยู่ ตอนนั้นทีหลังบ้านมีต้นลำพู ต้นเสม มีลำธารน้ำใส คำ ๆ มีหิ้งห้อยบินวับ ๆ เป็นฝูง ผู้เขียน

จำได้ว่า ในวัยเด็ก พวกเราพี่น้อง ชอบแอบแม่ไปเที่ยวเล่นหลังบ้านกันมาก อากาศบริสุทธิ์เหมือนป่า เราไปเก็บดอกไม้ และเล่นน้ำที่ลำธาร แต่ตอนค่ำ ผู้เขียนไม่ชอบหึ่งห้อย เพราะโดนลูกพี่ลูกน้องที่อยู่กับเตี้ยหลอกเรื่องผีจนกลัวผีเป็นที่สุด ต่อมาแม่มก๊ก็ชวนครอบครัวญาติชื่อ ลำรวย เจริญสุข มาอยู่เป็นเพื่อนที่ห้องแถวใกล้ ๆ เขาเปิดร้านขายของอยู่เป็นเพื่อนช่วยเหลือกันมา

ช่วงที่ปลูกห้องแถวนี้ เป็นอีกช่วงหนึ่งของชีวิตลำเค็ญ ครูต้องต่อสู้อดทนกับอะไรหลาย ๆ อย่าง มีทั้งคนขัดขวาง มีทั้งผู้สนับสนุน แต่ในที่สุดครูก็ปลูกห้องแถวและสร้างความสำเร็จให้ทำไข่ ได้สำเร็จ

อาชีพเมื่อย้ายข้ามฟากคลองมาก็ยังคงเดิมคือ ชื้อ-ขาย ปลาเปิด ต่อมามีการประมูลท่าเรือของกรมชลประทานซึ่งอยู่หน้าบ้านครู จากบ้านข้ามถนนมาถึงท่าเรือ มีผู้ยื่นขอประมูลหลายคน ครูโชคดีประมูลท่าเรือได้ติดต่อกันหลายสมัย ได้ปรับปรุงท่าเรือ สร้างท่าเรือ ปลูกศาลาพักร้อน ย้ายป้ายจอดรถจากทางโค้งให้มาอยู่บริเวณท่าเรือสมัยนั้น ผู้กองอารมณ์ ชินศิริ ซึ่งเป็นสารวัตรใหญ่ อ.บางปะกง ได้กรุณาช่วยเหลือความเรียบร้อยให้

ครูปรับปรุงท่าเรือจนมีความเจริญมาก มีงานแห่หลวงพ่อโสธร หรืองานเทศกาลประจำปี มีเรือหางยาวจอดแน่นเต็มท่า จอดตั้งแต่ท่าเรือฝั่งนี้จนไปติดฟากคลองฝั่งนั้น

รถก็เหมือนกันจอดแน่นเต็มท่า ผู้คนหนาตา คึกคัก ทำมาค้าขายกันรุ่งเรือง ไปมาสะดวก กลับมาจากธุระดึกคืนก็มีเรือกลับบ้าน มีอาหารขายได้รุ่ง ชาวบ้านที่เลี้ยงเป็ด เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ ไม่ต้องไปซื้อปลาที่ชลบุรีอีกแล้ว ดี ๒ ดี ๓ รถปลาจากปากน้ำก็มาจอดเรียงเต็มท่า ๑๐ กว่าคัน ดี ๔ คนเล่าเปิดขับเรือมาซื้อปลา อีใหญ่และคนอื่นอีกหลายคน ตั้งโม้ที่ท่าเรือรับจ้างไม่ปลาให้เสร็จ ไม่ต้องเอาไปล๊ပ် สมัยก่อนเมื่อยังไม่มีไม้ต้องใช้ไม้ล๊ပ်หลายคนช่วยกันล๊ပ်ปลาแล้วจึงเอาไปเลี้ยงเป็ดได้ รถปลาขายจากท่าไข่แล้วจึงไปขายที่ชลบุรีต่อ

จากห้องนาด้วยทุนเพียงเล็กน้อย ครูสร้างครอบครัวจนมั่นคง สร้างความสำเร็จให้ท้องถิ่น แต่ครูยังไม่หยุดอยู่เท่านี้ พื้นที่หลังบ้านยังว่าง ครูปลูกโรงเลี้ยงหมู เลี้ยงได้ ๑ รุ่น ขายได้แล้วก็เลิกเพราะไม่ค่อยได้ผล ปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ลูกชายคนโตของครู “เฮียยัง” เรียนจบ ม.ศ. ๓ จาก ร.ร.บวรวิทยายน อ.บางปะกง เฮียยังอยากเรียนต่อช่างไฟฟ้าที่เทคนิคไทย-เยอรมัน ครูส่งลูกไปเรียนกวดวิชาที่กรุงเทพฯ พักอยู่กับลุงจ้อย (เจสดี บุญทะยะพันธ์) เฮียยังสอบเข้าไม่ได้ไปเรียนอยู่ช่างกลไทยสุริยะ เรียนได้ ๑ เทอม เฮียยังปรึกษากับแม่ ขอลาออกมาช่วยทำงานที่บ้าน เพราะนักเรียนช่างกลติดกันอยู่ตลอดเวลา และน้อง ๆ ก็เรียนอยู่อีกตั้ง ๖ คน ต้องมีค่าใช้จ่ายมาก ในช่วงนั้นมีคนเลี้ยงหมู

เลี้ยงปลา เลี้ยงเป็ด กันมาก ครูเปลี่ยนจากเลี้ยงหมู มาเลี้ยงไก่ ซื้อลูกไก่ให้เฮียยังเลี้ยงทีเดียว ๕๐๐ ตัว การเลี้ยงลูกไก่ครั้งแรกของเฮียยังช่วงแรกก็สนุก แต่ช่วงที่ลูกไก่โตขึ้น ๆ ก็ยุ่งพอดู ปลุกโรงเลี้ยงไก่ ต่อกกรงไก่ แทบไม่ทันกับไก่ที่โตขึ้น ครูขายเอาไก่ออกไปเป็น ๔ หลัง เลี้ยงไก่อยู่ ๑ ปี พอเริ่มปีการศึกษาใหม่ เฮียยังไปเรียนต่อที่กรีกวิทยาลัย ปากน้ำ การเลี้ยงไก่เลยต้องเลิกไปโดยปริยาย ครูยุบเอาไก่ที่เป็นหลัง ๆ ออกหมด ถมดินเต็มหมด ให้ลุงจ๋อนมาสร้างโรงใหญ่หลังเดียวโล่ง ๆ ทั้งว่างไว้ยังไม่มีโครงการทำอะไร

ปี ๒๕๑๒ ขณะที่เฮียยังเรียนอยู่ ปี ๒ ที่กรีกวิทยาลัย ครอบครัวก็มีการเปลี่ยนแปลง โรงหลังใหญ่อดีตเลี้ยงไก่กลายเป็นโรงภาพยนตร์ เริ่มจากคนวิ่งหนังมาเห็นโรงว่าง ๆ ที่ครูปลูกไว้ เห็นว่ากว้างใหญ่ดีน่าจะทำเป็นโรงหนังได้ ลองปิดวิกฉายหนังดู มีคนดูเยอะดี ครูกับครอบครัวไม่เคยมีความรู้ในวงการภาพยนตร์มาก่อน แต่ครูเห็นว่าน่าลองทำดู เพราะเก็บเงินสดจากคนดูได้ก่อน ครูตัดสินใจจ้างวิศวกรโรงภาพยนตร์ ไปซื้อไม้ฉำฉาที่กิไล ๑๐ ระยะเวลา ๒-๓ เดือนอเมริกาทำสงครามเวียดนาม มีไม้ฉำฉามากมายบรรจุถูกระเบิดมา ครูให้ช่างต่อเก้าอี้ ทำข้างฝาโรงหนัง ทำเวที ม่าน ติดพัดลม เดินไฟฟ้า ทำห้องฉายหนัง ห้องขายตั๋ว ทำไม่กี่วันก็เสร็จฉายหนังได้ พวกวิ่งหนังเอาหนังเข้ามาฉาย ช่วงแรกก็ไปได้ดี เป็นความบันเทิงรูปแบบใหม่ของชาว

บ้านถิ่นนั้น ทำอยู่ได้ระยะหนึ่งมาช่วงหลัง ๆ ในวงการบันเทิง รู้สึกจะมีการกินกันอยู่เป็นประจำเพราะเราคุมไม่ได้เองทุกอย่าง

ชีวิตมีขึ้นก็ต้องมีลง วงการภาพยนตร์นี้พาครูประสบพบกับ นาย ก. ซึ่งมีภรรยา เป็นนักพากย์หนัง ตัวนาย ก. เป็นนักต้มตุ๋นตัวฉกาจ ซึ่งคนในวงการบันเทิงรู้จักกันบางแห่ง แต่ที่โรงภาพยนตร์มั่งคั่งชยนี้ไม่รู้ นาย ก. พุดเพราะ นอบน้อม “คุณน้าผู้ชาย คุณน้าผู้หญิงครับ คุณน้าไม่ต้องเป็นห่วง ทุกอย่างผมจัดการดูแลให้เรียบร้อย” นาย ก. เอาพรรคพวกของตัวเองซึ่งเป็นนักเลงมาคุมโรงหนัง คนฉายหนัง คนพากย์หนัง เด็กชนเครื่องเป็นของนาย ก. ทั้งหมด นาย ก. คิดหาเรื่องให้ลงทุน แล้วเก็บผลประโยชน์เข้าตัวเองทุกอย่าง เวลาฉายหนังก็แกล้งทำหนังขาด เบิกเงินไปซื้อเครื่องฉายใหม่ แต่เอาเครื่องเก่ามาให้ อุปรกรณ์อื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน ช่วงนี้มีคนในวงการภาพยนตร์และคนในบ้านรู้พฤติกรรมของนาย ก. แต่หัดทานเท่าไร ครูก็มองไม่เห็น เชื้อแต่นาย ก. เหมือนมีกรรมมาบัง กว่าครูจะรู้ตัวครอบครัวก็เริ่มเป็นหนี้สิน เป็นครั้งแรกของชีวิตครูที่ถูกหลอก ครูเสียใจมากถึงกับล้มป่วย เฮียยังตัดสินใจลาออกจากกรีกวิทยาลัยในปีการศึกษาที่ ๒ นี่เอง ครูผู้ปกครองมาตามนักเรียนถึงบ้าน ด้วยเฮียยังเป็นประธานนักศึกษาของชั้นปี และไม่เคยมีประวัติการเรียนเสียเลย เฮียยังเข้ามาบริหารงานเอง กิจการค่อย ๆ ดีขึ้นเป็นลำดับ มียุทธ

วิธีเรียกคนดูแบบใหม่ ๆ มีดนตรี มีแจกละมุน
ทองเป็นช่วง ๆ หนึ่งเรื่องไหนคนดูมากก็ฉาย
หลายรอบ เรื่องที่ฉายนานวันมากรอบที่สุด
คนดูล้นต้องเสริมเก้าอี้ทุกรอบ คือเรื่อง “มนต์
รักลูกทุ่ง”

เมื่อมีรายได้พอสมควร ก็มีคนในวงการ
ภาพยนตร์มาชวนลงทุนสร้างหนัง ครูนาย
ป่วยกลับเข้าสู่วงการอีกครั้ง *ความที่ครูทำอะไร
ทำจริง ทำให้ถึงที่สุด คราวนี้ครูเป็นผู้ร่วม
ลงทุนสร้างภาพยนตร์กับลือชัย นฤนาท
สร้างภาพยนตร์เรื่อง “ไอ้เบ๊ยาว” มิตร ชัยบัญชา
ลือชัย นฤนาท เพชรรา เชาวราษฏร์ เป็น
ดารานำ สร้างเสร็จก็ออกขายสายหนังภาค
ต่าง ๆ เหลือภาคอีสานขายไม่ออก ครูให้เฮีย
ยังเอาหนังไปเดินสายเอง ครูออกรถเก๋งให้
เฮียยัง เป็นรถ Galant Sport มือสอง ราคา
๕๐,๐๐๐.- บาท เฮียยังไปเดินสายทุกจังหวัด
ในภาคอีสาน โชคดีถึงหัวที่ออกฉายหนังเร่
เป็นฤดูฝน และปีนั้นทางภาคอีสานเกิดอุทกภัย
น้ำท่วมใหญ่หลายจังหวัด ครอบครัวเริ่มเป็น
หนี้สินอีกครั้ง เพราะการลงทุนครั้งนี้ขาด
ทุน มีคนรู้จักแนะนำให้ครูทำโรงหนังต่อ
แนะนำวิธีทำใหม่ให้ คือถ้าเก็บเงินได้ ๑๐๐
ก็ทำให้เหลือ ๖๐ บาท ช่วงนั้นเศรษฐกิจ
ของประเทศไม่ดี หนังที่ฉายมีรายได้ไม่ดี
เท่าไร ที่สำคัญเมื่อทำโดยบริสุทธิ์แล้วไม่
ได้กำไร ครูจึงตัดสินใจเลิกกิจการโรง
หนัง ขายเก้าอี้และอุปกรณ์ต่าง ๆ หมด
(ปัจจุบันเก้าอี้ชุดนี้ ยังอยู่ที่โรงหนังนรกานต์*

รามา ตลาดบางวัว) ปล่อย่างไว้เป็นโรง
กว้าง ๆ อีกครั้ง

เมื่อเลิกกิจการโรงหนัง ครูหันมาเริ่ม
ค้าปลาอย่างจริงจัง มี “เฮียยัง” เป็นหัวเรี่ยว
หัวแรงสำคัญ ติดตามครูไปทุกที่ ไปไหน
ไปกัน เป็นลูกชายหัวแก้วหัวแหวนที่รู้ใจ
ครูที่สุด ได้เรียนรู้สัมผัสกับความยากลำบาก
ขึ้นแข็ง และวิธีการต่อสู้ชีวิตของครูมากที่สุด
ในจำนวนลูกทั้ง ๗ คน ด้วยความมานะอดทน
ขยันขันแข็ง และความสามารถในเชิงการค้า
ของครูสุน แม่กิมก็ และเฮียยัง ครอบครัว
ของครูก็ได้หันไปประกอบอาชีพค้าปลาอย่าง
จริงจังอีกครั้งหนึ่ง ที่ปากน้ำและมหาชัย มีเรือ
ประมงเป็นขาประจำขึ้นปลาเป็นสิบ ๆ ลำ
ใคร ๆ ก็อยากขายปลาให้ครู วันหนึ่ง ๆ ขึ้น
ปลาบรรทุกรถ ๑๐ ล้อมาขายที่ท่าไข่ และ
ชลบุรี หลายคัน ที่เหลือจะขึ้นไปขายให้โรง
งานปลาปน สาเหตุของการประสบความสำเร็จ
ในครั้งนี้น่าจะเป็นเพราะ เป็นงาน
ที่เคยมีประสบการณ์มาแล้ว และพื้นเพใน
อำเภอบางปะกงนี้ จากที่เคยส่งหอย ซื่อไข่
เปิดขายรำเปิด จนเป็นที่รู้จักขอบพอ รักใคร่
กันมาก เมื่อมีเงินทุนหมุนเวียนคล่องมือ
ก็ซื้อรถบรรทุก ๑๐ ล้อ ๖ ล้อ เพิ่มอีก รถเบนซ์
อีก ๑ คัน ฟ้องของครูที่ท้องนาใครมีปัญหา
อะไรครูก็ช่วยเหลือพี่น้องทุก ๆ คน เท่าที่
จะช่วยให้ ยาเฮียยังกับกั้งหู้ ป่วยก็ดูแลรักษา
พยาบาล ตรุษจีน สารทจีน ครูต้องกลับไป
เยี่ยมกั้งย่าพร้อมของฝากอาหารผลไม้และ

เงินแต่ะอีย เมื่อเจ็บป่วยก็ดูแลเอาใจใส่จนวาระสุดท้าย เมื่อเสียชีวิต ก็จัดงานศพของก่งย่า อย่างสมเกียรติ พี่น้องใครจะช่วยออกเงินจัดงาน หรือไม่ครุ่ไม่ว่า เป็นธุระจัดงานทุกอย่าง เงินที่เหลือจากการจัดงานศพ ก็บริจาคสร้างเมรุที่วัดสามแยก อุทิศบุญกุศลให้กับก่งย่า

ช่วงที่ทำการค้าปลาเปิดรุ่งเรือง น้ำแข็งเป็นวัตถุดิบสำคัญอย่างหนึ่ง ครุซื้อน้ำแข็งจากโรงงานต่าง ๆ ที่ปากน้ำ และสั่งซื้อจากโรงงานแปดริ้วของคุณไตรलग หน้าร้อนน้ำแข็งขาดแคลนมาก กว่าจะซื้อได้ต้องเข้าคิวยาว เสียเวลามาก บางวันน้ำแข็งไม่พอถึงมีเงินสดก็ซื้อน้ำแข็งไม่ได้ คุณไตรलगเจ้าของโรงงานแปดริ้ว เคยมาที่บ้านได้เห็นโรงใหญ่ที่ปลูกอยู่ว่าง ๆ ได้คุยกับครุว่าที่ตรงนี้ปลูกสร้างโรงงานน้ำแข็งได้ ๑ โรง ครุบอกว่า “ผมไม่มีทุน”

ชาวที่คุยกันเรื่องสร้างโรงงานน้ำแข็ง รู้ไปถึงนายหน้าขายเครื่องและนายช่างสร้างโรงงาน มีหลายบริษัทเข้ามาติดต่อ เพื่อน ๆ ของครุและพี่น้องต่างคัดค้านการลงทุนครั้งนี้ เพราะลงทุนมาก เฉพาะเครื่องน้ำแข็งราคา ๑,๓๖๙,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านสามแสนหกหมื่นเก้าพันบาท) ไหนยังจะค่าก่อสร้างโรงงานอีก ขณะนั้นครุมีเงินสดฝากอยู่ในธนาคารเพียง ๘๐,๐๐๐.- บาท รวมกับเช็คที่มีอยู่อีกแสนกว่าบาท ครุตัดสินใจสร้างโรงงานน้ำแข็งบ่อแรก

ปลายปี ๒๕๑๕ สร้างโรงงานน้ำแข็งบ่อแรก ทำสัญญากับบริษัท เอฟ อี ซิลลิก (กรุงเทพ) จำกัด ให้ติดตั้งเครื่องแล้วเสร็จภายในเดือนมีนาคม ๒๕๑๖ เป็นโรงงานน้ำแข็งขนาดย่อม ๆ ๖๕๐ ของกำลังผลิต ๕๐ ตันต่อวัน ใช้เครื่องอัดน้ำยาแอมโมเนีย “ซาโบร แอตลาส” SABROE-AARHUS, DENMARK ผู้ผลิต

การก่อสร้างโรงงานน้ำแข็งดำเนินไปอย่างรวดเร็วมาก ทุกคนช่วยกันทำงาน ทั้งช่างรับเหมาก่อสร้างช่างเครื่อง ลูกน้องโกยปลาเปิดของแม่ รวมทั้งแม่ของลูก ๆ ด้วย ผู้เขียนจำได้ว่า ลูก ๆ กลับจากเรียนหนังสือก็โดนเกณฑ์ไปผูกเหล็กก่อสร้างยกถังปูนที่ผสมแล้วส่งให้ช่าง และอะไรอีกสารพัดอย่าง คนงานตรึงไหนขาดพวกเราเป็นโดนเกณฑ์เข้าไปแทน ตกกลางคืนนอนหลับเป็นตาย เงินที่เป็นค่าก่อสร้าง ทั้งค่าวัสดุ อิฐ หิน ปูน ทราช และค่าแรง ได้มาจากการเก็บผลกำไรประจำวันของการขายปลา ค่าขายไปสร้างโรงงานน้ำแข็งไปพร้อม ๆ กัน

เมษายน ๒๕๑๖ โรงทำน้ำแข็งมงคลชัยทำไข่ เปิดดำเนินการกิจการ วันแรกที่เดินเครื่องผลิตน้ำแข็งได้ ทุกคนตื่นตื่นดีใจมาก เป็นช่วงที่น้ำแข็งกำลังขาดแคลนมากด้วย ผลิตใช้เองและขายได้หมด มีเรือขาประจำส่งที่บางปะกงหลายลำ เป็นโรงงานน้ำแข็งโรงเดียวในอำเภอบางปะกง ซึ่งทำให้เศรษฐกิจที่ต้องใช้น้ำแข็งในอำเภอนี้คล่องตัวขึ้นมาก

หลังสร้างโรงทำน้ำแข็งแล้ว นายช่าง

ฝรั่ง ตัวขาว สูงใหญ่ไล่เลี่ยกับครูยังตามมา เยี่ยมเยียน ด้วยถูกอัยยาศัยครู ผู้เขียนจำได้ว่า ครูคุยกับนายช่างสนุกสนาน หัวเราะเสียงดัง ครูพาไปดูเครื่องจักร ซึ่งครูดัดแปลงอีก เล็กน้อยให้ใช้การได้ดี นายช่างยกนิ้วหัวแม่มือให้ครู ครูจบป.๔ ไม่เคยเรียนภาษาอังกฤษ แต่ก็คุยกับนายช่างฝรั่งรู้เรื่อง

หลังจากแก้ปัญหาเรื่องน้ำแข็งขาดแคลน สำเร็จ กิจกรรมค้าปลาดำเนินไปด้วยดี แต่ในปีเดียวกันนั่นเอง (๒๕๑๖) เกิดโรคระบาดในเขต มีเปิดตายทุกเล้าเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเลี้ยงเปิดขาดทุนกันหมด ปลาที่เคยให้เปิดกินก็ขายไม่ออก ครูจึงคิดทำโรงงานปลาป่นอีก ญาติ ๆ คัดค้านกันมาก เพราะค่าเครื่องน้ำแข็งก็ยังไม่หมด เงินที่อยู่ก็เป็นเงินทุนหมุนเวียน ก่อนเกิดโรงงานปลาป่นมีอาแปะคนหนึ่งมาติดต่อ อาแปะเป็นชาวจีนที่มีความสามารถในเรื่องเครื่องจักรกล เคยสร้างเครื่องทำเบะแซ (โรงงานที่สร้างเครื่องทำเบะแซชื่อ “เด็กฮั่ว” ปัจจุบันอยู่สำโรง) อาแปะบอกว่า “เครื่องทำเบะแซสร้างยากกว่าเครื่องทำปลาป่นตั้งหลายเท่า อ้าวทดลองสร้างมาแล้ว อ้าวอยากทำเครื่องผลิตปลาป่นมาตั้งนานแล้ว” แต่ไม่มีที่ไหนที่จะสนับสนุน วัตถุดิบและลงทุนให้อาแปะทดลอง อาแปะเห็นว่าที่นี่มีสถานที่เหมาะสมและอุดมไปด้วยวัตถุดิบ ในสมัยนั้นประเทศไทยยังมีโรงงานปลาป่นน้อยมาก ปลาป่นของไทยก็

คือ ปลาใส่เกลือตากแดด แล้วเอามาบด มีคุณภาพโปรตีนต่ำ

ครูตัดสินใจให้อาแปะทดลองสร้างเครื่องทำปลาป่น ครั้งแรกอาแปะใช้เงินซื้ออุปกรณ์ ๑๐๐,๐๐๐.- บาท (หนึ่งแสนบาท) เอาปลาเปิดสดมาทดลอง ๒๐๐ กิโลกรัมทดลองแล้วก็แก้ไขเปลี่ยนแปลง ใช้เงินไปทั้งหมด ๖๐๐,๐๐๐.- บาท (หกแสนบาท) เปิดเดินเครื่องจักรวันแรก ครูกับครอบครัวแทบเป็นลม เพราะปลาป่นของอาแปะออกมาจากเครื่อง ละ ๆ ยิ่งกว่ากะปิอีก เข้าวันรุ่งขึ้น อาแปะขนลูกน้องและอุปกรณ์มาแต่เช้ามืด มีสายพานเยอะเยอะ ช่างบูรณะเป็นหัวแรง (ปัจจุบันเป็นช่างอยู่เทพารักษ์ มีชื่อเสียงมาก) ทำการแก้ไขทดลองอีกทั้งวัน เปิดเดินเครื่องครั้งที่ ๒ ปลาป่นออกมาแห้งละเอียด กลิ่นหอม มีคุณภาพโปรตีนสูงทุกคนไชโย

โรงงานปลาป่น คิดทำและทำสำเร็จใช้เวลาประมาณ ๒ เดือน ในปี ๒๕๑๖ ระยะเวลาเปิดดำเนินกิจการไล่เลี่ยกับโรงทำน้ำแข็ง ทำให้มีชื่อเสียงโด่งดังมาก นับเป็นโรงงานปลาป่นแห่งแรกของภาคตะวันออก เป็นเครื่องทำปลาป่นระบบบีบน้ำรุ่นแรก เป็นต้นกำเนิดให้เครื่องจักรรุ่นหลัง ๆ ที่วิวัฒนาการมาเป็นเครื่องทำปลาป่นระบบอบแห้ง เกิดบริษัทใหญ่ ๆ อีกมากมาย

การค้าเป็นวัฏจักรครบวงจรไม่เดือดร้อน มีรถ ๑๐ ล้อไปขึ้นปลาเปิดขาย ใช้

น้ำแข็งที่ผลิตได้เอง ปลาขายเหลือก็ส่งเข้าเครื่องทำปลาป่น

เหมือนฟ้าไม่ปราณี มีความสุขอยู่ได้ไม่นาน เหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดก็เกิดขึ้น เขม่าควันดำจากปล่องโรงงานปลาป่นซึ่งมีความสูงไม่เพียงพอ หล่นลงสู่บ้านเรือนใกล้เคียง น้ำปลาจากโรงงานส่งกลิ่นเหม็นคาว ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งไปร้องเรียนที่สถานีตำรวจ อ.บางปะกง ติดเตาต้มน้ำหม้อสตีมควันขึ้นปล่อง ยังไม่ทันเอาปลาใส่เครื่องก็มีชาวบ้านไปร้องเรียนกับตำรวจแล้ว ตำรวจมาที่โรงงานเป็นประจำ ครูและครอบครัวพยายามหาทางแก้ไขทุกวิถีทาง ได้ไปปรึกษากับผู้รู้ที่บริษัท เจริญโภคภัณฑ์ ขณะกำลังดำเนินการแก้ไข การร้องเรียนก็ดำเนินต่อไป ตลอดเวลาที่มีผู้ให้กำลังใจ คอยช่วยเหลือเพราะรู้ว่าทุกอย่างเป็นเหตุการณ์ที่ไม่ได้ตั้งใจให้เกิดและกำลังดำเนินการแก้ไขอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะ “คุณลุงกำนันธีระ (เหวย) แก่นจันทร์” ซึ่งเป็นผู้ที่ครอบครัวของเราระลึกถึงพระคุณของท่านเสมอ ในเวลานั้นท่านเป็นทั้งที่พึ่งทางใจและทางกฎหมาย ท่านได้มาช่วยดูแลเรื่องราวร้องทุกข์ของชาวบ้าน เป็นกันชนระหว่างครอบครัวของเรากับตำรวจทุก ๆ วัน ผู้เขียนยังจำได้ดีว่าเป็นสภาวะที่ครอบครัวของเราเป็นทุกข์และเครียดมาก ครูสุนและเฮียยังไม่อยู่บ้าน ต้องออกไปติดต่อท่านผู้รู้ในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อดำเนินการแก้ไข ในบ้านมีเพียงแม่กิมกี และน้อง ๆ ของเฮียยัง

ซึ่งไม่มีความคุ้นเคยกับตำรวจและสถานการณ์เช่นนี้เลย เป็นครั้งแรกที่บ้านของเรามีตำรวจมาบ้านทุกวัน พร้อม ๆ กับชาวบ้านและการร้องเรียน มีคนมาก่อวอนโรงงานนั้น ครูให้ **ทิดเย็น จันทร** มาช่วยดูแลความเรียบร้อย แต่ไม่เคยทำร้ายใคร หนังสือพิมพ์ยักษ์ใหญ่ฉบับหนึ่งของเมืองไทยยังลงข่าวว่า เป็นโรงงานอิทธิพลมีมือปืนคุ้มกันเปิดกิจการบกวอนชาวบ้าน ร้องเรียนเท่าไรก็ไม่ปิด ที่สุดคำสั่งปิดโรงงานจาก ป.ป.ป. ก็มาถึงในขณะที่กำลังดำเนินการต่อปล่องควันให้สูงได้มาตรฐาน ทำทางน้ำเสียให้ถูกต้อง คำสั่งให้ยกเลิกกิจการภายใน ๖๐ วัน และห้ามเปิดดำเนินการกิจการโดยเด็ดขาดภายใน ๖๐ วันนี่

ทุกขโศกนั้นสมาสู่ครอบครัวอีกครั้ง ความเดือดร้อนแผ่ขยายไปถึงเรือประมงด้วย จับปลามาแล้วขาดคนซื้อรายใหญ่ ต้องหยุดซื้อปลาเพราะโรงงานถูกร้องเรียน ครูไปพบนายกสมาคมประมง จ.สมุทรปราการ ซึ่งท่านได้ให้คำแนะนำ และการช่วยเหลือที่มีค่ายิ่ง เป็นการช่วยเหลือชาวเรือประมงในจังหวัดสมุทรปราการด้วย

เช้าวันรุ่งขึ้น สภากาแฟของท่าไข่ มีการพนันขันต่อกันกลุ่มใหญ่ “โรงงานจะถูกปิดหรือไม่” ๑๐ โมง เฮียยังขึ้นปลาเสร็จก็วิทยุโทรศัพท์ติดต่อกับแม่ ให้ติดเตาต้มน้ำหม้อสตีมคอยทำไว้ ควันขึ้นปล่องโรงงานก็มีคนไปร้องเรียนที่อำเภอ แม้ว่าจะได้ทำการต่อปล่องให้สูงขึ้นแล้ว เฮียยังมาถึงก็เอา

พลาสติกเครื่อง ขณะเครื่องจักรกำลังทำงาน ผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทราและคณะก็เดินทางมาตรวจโรงงานตามคำสั่ง ป.ป.ป. มาอยู่ที่โรงงานเป็นชั่วโมง ตรวจโรงงานจนทั่ว ดูทุกขั้นตอนการผลิต ผู้ว่าฯ กำปลาปนมาดู แล้วบอกว่า “มันของดี ๆ ทั้งนั้นนี่นา” คณะของท่านก็บอกว่า “นี่เป็นโรงงานที่สะอาด เป็นเยี่ยม ได้กลิ่นปลาปนแล้วหิวข้าว”

กิจการโรงงานปลาปนได้เกิดใหม่อีกครั้ง ครูดำเนินการขออนุญาตตั้งโรงงานมิใบอนุญาตเรียบร้อย ตั้งชื่อโรงงานปลาปนว่า “วัฒนาปลาปน” ผลผลิตที่ได้มีคุณภาพสูง มีชื่อเสียง มีเกียรติ โด่งดังไปถึงประเทศญี่ปุ่น ญี่ปุ่นส่งคนมาขอซื้อปลาปนทั้งหมดที่ผลิตได้ เสียยังเล่าว่า ญี่ปุ่นส่งคนชื่อ นารา เป็นลูกผสมลาว-ญี่ปุ่น พุดไทยได้ช้า ๆ นารา มากินนอนอยู่ที่โรงงาน มีหน้าที่คอยจดว่า แต่ละวันโรงงานผลิตได้เท่าไร แล้วจ่ายเงินสดให้เลย ปลาปนก็ใส่กระสอบผูกไว้ที่โรงงาน พอได้จำนวนมาก ๆ ก็ส่งญี่ปุ่นเสียทีหนึ่ง นับเป็นกิจการที่ได้กำไรดีมาก ดีกว่าการค้าทุกอย่างที่ครูเคยทำมา

ภายหลังมีคนไทยลอกเลียนเครื่องจักร ไปตั้งโรงงานปลาปนที่ปากน้ำ มีวัตถุดิบเท่าเก่า มีคนแย่งซื้อปลากันมากขึ้น เพื่อนของครูอยากทำโรงงานปลาปนมาก ครูปรึกษากับครอบครัวแล้วก็เลิกกิจการ ขายเครื่องจักรให้เพื่อนไปในราคา ๓๒๐,๐๐๐.- (สามแสนสองหมื่นบาทถ้วน)

๑๙ กรกฎาคม ปี ๒๕๒๑ ครูเซ็นสัญญากับบริษัท เอฟ อี ซิลลิก (กรุงเทพ) จำกัด ดำเนินการติดตั้งเครื่องจักรราคา ๖๐๖,๐๐๐.- บาท ผลิตน้ำแข็งได้อีก ๔๘๐ ของ รวมกับของเดิม เป็นโรงงานน้ำแข็งขนาด ๑,๑๒๐ ของ เพื่อให้พอกับปริมาณความต้องการของตลาด และลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำลง

ครูอายุ ๕๗ ปีในปี ๒๕๒๕ ครูประสบอุบัติเหตุที่โรงงานน้ำแข็งอมรรัตน์ ปากน้ำ น้ำแข็งหล่นจากรางน้ำแข็งลงมาถูกขาขวาหัก เพื่อนชื่อนายประสงค์ คุณานนท์วิทยา เป็นคนพาครูมาส่งที่บ้านท่าไข่ ครูต้องใส่เฝือก รักษาตัวอยู่ประมาณ ๖ เดือน ช่วงนี้เสียยังได้ทำงานนอกบ้านแทนครูอย่างเต็มความสามารถ แม่ทำงานหนักมาก ต้องดูแลครูและกิจการค้า “เจ็ลั้ง” (วรรณ) ลูกสาวคนโตเรียนจบจากวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา ต้องออกมาช่วยแม่ดูแลกิจการค้าอีกคน

ปี ๒๕๒๖ เศรษฐกิจทั่วไปไม่คล่องตัว เช่นเดียวกับสุขภาพของครู ครูเริ่มป่วยเรื้อรัง เส้นโลหิตในสมองแตก เป็นอัมพาตซีกขวา แขนขาข้างขวาขยับไม่ได้ มีโรคหัวใจและเบาหวานแทรกด้วย เข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลเปาโลและสมิติเวช (ช่วงนี้เสียยังกับครอบครัวไปอยู่ที่ จ.เชียงใหม่) ไม่มีใครคิดว่าครูจะหายป่วยเดินได้อีกครั้ง แม้แต่แพทย์ประจำตัว ด้วยจิตใจที่เข้มแข็งเด็ดเดี่ยว ประกอบกับการรักษาของหมอ และการดูแลให้กำลังใจ

อย่างดีเยี่ยมของภรรยาและลูก ครูหายเกือบ เป็นปกติ เดินได้ ช่วยตัวเองได้อีกครั้ง หาย ป่วยครั้งนี้ครูวางงานบริหารทั้งหมดให้กับ ภรรยาเป็นผู้ดูแล

จากภาระหนี้สินค่าเครื่องน้ำแข็งที่ต้อง ผ่อนชำระพร้อมดอกเบี้ย ๑๒% ต่อปี และ จากการลงทุนเพื่อช่วยเหลือครอบครัวอีก หลายครอบครัว โดยใช้เครดิตของครูจน เมื่อ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทำให้ครอบครัวของครู ตกอยู่ในภาวะหนี้สินมาตลอด แม้ว่าครูจะ ได้ใช้หนี้งวดดอกเบี้ยของธนาคาร จนมากกว่า เงินต้นที่ได้กู้มาลงทุน ภาวะหนี้สินของครอบครัวก็มีหนทางที่ยาวไกลมองไม่เห็นทาง จบสิ้น ในขณะที่ครูวางงานบริหารแล้ว ภาระรับผิดชอบจึงตกอยู่กับภรรยาและลูก ๆ ที่ยังอยู่ในครอบครัว ซึ่งครอบครัวของครู อาจ ยังมาไม่ถึง “วันนี้” หากไม่ได้รับคำแนะนำที่มี ค่ายิงจากท่านผู้จัดการธนาคารกรุงเทพ สาขา บางปะกง ในสมัยนั้นคือ ท่านผู้จัดการ ประยุทธ์ เกิดแสง ท่านได้แนะนำแนวทางการจัดการด้านการเงิน แม้ภิกก็สามารรถ จัดการสิ่งที่เหมาะสม จนในที่สุด ครอบครัว ของครูก็ลอยตัว ไม่มีภาระหนี้สินอีกต่อไป เป็นเวลาที่ทุกคนรู้สึกสบายใจมาก

ปี ๒๕๒๗-๒๕๓๒ ครูหายป่วย แม้ สมองจะไม่ฉับไวเหมือนเดิม แต่ร่างกายก็ยัง แข็งแรง ช่วยตัวเองได้ เดินไปไหนมาไหน ได้คล่อง จิตใจยังเด็ดเดี่ยวเข้มแข็งเหมือน

เดิม เป็นที่ปรึกษา เป็นขวัญกำลังใจของ ครอบครัวตลอดมา ช่วงนี้ครูมีโรคประจำตัว เพิ่มขึ้นอีกคือข้อไหล่ขวาติด ยกแขนแล้ว ปวดมาก เมื่อไปอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่กับ เฮียยัง ได้เข้ารักษาโรคที่โรงพยาบาลเอกชน ในจังหวัดเชียงใหม่ จนหายเป็นปกติ เมื่อกลับมาอยู่บ้าน ข้อไหล่ขวาติดอีก ได้เข้ารักษาและ ทำกายภาพบำบัดที่โรงพยาบาลชลบุรี

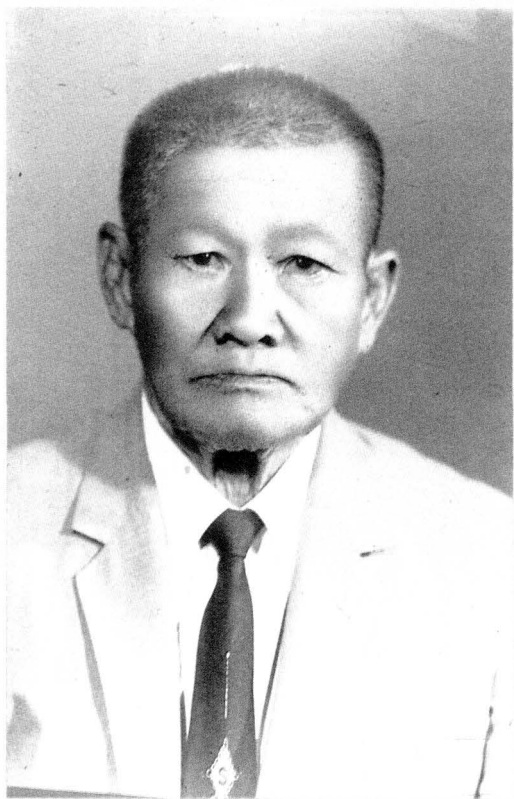
๗ มกราคม ๒๕๓๓ หลังจากหนักล้น ขณะไปออกกำลังกายตอนเช้า ครูมีแผลเล็ก ๆ ที่นิ้วเท้าข้างซ้าย เฮียยังพาไปรักษาที่โรงพยาบาลเอกชน จ.ชลบุรี อยู่ ร.พ. ๑ สัปดาห์ แล้วย้ายมารักษาต่อที่โรงพยาบาลชลบุรี ๓ สัปดาห์ จึงเข้ารักษาที่โรงพยาบาลบำรุง ราษฎร์ อยู่ในความดูแลของท่านอาจารย์ นายแพทย์ประพันธ์ กิตติสิน และอาจารย์ นายแพทย์ฉลาด โสมบุตร

๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๓ แพทย์ต้องตัดขา ซ้ายส่วนล่างทิ้งเพื่อรักษาชีวิตไว้ หลังจาก นั้นต้องเข้ารักษาตัวใน ไอ ซี ยู ถึง ๒ ครั้ง และเข้าออกโรงพยาบาลเสมือนบ้านที่ ๒

หลังจากสูญเสียขาซ้าย หลายครั้งหลาย คราที่ครูคิดไม่อยากเป็นภาระของใคร อยาก ตาย แต่ด้วยการดูแลรักษาอย่างดี ทั้งของ อาจารย์นายแพทย์ทั้ง ๒ ท่านที่โรงพยาบาล บำรุงราษฎร์ อาจารย์แพทย์ที่โรงพยาบาล ชลบุรี คุณหมอเชมรลณี บานชื่น คุณหมอ วัลลดา ปุณทริกวิวัฒน์ คุณหมอมิรุพันธ์

สุนทโรวาท คุณหมोजุรีรัตน์ บวรวัฒนวงศ์
 และด้วยการดูแลพยาบาลอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา ด้วยความอ่อนโยน ด้วยความรัก ด้วย
 กำลังใจที่เข้มแข็งมั่นคง ของแม่กิมกี และ
 ลูก ๆ พร้อมด้วยกำลังใจของญาติมิตรที่หลัง
 ไหลมาไม่ขาดสายตลอดเวลาเกือบปี ครูก็
 กลับมีพลังใจที่จะอยู่ในโลกนี้ มีความหวัง
 ที่จะใส่ขาเทียมซึ่งได้ทำได้เรียบร้อยแล้ว มี
 ความหวังที่จะไปเที่ยวพักผ่อนพร้อม ๆ กัน
 เป็นครอบครัวใหญ่ ครูอารมณ์ดีมาก หน้าตา
 เบิกบาน จิตใจแจ่มใส ใส่บาตรทุกวัน รับประทานอาหารได้มาก

ไม่มีใครคาดคิดว่า วันพฤหัสบดีที่ ๑๓
 ธันวาคม ๒๕๓๓ จะเป็นวันสุดท้ายของชีวิต
 ในโลกนี้ ๑๓.๕๕ น. ครูเสียชีวิตที่โรงพยาบาล
 บำรุงราษฎร์ ด้วยโรคหัวใจขาดเลือด

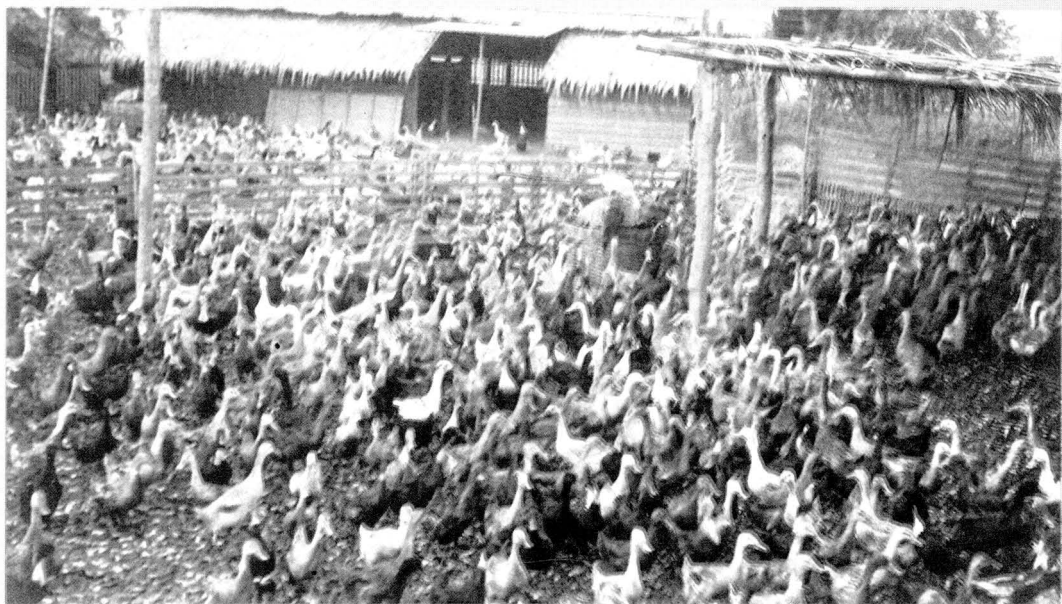

ก่งไข่เก่า แซ่ลิ่ม

ยายแดง แซ่ลิ่ม

บิดา - มารดา ของภรรยาคุณูชีวิต

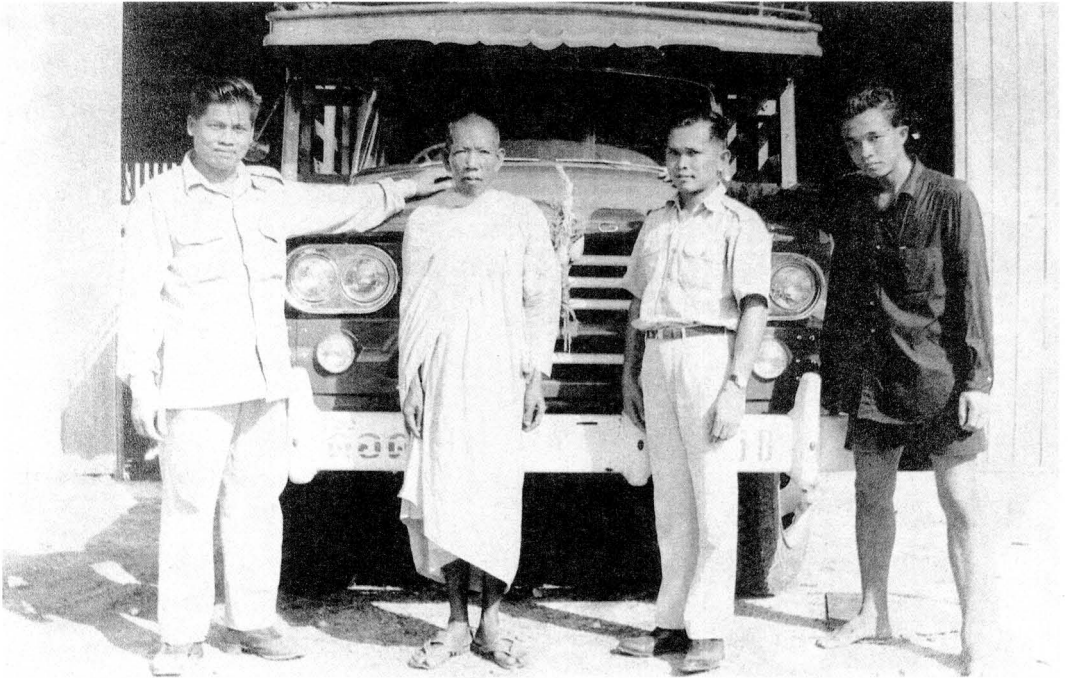
“เลี้ยงเป็ด” อาชีพของก่ง ยาย อี้ใหญ่ และชาวบ้าน ถิ่นนั้น เมื่อครูย้ายครอบครัวมาอยู่ด้วยที่ท่าไข่

“บ้านและผู้มีพระคุณ”
 ต่อครอบครัวของครู
 ในภาพคือ กังไข่เก่า
 ยายแดง อี้ใหญ่ (หนู)
 และอิม่วย

ลูกและหลาน ก่อนลงเรือ
 ไปโรงเรียนมารดานฤมล

หลวงฟ่อสี (วัดกลางราษฎร์บำรุง จ.ฉะเชิงเทรา)
และรถดอทซ์หัวสีแดง “รถคู่ชีพคันแรกของครู”

ครูกับเพื่อน ๆ ที่ยังติดต่อกันอยู่ แม้จะย้ายครอบครัวมาอยู่ท่าไข่แล้ว เท่าที่จำได้ก็มี ครูยอด รอด-ประดิษฐ์ ครูสมจิตต์ หมอเฉลียว และ นปน. (นาย ประตุน้า)

วันทำบุญ เปิดกิจการโรงทำน้ำแข็งมงคลชัย ท่าไข่
เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๑๖ โรงน้ำแข็งในที่ขาด-
แคลนน้ำจืด นับเป็นผลงานบุกเบิกขึ้นโบว์แดง
ของครูอีกงานหนึ่ง

ครูสุนกับย่าเฮียง อินดี ยายแดง แซ่ลิ่ม อาเตี้ย
มิ่งขวัญ พัวพันธ์ และญาติมิตร ในงานสวดพระ-
อภิธรรม กังไช่เก่า แซ่ลิ่ม

บทสรุป... ครูสอน.....ยังสอนอยู่

ท่านหลวงวิจิตรวาทการ* ได้เขียนถึง
คุณสมบัติของการเป็นมหานุรุษไว้ ๔๐
ประการ ดังต่อไปนี้

๑. อนามัย (GOOD HEALTH)
๒. ความเป็นผู้ไม่ตื่นเต้น (CALMNESS)
๓. ความเป็นผู้มีใจเบิกบาน
(CHEERFULNESS)
๔. การเป็นผู้มีความมุ่งหมาย (AIM)
๕. ความเป็นผู้ไม่รู้จักหมดหวัง
(HOPEFULNESS)
๖. ความไม่หวาดหวั่นต่อความยากลำบาก
(ENERGY)
๗. ความเป็นผู้มีหัวใจเข้มแข็ง
(STRONG MINDEDNESS)
๘. ความเป็นผู้ตรงต่อเวลา
(EXACTITUDE)
๙. ความเป็นคนขยันขันแข็ง
(ACTIVENESS)

๑๐. การทำการเสมอต้นเสมอปลาย
(STEADINESS)
๑๑. การมีสมาธิ (CONCENTRATION)
๑๒. ความกล้าหาญและไม่ท้อถอยในเมื่อ
ทำอะไรไม่สำเร็จ (COURAGE)
๑๓. วิธีการ (METHOD)
๑๔. ความเป็นผู้มีระเบียบ
(ORDERLINESS)
๑๕. ความไตร่ตรอง (REFLECTION)
๑๖. ความเป็นคนละเอียดลออ
(THOROUGHNESS)
๑๗. การหาเหตุผลให้ถูกต้อง
(RIGHT REASONING)
๑๘. การวินิจฉัยที่ถูกต้อง
(GOOD JUDGEMENT)
๑๙. ความเชื่อมั่นในตนเอง
(SELF-CONFIDENCE)
๒๐. ความรวดเร็ว (RAPIDITY)
๒๑. การเป็นคนช่างสังเกต
(OBSERVATION)
๒๒. สัมผัสญาณ (PERCEPTION)
๒๓. ความไม่หวาดกลัวต่อผู้อื่น
(POSITIVENESS)

ที่มา: วิจิตรวาทการ, หลวง. มหานุรุษ. กรุงเทพฯ-
มหานคร: โรงพิมพ์สมาคมนักคิดศาสตร์
แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘.

๒๔. การทำตนให้เป็นที่ยึดใจของคนอื่น
(CHARMING PERSONALITY)

๒๕. ความรู้จักกาลเทศะ (TACT)

๒๖. ความระมัดระวัง (PRECAUTION)

๒๗. ปฏิภาณ (INTUITION)

๒๘. ความป้องกันตัวเอง
(SELF DEFENCE)

๒๙. การกระทำตนให้คนอื่นเชื่อถือได้
(TRUSTWORTHINESS)

๓๐. การพูดแต่ความจริง
(TRUTHFULNESS)

๓๑. ความเป็นผู้ดี (NOBILITY)

๓๒. การทำตนให้สมกับเกียรติยศ
(DIGNITY)

๓๓. ความรู้ (KNOWLEDGE)

๓๔. ความจำ (MEMORY)

๓๕. การฝึกฝนตนเอง (SELF-CULTURE)

๓๖. มโนคติ (IMAGINATION)

๓๗. การช่วยตนเอง (SELF-HELP)

๓๘. การชนะใจตนเอง (SELF-CONTROL)

๓๙. การไม่ละทิ้งความพยายาม
(PRESEVERANCE)

๔๐. มโนมยิทธิ (WILL POWER)

คุณสมบัติทั้ง ๔๐ ประการนี้ ท่านหลวง-
วิจิตรวาทการ ได้เรียงไว้ตามลำดับที่เห็นว่า
มนุษย์เราควรนำมาใช้สำหรับความเป็นไปใน
ชั่ววันหนึ่ง ๆ คุณสมบัติตั้งแต่ ๑ ถึง ๗ เป็น
ข้อที่เราจะต้องใช้ตั้งแต่ตื่นเช้าจนถึงเวลา

ทำงาน ตั้งแต่ ๘ ถึง ๒๐ เป็นสิ่งที่ต้องใช้ใน
เวลาทำงาน ข้อ ๒๑ ถึง ๒๒ ต้องใช้ในเวลา
ว่าง เช่นเดินเล่น หรือกลับจากที่ทำการมาบ้าน
ข้อ ๒๓ ถึง ๓๒ ต้องใช้ในเวลาทำการติดต่อกับ
คนอื่น ข้อ ๓๓ ถึง ๓๔ ใช้ในเวลาอยู่บ้าน
ข้อ ๓๕ และ ๓๖ ใช้ในเวลาอนอนก่อนจะหลับ
ข้อ ๓๗ ถึง ๔๐ ใช้เป็นเครื่องประกอบคุณ-
สมบัติอื่นตลอดทุกเวลา ที่สำคัญที่สุดใน ๔๐
ประการนี้ ตามความเห็นของหลวงวิจิตร
วาทการ มีอยู่ ๕ ประการ คือ ประการที่ ๔
ความมุ่งหมาย ประการที่ ๗ ความเป็นผู้มี
หัวใจเข้มแข็ง ประการที่ ๑๑ สมานะ ประการ
ที่ ๑๕ ความเชื่อในตัวเอง และประการที่
๔๐ คือ มโนมยิทธิ

หลักปฏิบัติทั้ง ๔๐ ประการนี้ มีอยู่เต็ม
เปี่ยมในตัว “ครูสุน” นอกเหนือจากนี้แล้ว
ครูสุนยังมีการประพฤติปฏิบัติที่เห็นได้อย่างชัด
เจน สม่่าเสมอ อีก ๗ ประการ คือ

- การเป็นผู้มีเมตตา
- การรู้จักยอมแพ้
- การรู้จักให้อภัย
- การรู้จักปล่อยวาง
- การรู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว
- การรู้จักแยกเรื่องต่าง ๆ ออกจากกัน

โดยเฉพาะแยกอารมณ์ออกจากหน้าที่การ
งาน

- ข้อสุดท้าย ซึ่งสำคัญมากในภาวะ
ปัจจุบัน คือ “เป็นนักรบรุกข์ต้นไม้”

ตลอดชีวิตของครูสุนมีแต่การทำงาน

สร้างสรรค์และการเป็นผู้ให้ ซึ่งการเป็นผู้ให้ มิได้จำกัดอยู่เพียงในครอบครัวของครูเท่านั้น ยังแผ่ขยายไปสู่ญาติ พี่น้อง เพื่อนพ้อง และสังคม ทำให้เวลาของครูที่จะอยู่กับครอบครัวถูกแบ่งออกไป นาน ๆ ครั้งลูกจึงจะได้คุยกับครูสนโดยไม่มีงานเข้ามาเกี่ยวข้อง หน้าที่การอบรมสั่งสอนลูก ๆ ครูยกไว้ให้คุณแม่กิมกี เป็นผู้ว่ากล่าวตักเตือน ตัวครูเองไม่ได้สอนลูกด้วยคำพูดมากนัก แต่สอนด้วยการกระทำ ด้วยการประพฤติปฏิบัติให้เห็นจริงอยู่เสมอ ตลอดระยะเวลา ๔๑ ปี ที่ครูสนอยู่กับแม่กิมกี อยู่กินต่อสู้ชีวิตมาด้วยกัน คุณแม่กิมกีเล่าว่า ครูสนไม่เคยยอมแพ้แก่อุปสรรคใด ๆ มีเพียงแต่รอจังหวะและโอกาสที่เหมาะสมในการทำงานนั้น ๆ และไม่ว่างานจะหนัก เหนื่อย เครียด อ่อนล้าเพียงใด ครูก็ไม่เคยทะเลาะหรือทำร้ายแม่ ไม่ว่าจะด้วยกายหรือวาจา ตลอดชีวิตของลูก ๆ ตั้งแต่จำความได้ ลูก ๆ ไม่เคยเห็นครูสนกับแม่กิมกีทะเลาะกันเลย ยิ่งอยู่กันนานเท่าไร ก็ยิ่งมีความรัก ความผูกพัน อาหาร ห่วงใย นับถือ และมีความเกรงใจให้แก่กันมากขึ้นเท่านั้น ถ้าจะมีการขัดแย้งกันบ้าง ก็ไม่เคยมีการใช้วาจารุนแรง ไม่มีใครพูดคำหยาบ ครูสนจะเป็นฝ่ายเงียบและปลีกตัวไปทำงานก่อน จนกว่าอารมณ์ดี ทั้งคู่จึงเริ่มพูดกันใหม่ด้วยเหตุผล และไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้น ๒ สิ่งที่ยังคงดำเนินต่อไป ในครอบครัวของเราไม่มีวันหยุด ก็คือ “งาน” และ “หน้าที่” ครูสนไม่เคยเอาอารมณ์มา

เกี่ยวข้องกับหน้าที่ความรับผิดชอบ งานก็คืองาน ทุกคนต้องทำงาน ต้องมีหน้าที่ และต้องมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ที่สุด ซึ่งสำนึกนี้ได้แทรกซึมเข้าไปอยู่ในตัวลูก ๆ ทุกคนโดยไม่รู้สึกรู้สึ เพราะลูก ๆ ได้เห็นการกระทำอันเป็นแบบอย่างนี้โดยสม่ำเสมอมาตั้งแต่จำความได้

ครูสนทำงานหนักตั้งแต่อายุ ๑๓ หลังจบการศึกษาชั้นประถมปีที่ ๔ จนกระทั่งอายุ ๕๗ ปี รวมเวลา ๔๕ ปี และแม้ในวันสุดท้ายก่อนจากโลกนี้ไป ครูก็ยังมีความสุขที่ได้เห็นลูกหลานทำงานหรือรู้ร่ำฝักสวนครัว เพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับขยายถนน

ระหว่างที่ครูสนป่วยหนักทุกครั้ง ได้มีญาติ เพื่อนฝูง และผู้ที่เคารพนับถือ ให้ความห่วงใย คอยมาเยี่ยมเยียนเป็นกำลังใจทั้งที่โรงพยาบาล และที่บ้าน

เมื่อครูสนถึงแก่กรรมแล้ว ได้นำศพมาบำเพ็ญกุศลที่วัดท่าสะอ้าน อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ในงานบำเพ็ญกุศล สวดพระอภิธรรมทุก ๆ คืน มีผู้มาร่วมไว้อาลัยในการจากไปของครูสนมาก จนเจ้าภาพต้องเสริมเก้าอี้ออกมาที่ทางเดินนอกศาลาทุกวัน หลายท่านมางานติดต่อกันหลายคืน หลายท่านมาจากต่างจังหวัดทั้งไกลและใกล้ บางท่านมาในงานสวดพระอภิธรรมไม่ได้ ก็อุทิศส่นมาเคารพศพในเวลากลางวัน และได้นำพวงหรีด ดอกไม้ ผ้า มาเคารพศพ พร้อมทั้งร่วมทำบุญด้วย ยังความรู้สึกขอบพระคุณ

และซาบซึ่งใจอย่างยิ่งในเมตตาของทุกท่านที่มีต่อ “ครูสุน” และ “ครอบครัวอินดี” หากครูสุนจะหยั่งทราบโดยญาณวิถีใดคงจะมีความปิติยิ่งนัก

คุณแม่มกิมกี และน้อง ๆ ของครูสุน เรียกครูว่า “เฮียสุน” ลูก ๆ เรียกครูสุนว่า “เตี้ย” หลาน ๆ เรียกว่า “ก๋ง”, “ก๋งจ๋า” ลูกศิษย์และคนทั่ว ๆ ไปเรียกว่า “ครูสุน” แม้ว่าจะลาออกจากความเป็นครูแล้วก็ยังได้รับความนับถือในความเป็นครู ครูสุนเป็นครูแห่งชีวิตของทุกคน เป็นตัวอย่างของคนจริงที่จริงใจ เป็นนักสู้ที่ทรหด มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ เป็นผู้ที่มีความมานะ ขยัน ประหยัด อุดม สมณะ อย่างเสมอต้นเสมอปลาย นับว่า “ครูสุน” เป็น “แม่พิมพ์แห่งการต่อสู้และความดี” เป็นแม่พิมพ์ที่แข็งแกร่ง ไม่เคยกระเทาะ บิดเบี้ยว หรือแตกร้าว นับแต่วันแรกทราบจนวาระสุดท้ายของชีวิต

ในความเห็นของผู้เขียน “ครูสุน” ควรคู่กับคำว่า “มหาบุรุษ” ของท่านหลวงวิจิตรวาทการ โดยแท้ แต่สำหรับความเห็นของท่านผู้อ่าน จะให้ “ครูสุน” เป็น “มหาบุรุษ” หรือ “บุคลลพิเศษ” ก็แล้วแต่วิจารณ์ญาณของท่านเถิด

ครูสุนจากโลกนี้ไปแล้ว เป็นการจากกันเพียงร่างกาย ความเป็นพ่อ เป็นครู เป็นสามี เป็นพี่น้อง-ญาติมิตร คุณความดี คำสอน และแบบอย่างของครูสุนยังคงเป็นอมตะ”
“แม้เพียงคิดถึง ดังยินเสียงสำเนียงแว่ว”

...ยึดหลักทำความดี ต่อสู้เพื่อความถูกต้อง

...มุ่งทำงานอย่างจริงจัง แม้ไม่มีเงิน
...สิ่งใดไม่รู้ต้องมีความพยายามทำจริง
ครั้งแรกทำไม่ได้ดี ครั้งที่สองต้องแก้ไขจุดบกพร่อง

...สิ่งใดที่เรียนรู้ได้เอง เป็นสิ่งที่มีค่าจดจำได้นาน เป็นความภาคภูมิใจ

...สิ่งใดที่ยาก เราก็กแบ่งทำทีละน้อยก่อน
...เรียนอะไรก็ได้ แต่ขอให้รู้จริง ๆ สามารนำมาใช้ประโยชน์ได้จริง เรียนให้สำเร็จ
เป็นความชื่นใจของเตี้ย แม่

...อย่าผัดวันประกันพรุ่ง คิดแล้วต้องทำ

๗๑

ครูสุน...ยังสอนอยู่ ใครคิดถึงครูสุน จงทำความดี จงมีพลังกายพลังใจที่เข้มแข็งในการต่อสู้ชีวิตด้วยความถูกต้อง จงช่วยกันปลูกต้นไม้ และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

คุณพ่อมงคล (ครูสุน) คุณแม่กิมกี อินดี คู่ชีวิตที่แท้จริง อันเป็นแบบอย่างที่ดีของชีวิตคู่

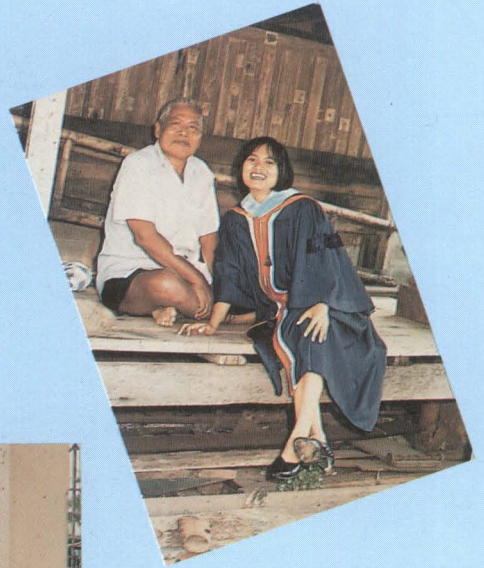

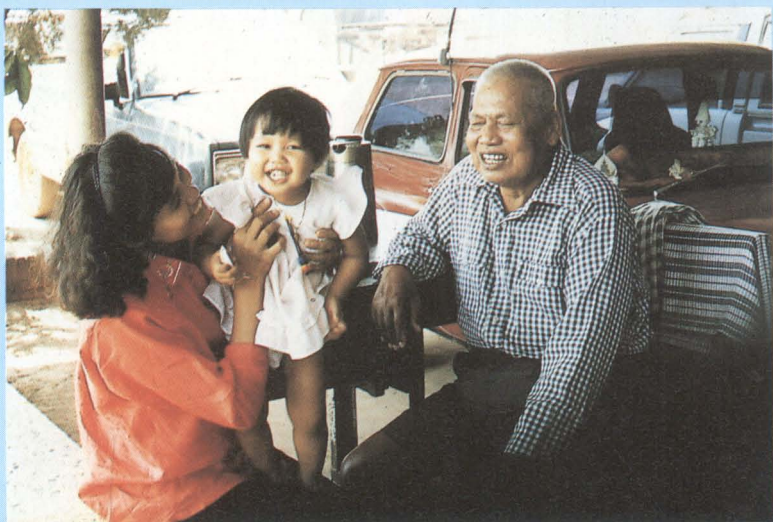
๖๖ ปีมี ๑ วัน การไปเที่ยวแดนเนรมิต
กับลูกหลานและเพื่อนๆ ของลูก ครั้งเดียว
ในชีวิตของครู เครื่องเล่นที่ครูขอลองเล่นวันนั้น
ก็คือ รถไฟเหาะตีลังกา

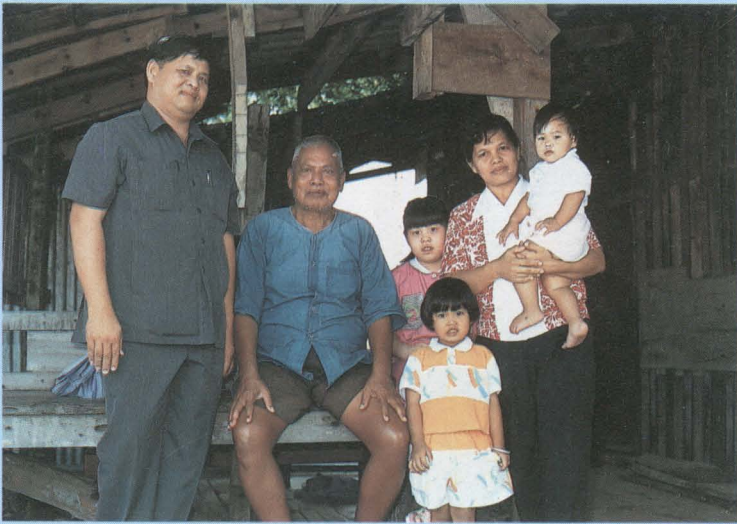
ความสุขและความภูมิใจในความสำเร็จแต่ละก้าวของลูก ๆ

รอยยิ้มแห่งรักและเมตตา
ตราไว้ในดวงจิต

วันปีใหม่ของทุกปี เป็นวันที่ "ครูสุน" มีความสุข
มาก ได้ทำบุญตักบาตร และรวมกันเป็นครอบครัว
ใหญ่อีกครั้ง

ส่วนหนึ่งของการทำบุญที่ได้ถ่ายรูปไว้

สร้างศาลาริมน้ำถวายวัดบ้านนาร่วมกับญาติ

บริจาคโทรทัศน์สี ๒๑ นิ้ว และเครื่องเล่นวีดีโอ
ให้โรงเรียนประกอบราษฎร์บำรุง อ.บางปะกง

ใส่บาตร กิจวัตรยามเช้า
ตราบจนวันสุดท้ายของ
ชีวิต

เตี้ย...ของลูก

ครั้งเตี้ยมี
เปรียบร่มโพธิ์
เปี่ยมด้วยรัก
ให้ลูกหลาน
เตี้ยผู้สร้าง

วางแนวทาง
เป็นนักสู้
ใจลูกนั้น
เตี้ยรักลูก

ยอมลำบาก
จะเหนื่อยยาก
เตี้ยอุตส่าห์
อาชีพใหม่

กลัวผันผิด
เตี้ยกับกล้า
ด้วยเลิกล้ำ

อุปสรรค
ความรอบคอบ
และยึดหลัก
เอาชนะ
เมื่อครอบครัว
เตี้ยด่วนมา
ดูจใครมา
จากดวงใจ

ชีวิต
แผ่กิ่งใบ
เมตตา
ได้อยู่สุข
ครอบครัว
ชีวิต
รู้ช่องทาง
เทิดพระคุณ
รักแม่

สู้งาน
เพียงใด
บากบั่น
ที่ใครใคร
เบี่ยงเบนไป
ตัดสินใจ
คิดริเริ่ม

มากมาย
สุจริต
ยุติธรรม
ทุกอย่าง
เราเป็นสุข
จากลูกไป
กระซอก
ของลูก

ลูกชิดใกล้
อันไพศาล
นานับการ
ทุกนิรันดร์
เป็นตัวอย่าง
ไม่ผิดผัน
สารพัน
เกื้อหนุนมา
แน่นแท่นัก
การหนักหนา
ไม่นำพา
มادمั่นทำ
ไม่กลัวคิด
ให้ถล้า
รีบกระทำ
เพิ่มแนวทาง
ได้ทดสอบ
มิดิดขวาง
เป็นแกนกลาง
ด้วยมั่นใจ
ทุกถ้วนหน้า
ใจลูกหาย
พรากเตี้ยไป
ที่ผูกพัน

เรา...แม่ลูก	หวังกันไว้	ไปพักผ่อน
รอเมื่อตอน	เตี้ยแข็งแรง	เราแข็งแรง
เตี้ย, แม่, - ลูก	หลานทุกคน	พร้อมหน้ากัน
หวังนี้พลัน	หายวับ	ดับวูบลง
เหลือเพียง...	รอยอาลัย	ในความหลัง
เหลือเพียง...	คำสั่งสอน	พร่ำสอนสั่ง
เหลือเพียง...	คุณความดี	ที่ยืนยง
เหลือจะปลง...	ใจปรับ	เตี้ยล้มลา
ขอวิญญาณ	ของเตี้ยนี้	สู่ที่สงบ
สัมปรายภาพ	แดนสวรรค์	วิมานฟ้า
สุขสถิตย	นิรันดร์	มั่นวิญญา
ด้วยกุศล	สร้างสมมา	พาพบเอย

จาก...ลูกของเตี้ย
 สุกัญญา (ตั้ง) เพชรเจริญ
 ผู้ประพันธ์

ประเพณี เนื่องในการตาย

ของ

วิจิตรวาทการ

สารบัญ

	หน้า
คำชี้แจงของผู้เรียบเรียง	๑๑๔
ตอน ๑ เหตุที่ต้องทำศพ	๑๑๕
เรื่องนำ	๑๑๕
เหตุของการตาย	๑๑๖
วิญญาณ	๑๑๗
เจตมฤต	๑๑๘
ผี	๑๒๐
เซ่นไหว้	๑๒๑
พิธีฝังคน	๑๒๒
พิธีสตี	๑๒๒
แบ่งเหตุที่ทำศพ	๑๒๔
ความจำเป็นที่ต้องทำศพ	๑๒๔
จารีตประเพณี	๑๒๕
ตอน ๒ พิธีทำศพ	๑๒๗
ต่ออายุ	๑๒๗
บอกหนทาง	๑๒๙
เผ่าผี	๑๓๐
เรื่องแมว	๑๓๒
อาบนํ้าศพ	๑๓๔
แต่งตัวศพ	๑๓๖

	หน้า
นุ่งผ้าศพ	๑๓๖
ตำหมากใส่ปากศพ	๑๓๘
เงินใส่ปากศพ	๑๓๙
ปิดหน้าศพ	๑๔๒
กรวยดอกไม้ธูปเทียน	๑๔๒
การมัดศพ	๑๔๓
เบิกโลง	๑๔๕
ตั้งศพ	๑๔๙
แดนของคนที่ยาไป	๑๕๐
ตามไฟหน้าศพ	๑๕๒
พระสวด	๑๕๔
เช่นศพ	๑๕๖
นางร้องไห้	๑๕๗
ทำบุญ ๗ วัน	๑๕๙
ทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน	๑๖๐
พวงหรีด	๑๖๒
ไว้ทุกข์	๑๖๓
ตอน ๓ เเผศพ	๑๖๘
ปลงศพ	๑๖๘
เผามังตามลัทธิพิธีไม่ได้	๑๗๑
ยกศพออกจากเรือน	๑๗๓

	หน้า
ศพออกทางประตูเรือนไม่ได้	๑๗๔
ชักฟาก ๓ ซี่	๑๗๕
ประตูป่า	๑๗๕
ตีหมอน้ำและหม้อไฟน้ำศพ	๑๗๗
ขัดข้าวสาร	๑๗๘
หามศพ	๑๗๘
โปรยข้าวตอก	๑๗๙
ชักศพ	๑๘๐
แย่งศพ	๑๘๑
ทางสี่แพร่ง	๑๘๑
หาที่ปลงศพ	๑๘๒
เผาศพ	๑๘๒
ชักมหาบังสุกุล	๑๘๓
คว่ำศพเผา	๑๘๔
เวียน ๓ รอบ	๑๘๔
เอาโลงกระแทกเชิงตะกอน	๑๘๖
ทิ้งเบี้ยให้ตากลียายกลา	๑๘๖
ต่อยมะพร้าวล้างหน้าศพ	๑๘๗
รูปเทียนเผาศพ	๑๘๘
ที่เผาศพ	๑๘๙
การเผา	๑๙๒
ห้ามต่อไฟเผา	๑๙๔

	หน้า
เอาผ้าโยนข้ามโลง	๑๙๔
ชักฟืน ๓ ดุ้น	๑๙๕
กลับจากเผาศพ	๑๙๖
บวชน้ำศพ	๑๙๗
สวดพระอภิธรรมหน้าไฟ	๑๙๗
บอกเผาศพ	๑๙๗
ข้อห้ามวันเผา	๑๙๘
เดินสามหาบ	๑๙๙
แปรรูปเก็บอัฐิ	๒๐๐
ทำบุญ ๗ วันภายหลังวันเผา	๒๐๑

คำชี้แจงของผู้เรียบเรียง

หนังสือเรื่องนี้เมื่อเรียบเรียงเสร็จเกิดความคิดขึ้นใหม่ว่า ประเพณีทำศพที่กล่าวไว้เป็นไปในทางต่างประเทศเสียมาก ส่วนประเพณีในพื้นที่เมืองของตนทางช้างไทย ก็กล่าวแต่เท่าที่รู้จักย่อมไม่กว้างขวางพอ นึกได้ว่าถ้ารวบรวมประเพณีทำศพช้างไทยได้ตลอด ก็จะเป็นแนวส่องให้เห็นประเพณีของเราได้หลายอย่าง ว่าแต่เดิมเรามีความคิดเห็นเป็นอย่างไร และคลี่คลายกลายมาจนบัดนี้อย่างไร แต่การที่จะรวบรวมประเพณีทำศพของเราให้ได้ตลอดทั้งที่ทำกันอยู่ในกรุงเทพฯ และในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นความลำบากและกินเวลานาน เพราะประเพณีต่าง ๆ นั้น สังเกตยากย่อมเปลี่ยนแปลงไปเสมอด้วยเอาอย่างกัน ประเพณีพื้นเมืองของเก่ากลางอย่างก็สูญหายไป มีอย่างใหม่เลื้อนเข้ามาแทนที่หรือของเก่าก็ยังเอาไว้ แต่แก้รูปใหม่ให้เข้ากับความเป็นไปในปัจจุบัน หรือไม่แก้ ก็ยากที่จะเอาเหตุผลครั้งเดิมที่ทำสืบกันมา การสอบถามประเพณีอะไรแก่ใคร ก็ไม่สู้จะได้ความละเอียดนัก ใครที่เป็นผู้ใหญ่ทันเห็นประเพณีเก่า เมื่อไต่ถามเพื่อรู้ ก็บอกอะไรไม่ได้มากด้วยกันเพราะไม่ได้สังเกตที่จะจำไว้จะบอกได้ก็แต่เท่าที่เคยเห็น เหตุนี้ท่านที่จะบอกแก่เราได้ทั้งหมด จึงมีน้อยคนนักต้องสอบถามจากหลายคนด้วยกัน รู้จากคนนี้นิด ได้มาจากคนนั้นหน่อย ได้อะไรก็จดมารวมไว้ทำอย่างนี้ ก็พอจะได้เรื่องราวดีขึ้น แต่ต้องกินเวลานาน จึงคงให้เป็นไปตามร่างเดิม เป็นแต่เอาข้อความที่ได้มาใหม่เพิ่มเติมลงไปบ้าง และตัดประเพณีต่างประเทศที่เห็นว่าไม่จำเป็นออกเสียบ้าง ส่วนที่ยังคงไว้เพื่อใช้เป็นเครื่องเปรียบเทียบกับประเพณีของเราเท่านั้น ถ้าไม่ต้องการก็ตัดออกเสียเมื่อใดก็ได้

อนึ่ง ในการรวบรวมเรื่อง ได้อาศัยความรู้ต่าง ๆ ซึ่งกล่าวด้วยเรื่องนี้ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศมากเล่มด้วยกัน กับทั้งท่านผู้ใหญ่ลงท่าน ได้มีเมตตาปราณีแนะแนวทางให้สืบค้นคว้า ถ้าไม่ได้ความเมตตาปราณีอันนี้ เรื่องที่แต่งไว้จะต้องบกพร่องมากกว่านี้เป็นแน่ ทั้งนี้เป็นพระคุณอันสุดซึ่งแก่ผู้รวบรวม นอกจากนั้นยังได้รับความเอื้อเฟื้อจากผู้อื่นอีกมากท่าน ด้วยกันช่วยชี้แจงประเพณีของเก่าให้ทราบ ขอขอบคุณท่านเหล่านั้นไว้ด้วย ในส่วนประเพณีภาคอีสาน ได้อาศัยนายสุต ศรีสุมวงศ์ พนักงานหอสมุดแห่งชาติช่วยกัน ค้นคว้าและชี้แจงให้ทราบเป็นส่วนมาก นับว่าได้ให้ความรู้อันเป็นประโยชน์แก่การพิจารณาเรื่องประเพณีทำศพของไทยมากอยู่ จึงขอขอบคุณไว้โดยเฉพาะด้วย

เสฐียรโกเศศ

หอสมุดแห่งชาติ

วันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๒

ตอน ๑ - เหตุที่ต้องทำศพ

เรื่องนำ

ทพรา จ มหฺนฺตา จ

สพฺเพ มจฺจุวํ ยนฺติ

(คนหนุ่ม คนแก่

ย่อมไปสู่อำนาจแห่งความตาย

เย พาลา เย จ ปณฺธิตา

สพฺเพ มจฺจุปรายนา ฯ

คนโง่ คนฉลาด

มีความตายเป็นเบื้องหน้าด้วยกันทั้งนั้น)

สิ่งที่คนกลัวกันมาก และเมื่อนึกถึงก็สะดุ้งใจ สิ่งนั้นคือความตายจริงอยู่ คนไม่กลัวตายก็มี เช่น ถูกโรคภัยเบียดเบียน ทนทุกข์เวทนาต่อไปไม่ไหว เกิดเบื่อนายในชีวิตร ักอยากตาย คนที่กล้าเข้า ประจัญบานกับภัยไม่กลัวเกรงอันตราย เช่นผู้ที่เข้าสงคราม ผู้ที่มั่นอยู่ในหน้าที่และในศาสนา ผู้ที่กลัว ว่าสิ่งที่ตนรักและบูชาจะเป็นอันตราย เหล่านี้เมื่อมีสะเทือนใจเกิดขึ้นขณะใด ขณะนั้นอาจสลະชีวิตได้ ไม่เป็นผู้กลัวตายเลย แต่ในขณะหนึ่ง เมื่อยังไม่มื่อะไรมากระทบกระเทือนใจ ก็อาจกลัวตายได้ เหมือนกัน เป็นอันว่าเกิดเป็นคน จะพ้นหวาดสะดุ้งต่อความตายเสียทีเดียวไม่ได้ จะกลัวมากกลัวน้อย ก็สุดแต่กำลังใจและสะเทือนใจที่มีอยู่จะรอดพ้นจากความกลัวเป็นหายาก ถ้าคนไม่กลัวตาย คนฉลาด ที่ไม่กล้าต่อสู้กับความลำบากเดือดร้อนในชีวิต ก็อาจฆ่าตัวเองกันหมด

ความกลัวตายดูเหมือนจะไม่เป็นมาแต่กำเนิด ไม่เหมือนอย่างเรื่องหิวข้าว ซึ่งคนเกิดมาพอ ร้องแ้วก็หิวทีเดียว เด็กที่ยังไม่เคยสาจะ ไม่กลัวความตายเลย จะเกิดกลัวก็ต่อเมื่อมีปัญญาารู้คิดขึ้นบ้าง แล้ว เพราะฉะนั้น จะรู้สึกหวาดสะดุ้งกลัวความตายก็เมื่อมีรู้คิดแล้ว สัตว์ชั้นต่ำอาจมองดูเพื่อนที่ตาย ไปโดยไม่หวาดสะดุ้งกลัว แต่สัตว์ชั้นสูง เช่น ช้าง ม้า เมื่อเห็นความตายมาสู่พวกของตน ก็ตระหนก ตกใจกลัวได้ เป็นอันว่าสัตว์ที่รู้คิดบ้างแล้ว ย่อมมีรู้คิดในเรื่องกลัวตาย

ความตายเป็นของลึกลับเกี่ยวกับคนเป็น คนที่อยู่ร่วมกันเห็นอยู่หลัง ๆ เมื่อมาพลัดพรากตาย จากไป เราก็อาลัยและใจหาย รู้สึกว่าความคุ้นเคยที่มีอยู่มาขาดสะบั้น ไม่มีวันได้พบปะกันอีก เมื่อ ได้เห็นเขาเอาศพเข้าโลง มีพิธีต้องเกี่ยวกับเรื่องทำศพ เห็นคนร้องไห้หรือได้ยินเสียงพระสวดเลือนลอย มาตามลมในเวลาตึกสงัด ก็เกิดความหดหู่ เยือกเย็นใจ นี่เป็นเพราะอะไร ก็เป็นเพราะเรากลัวความ ตายนั่นเอง ดูจะเป็นเด็กที่ยังมีรู้คิดน้อย เมื่อกระบวนพิธีทำศพ ซึ่งใช้แต่เครื่องดำมืดให้น่ากลัวและอะไร ต่ออะไรที่ได้เห็นได้ยิน ล้วนเป็นเครื่องเพิ่มหวาดสะดุ้งให้กลัวมากขึ้น กลัวอะไร ก็กลัวคนตายที่เรียก กันว่าผีนั่นเอง กลัวว่าจะมาทำให้เราได้รับความเดือดร้อนหรือพลอยตายไปด้วย นักปราชญ์ชาวตะวันตก เห็นว่า มนุษยชาติป่าเถื่อนที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ มีสติปัญญาความรู้คิดอยู่ในขั้นต่ำ มีลักษณะไม่สู้ผิด อะไรกับเด็ก ๆ เพราะฉะนั้นความคิดเห็นในเรื่องกลัวตายกลัวผี จึงมีมากกว่าชาติที่เจริญแล้ว เท่ากับ เด็กกลัวผีมากกว่าผู้ใหญ่ มนุษยชาติป่าเถื่อนลางพวก กลัวจนกระทั่งเมื่อมีใครในพวกเดียวกันตายไป ก็ละทิ้งศพและที่อยู่อาศัย หนีไปเสียให้ไกล ถ้าจำเป็นจะละทิ้งไปไม่ได้ ก็หาทางป้องกันต่าง ๆ ถ้าย้อน

ถอยหลังตั้งพันปีหนึ่งปีขึ้นไป บรรพบุรุษของมนุษย์ที่เจริญแล้วก็เป็นมนุษย์ชาติป่าเถื่อนมาก่อนด้วยกันทั้งนั้น สิ่งใดที่เคยทำกันมาแต่ก่อน เราก็เป็นทาสทาสีสืบต่อมา แต่ด้วยประเพณีสืบต่อกันมานาน และด้วยความเจริญในความคิดความอ่าน สิ่งที่เราสืบเอาไว้ก็ถูกดัดแปลงแก้ไขไปตามกาลเทศะ จนประเพณีบางอย่างที่มีอยู่เปลี่ยนรูปไป มองไม่เห็นของเดิม หรือบางสิ่งบางอย่างจะยังคงรูปเดิมอยู่ แต่ก็มองไม่เห็นเหตุที่ทำให้ จำเป็นต้องหาเหตุผลเอาใหม่ให้เข้าเรื่องกับศาสนาที่เชื่อถือ

ยกตัวอย่าง เรื่องเอาเงินใส่ในปากศพ เป็นประเพณีทำสืบต่อกันมานาน และไม่ใช่มีแต่ของไทย ย่อมเป็นประเพณีของชนชาติอียิปต์ กรีก โรมัน อินเดีย พม่า และจีนด้วย ตลอดจนพวกชาวปาชาวเซา ก็ยังมีทำกันอยู่ แต่ของเรารออธิบายกันว่า ที่เอาเงินใส่ปากศพ เป็นปัญหาหรือปริศนาธรรมอนุโลมตามหลักคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา แต่ชาติที่เขาไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา ก็อธิบายเป็นอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นคำอธิบายที่ร่วมกันมากชาติ ดังนี้ เราก็อาจเดาเห็นเหตุผลที่ทำกันในครั้งดั้งเดิมได้ เพราะตามธรรมดา ชาติที่ยังไม่เจริญ ย่อมรักษาความคิดและประเพณีของเก่าไว้ได้ดี ไม่ต้องดูอื่นไกล เพียงแต่ชาวกรุงกับชาวชนบทที่อยู่ห่างไกลต่อความเจริญ ก็เห็นผิดกันได้ไม่ยาก อันที่จริงคำอธิบายต้นเหตุของประเพณีทำศพ ด้วยวิธีบอกว่าเป็นปริศนาธรรม แม้จะนึกอธิบายได้ง่ายแต่ก็เป็นวิธีที่ดี เพราะเมื่ออธิบายเข้าหลักในศาสนาแล้วถึงจะสมเหตุสมผลหรือไม่ก็ตาม ย่อมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวประเพณีไว้ได้ไม่ให้เสื่อมสูญไปโดยเร็ว มิฉะนั้นจารีตประเพณีบางอย่าง ซึ่งมองไม่เห็นเหตุที่ทำให้ เลิกทำและสูญไปเสียได้ง่าย

เนื่องด้วยเหตุที่ชนชาติซึ่งยังห่างไกลต่อความเจริญ ย่อมก้าวหน้าได้ช้า จึงรักษาความคิดความอ่านและจารีตประเพณีไว้ได้นาน ผิดกับชาติที่เจริญซึ่งก้าวหน้าเร็ว เพราะมีความเป็นอยู่เจริญดีขึ้นโดยลำดับ ปราชญ์ชาวตะวันตกจึงอาศัยความเชื่อถือของชาติที่ยังเป็นป่าเถื่อนอยู่เป็นแนวทางสำหรับค้นคว้าหาความรู้ และเปรียบเทียบกับจารีตประเพณีของชาติที่เจริญแล้ว ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันว่ามีเหตุผลได้สืบต่อและกลายรูปกลายความคิดมาแล้วอย่างไร ตลอดจนใช้ความรู้เหล่านี้เข้าประกอบกับหลักฐานทางโบราณคดี ทำให้สันนิษฐานทราบความเป็นไปของมนุษย์ครั้งดึกดำบรรพ์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ได้อีกโสดหนึ่ง เพราะฉะนั้น ก่อนที่จะเล่าถึงประเพณีทำศพ จะขอแนะนำเรื่องความเห็นของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องความตาย ตามที่นักปราชญ์ชาวตะวันตกได้สันนิษฐานไว้ มาเล่าเป็นเรื่องนำเสียก่อน

เหตุของการตาย

เขาเล่าว่า มนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ในแรกเริ่มเดิมที มีลักษณะเป็นป่าเถื่อน ยิ่งไปกว่ามนุษย์ชาติป่าเถื่อนอย่างที่สุด ซึ่งมีอยู่ในปัจจุบันนี้ มนุษย์ครั้งกระโน้น มีความเป็นอยู่ไม่ผิดแปลกไปกว่าสัตว์ ย่อมเปลือยกายพเนจรไปตามแดนดง ด้อมแสงหารากไม้ผลไม้เป็นอาหารเลี้ยงท้องไปวันหนึ่ง ๆ มิฉะนั้นก็เงี้ยวคอยฟังเสียงสัตว์เล็ก ๆ ซึ่งพอจะเอาก่อนหินหรือไม้ตะบองประหารมาเป็นภักษาได้ บางทีคงได้ยินเสียงสัตว์ร้ายมีร่างกายกำยำ ย่ำสวบ ๆ แหวกพงมา หรือเห็นช้างป่าเดินมาเป็นโขลง ๆ

ก็ตกใจว่าภูษาเรียบหนีไปโดยเร็ว มีดคำลงที่ไหนก็หยุดพักแรมที่นั่น นอนไม่ค่อยหลับ เพราะกลัวความมืดมองไม่เห็นอะไร ได้ยินแต่เสียงสัตว์ร้ายร้องกระหึ่มพึมพำน่าสะพรึงกลัว เสียงลมพัดมากระทบใบไม้ดังฮือ ๆ คล้ายกับเป็นเสียงศัตรูหมู่ร้ายเหยียบย่องเข้ามา ฉะนั้น เสียงฟ้าร้องลั่นเปรี้ยง ๆ แลบบแลบปลาบในเวลาค่ำคืน เกิดพายุใหญ่พัดโค้นต้นไม้ หกล้มระเนระนาด ฝนตกสาดท่วมที่พักอาศัย ดูประหนึ่งว่ามีอำนาจอะไร ซึ่งพยายามแต่จะคอยทำลายล้างผลาญตน ลางที่เจ็บไข้ได้ทุกข์ ก็นึกเอาว่าศัตรูลอบจู่มาทำร้าย หวาดสะดุ้งกลัวขึ้นมาทันที แม้แต่สิ่งที่ทำอันตรายไม่ได้เลย เช่นเสียงน้ำตก น้ำไหลหรือเสียงก้องซึ่งสะท้อนกลับมา ก็ยังทำให้มนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์หวาดสะดุ้งกลัวได้ง่าย ด้วยยังไม่มีปัญญาารู้ได้ว่าเป็นอะไร ความไม่รู้เป็นบ่อเกิดแห่งความกลัว เมื่อเห็นอะไรได้ยินอะไรแปลกก็กลัวไปหมดไม่ผิดอะไรกับเด็ก

มนุษย์สมัยครั้งกระโน้น เมื่อเห็นเพื่อนตาย ในขั้นต้นจะรู้สึกผิดสังเกต เห็นเพื่อนนอนนิ่งไม่กระตุกกระดิกพลิกตัว ตนก็คลานเข้าไปดูใกล้ ๆ ร้องเรียก เพื่อนก็ไม่มา พานตัวเพื่อนก็ไม่ไหวติง ยืนมือไปถูกต้องตัวเพื่อนรู้สึกว่าย่นมล็ดซิดผิดปกติ ตัวแข็งทื่อไปหมด ก็เกิดพิศวงงงงวยว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ตกกลางคืน เขานอนหลับ จิตพะวงเป็นห่วงก็ฝันเห็นเพื่อนผู้ตาย ว่าไปล่าสัตว์ด้วยกันกับตนแล้วยังได้รวมกินเนื้อสัตว์ที่ล่าหามาได้ หรือมิฉะนั้น ก็ฝันเห็นเพื่อนกับตนต่อสู้ศัตรู รุ่งเช้าตื่นนอนแล้วยังนึกเห็นภาพในความฝันติดตาอยู่ ครั้นเหลียวมาดูเพื่อนทำไมยังนอนหลับนิ่ง หลับนิ่งไม่ดิ้นกาย ไม่มีท่าทางว่าจะตื่นขึ้นมาได้อีกให้จงนสนทนหัวใจ เกิดความคิดเห็นขึ้นมาใหม่อย่างตื้อ ๆ อย่างคนที่ไม่รู้ว่เมื่อตัวเขาเองเวลานอนหลับจะไปไหนมาไหน จะไปล่าสัตว์หรือต่อสู้ศัตรูก็ได้ ไม่ผิดอะไรกับเมื่อตื่น คนที่ตายไปแล้ว ก็ได้พบปะอยู่ในโลกแห่งความฝัน รู้สึกเห็นเป็นตู่เป็นตะ ไม่ผิดอะไรกับที่เห็นอยู่ในโลกแห่งความตื่น ก็อะไรเล่าซึ่งได้เห็นในความฝัน คงเป็นอะไรสักอย่างหนึ่งซึ่งมีอยู่ในคน ที่อาจออกจากร่างกายไปในขณะที่คนนั้นนอนหลับ แล้วสิ่งอะไรนี้จะกลับมาเข้าอยู่ในร่างกายตามเดิม คนที่หลับอยู่ก็จะตื่นขึ้น สิ่งอะไรนี้เมื่อจากร่างกายของคนใดไปแล้วหากไม่กลับมา คนนั้นก็ตาย ร่างกายจะขึ้นฟองและเน่าเปื่อยแล้วสูญหายไป ไม่มีวันได้พบปะกันอีก นอกจากได้พบเห็นกันในฝัน นักปราชญ์ทางมานุษยวิทยามีความเห็นว่ ที่มนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์คิดเห็นในเรื่องตายเป็นเช่นนี้ เป็นการเดาที่ง่ายมาก แต่กลับเป็นการยากแก่มนุษย์รุ่นหลัง ซึ่งเป็นผู้สืบทายาทที่จะปลดเปลื้องแก้คดีความคิดเห็นเช่นนี้

วิญญาณ

คติที่ถือว่าในร่างกายคนย่อมมีสิ่งหนึ่งสิ่งอยู่ เมื่อสิ้นลมหายใจตายแล้ว จะเป็นด้วยสิ้นอายุขัยเพราะแก่ชรา หรือว่าเพราะถูกผู้เป็นใหญ่เป็นประธานซึ่งมองไม่เห็นตัวลงโทษ หรือถูกศัตรูหมู่ร้ายกระทำให้ตายไปก็ตามที แต่สิ่งทีี่สิ่งอยู่ในร่างกายยังคงอยู่ ไม่ตายตามไปด้วยกับร่างกาย เซอร์เจมส์ เฟรเซอร์กล่าวอธิบายไว้ในหนังสือ *The Golden Bough* ว่า มนุษย์สมัยป่าเถื่อนย่อมจะอธิบายลักษณะแห่งความเป็นไปของธรรมชาติในส่วนที่ไม่มีชีวิต ว่เป็นเพราะมีอำนาจอะไรอย่างหนึ่ง ซึ่งมี

ชีวิตเป็นผู้จัดให้มีขึ้นหรือให้เป็นเช่นนั้น เป็นต้นว่า สัตว์มีชีวิตเคลื่อนไหวได้ เพราะมีสัตว์ตัวน้อย ๆ อยู่ในตัวสัตว์นั้นอีกทีหนึ่งเป็นผู้ทำให้สัตว์นั้นเคลื่อนไหวได้ ในทำนองเดียวกัน คนเรามีชีวิตและเคลื่อนไหวได้ เพราะมีคนเล็ก ๆ หรือสัตว์เล็ก ๆ สิ่งอยู่ในร่างกายคน เป็นอันว่าสัตว์ก็มีสัตว์ตัวน้อยอยู่ในตน คนก็มียคนน้อยอยู่ในตน คนหรือสัตว์ตัวน้อยนี้เรียกกันว่า วิญญาณ อาตมัน เจตภูต หรืออะไร ๆ อีกหลายชื่อ วิญญาณเป็นผู้ทำให้คนและสัตว์มีชีวิตกระดูกกระดูกได้ ถ้าคนหรือสัตว์นอนหลับหรือตายไป ก็ว่าเป็นเพราะวิญญาณออกจากร่างไป คือเมื่อนอนหลับวิญญาณออกไปชั่วคราว ส่วนตายนั้นเป็นเพราะวิญญาณออกไปเลยไม่กลับคืนเข้าสู่ร่างกายอีก ดังนั้นความตายก็คือวิญญาณแยกออกจากร่างกายไปอย่างเด็ดขาด ถ้าออกจากร่างกายไปชั่วคราวก็คืออย่างที่เราอนหลับฝันไป มนุษย์ครั้งดั้งเดิมจึงเห็นว่านอนหลับกับตายเหมือนกัน ผิดแต่เพียงตายนั้น เป็นหลับนาน นานจนไม่ตื่นเท่านั้น มนุษย์จึงกลัวการนอนหลับนานอย่างนี้มาก

เจตภูต

เรามีคติอยู่อย่างหนึ่ง คือเรื่องเจตภูต ตามที่เข้าใจกันเป็นสามัญก็เป็นทำนองเรื่องวิญญาณ ซึ่งเล่ามาข้างต้น เชื่อกันว่าเวลาคนนอนหลับฝันว่าไปโน่นไปนี่ ไปพบปะคนนั้นคนนี้ ก็คือเจตภูตของเรานั้นเอง ออกจากร่างกายเราไปชั่วคราว ถ้าเจตภูตไปประสบภัยอะไร เราก็รู้สึกในความฝันเป็นอย่างนั้นด้วย อย่างที่เราเรียกว่าฝันร้าย เจตภูตมีลักษณะรูปร่างอย่างไร เห็นจะเป็นอย่างตัววิญญาณที่เล่าไว้ข้างต้น คือเป็นรูปคนหรือสัตว์เล็ก ๆ นั่นเอง แม้กระนั้นต่างชาติยังมีความคิดเห็นไม่เหมือนกัน เช่น ตัวเจตภูตของเรา ว่ามีรูปร่างเป็นตัวบึ้ง มีเรื่องเล่าต่อปากกันมาว่า ชายสองคนไปเที่ยวบ้านอื่นแล้วไปหยุดพักอยู่กลางทุ่ง หรือจะเป็นกลางป่าก็จำไม่ได้ ด้วยความเหน็ดเหนื่อย คนทั้งสองนอนหลับไปจนถึงเวลามืดค่ำเพื่อนคนหนึ่งตื่นขึ้นสังเกตดูเพื่อนอีกคนหนึ่งซึ่งยังหลับอยู่ มีตัวอะไรคล้ายตัวบึ้งไต่ออกมาจากรูจุมูกแล้วคลานกระดุกกระดิกไปบนดิน ชายคนนั้นตามดูตัวบึ้งต่อไป จนถึงแอ่งน้ำ จะเป็นรอยตีนควายหรือรอยตีนงูก็จำไม่ได้ มีน้ำขังอยู่ ตัวบึ้งไต่ไปบนต้นหญ้า ซึ่งลอยขวางอยู่บนพื้นน้ำแล้วพลัดตกน้ำ ลงที่ก็เล่าว่า เพราะชายคนที่ติดตามไปดู ลากต้นหญ้าออกเสีย ตัวบึ้งจึงตกน้ำว่ายกระดุกกระดิกอยู่ในน้ำสักครู่ ภายหลังขึ้นบกได้คลานกลับมาเข้าทางรูจุมูกของชายซึ่งนอนหลับอยู่ สักครู่หนึ่งชายคนที่หลับตื่นขึ้นเล่าให้เพื่อนฟัง ว่าฝันไปว่าได้ไปเที่ยวตามป่าตามรก ตกน้ำตกท่าเปียกปอนไปหมด ชายผู้ฟังก็เข้าใจได้ว่า ตัวบึ้งนั้นคือตัวเจตภูตของผู้เล่านั่นเอง

ในนิยายของกริมม์ ซึ่งเป็นนิยายชาวบ้านของฝรั่งเรื่องหนึ่ง เล่าว่ากษัตริย์องค์หนึ่ง บรรทมหลับอยู่บนตึกราชบุรุษคนสนิทของพระองค์ในป่า ราชบุรุษเห็นงูเล็กตัวหนึ่ง เลื้อยออกมาจากโอษฐ์กษัตริย์ ไปสู่ลำธารน้อยแห่งหนึ่ง ก็ตามไปดู เห็นงูไม่สามารถจะข้ามลำธารนั้นไปได้ ราชบุรุษจึงเอากะบี่วางพาดลำธาร งูก็เลื้อยไปบนกระบี่ข้ามไปได้แล้วขึ้นไปบนเขา สักครู่หนึ่งงูกลับมา เลื้อยเข้าไปในโอษฐ์กษัตริย์ตามเดิม กษัตริย์ก็ตื่นบรรทม ตรัสเล่าให้ราชบุรุษฟังว่าทรงสุบินไป ว่าได้เสด็จข้ามสะพานเหล็ก ขึ้นไปบนเขาซึ่งมีทองคำเต็ม ราชบุรุษจึงทราบได้ว่า งูนั้นคือตัววิญญาณของกษัตริย์

เรื่องที่เล่ามานี้ ถ้าพูดแต่เนื้อหาของเรื่อง ก็เป็นอย่างเดียวกับเรื่องเจตมุตของเรา เรื่องชนิดนี้เป็นของเก่าแก่ เท่ากับเป็นโบราณวัตถุชิ้นหนึ่ง ซึ่งแสดงความคิดเห็นของคนแต่ก่อน เหลือสืบเป็นมรดกมาถึงเรา

ตัววิญญาณของเราเป็นบั้ง ของฝรั่งเยอรมันเป็นงู ดังเล่ามาข้างต้น ส่วนตัววิญญาณของฝรั่งชาวแคว้นบริตตานี ในประเทศฝรั่งเศส เป็นตัวแมลง ไปกันได้กับตัวบั้งของเรา คือเขาถือว่า ถ้าเอาน้ำผึ้งใส่ภาชนะไปวางไว้ข้างศพ ก่อนเวลาเอาศพเข้าโลง ตกเวลาราวเที่ยงคืนจะมีแมลงตัวเล็ก ๆ รูปร่างผิดกว่าแมลงตามธรรมดา แต่จะผิดกันอย่างไรไม่กล่าว ออกมาจากปากศพ บินตรงไปที่น้ำผึ้งดูดเอาน้ำผึ้งแล้วกลับเข้าไปในปากศพตามเดิม ตัวแมลงนี้ไม่ใช่อื่นไกล เป็นวิญญาณของผู้ตายไปกินน้ำผึ้งเป็นเสบียงไว้ สำหรับจะได้เดินทางไกลไปสู่โลกผี

เรื่องวิญญาณและเจตมุตออกจะชอบกล ดูเหมือนจะเข้าใจกันว่า วิญญาณเป็นอย่างหนึ่ง เจตมุตเป็นอีกอย่างหนึ่ง ถ้าเอาผีเข้ามาปรับเข้าพวกด้วย ก็มีลักษณะที่พูดไม่ถูก ว่าผิดกันที่ตรงไหน เป็นต้น ใครบอกว่าถูกผีหลอก เห็นเป็นรูปอย่างโน้นอย่างนี้ ลางท่านที่ไม่เชื่อผีก็ว่า *ไม่ใช่ผีหลอกหรือ* *เจตมุตของเราต่างหาก มาหลอกตัวเราเอง* แต่ครั้งจะอธิบายว่าผีกับเจตมุตผิดกันอย่างไร ก็พูดไม่ถูก คงจะเป็นด้วยเหตุขัดข้องอย่างนี้กระมัง คติของกลางชาติจึงถือว่า คนไม่ใช่มีวิญญาณแต่ดวงเดียว หรือตัวเดียว เช่นคติของจีนว่า วิญญาณของคนนั้นมีถึง ๓ ดวง เมื่อคนตายแล้ว ดวงหนึ่งเข้าไปสิงอยู่ในป้ายวิญญาณ สำหรับลูกหลานเช่นไหว้ในเวลาอันควร อีกดวงหนึ่งไปอยู่ที่หลุมฝังศพ สำหรับลูกหลานไปเช่นไหว้ที่นั่นได้สะดวก ส่วนวิญญาณดวงที่ ๓ จะไปสู่ยมโลก ไปรับรางวัลในบุญหรือรับโทษในบาป แล้วแต่ได้ทำไว้ เสร็จแล้วจะได้ไปเกิดในคติต่าง ๆ หรืออีกนัยหนึ่งถือว่าในร่างกายของมนุษย์ มีวิญญาณสิงอยู่ถึงสองอย่าง อย่างหนึ่งเป็นฝ่ายดี เรียกว่า *ฮุ้น* อีกอย่างหนึ่งเป็นฝ่ายชั่ว เรียกว่า *ก๊วย* หรือ *ผี* วิญญาณฝ่ายชั่วนี้แหละ ที่มาหลอกหลอนทำให้คนเป็นเดือดร้อน

ชาวอินเดียนแดงกลางพวกในทวีปอเมริกาเหนือ เห็นว่าวิญญาณของคนนั้นมี ๔ ดวง คือสิงอยู่ในร่างกายดวงหนึ่ง อีก ๓ ดวงเป็นเงาของวิญญาณนั้น

เมื่อคิดถึงเรื่องที่เล่ามาข้างต้น ถ้าจะว่าไม่แปลกก็ได้ เพราะตายไปแล้ว ไปเป็นอะไร และอะไรไปเป็น ต่างชาติก็คิดเป็นต่าง ๆ จะว่าของใครผิดใครถูกก็พูดยาก แต่จะเห็นตามความข้อหนึ่ง ซึ่งมักมีความคิดเห็นลงรอยเดียวกัน คือ *สิ่งใดที่มีอยู่ สิ่งนั้นก็คงอยู่ และจะอยู่ต่อไป* เช่นคนตายไปแล้วตัวแข็งทื่อไม่กระดุกกระดิกก็จริง แต่ยังเป็นการยากอยู่แน่นอนที่จะทำให้ผู้ซึ่งมีอาลัยรักใคร่ในผู้ตาย เชื่อว่าผู้ตายนั่นได้ตายจริง ยังคงนึกเชื่ออยู่เสมอว่า ที่ตายนั่น ตายแต่ร่างกายเท่านั้น ยังมีสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นส่วนสำคัญของคน และสิงอยู่ในร่างกาย หาดายด้วยไม่ ถ้าเป็นมนุษย์ชาวปาเกือน ยิ่งได้เห็นผู้ตายในเมื่อตนฝันไป ก็จะทำให้คิดเห็นเช่นไร นอกจากจะเข้าใจและเชื่อแน่ว่าผู้ตายนั่นหาได้ตายจริงไม่ เป็นแต่เปลี่ยนร่างจากคนไปเป็นอีกลักษณะหนึ่งเท่านั้น

เพื่อความสะดวก จะขอเรียกสิ่งที่ยึดกันว่าไม่ตายนี้ว่าผี ผีในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะผีธรรมดาที่เข้าใจกัน ซึ่งมีแต่หลอกหลอนแลบลิ่นปลิ้นตา มีร่างกายน่าเกลียดน่ากลัว หาช่องแต่จะทำร้ายคนให้ได้รับเดือดร้อนแต่ฝ่ายเดียว ผีคืออะไร ๆ ที่ลึกลับ ซึ่งเรายังไม่รู้และยังคิดไม่ออก ทั้งโดยปกติก็ไม่เคยเห็นตัว หากว่าเคยเห็น ผีก็ต้องเป็นรูปร่างต่าง ๆ แล้วแต่ผู้เห็น เพราะฉะนั้นผีจึงเป็นพวกไม่ใช่คน เป็นอมมนุษย์อยู่นั่นเอง แต่ผีก็มีลักษณะกลางอย่างคล้ายคน คือมีทั้งผีชั้นสูงชั้นต่ำ มีทั้งผีดีผีร้าย ผีชั้นสูงนั้น ได้แก่พวกที่เข้าใจว่าอยู่บนฟ้า เรียกในภาษาไทยว่า ผีฟ้า เห็นจะมาเปลี่ยนชื่อเรียกกันว่าเทวดาตามคติของอินเดีย เมื่อเรานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว แม้ในกาลต่อมาเทวดากับผีจะมีลักษณะแยกกันเด็ดขาดว่าเป็นคนละพวก แต่ความคิดในเรื่องเทวดากับผีก็ยังแยกจากกันไม่ได้ เพื่อนของข้าพเจ้าผู้หนึ่งเล่าให้ฟังว่า มีผู้ใหญ่ซึ่งเขารู้จักและนับถือคนหนึ่งมีयरักษาโรคกลางขนานแกโรคได้ชะงัด ได้ถามว่าได้ตำรายาขนานนี้มาจากไหน หรือว่าเป็นยาผีบอก ท่านเจ้าของยาตอบอย่างหนักแน่นว่า ไม่ใช่ยาผีบอกเป็นยาเทวดาบอกต่างหาก นี่ก็จะเห็นได้ว่าเทวดากับผีลักษณะคล้ายกันรู้แต่ว่า ถ้าเป็นฝ่ายดีก็เป็นเทวดา ถ้าเป็นฝ่ายร้ายก็ต้องเป็นผี

ถัดจากผีฟ้า ก็ถึงผีที่อยู่ในเมืองมนุษย์ ซึ่งสถิตอยู่ตามหุบห้วยเหวเขาในป่าดงพงพกฤษ เราเรียกว่าเทวดาเหมือนกัน เป็นจำพวกเทพารักษ์เจ้าป่าเจ้าทุ่ง ท่านเหล่านี้ ใครไปกราบไหว้บูชาขอความคุ้มครอง ก็ให้ได้ ถ้าทำให้โกรธเคือง โดยปกติมักโกรธง่าย ก็ให้ร้ายได้เหมือนกัน ยังมีอีกพวกหนึ่งอยู่ในเมืองและในละแวกบ้าน เป็นพวกอยู่ประจำท้องถิ่น มีผีเสื้อเมือง พระภูมิเจ้าที่ ลดหลั่นลงมาถึงผีเห้ายาผีเรือนซึ่งเป็นผีปู่ตายาย ลดชั้นลงมามากก็ถึงผีสามัญ พวกนี้มีมากเป็นอย่างคนสามัญ มีชื่อเป็นผีโป่งผีป่าผีหน้าผาอะไรต่ออะไร แล้วแต่จะมีชื่อเรียกตามลักษณะและท้องถิ่นที่อยู่

เรื่องผี ในความหมายเดิม ย่อมมีทั้งดีและชั่ว มิฉะนั้นเราคงไม่มีผีฟ้า ซึ่งเป็นผีชั้นสูง ที่ฝึกกลายเป็นดี เป็นที่กลัวเกรงกันนัก ก็เพราะผีพวกดี ๆ เราขอยืมคำของภาษาอื่นใช้เรียกเสียหมดแล้ว เป็นเทวดาเทพารักษ์และพระภูมิ แม้แต่คำผีเสื้อเมือง ซึ่งยังคงใช้กันอยู่ในภาคอีสาน ก็เปลี่ยนผีเป็นพระเพื่อความเคารพ เป็นพระเสื้อเมืองไป คงใช้เรียกว่าผีเสื้อแต่พวกผีพวกยักษ์ที่อยู่ในน้ำ ซึ่งเป็นพวกเลวและร้าย ว่าผีเสื้อน้ำ ยังคงเหลือคำว่าผีใช้เรียกพวกที่ไม่เลวนัก ก็ในพวกผีเรือน ผีปู่ตายาย ตกว่าผีคงเหลือไว้ใช้เรียกกันมากในพวกผีเลว ที่เป็นชั้นสามัญ ธรรมดาผีเลวก็เหมือนคนเลว ย่อมทำแต่เรื่องร้ายให้ทุกข์รบกวนรังแกสารพัด หรืออย่างน้อยก็หลอกหลอนทำให้ตกใจกลัว เป็นเรื่องพาลทั้งเพ ขึ้นชื่อว่าผี คนจึงต้องกลัว ต้องหาหนทางป้องกันไว้ก่อน

ว่าถึงผีในคติของชาติต่าง ๆ ที่ยังเป็นป่าเถื่อนอยู่ อย่างพวกชาวแอฟริกาและออสเตรเลีย ลักษณะของผีก็ไม่สู้จะผิดอะไรกับคนมากนัก คือผีนั้น พูดยังได้กินอะไรก็ได้ รู้จักหิวรู้จักเจ็บและรู้จักตายได้ด้วย ทั้งให้ตีให้ร้ายก็ได้ โดยมากให้ร้ายกว่าให้ตี แต่ผีของพวกเดียวกัน ค่อยยังชั่วหน่อย ถ้าเป็นผีพวกอื่น ไม่ได้เรื่องทั้งนั้น โกรธหรือไม่โกรธ ก็ให้ร้ายสะพัด พวกนาคนซึ่งเป็นชาวป่าชาวเขาอยู่ในแคว้นอัลสั่ม เมื่อมีพวกศัตรูมาตายลงและฝังอยู่ในละแวกใกล้หมู่บ้าน ก็ต้องเอาอกเอาใจผีศัตรู ให้

มากกว่าผีพวกของตัว ทำให้ผีจึงชอบให้ร้ายมากกว่าให้ดี ก็เพราะถือกันว่าอะไร จะมาร้ายเท่าตายไป เป็นผีเป็นไม่มี เพราะฉะนั้น ผีย่อมไม่พอใจในฐานะของตนที่ตายมาเป็นผี จึงอิจฉาคนเป็น ถ้าพบปะคน เป็นไม่วันทำร้ายให้เกิดเดือดร้อนต่าง ๆ แต่ผีถึงจะโกรธง่าย คนก็หลอกลวงผีได้ง่ายเหมือนกัน เพียงเอาใบไม้ไปปักเป็นประตูป่า แล้วก็ถอนทิ้งเสีย ผีกลับมาที่จำที่เดิมไม่ได้ พวกชาวป่าชาวเขาไม่ได้ นึกว่า คนตายไปแล้วต้องไปสู่สุคติหรือทุคติหรือจะไปขึ้นสวรรค์ลงนรก อันเป็นคติเกิดขึ้นภายหลัง เขาถือ แต่ว่าผู้ตายไปแล้ว ก็ไปอยู่ในโลกหนึ่งต่างหากจากโลกคน เป็นโลกผีหรือเปตโลก นั้นเอง คนที่เพิ่ง ตายไป ผีของคนนั้นจะเวียนเวะอยู่ใกล้ ๆ บ้านเดิมก่อน ยังไม่ไปโลกผี และรู้เห็นความเป็นไปใน บ้านได้ตลอด

ก็แลการทำศพนั้นเกี่ยวกับเรื่องผี คนสมัยดึกดำบรรพ์จึงต้องมีลัทธิพิธีจำต้องทำ เป็นไปใน ทำนองป้องกันผี ไม่ให้มาทำเดือดร้อนแก่คนเป็น แต่โดยเหตุผลลัทธิพิธีที่ทำการในการศพ ได้สืบต่อมานาน ลางอย่างก็ถูกผืนแปรแก้ไขหรือถูกตัดเติมไปตามกาลเทศะแห่งความเจริญ จนลัทธิที่ทำในลางอย่าง ไม่เห็นเหตุว่าทำการทำไมก็มี

เช่นไหว้

เพื่อปฏิบัติให้เป็นที่ถูกใจผี และด้วยห่วงใยอาลัยถึงผู้ที่ล่วงลับไป ญาติพี่น้องจะจัดเสื้อผ้าและ ข้าวปลาอาหารไปวางไว้ที่หลุมศพ เพื่อผีจะได้ใช้สอยและกิน ไม่ต้องขาดแคลนอดอยาก เพราะคิดเห็น ว่าผีก็เหมือนคน ต้องใช้สิ่งของและต้องกินอาหารอย่างเดียวกับคน ถ้าผู้ตายเป็นนักรบ ญาติพี่น้องก็ จะต้องนำอาวุธที่เคยใช้ ไปวางไว้ที่หลุมฝังศพด้วย

ลางที่ไม่ใช่มีแต่ชาติดึกดำบรรพ์ ถึงชาติทุกวันนี้ลางชาติก็ยังมีทำการอยู่ เช่น การหาอาหาร ไปวางเช่นข้างศพ แล้วเคาะโลงเรียกผู้ตายให้มากิน พิธีทำศพของฝรั่ง ถ้าผู้ตายเป็นนายทหาร เวลา นำศพไปฝังก็มักเอาหมวกทหารและกระบี่วางไว้บนหลังโลง และจุดธูปที่ผู้ตายเคยชี้ เดินตามศพไป ด้วย ฝรั่งว่าที่ทำอย่างนี้ มีนัยอย่างเดียวกับที่คนป่าเถื่อน นำเอาอาวุธของผู้ตายไปวางไว้บนหลุม ฝังศพ เป็นเรื่องสืบประเพณีกันมาแต่ดั้งเดิม หากแต่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง ตามส่วนแห่งความเจริญ กลายเป็นนำไปเพื่อเป็นเกียรติยศของผู้ตาย นักปราชญ์ชาวตะวันตกว่า มนุษย์ปัจจุบันก็เป็นทาสทาสใน ขนบธรรมเนียมประเพณีของบรรพบุรุษครั้งกระโน้น แม้จะมีความเจริญมีอารยธรรมสูงสักเพียงใด ก็มิอยู่เพียงแต่ผิว ๆ เท่านั้น ลึกลงไปได้ผิวหนึ่ง มนุษย์ก็มีลักษณะเป็นป่าเถื่อน อย่างบรรพบุรุษของตน เมื่อสมัยพันปีหมื่นปีล่วงมาแล้ว ช่อนรันเป็นเจ้าเรือนอยู่ภายใต้ผิวหนึ่ง หรือถ้าพูดอีกทางหนึ่ง ก็ เป็นเพราะกิเลส ยังมีต้องเป็นสันดานอยู่

ไซแต่เท่านั้น เขาอธิบายต่อไปว่า เมื่อราวร้อยปีที่ล่วงมานี้เอง ในทวีปยุโรป มีประเพณี ซ้ำผ้าของนายทหารผู้ตายไป แล้วฝังศพผ้าไว้ในหลุมเดียวกับศพนายทหารผู้เป็นเจ้าของผ้า เพราะ ชาวยุโรปสมัยนั้นคิดเห็นว่าวิญญาณของผ้า นั้น จะได้ไปรับใช้วิญญาณนายทหารสำหรับขับขี่ในปรโลก แม้ทุกวันนี้จะเลิกประเพณีซ้ำผ้าแล้วก็ดี แต่จะละทิ้งประเพณีเดิมเสียทีเดียวก็ไม่เชิง เป็นแต่เปลี่ยนจุด ผ้าตามศพไปพอเป็นพิธีเท่านั้น

พิธีฝังคน

มนุษย์สมัยปัจจุบัน ลางพวกที่ยังเป็นป่าเถื่อนอยู่ มีพิธีทำศพเป็นทำนองเดียวกับพิธีหม่าม้า ในพิธีฝังศพของชาวยุโรปดั่งเล่ามาข้างต้น พวกชาวป่า ถ้ามีคนขึ้นหัวหน้าคนใดคนหนึ่งตายไป ก็ต้องฆ่าเมียที่รักใคร่และทั้งบริวารฆ่าทาสด้วย เพื่อวิญญาณของคนเหล่านั้น จะได้ไปรับใช้ผู้เป็นนาย ในเมืองผี ด้วยความเชื่อมั่น ลางชาติ ถึงกับเจ้าตัวพวกฆ่าทาสบริวารเองลางคนเต็มใจสละชีวิต ยอมฆ่าตัวตายไปด้วย เพื่อตนจะได้ไปคอยรับใช้ เตรียมบ้านช่องที่อยู่ในปรโลกไว้ให้นาย การยอมตายอย่างนี้ ชาติที่เจริญแล้ว ถือเป็นเรื่องรักภักดีต่อผู้เป็นนาย อย่างนายพลโนงีควานพุงตาย เพื่อโดยเสด็จสมเด็จพระเจ้าราชวชิรวงษ์ปฏิปัติซึ่งเสด็จสวรรคตไป ในประเทศคองโกทวีปแอฟริกา เมื่อกษัตริย์ของเขาสิ้นพระชนม์ ต้องฝังหญิงสาวทั้งเป็นในหลุมศพเดียวกัน เป็นจำนวน ๑๒ คน กล่าวกันว่าพวกหญิงสาว มักแย่งตำแหน่งเป็นผู้ถูกฝัง ถือว่าได้เกียรติยศสูงมาก ลางที่พวกหญิงสาวตีรันฟันแทงกันถึงตาย เพื่อแย่งตำแหน่งเกียรติยศเป็นผู้ถูกฝังทั้งเป็นนี้

ท่านที่เคยอ่านเรื่องที่เราเรียกกันว่าพงศาวดารจีน จะพบเรื่องคล้ายคลึงกับข้างต้นนี้บ่อย ๆ ลางที่ผู้โดยเสด็จพระเจ้าแผ่นดิน ต้องถูกฝังทั้งเป็นนับจำนวนร้อย ๆ ก็มี เพิ่งจะมาเลิก เมื่อสิ้นสมัยกษัตริย์ราชวงศ์เซ่งนี้เอง ประเพณีเผารูปกระดาศในพิธีทำศพของจีนแทนของจริง ถ้าเทียบกับเรื่องฝรั่งงูม้าตามศพ ก็เป็นความคิดซึ่งนับว่าร่วมกันได้

พิธีสตี

ประเทศอินเดียเมื่อก่อนนี้ หญิงที่สามีตายก่อน จะต้องเข้ากองไฟตายตามสามีบนเชิงตะกอนเดียวกัน ถือว่าจะได้ติดตามไปปฏิบัติสามีในโลกหน้า เมื่ออังกฤษมาได้ปกครองประเทศอินเดีย ได้เห็นประเพณีอย่างนี้ ซึ่งเรียกว่าสตี เป็นธรรมเนียมทารุณร้ายกาจนัก เพราะลางที่หญิงที่เป็นสตีเห็นกองไฟก็เกิดครั่นคร้าม ไม่สมัครใจตายเลย แต่ถูกพวกญาติพี่น้องของผู้ตาย เห็นเป็นเสื่อมเสีย ประเพณีเป็นบาปหนัก ก็จู้จี้คร่ำพาดหัวหญิงให้เข้ากองเพลิง เผาตัวตายจนได้ เป็นที่น่าสังเวชสลดใจไม่น้อย

มีเรื่องเล่าว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๕ นายทหารอังกฤษคนหนึ่งรับราชการอยู่ในอินเดีย ได้ไปดูพิธีเผาศพของชาวอินเดียชั้นสูงคนหนึ่งซึ่งมีพิธีสตีด้วย นายทหารผู้นั้นได้เห็นเขาเตรียมพิธี ก็รู้สึกใจคอไม่สู้ดี เพราะนี่กรู้อยู่ว่าในเวลาไม่สู้ช้า จะได้เห็นเหตุการณ์อย่างร้ายกาจเกิดขึ้น ได้เดินเข้าไปถามหญิงผู้จะทำสตี ว่าเต็มใจเผาตัวหรือไม่ ได้รับตอบว่าเต็มใจ ถึงเวลา หญิงนั้นเปลื้องเสื้อผ้าที่นุ่งห่มลางอย่างออก ตลอดทั้งเครื่องประดับกายถอดออกหมด พอได้เวลา พราหมณ์ผู้ดำเนินพิธีให้สัญญาณ หญิงจะทำสตีก็รำล้าญาติพี่น้องด้วยความอาลัย เสร็จแล้วพราหมณ์ก็งมมือหญิงสตีไปสู่เชิงตะกอนเผาศพสามี ซึ่งในขณะนั้นไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์อยู่ หญิงผู้ทำสตี พอเข้าไปใกล้ถูกไฟลวก ก็หมดความกล้าหาญผละหนี แต่ถูกจู้จี้คร่ำพาดหัวไปสู่อีกกองเพลิงอีก พอถูกไฟลวก หญิงนั้นดินสยะบัดหลุดหนีไปอีกเป็นดั่งนี้ถึง ๓ ครั้ง นายทหารอังกฤษทนดูต่อไปอีกไม่ไหวจึงเข้าไปขัดขวาง แม้พวกเหล่านั้น

ตามปกติจะกลัวฝรั่ง และยอมให้หญิงผู้จะทำสติ รอดพ้นจากการโจนเข้ากองเพลิงก็ดี แต่ก็โกรธแค้นฝรั่งคนนั้นนัก เพราะเข้ามาขัดขวางการพิธีในลัทธิศาสนาที่นับถือเป็นบาปหนัก จะต้องเกิดกาฬโรคทำความเดือดร้อนให้ใคร ๆ ในภายหลัง ส่วนหญิงผู้จะทำสติ แม้จะรอดความตายในขณะนั้น แต่ถูกไฟลวกมาก รุ่งขึ้นพบทุกขเวทนาไม่ไหวก็ต้องตายไป สิ้นเคราะห์ไปที

รัฐบาลอินเดียเห็นพิธีสติเป็นประเพณีร้ายกาจมาก ถ้าจะออกกฎหมายห้าม บังคับให้เลิกล้มเสีย ก็จะเป็นหักด้ามพรวดด้วยเขา เพราะเป็นประเพณีซึ่งเชื่อถือกันมาอย่างแน่นแฟ้น ถ้าจะให้เลิกยอมทำได้ยากต้องใช้ความพยายามอยู่หลายปี และมีเจ้าผู้ครองอินเดียองค์หนึ่งเข้าช่วยด้วยโดยนำหลักฐานมาหักล้างว่า ในคัมภีร์พระเวทไม่มีข้อกำหนดให้หญิงโจนเข้ากองเพลิงตายตามสามี ซ้ำให้เห็นว่า ข้อความในคัมภีร์พระเวทที่สนับสนุนให้หญิงโจนเข้ากองเพลิงนั้น เป็นของปลอม เพราะแก้ถ้อยคำในบทพระเวทให้ผิดความจริงของเดิม ดังนี้ จึงเป็นผลสำเร็จเลิกล้มพิธีสติได้ แต่ต่อมามีกฎหมายห้ามใครทำสติมีโทษทางอาญา แต่ยังมีผู้ลอบทำอยู่เสมอ กว่าที่จะเลิกล้มได้จริง ๆ ก็เป็นเวลานานปี และต้องเสียชีวิตหญิงหม้ายไปอีกไม่น้อย เป็นอุทาหรณ์ให้เห็นว่าประเพณีนั้น แม้จะเป็นชนิดร้ายกาจเสียหายอย่างพิธีสติ ก็ยังเป็นของล้มเลิกได้ยาก เพราะเป็นความเชื่อถือของคนหมู่มาก ผู้อยู่ในหมู่มิมีความเชื่อถือเป็นอย่างเดียวกันหมด จึงมองไม่เห็นข้อเสียหาย เป็นเรื่องผงเข้าตาตนเอง

ในประเทศอียิปต์ เขาค้นพบที่ไว้ศพของพระเจ้าแผ่นดินอียิปต์สมัยโบราณ มีเครื่องใช้และอาหารต่าง ๆ อยู่ด้วย แสดงให้เห็นว่าชาวอียิปต์สมัยโบราณ มีคติในเรื่องความตาย ว่าผู้ตายต้องใช้ของและกินอาหารเหมือนคนเป็น

เรื่องความคิดของมนุษย์ซึ่งเกี่ยวกับคติในโลกหน้า มีตัวอย่างที่อาจนำมาเล่าได้อีกมากชาติ แสดงว่าประเพณีทำศพของชาติต่าง ๆ ในปัจจุบัน ลางลักษณะอาจสืบมาแต่ดึกดำบรรพ์ แต่ได้ดัดแปลงแก้ไขกันเรื่อยมา เพื่อให้เหมาะแก่ความเจริญของยุคสมัย จนพิธีทำศพลงอย่างมองไม่เห็นเหตุที่ทำกัน จึงต้องหาทางอธิบายเสียใหม่ อนุโลมให้เข้ากับศาสนาเป็นชนิดปริศนาธรรมหรือเรียกในภาษาอังกฤษว่า poetical thought หรือ poetical interpretation ซึ่งเป็นของมีอยู่ทั่วไปทุกชาติ

อีกประการหนึ่ง คนตายไปเรียกว่าผี ขึ้นชื่อว่าผีใคร ๆ ก็มักจะกลัว เพราะใครเจอฟีก็ว่าไม่มีมงคล นับว่าผู้เจอเป็นคนเคราะห์ร้าย ด้วยผีมีแต่หลอกหลอนให้ร้ายมากกว่าให้ดี เมื่อผู้ใดตายไปก็ต้องจัดหาวิธีป้องกันอย่าให้ผู้ตายมารบกวนทำให้เดือดร้อน เพราะฉะนั้น ในเรื่องทำศพของชาติป่าเถื่อนอย่างชาวแอฟริกาจึงมีพิธีมากมาย เป็นไปในเรื่องป้องกันภัยจากผีเป็นส่วนมาก

เมื่อมนุษย์มีความเจริญ มีศาสนาที่หมดจดงดงามเป็นที่พึ่งที่นับถือขึ้นแล้ว ก็นำเอาคติทางศาสนาเข้าประกอบในพิธีทำศพ อนุโลมพิธีของเดิมที่ทำเป็นประเพณีกันมา ให้เข้าหลักในลัทธิศาสนาด้วย เพื่อประโยชน์แห่งความสุขของผู้ที่ตายไป และทั้งผู้เป็นด้วย นับว่าเป็นการดี เพราะรักษาประเพณีไว้ได้ โดยแก้รูปไปเข้ากับความจริง และเป็นการปลุกศรัทธาให้รู้หลักศาสนาในทางอ้อม

แบ่งเหตุที่ทําศพ

ถ้าจะย่อข้อใหญ่ใจความในเรื่องทําศพ น่าจะแบ่งได้เป็น ๓ ประการ

(๑) ทําศพที่เห็นในข้อคดีให้แก่ผู้ตาย โดยเข้าใจว่าผู้ตายมีลักษณะความเป็นอยู่คล้ายคลึงกับคนเป็น ต่างแต่อยู่กับคนละโลกเท่านั้น

(๒) ทําศพที่ปรังความ ป้องกันผีร้ายมารบกวน พิธีที่ทํา* ๒ ประการนี้ชาติป่าเถื่อนมักจะทำรวม ๆ กันไปในตัว เช่นชาวพื้นเมืองในประเทศบริติชโคลอมเบีย จะเอาอาหารไปวางไว้ที่หลุมศพ บอกว่าเพื่อไม่ให้ผีกลับมาหาอาหารกินที่บ้าน เพราะจะทำให้คนในบ้านเจ็บป่วย ชาวอินเดียแดงพวกหนึ่งถือว่า ถ้าผู้ตายเป็นเด็กยังกินนมอยู่ ต้องจัดหาผ้าสองผืนหยดนมแม่ของเด็กให้ชุ่ม เอาใส่ไว้ในมือศพเด็ก เพื่อผีเด็กจะได้ไม่มาหลอกหลอนพ่อแม่ พวกนิโกรกลางพวกในทวีปแอฟริกา ฆ่าสัตว์ทั้งไว้ที่หลุมฝังศพเพื่อให้ผีกิน จะได้ไม่กลับมารบกวนที่บ้าน ชาวบาตักในเกาะสุมาตรา เมื่อเอาอาหารไปเซ่นที่หลุมศพ จะต้องขอร้องผู้ตายให้อยู่นิ่ง ๆ อย่าได้คิดมาคบหาสมาคมกับคนเป็นอีกเลย แล้วจบลงด้วยถ้อยคำว่า นี่แน่ นมมากลุ บุหรี ถึงหน้าข้าว จะเอาข้าวมาให้ทุกปี ลงพวกผู้เป็นบุตรจะกล่าวแก่ผีบิดาว่า ลูกไม่ลืมอาหารของพ่อหรอก นี่คือข้าวปลาจัดหามาพร้อมอยู่ที่นี้แล้วทุกอย่าง ขออย่ามารบกวนลูก ๆ เลย

(๓) ทําศพทางลัทธิศาสนา ด้วยความเคารพอาลัยระลึกถึงผู้ตาย ต้องการให้ผู้ตายได้รับประโยชน์แห่งความสุขในโลกหน้าให้มากที่สุด อันทางลัทธิศาสนาจะพึงให้ได้ เป็นการระลึกถึงคุณด้วยกตัญญูตถะเวท

ในพงศาวดารจีน จะอ่านพบเรื่องขุนนางตงฉินถูกขุนนางกังฉินให้ร้าย ยุยงพระเจ้าแผ่นดินจนพวกตงฉินถูกประหารชีวิต และห้ามไม่ให้ใครไปเซ่นไหว้ตามลัทธิพิธี พวกลูกหลานผู้ตายต้องเดือดร้อนเจ็บแค้นนัก ถือว่าถ้าไม่ได้เซ่นไหว้ศพ และไม่ได้แก้แค้นพวกกังฉิน วิญญาณผู้ถูกฆ่าตายจะได้รับความเดือดร้อนอยู่เสมอ ลงที่ผู้ตายถึงกับมาเข้าฝันลูกหลานเพื่อบอกให้รู้ ลูกหลานต้องไปลักศพมาได้ เพื่อจะทำการเซ่นไหว้ แต่หวัชขาดหายไป ก็ต้องคิดอ่านต่อหัวแทน มิฉะนั้น ผู้ตายจะกลายเป็นผีหวัชขาดลำบากมาก เพราะฉะนั้นการทำศพตามลัทธิประเพณี จึงเป็นเรื่องต้องทำ ถ้าใครไม่มีลูกสำหรับเซ่นไหว้ก็ต้องเดือดร้อนนัก เป็นความคิดอย่างเดียวกับของฮินดู ซึ่งกลัวตกรนกรชุมปุต ถ้าไม่มีบุตรสำหรับเป็นผู้ทำพิธีศราทธูทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย

ความจำเป็นต้องทําศพ

พิธีทําศพถ้าผู้ทำเป็นคนมีกำลัง พิธีที่ทําก็มีมาก สุดแล้วแต่วิธีใดนึกเห็นว่าจะจะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้ตายได้รับความสุข และเป็นเกียรติยศเชิดชูแก่ผู้ทำและผู้ตาย พิธีนั้นก็ย่อมจัดให้มีขึ้น เพราะฉะนั้นการทำศพจึงมีพิธีทำมาก ตามส่วนฐานะของผู้ทำและของผู้ตาย ตัวอย่างพิธีทําศพของจีน และของชาวฮินดู วางเป็นกำหนดในลัทธิไว้มากมาย ว่าต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้าขาดไปไม่ได้ จะทำให้ผู้ตายไปเกิดเป็นเปรต หรืออะไรต่ออะไร ล้วนเป็นความเดือดร้อนแก่ผู้ตายและผู้เป็นทั้งนั้น เมื่อความจำเป็น

* British Columbia - กรมศิลปากร

ในทางลัทธิหรือด้วยความเชื่อบังคับ ผู้มีกำลังน้อยชักหน้าไม่ถึงหลังก็ต้องเดือดร้อน ไม่มีทรัพย์จับจ่ายเพื่อให้สิ้นเปลืองไปในการทำศพ ให้เป็นที่เพียงพอและจุใจในความเชื่อ และในที่จะเชิดชูเกียรติยศของศพไม่ให้น้อยหน้า ซึ่งในลัทธิอังกฤษเรียกว่า เพื่อจับจ่ายในการฟุ่มเฟือยแห่งความเศร้าโศก ถึงต้องจำนำจำนองขายเรือสวนไร่นาเอามาทำศพให้สมใจ จนมีภาษิตติดปากว่า คนตายชายคนเป็น ซึ่งเป็นการใส่ความคนตายเปล่า ๆ คนเป็นต่างหากที่ทำตนเอง คนตายไม่รู้ไม่เห็นสักนิดเดียว ถ้าจะถามว่าจะงดเว้นพิธีบางอย่างเสียบ้างจะไม่ได้หรือ ตอบว่าไม่ได้ เพราะเข้าภาษิตชาวแอฟริกาที่ว่า จงทำตามทีพ่อแม่เคยทำ สิ่งไรท่านไม่ได้ทำก็อย่าทำ มิฉะนั้นจะเป็นอันตรายแก่ตัวเอง ถึงจะสิ้นเปลืองไปเท่าไรก็ต้องทำ เพราะทำกันเป็นจารีตประเพณีสืบกันมา ถ้างดเป็นผิดประเพณี ใจคอหุดหิดไม่สบาย แล้วยังจะถูกชาวบ้านค่อนข้างด่าด้วย ว่าทำพิธีขาดตกบกพร่องอย่างนั้นอย่างนี้ หรือหาว่าโง่งมไม่รู้จักภาษาภาษาอะไร ถ้าเกิดสงสัยซักถามเหตุผลที่ทำ ตอบไม่ได้ ก็ชักจะเคือง ๆ เอาด้วย เพราะสิ่งไรเคยทำกันมา ก็เป็นธรรมดาไม่ได้นึกหาเหตุผลที่ทำ ถ้าถูกซักถาม เราก็ต้องอาศัยความโกรธซึ่งเป็นเครื่องตบตบไม่ให้ถาม นับว่าเป็นการสมควรอยู่ ตกลงพิธีทำศพ เป็นการทำตาม ๆ กัน สุดแล้วจะมีกำลังทำได้เพียงไหน ผู้ใดขัดขึ้นประเพณีของคนส่วนมาก อาจเข้าตาร้ายกลายเป็นโทษแก่ผู้ขัดขึ้นเอง เข้าทำนองทิดสอนในเรื่องขรัวเต๊ะในหนังสือ *ซานพระศรี*

จารีตประเพณี

อันจารีตประเพณีนั้น คือเรื่องเคยทำกันมาแต่ก่อนและมีธรรมเนียมสืบกันมา จารีตประเพณีจึงเป็นมรดกของบรรพบุรุษตกทอดมาถึงเรา เราจึงมีหน้าที่เป็นทายาทสืบต่อไว้ เพราะจารีตประเพณีเป็นส่วนสำคัญรักษาความเป็นชาติไว้ได้ เห็นได้ง่าย ๆ ถ้าเราทิ้งภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีของเราเสียหมด แล้วไปถือเอาภาษาขนบธรรมเนียมของชาติอื่นผลจะเป็นอย่างไร ไม่จำเป็นต้องกล่าวแต่ว่าจารีตประเพณีนั้น ก็เหมือนสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก จะอยู่คงที่ไม่ได้ ถ้าสิ่งใดอยู่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง สิ่งนั้นก็ชะงักไม่ก้าวหน้า เปรียบเหมือนน้ำ ถ้าตองอยู่ในหนอง ไม่มีทางไหลเข้าไหลออก เปลี่ยนได้ น้ำนั้นก็ไม่มีบริสุทธิ์และต้องเน่าใช้ไม่ได้ แต่ถ้าปล่อยให้จารีตประเพณีมีก้าวหน้าไปถ่ายเดียว จารีตประเพณีของเก่าที่ดี ๆ ก็พลอยสูญไปเร็วด้วย เพราะฉะนั้นจึงต้องมีดีให้ก้าวหน้าและมีทั้งรับมา มีให้ก้าวหน้า ช่วยประดับประดองกันไป จารีตประเพณีนั้นจึงจะไม่สูญ จารีตประเพณีที่สืบต่อกันมา ต้องเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์แก่ผู้ถือ จึงได้สืบต่อมาช้านาน .แต่ในที่เดียวกัน ก็ต้องมีจารีตประเพณีบางอย่างที่พินสมัยแล้ว เป็นอย่างมีชีวิตยืนนานเกินกว่าที่ควรจะเป็นประโยชน์ หรือบางทีก็กลับเป็นผลร้ายแก่ผู้ที่ยังถืออยู่ด้วยซ้ำ ดังเรื่องสติของชาวฮินดูที่นิยมให้หญิงใจนเข้ากองไฟตายตามสามี เป็นต้น เพราะฉะนั้น จารีตประเพณีบางอย่างที่ดีงาม ก็ควรรักษาไว้มั่น แต่ก็มิใช่อย่างที่ดีควรลืมนั่นเสียดีกว่า หรือมิฉะนั้นก็ควรเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ดีขึ้น ดังเช่นเรื่องฝรั่งฆ่าม้าไว้กับศพของผู้เป็นเจ้าของ ก็เป็นจูงม้าตามศพไปเท่านั้น ที่ต้องเขียนความเบื้องต้นของเรื่องนี้ยาวก็เพราะเราจะเข้าใจเรื่องพิธีศพในบางประการไม่ได้ ถ้าไม่รู้ถึงเรื่องที่ล่วงมาแล้ว อย่างเช่นเมื่อเราจับอ่าน

พงศาวดารของชาติเราแต่ในตอนปลายโดยไม่อ่านเรื่องในตอนต้น ก็ารู้พงศาวดารของชาติเราให้ไม่ได้ตลอด ฉะนั้นเราต้องรู้พงศาวดารของชาติแต่แรกเริ่มเดิมที ตั้งแต่ยังเป็นชาติป่าเถื่อน จนเลื่อนขึ้นมาเป็นชาติที่เจริญโดยลำดับ ได้ผ่านห่วงอันตรายรอดพ้นปากเหยี่ยวปากกามาได้ด้วยมีคุณสมบัติอย่างไร เมื่อเราเรียนรู้ดังนี้ก็เป็นบทเรียนให้เราเข้าใจในอันที่จะปฏิบัติตนในก้าวน้ำสมแก่กาลจะได้ดีต่อไป ในการค้นคว้าหาความรู้เรื่องราวของชาติอื่นมาประกอบเปรียบเทียบนี้ฉันใด ในการศึกษาจารีตประเพณีก็เป็นฉันนั้น แต่ว่าตกเป็นหน้าที่ของวิชามานุษยวิทยา มีการค้นหาเอาชนบทรรมนิยมประเพณีชาวป่าเถื่อนชาติต่าง ๆ มาเปรียบเทียบพิจารณา จึงสามารถทราบถึงชนบทรรมนิยมประเพณีของชาติที่เจริญแล้ว ว่ามีเค้าเงื่อนสืบและกลายมาอย่างไร ว่าในเรื่องทำศพของชาติต่าง ๆ ชาวตะวันตกถือว่าเป็นเรื่องควรศึกษาค้นคว้า เพื่อทราบถึงความคิดความเห็นของคนโบราณว่าในเรื่องความตายได้มีความเชื่อถือกันมาแล้วอย่างไร แต่พิธีทำศพของชาติต่าง ๆ แม้ในชาติเดียวกัน พิธีที่จัดทำก็ไม่เหมือนกัน เป็นเรื่องความเชื่อถือตามชั้นชาติของผู้ทำ พิธีทำศพของชาวกรุงกับชาวชนบทก็มีกลางอย่างที่แตกต่างกัน ถ้าเป็นพิธีทำศพของชาวชนบทและถิ่นต่าง ๆ ก็มีประเพณีของเดิมเหลืออยู่มาก มองเห็นเหตุที่ทำได้ง่าย ถ้าเป็นพิธีทำศพของชาวกรุงก็มีตัดเติมไปตามกาลเทศะ และตามชั้นของบุคคล ตลอดจนลัทธิพิธีของชาติอื่นเข้ามาปนด้วย เอาอย่างกันได้ง่าย เพราะฉะนั้นพิธีทำศพซึ่งจะเล่าต่อไปในตอน ๒ เป็นเรื่องรวบรวมพิธีที่มีอยู่ทั้งหมดรวมทั้งที่ยังทำกันอยู่ในชนบท และที่มีเติมขึ้นใหม่ในชาวกรุง ถ้ามีพิธีตอนใดพอจะเปรียบกับของต่างชาติได้ก็นำมาเล่าไว้ด้วย

ตอน ๒ - พิธีทำศพ

ต่ออายุ

เมื่อผู้ใดป่วยไข้ได้หนัก เห็นว่าจะมีทางรอดได้น้อยก็ทำพิธีต่ออายุ คือนิมนต์พระสงฆ์มาสวดบทโพชฌงค์ พระสงฆ์สวดจบแล้ว ชักบังสุกุลเป็น

ชักบังสุกุลเป็น คือ เอาผ้าคลุมคนเจ็บทั้งตัว แล้วพระสงฆ์จับชายผ้า กล่าวคาถาว่า

อจิร วตย์ กาโย

ปจวี อธิเสตุสติ

นุชฺโท อเปตวิณฺณาโย

นิรตุถิวก์ กลิงฺกริ ฯ

แปลว่า กายนี้ไม่นานนานหนอ จักเป็นของเปล่า

ปราศจากวิญญานทัฬหแผ่นดิน ดังท่อนไม้อันหาประโยชน์มิได้ ฉะนั้น

โพชฌงค์ แปลว่า องค์แห่งธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ เป็นหลักธรรมชั้นสูง ซึ่งพระอริยเจ้าเมื่อระลึกถึง สามารถคลายความทุกข์เวทนาในเวลาอาพาธได้ ดังมีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระมหากัสสปและพระโมคคัลลานะอาพาธ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโพชฌงค์โปรด พระอริยเจ้าทั้งสองก็คลายความทุกข์เวทนาหายอาพาธ อีกคราวหนึ่งพระพุทธเจ้าประจักษ์ ตรัสให้พระมหาจุนทแสดงโพชฌงค์เมื่อพระมหาจุนทแสดงจบ พระพุทธเจ้าก็ทรงบันเทิงพระทัยหายประจักษ์ เนื่องด้วยเหตุนี้ จึงนำมาใช้สวดให้แก่ผู้ป่วยหนัก โดยนัยที่ว่าเมื่อผู้ป่วยระลึกถึง ก็จะคลายทุกข์เวทนา ส่วนชักบังสุกุล ถ้าจะดูความในคำแปล ก็ตกอยู่ในเรื่องเตือนสติให้รู้เท่าถึงสังขาร จะได้บรรเทาห่วงใยอาลัยรักซึ่งเป็นเครื่องทำให้เศร้าหมองใจ ไม่ใช่เป็นเรื่องว่าถ้าทำแล้วจะไม่ตาย แม้ต่อมาการสวดโพชฌงค์และบังสุกุลเป็น จะกลายเป็นเพียงลัทธิพิธีอย่างหนึ่ง ซึ่งคนป่วยหนักโดยมากจะฟังไม่เข้าใจ เพราะสวดเป็นภาษาบาลีอย่างเดียวก็น่าดี แต่ถ้าผู้ป่วยหนักมีจิตเลื่อมใส อาจทำให้ใจคอสบายขึ้น นับว่าเป็นยากำลังทางใจช่วยให้โรคภัยลงอย่างอาจหายได้ ทั้งส่วนคนเป็นก็พลอยมีหวังไปด้วย ถึงแม้เมื่อสวดแล้วโรคจะไม่กระเดื่องซึ่งโดยมากก็มักเป็นเช่นนั้น เพราะถ้ายังไม่เจ็บหนักจริง ๆ ก็มักจะยังไม่ทำกัน แต่ว่าการทำนั้นนับว่าดีด้วยคนป่วยหนักมีโอกาสนำบุญสุนทานตามลัทธิ เตรียมตัวเป็นครั้งสุดท้ายในเมื่อยังมีชีวิตอยู่ หรืออย่างน้อยก็ทำให้สบายใจ บรรเทาทุกข์เวทนาได้ ความประสงค์ในการสวดโพชฌงค์ ขึ้นเดิมผู้ฟังเห็นจะเข้าใจความหมาย ครั้นมาภายหลังจะฟังกันไม่ออก เพราะกลายมาเป็นเพียงลัทธิประเพณีเท่านั้น แต่คำความประสงค์เดิมยังเหลืออยู่ เช่นถ้าผู้ป่วยหนักเป็นคนมีอายุจึงจะสวดโพชฌงค์ ถ้าเป็นเด็กหรือคนหนุ่มก็ไม่ใช้สวด คงจะเป็นเพราะคนสองจำพวกนี้ ตามปกติยังไม่มีความรู้พอจะเข้าใจซาบซึ้งในพระธรรมที่พระสงฆ์สวดให้

ย่อมเป็นธรรมดา เราไม่อยากจะให้ผู้ที่เราเคารพรักใคร่มาตายจากเราไป หากจะต้องตาย เหนียว-
รังไว้ไม่อยู่ ก็ยังคิดห่วงถึงโลกหน้า ว่าจะไปร้ายดีมีทุกข์สุขอย่างไรบ้างก็ไม่ว่า ถ้ามีอุบายอย่างไร แม้จะ

เป็นอย่างเส้นหญ้าแห้งในสุภาษิตฝรั่ง ที่ว่า คนกำลังจะจมน้ำตาย ก็ยังคว้าเกาะเอาไว้ที่ ถึงเส้นหญ้าแห้งจะอาศัยเป็นเครื่องพยุงตัวไม่ให้จมน้ำไม่ได้ก็ช่างขอแต่ให้ได้เกาะไว้ก็แล้วกัน เพราะฉะนั้นมนุษยชาติต่าง ๆ จึงต้องมีลัทธิพิธีที่พึงกระทำ ในขณะที่รู้ตัวว่าจะตายไปตามคติลัทธิที่เชื่อถือกันอยู่ แต่อนอกเรื่องซึ่งจะนำมากล่าวไว้ในที่นี้

ประเพณีภาคอีสานถ้ามีคนป่วยหนักต้องทำพิธีสวดขวัญ คือให้จัดไข่เปิดหรือไข่ไก่ต้มสุกแล้ว ฟอง ๑ ข้าวสุกปั้น ๑ เทียน ๒ เล่ม รูป ๒ ดอก และดอกไม้ เหล่านี้บรรจุในกรวยใบตองกรวยหนึ่ง ด้วยผูกข้อมือทบสาม รวม ๔ เส้น ของเหล่านี้จัดบรรจุในกองข้าว (ภาชนะใส่ข้าวสุก) เสื่อหรือผ้าห่มของคนเจ็บตัว ๑ หรือผืน ๑ เทียนขนาดยาววัดเท่ารอบศีรษะคนเจ็บเล่ม ๑ เทียนขนาดยาวแต่ไหล่ถึงสะดือคนเจ็บเล่ม ๑ เทียนขนาดยาววัดแขนแค่ศอกเล่ม ๑ เทียนเหล่านี้พร้อมด้วยดอกไม้แลกองข้าวที่บรรจุของซึ่งกล่าวมาแล้ว เอาใส่ลงในพานนำไปถวายพระสงฆ์ บอกชื่อคนเจ็บและอาการไข้นักให้พระท่านทราบ พระจะรับของไว้ เวลากลางคืนก่อนเข้าจำวัด พระสวดมนต์ ก็จะได้สวดขวัญให้พร้อมกับจุดเทียนที่วัดขนาดตัวคนเจ็บ ๓ เล่ม ทำอย่างนี้มีกำหนด ๓ วัน ๗ วัน เจ้าภาพจึงไปวัด พระจะบอกถึงอาการไข่ว่าจะหายหรือไม่หายให้ทราบ จะบอกอย่างไรก็ตาม ต้องนำกองข้าวหรือเสื่อผ้าของคนเจ็บกลับมา นำเสื่อหรือผ้านั้นให้คนเจ็บถือไว้ แล้วเอาไข่และก้อนข้าวดอกไม้รูปเทียนวางลงบนเสื่อหรือผ้าที่คนเจ็บถือไว้ได้สักครู่หนึ่งจึงเอาออกจากมือคนเจ็บ เอาไข่ไปทุบเปลือกให้แตก แล้วแกะดูว่าเนื้อในของไข่ยังดีอยู่หรือว่าบุบแตกสลายอย่างไรหรือไม่ เป็นการเสี่ยงทาย ถ้าไข่ยังดีอยู่ไข่นั้นจะหาย ถ้าเป็นอย่างอื่นก็แสดงว่าไข้นัก เมื่อเป็นเช่นนั้นห้ามไม่ให้บอกแก่เจ้าตัวคนเจ็บทราบ แต่จะหายหรือไม่หายก็ต้องเอาด้วยขวัญ ๔ เส้น ผูกข้อมือและข้อเท้า เป็นการผูกขวัญไว้ ต่อไปเมื่อเสี่ยงทายด้วยไข่เห็นว่านัก ต้องทำพิธีค้ำตันโพและพิธีดวงข้าวเป็นการต่ออายุไว้

พิธีค้ำตันโพ ให้จัดหาไม้ขนาดเล็กมีง่ามยาวได้ศอกหนึ่งของคนเจ็บ มีทางมะพร้าวยาวเท่าศอกหนึ่งของคนเจ็บเหมือนกัน เอาไม้โสนมาจักผ่ายาวองคุลี ๑ และตัดเป็นรูปขนมเปียกปูน เสียบลงที่ปลายทางมะพร้าวเสียบบนอนอัน ๑ ตั้งอัน ๑ ไม้ันเรียกว่าซ่อ ทำธงด้วยกระดาษสีรูปสามเหลี่ยม เสียบบนก้านมะพร้าวยาวศอกหนึ่ง ๑ ของคนเจ็บ ซ่อและธงนี้ มีจำนวนเกินกว่าอายุคนเจ็บปี ๑ เอาข้าวสารทะนาน ๑ เทใส่ลงในถาด มีเครื่องถวายพระเช่นหมากพลูตามสมควร แล้วนำของเหล่านี้ไปวางไว้ในมณฑล ด้วยสายสิญจน์ซึ่งจัดทำข้างตันโพ นิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูปมาสวดมนต์ตามกำลังวัน สวดเสร็จแล้วเอาไม้ง่ามค้ำตันโพ ไม้ซ่อและธงพึงไปที่ตันโพ ส่วนข้าวสารเอากลับบ้าน ไปหุงให้คนเจ็บกิน ถ้าทำพิธีนี้แล้วคนเจ็บยังไม่กระตือรือร้นต้องทำพิธีซ้ำ เรียกว่าพิธีต่ออายุด้วยดวงข้าว คราวนี้ไม่มีไม้ค้ำตันโพ มีแต่ไม้ซ่อและธงอย่างละพันอัน ข้าวสารที่จะเอาไปเข้าพิธีต้องให้คนไข้ดวง ถ้าดวงไม่ไหว ก็ต้องช่วยให้ดวง เครื่องดวงนั้นทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ยาวเท่าขั้วนิ้วกลางของคนไข้ เอาเครื่องดวงใส่ถาดไปกับข้าวสาร ของเหล่านี้นำไปเข้าพิธีมณฑลและนิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป สวดให้เหมือนกัน สวดจบครั้งหนึ่งพระสงฆ์จะเอาระบอกระเบียงดวง ดวงข้าวในถาดย้ายมาเทไว้ในอีกถาดหนึ่งเป็นจำนวน ๑๐ กระบอก แล้วพระสงฆ์สวดอีกครั้งหนึ่ง สวดจบแล้ว ดวงข้าวใส่ถาดใหม่อีกถาดหนึ่ง

ถ้าข้าวซึ่งตวงครั้งที่ ๒ ยังอยู่บริบูรณ์ครบ ๑๐ กระบอก ก็เป็นบอกให้ทราบว่าคุณเจ้านั้นจะไม่ตาย ถ้าขาดแม้แต่ครั้งกระบอก ก็แสดงว่าไม่รอด ถ้าเป็นเช่นนั้นก็นิมนต์พระมาสวดโพชฌงค์ เข้ารูปพิธีที่กล่าวมาแต่ต้น ในการทำพิธีที่กล่าวมานี้มีการปล่อยนกปล่อยสัตว์ด้วย ซึ่งตามคติทางกรุงเทพฯ ลางรายก็เคยทำ คือไปคอยดักซื้อนกปลาหรือสัตว์ที่กำลังจะถูกฆ่า นำเอามาปล่อยเป็นการไถ่อาชญา

บอกหนทาง

เมื่อคนเจ็บหนักใกล้จะตายเต็มที่ ต้องจัดดอกไม้ธูปเทียนบรรจุกรวยใบตอง ให้ผู้ตายพนมมือถือไว้ สำหรับบูชาพระลี้กคุณพระรัตนตรัย หรือมิฉะนั้นเพื่อนำไปบูชาพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์

มีนิยายเกี่ยวกับเรื่องกรวยดอกไม้ธูปเทียนเรื่องหนึ่ง ว่าพรานป่วยหนักจนจะตาย เห็นเป็นสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งตนไปล่าฆ่าชีวิตมาแล้วมากต่อมาก มาปรากฏอยู่เฉพาะหน้า ก็ให้หวาดสะดุ้งต่ออกุศลกรรมซึ่งได้ทำไว้ ได้บอกเรื่องแก่ภิกษุผู้เป็นบุตร ภิกษุรูปนั้นจึงจัดดอกไม้ธูปเทียนใส่ไว้ในมือ พรานผู้เป็นบิดา บอกให้ตั้งจิตเพ่งดูดอกไม้ธูปเทียนนั้น เป็นเครื่องระลึกบูชาพระรัตนตรัย เมื่อพรานผู้ป่วยหนักได้ทำตามภิกษุผู้บุตรแนะนำ ก็บังเกิดปีติเลื่อมใส มีใจผ่องแผ้วเป็นกุศล ครั้นดับจิตแล้ว ก็ไปบังเกิดในสวรรค์ เพราะฉะนั้นคนภายหลังจึงทำเป็นประเพณีสืบกันมา ลางที่ก็เติมพิธีเชิญพระพุทธรูปมาตั้งไว้ (ดีเหมือนกัน ผู้ป่วยหนัก จะได้เห็น และระลึกถึงพระพุทธรูปเป็นอารมณ์) เรื่องจัดกรวยดอกไม้ธูปเทียนให้คนกำลังจะตายถือพนมไว้ ดูจะเป็นการซ้ำกับที่ทำในขณะตราสัง ลางที่จะเป็นพิธีเดียวกัน จะเอาไว้พิจารณาเมื่อถึงตอนนั้น

ครั้นผู้ป่วยกำลังจะสิ้นใจ ผู้อยู่ใกล้จะตะโกนบอกว่า อรหํ ๆ ให้ผู้ป่วยได้ยิน เป็นเครื่องช่วยเตือนสติให้ระลึกถึงพระศาสนาครั้งสุดท้าย จะได้เป็นเนืองน่านบุญติดตัวไปโลกหน้า เมื่อผู้ป่วยสิ้นใจแล้วให้จุดเทียนไว้ข้างศพ ลางตำราว่าต้องไขเทียนซึ่งมีงนักษัตรหนึ่ง (ตรงกับเทียนกลเม็ดในพิธีของหลวง) มีไส้ ๗ เส้น กล่าวกันว่า ถ้าเทียนที่จุดตามไว้หมดเมื่อใดก็เป็นเครื่องหมายว่าตายแน่ เอาศพเข้าโลงได้ (การบอก อรหํ ๆ เห็นจะย่อมาจาก พระอรหันต์ สัมมา สัมพุทธโฆ ซึ่งจะบอกในเวลาจุลกะทุกเช่นนั้นไม่ทันและกำลังใจก็ไม่สู้ดีด้วย จึงได้ย่อลงเหลือแต่ อรหํ ซึ่งลางที่ก็เหลือแต่คำว่า พุทโฆ คำเดียว ถ้าผู้จวนจะตายสามารถว่าไปได้ด้วยก็ยิ่งดี ได้พบในหนังสือ *Thai Buddhism* by Kenneth E. Wells ว่าลางที่ใช้บอกหนทางด้วยคำว่า จิ.เจ.รุ.นิ ซึ่งเป็นหัวใจสังกะหะ ย่อมาจาก จิต เจตสิก รูป นิพพาน แต่จะใช้กันอยู่ในถิ่นไหนไม่กล่าว เข้าใจว่าจะเป็นถิ่นพายัพ เพราะผู้แต่งอยู่ในถิ่นนั้น)

มิดิตที่ถือกันอยู่อย่างหนึ่ง คือยาที่ใช้รักษาโรคของคนที่ยาจะต้องเททิ้งให้หมด เพราะยาเหล่านั้นถูกผีพิษแล้วใช้ไม่ได้ ผู้เป็นแพทย์มารักษาถ้าเห็นคนไข้กำลังจะสิ้นใจ ก็จัดแจงรับเอาล่วมยาออกไปเสียนอกชายคาเรือน เพราะกลัวว่ายาในล่วมจะถูกผีพิษใช้ไม่ได้ ลางแห่งถือจนกระทั่งเลขยันต์คาถาซึ่งเป็นของศักดิ์สิทธิ์นับถือ ก็ต้องเอาออกไป ถ้าเอาออกไม่ทัน ถือว่าถูกผีพิษเสื่อมหมด ต้องเอา

ไปถวายวัด เลขยันต์ค่านั้นจึงจะไม่เสื่อม หรือมิฉะนั้นต้องนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญปลุกเสกเสียใหม่จึงจะกลับขลังอย่างเดิม ที่ถือกันอย่างนี้คล้ายกับคติของชาวอินเดีย ซึ่งถือว่าอะไร ๆ ที่มีอยู่ในเรือนของคนตายเป็นมลทินใช้ไม่ได้ทั้งนั้น ต้องนำเอาไปทิ้งเสีย หรือไม่เช่นนั้น ถ้าเป็นของที่ทิ้งไม่ได้ ก็ต้องแก้ไขด้วยทำพิธีชำระมลทินตามลัทธิเสียก่อน จึงจะนำไปใช้สอยได้ต่อไป ว่าถึงข้างเรา เสื้อผ้าของผู้ตาย ถ้าไม่จำเป็นก็มักจะให้ทานคนยากจน ส่วนบ้านเรือนก็ชำระล้างทำความสะอาด เมื่อเสร็จการปลงศพแล้วก็ต้องมีการทำบุญสวดมนต์เย็น เพื่อให้เป็นสวัสดิมงคล หรือถ้าทำได้ ลางที่กรือเรือนเอาไปปลุกถวายวัดเอาบุญกันอีกชั้นหนึ่ง

เผ้าผี

เมื่อมีคนตาย จัดแจงเรื่องศพยังไม่ทัน เพราะเป็นเวลากะทันหัน มีดคำเสียแล้ว ก็มักเอาผ้าคลุมศพไว้ และต้องอยู่ยามตามไฟ ระวังอย่าให้แมวกระโดดข้ามศพได้ ถือกันว่าถ้าแมวข้ามศพศพนั้นจะลุกขึ้น หรือไม่ว่าปีศาจจะนอน จึงต้องปิดประตูหน้าต่างให้มิดชิด อย่าให้แมวพลัดเข้าไป ถ้าศพอยู่ในเรือนไม่มีฝารอบขอบชิด ก็ต้องกางมุ้งคร่อมศพไว้ หรือมิฉะนั้น ก็ต้องมีคนเผ้า ลางถิ่นเช่นทางอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์มักเอาศพนอนไว้ตรงรอดตรงซื่อ ให้หันหัวศพไปทางทิศตะวันตก และกางมุ้งเพียงสองหูกคร่อมศพไว้ ประเพณีอีสาน เวลาศพยังไม่เข้าโลงต้องเอาศพนอนขวางเรือน เรียกว่าดอยหรือขวางผี คือเอานอนไว้ตามทางยาวของเรือนให้หัวศพไปทางฝาที่กั้นห้องกลาง เอาเท้าไปทางฝาด้านสกัด แล้วเอาผ้าคลุมศพ (เทียบคติที่ห้ามไม่ให้คนเป็นนอนตรงซื่อขวางซื่อว่าจะเปื้อน) เสื้อหรือที่นอนซึ่งคนนอนตาย ถ้าจะใช้ปูรองศพต้องกลับเอาข้างล่างขึ้นบนทันที และเอาข้างหัวกลับเป็นข้างปลายตื่น ให้ตัดต้นกล้วยทอนให้เป็นท่อนยาวกว่าศพเล็กน้อย ฝาดออกเป็นสองซีก วางไว้ข้างศพ ข้างละซีก เอาไม้ไผ่ผ่าเป็นซีกแบน ๆ ขนาดโตตามสมควร ยาวประมาณ ๒ ศอกเศษ รวม ๔ ซีก เสียบลงไปที่ท่อนกล้วยทั้งสองข้างให้โค้งเหมือนประทุนตรงระยะหัวศพโค้ง ๑ ตรงระยะสะดือศพโค้ง ๑ เหนือระยะหัวเข่าศพโค้ง ๑ และตรงระยะฟาดินโค้ง ๑ แล้วเอาผ้าคลุมครอบอีกที

นึกถึงมนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ เมื่อครั้งยังไม่เจริญ ถึงกับมีเหย้าเรือนเป็นฝารอบขอบชิด และยังไม่มียี่นอนหมอนมุ้งกางนอน ถ้ามีผู้ใดตาย ผู้อยู่จะละทิ้งศพและหนีไปที่อื่นไม่ได้ ก็เห็นจะต้องตามไฟไว้ในเวลาค่ำคืน นี่เป็นความจำเป็น เพราะความมืดกับความกลัวเป็นของคู่กัน จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง จึงได้มีประเพณีตามไฟศพกันทุกชาติ ภาษาคนที่ตามไฟตามที่สอบสวนได้มาจากถิ่นต่าง ๆ ก็มี กะลามะพร้าวทั้งเนื้อ เปลือกทุ้มกาแห้ง เปลือกมะตูม กระบोक จานถ้วยแก้ว ตะเกียง ตลอดจนกระป๋องนมจืดก็ใช้ได้ จะยกเรื่องนี้ไว้พิจารณาในที่หลัง เรื่องระวงแมว ลางท่านว่า เขาให้ระวงแต่แมวแม่ลูกอ่อนเท่านั้น แมวอย่างอื่นไม่ห้าม ทำไมจึงเจาะจงระวงแต่แมวแม่ลูกอ่อน ก็ไม่ทราบ

เพื่อนของข้าพเจ้าคนหนึ่งเป็นเชื่อนวนเล่าให้ฟังว่า ญาติชั้นผู้ใหญ่ของเขาตาย ก็ต้องเป็นธุระจับแมวเข้าข้างโถงเอาฝาปิดไว้ไม่ให้ออกมาได้เพราะกลัวว่าแมวจะกระโดดข้ามศพ แต่ด้วยซุลมุนวุ่นอยู่กับเรื่องพิธีทำศพ ลืมเปิดฝาตุ้มปล่อยแมวให้ออกมาในเวลาอันควร ปรากฏว่าแมวเคราะห์ร้ายต้องตายไป

หลายตัว ได้สอบถามเรื่องกลัวกระโดดข้ามศพว่ามีอยู่ในคติของญวนหรือถือตามคติไทย ก็ไม่ได้ความชัด ลางที่จะถือเอาอย่างจีนก็ได้ เพราะคติจีนก็ถือว่าแมวข้ามศพไม่ได้เหมือนกัน ถ้าขึ้นให้แมวข้ามผีนั่นจะร้ายมาก ต้องเอาตะไกรหรือเหล็กวางไว้บนนอกศพจึงจะไม่ใช่ไร (ชาติต่าง ๆ มี ผีร้ง แหกอินเดียเป็นต้น ถือว่าผีกลัวเหล็ก ถ้าไม่ต้องการให้ผีเข้ามา ต้องเอาเหล็กไปวางไว้ผีจะไม่กล้าเข้ามาเลย ดูเรื่อง *ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ตอนอยู่ไฟ*) อย่างไรก็ตาม เรื่องถือกันอย่างนี้เป็นโรคติดต่อขอบกล สักแต่ว่าอะไร ๆ ที่เห็นว่าจะจะเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้เกิดเดือดร้อนได้ในขณะที่มีความสะเทือนใจอยู่แล้ว ก็ย่อมจะคิดว่าเอามาถือทันที

เรื่องถือว่าแมวกระโดดข้ามศพไม่ได้ นี้ว่าจะมีอยู่แต่ในคติของเราของจีนและญวนดังเล่ามาข้างต้น ก็พอได้อ่านพบในหนังสือฝรั่งว่าด้วยชาวปะหล่อง (Milne's *The Home of the Eastern Clan*) ว่าชาวปะหล่องระวังสุนัขและแมว ไม่ให้กระโดดข้ามศพ ว่าจะทำให้ศพลุกขึ้น เกิดเป็นผีร้าย ประเพณีแขกมลายูต้องเอาตะไกรหนึ่บนมากกว่าบนนอกศพ เพื่อว่าแมวล้ำกรายเข้ามาใกล้ศพหรือถูกศพ เหล็กตะไกรจะเป็นเครื่องบังคับไม่ให้ศพลุกขึ้นได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องคอยเฝ้าศพระวังไม่ให้แมวพลัดเข้ามา แขกอินดูก็ระวังแมวไม่ให้มาถูกต้องศพ แต่เขาอธิบายว่า แมวเป็นสัตว์สกปรก ถูกต้องศพจะเป็นมลทิน หาใช่ถือว่าถ้าแมวกระโดดข้ามศพแล้วศพจะลุกขึ้นไม่ถึงคติที่ถือจะไม่ตรงกันแต่ข้อใหญ่ใจความพอลงกันได้ คือกลัวแมวนั่นเอง จะได้สันนิษฐานเรื่องแมวที่หลัง ในที่นี้จะพูดถึงประเพณีเฝ้าศพให้หมดเรื่องเสียก่อน

เรื่องเฝ้าศพเป็นของมีอยู่แทบทุกชาติ แต่เหตุผลที่เฝ้าเป็นต่าง ๆ กัน ประเพณีชาวออสเตรเลีย ผู้เฝ้าศพต้องเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ รอบรู้ในคติประเพณี เพราะเขาถือว่าคนตายไป ตายตามธรรมดาไม่มีที่คนต้องตายเพราะถูกผีหรือคนกระทำให้ตายทั้งนั้น ที่เฝ้าเพื่อดูว่า จะมีอาการอะไรแปลกประหลาดเกิดขึ้นกับศพบ้าง จะได้ทราบว่ามีใครทำร้ายให้ตาย ชาวคาโรสในแคว้นอัลสสัม ใช้คนหนุ่ม ๆ แต่งตัวสวมหัวโขนเป็นสัตว์ป่า เดินกันเข้าไปในบ้าน เพื่อขับไล่ผีร้ายที่จะมาเอาวิญญาณผู้ตายไป ชาวอินเดียแดงลางพวกก็ถืออย่างเดียวกัน ประเพณีเฝ้าศพของฝรั่ง เฝ้าตั้งแต่วันตายจนถึงวันฝัง เพื่อดูว่า จะฟื้นหรือไม่ นี่ก็เป็นธรรมดา เพราะลูกหลานญาติมิตรของผู้ตายที่เฝ้ารักษาพยาบาลอยู่ เมื่อผู้ป่วยเจ็บมาตายไปพลัด ๆ ไม่อยากจะทิ้งศพไปจนกว่าจะรู้แน่ว่าตายจริง ต่อมาความประสงค์ที่เวลานี้เลือกมาเป็นแต่ทำเป็นประเพณีเท่านั้น การเฝ้าศพลางราย มีเล่นสนุกเพื่อแก้เหงา ที่ศพคนใหญ่คนโต มีทหารประจำยามนั่งไม่กระดุกกระดิกตัวอยู่สี่มุมที่ตั้งศพ ก็น่าจะเป็นมาจากการเฝ้าศพของเดิม เมื่อข้าพเจ้าได้ไปเห็นงานเอนตี หรืองานเฝ้าศพในภาคอีสาน นึกทีเดียวว่าศพตายใหม่ ๆ ยังมีแกใจมาเล่นสนุกเฮฮาอยู่ได้ แต่เดี๋ยวนี้มีความเห็นตรงกันข้าม เห็นว่าเป็นธรรมดา คนเราจะทำโศกเศร้าตลอดไปไม่ได้เป็นผีธรรมดา เมื่อมามีความสุขสนุกสนานกันเฝ้าศพเป็นเวลานาน ๆ ก็ต้องมีสนุกเฮฮาแก้เหงากันบ้าง เรื่องประโคนศพก็จะเป็นพวกเดียวกัน

เรื่อง *งันเฮือนดี* ของภาคอีสาน ได้ความว่าเขาถือเป็นประเพณีมาแต่โบราณ เมื่อบ้านใดเรือนใดมีคนตาย ก็เรียกบ้านเรือนนั้นว่าเฮือนมีสุขหรือเรือนมีสุข ผู้ที่ไปเยี่ยม ก็พูดว่าไปงันเฮือนดี

แต่พูดเฉพาะเมื่อศพยังอยู่ในเรือน เมื่อยกศพไปเผาหรือฝังแล้ว ก็หาเรียกว่าเฮือนดีมีสุขไม่เป็นการเรียกเอาเคล็ด การไปเยี่ยมเฮือนดินั้น ก็หมายความว่าพวงญาติพี่น้องและคนบ้านใกล้เคียงไปประชุมช่วยเหลือ เพื่อไม่ให้บ้านเรือนเจียนเหงาว่าเหว่ และมีการเล่น เช่น เสือกินหมู (อย่างเดียวกับเสือกินจั่ว) หรือเกี้ยวพาราสีกันในระหว่างคนหนุ่ม ๆ สาว ๆ ถ้าเป็นผู้มีอายุแล้วมักฟังอ่านหนังสือกาพย์กลอนจากเรื่องเช่น *สังข์ศิลป์ชัย* *การเกิด* และ *แต่งอ่อน* เป็นต้น อ่านและฟังกันเมื่อพระ *สวดยอดมุก* คือสวดพระอภิธรรมจบเป็นระยะไปตลอดคืน ถ้าระหว่างคืนนั้น ผู้ที่ไปช่วยจะเป็นหญิงหรือชายก็ตามที เป็นหนุ่ม ๆ สาว ๆ นอนหลับก็ถูกคนอื่นเอาปูนหรือมินหม้อป้ายได้ร่มผ้า ถือกันว่าขบขัน ใครถูกป้ายก็ขายหน้ามาก ต้องพยายามแก้ตัวกับคนอื่นในคืนหลัง ประเพณีชาวอำเภอลับแล เมื่อจะไปเยี่ยมสิ่งของมาใช้ในการศพจากบ้านใด หรือจะให้อ่านใครให้มาช่วยเหลือต้องมีมากพลู่คำหนึ่งไปให้เป็นการคำนับ

เรื่องให้เอาศพนอนไว้ที่ตรงรอดตรงชื่อ และให้กางมุ้งไว้แต่เพียงสองหูของประเพณีชาวอำเภอลับแล แสดงให้เห็นว่าเป็นประเพณีสืบมาแต่เมื่อครั้งโบราณ ซึ่งคงใช้ไม้ต้นเล็ก ๆ ปูลอกเรือนตากไม้ให้แบนทำเป็นรอดและเป็นตง (กลางที่จะใช้ไม้ไผ่ด้วยซ้ำ เพราะไม่ต้องตากต้องเกลาให้ลำบาก ถ้าเรียงมาในตัว) เห็นจะเป็นเพราะเหตุนี้ จึงกำหนดเป็นประเพณีให้เอาศพนอนไว้ตรงรอดตรงชื่อ เพราะเป็นตอนที่แข็งแรง ถ้าเอาไว้ตอนอื่นจะไม่มั่นคงพอ เรื่องกางมุ้งสองหูและเรื่องกลับเสื้อหรือที่นอนคนตาย ของประเพณีภาคอีสานเห็นจะเป็นเรื่องทำให้ตรงข้ามหรือทำให้กลับให้ผิดกับของคนเป็นเป็นอย่างเดียวกับนุ่งผ้ากลับ สวมเสื้อกลับ และหิวผมกลับให้แก่ศพ ซึ่งจะกล่าวในข้างหน้า เรื่องเอาต้นกล้วยและเอาซีกไม้ไผ่โค้งทำเป็นโครงผ้าคลุมศพก็คงไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากทำที่คลุมศพอย่างง่ายสมัยโบราณเท่านั้น ซึ่งติดเป็นประเพณีสืบมา จนในสมัยที่อาจใช้มุ้งหรือเครื่องคลุม อย่างที่ติกว่าได้แล้ว แต่ยังรักษาประเพณีเดิมอยู่

เรื่องแมว

ย้อนมาพูดเรื่องแมวใหม่ ทำไมจึงถือว่าแมวกระโดดข้ามศพ ศพนั้นจะลุกขึ้น แมวมีอำนาจอะไร จะมาทำให้ศพลุกขึ้นได้ หรือจะเป็นความเชื่อถือสืบมาแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ ความคิดจึงมาพ้องกันมากชาติ มนุษย์สมัยโน้นคงจะเห็นแมวเป็นสัตว์ป่า ยังไม่ป็นสัตว์เลี้ยง ออกหากินในเวลากลางคืน ชอบด้อมและย่องกริบไปในที่มืด ตาลูกวาวน่ากลัว ดูประหนึ่งว่าเป็นผีหรือตัวอะไรเห็นดำมืด แล้วยังมีหน้าขำส่งเสียงร้องง่าว ๆ ในเวลาตื่นเจิบสงัดด้วย ใครบ้างเมื่อกำลังว่าเหว่ใจคอไม่สู้ดีจะไม่หวาดกลัว เมื่อไม่รู้ว่ตัวอ้ายง่าวนั้นคือแมว ถ้ามนุษย์ครั้งกระโน้นถือว่าแมวคือผี หรือเป็นสัตว์ผีสิงอำนาจที่ข้ามศพอาจทำให้ศพลุกขึ้นได้ ก็พอฟัง แต่เป็นคำอธิบายที่ยังไม่ตลอดปลอดโปร่งนัก เพื่อนของข้าพเจ้าคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า มีศพอยู่ในบ้าน ยังไม่ทันเอาเข้าโลง เป็นแต่เอาผ้าคลุมไว้ ตกดีมีคนเฝ้าศพเห็นผ้าที่คลุมศพเคลื่อนไหวได้ผิดสังเกต ขึ้นต้นพอนึกว่าผี ใจหายวาบทันที นึกว่าผีหลอก แต่ด้วยฤทธิ์เหล่าที่กินไว้ยังไม่สร้างทำให้ใจยังกล้าอยู่แข็งใจเข้าไปเปิดผ้าคลุมศพตอนที่เคลื่อนไหว จึงพบแมวนอนอยู่ในนั้น คงได้ความว่าตอนดึกอากาศหนาว แมวเห็นในนั้นเหมาะ จึงถือโอกาสมุดเข้าไปนอน คติที่กลัวแมว อาจจะเป็นเพราะเรื่องอย่างนี้ได้บ้างกระมัง

อย่างไรก็ดี แมวนั้นเป็นสัตว์ออกจะชอบกล ชาติต่าง ๆ ถือว่าแมวเป็นสัตว์มงคลก็มี ไม่เป็นมงคลก็มี เช่นชาวอียิปต์สมัยโบราณนับถือแมว เพราะได้เคยพบศพแมวอาบยารักษาเนื้อไม่ให้เน่าอยู่ในอุโมงค์ที่บรรจุพระศพกษัตริย์อียิปต์ ชาวบ้านฝรั่งเศสลงแห่ง ถือว่าฆ่าแมวจะเคราะห์ร้ายหายนาม ชาวปาเลงพวกในทวีปแอฟริกันนับถือแมว ถ้าใครฆ่าแมว ว่าไม่ใคร่ใคร่จะต้องเจ็บป่วย ต้องแก้ด้วยจุงแเกาะเดินรอบ ๆ ตัวคนเจ็บสิริบแล้วฆ่าแเกาะนั้น เอาหัวแเกาะฝังดิน แล้วไปจับแมวมาตัวหนึ่ง เอาหัวแเกาะที่ฆ่ากลางส่วน ทาน้ำมันและไขมันให้แมวกิน คนป่วยก็จะหาย ชาวนิโกรทวีปแอฟริกาทางไกลโคสต์* นับถือแมวมีลักษณะดี ถึงกับนำสิ่งของไปบูชาแมว และถือว่าวิญญาณของผู้ตายจะเข้าไปสิงอยู่ในแมว เรื่องแมวในคติของเราก็ไม่สู้ผิดอะไรกับคติของชาติต่าง ๆ ที่เล่ามาข้างต้น เช่นเวลาจะเอาเด็กกลิ้งอยู่หรือลงเปล ต้องเอาแมวใส่เปลแล้วแกว่งไกวสามครั้งเสียก่อน จึงเอาเด็กกลิ้งนอนเปลได้ ในขณะที่ปูที่นอนบ่าวสาว ผู้ปูต้องมีแมวคราว (แมวขนาดใหญ่ชนิดพ้อเฒ่า) ไปไว้ในห้องด้วยเพื่อเอาเคล็ดที่ว่า *ให้อยู่เรือนเหมือนก้อนเส้า ให้เฝ้าเรือนเหมือนแมวคราว* เพื่อนของข้าพเจ้าคนหนึ่ง อธิบายว่า แมวคราวเป็นสัตว์ติดดิน ไม่ยอมย้ายถิ่นเป็นอันขาด แม้เจ้าของจะย้ายไปที่อื่นก็ตาม แมวคราวเห็นจะหมายความว่า เป็นแมวใหญ่ มีหนวดมีเคราแล้ว เท่ากับที่จัดคนว่าเป็นผู้ถึงนิติภาวะ ลูกแมวจะใช้หาได้ไม่ แต่ก่อนนี้เมื่อเด็กคนใดซุกซนไปรังแกแมว เคยได้ยินคนแก่วางคำขู่ว่าอย่าไปตีมัน ฆ่าแมวตายเท่ากับฆ่าพระ รู้สึกว่าแมวมีค่าสูงมากอยู่เห็นจะเทียบด้วยคำของพราหมณ์ที่ว่า *ฆ่าจิ้งเหมือนฆ่าพราหมณ์* ลางทีจะเป็นด้วยเห็นว่าแมวเป็นสัตว์มีประโยชน์ปราบหนูได้ ที่โดนหนูซุกซนทำอันตรายแก่ข้าวของให้เสียหาย ได้อาศัยใช้แมวปราบอย่างเดียว ก็เป็นการสมควรอยู่ที่จะเป็นสัตว์มีคุณ แต่ที่เอาไปเทียบค่าของแมวเท่ากับพระ ดูออกจะเกินไปมากทีเดียว ลางทีก็พูดว่า *ฆ่าแมวเท่ากับฆ่าเณร* นี้เห็นจะเกรงใจพระจึงลดลงมาเป็นเณร ได้อ่านพบเรื่องนับถือบูชาสัตว์ในหนังสือ *The Golden Bough* ตอนหนึ่ง ซึ่งเซอร์เจมส์ เฟรเซอร์เป็นผู้แต่งอธิบายไว้ว่า นอกจากสัตว์ป่าที่มีกำลังและดุร้าย ซึ่งมนุษย์สมัยดั้งเดิมบูชาด้วยความกลัวเกรง (อย่างที่เคยบูชากระเข้และงูใหญ่ ว่าเป็นกระเข้เจ้าและพญางูเป็นต้น) มนุษย์ยังนับถือบูชาสัตว์ที่ให้คุณประโยชน์แก่ตน (เช่น ชาวฮินดูนับถือจิ้ง) นอกนี้ยังมีสัตว์ลางชนิด ที่เห็นจำเป็นต้องบูชากราบไหว้ เช่น จำพวกตัวแมลงทำอันตรายให้แก่พืชพันธุ์และสัตว์เลี้ยงเพื่อกำจัดแมลงเช่นนี้ พวกชาวนาจะหาวิธีกำจัดเป็นไปในเรื่องเช่นวัชพืชตักแตน เช่นชาวนาประเทศเอสโทเนียในยุโรป กลัวแมลงชนิดหนึ่งที่ทำอันตรายแก่เมล็ดข้าวเสียหายมาก ได้ให้ชื่อตัวแมลงชนิดนี้เสียใหม่อย่างเพราะพริ้ง เป็นการประจบประแจงตัวแมลง ถ้าเด็กคนใดจะฆ่าตัวแมลงนี้ก็ถูกห้ามว่าอย่าทำ ถ้าทำอันตรายเขา (คือแมลง) มากเท่าใด เราก็จะได้รับอันตรายมากเท่านั้น ถ้าพบตัวแมลงชนิดนี้เป็นไม่กล้าฆ่า นอกจากเอาฝังดินเท่านั้น ลางคนเอาไปไว้ใต้หิน ขำหาเมล็ดข้าวไปให้กินด้วย ถือว่าตัวแมลงชอบใจ จะทำอันตรายแก่พืชผลน้อยลง ดังนี้ ที่มนุษย์นับถือแมว ถึงกับเอาไปเปรียบเทียบกับดีกว่าเณรก็เทียบได้กับเรื่องจิ้งชาวฮินดู ซึ่งใครฆ่าจิ้งก็เท่ากับฆ่าพราหมณ์ แต่ที่ฝรั่งนับถือแมลงนี้ ออกจะหนักไปกว่านั้น

ส่วนแมวที่ถือไปในทางอัปมงคล ก็มีอยู่มากชาติ เช่นฝรั่งในแคว้นโบฮีเมีย จะฆ่าแมวเอาไปฝังไว้ในทุ่ง เพื่อป้องกันผีร้ายไม่ให้มาทำอันตรายพืชผลให้เสียหาย ในประเทศโปแลนด์ชายพ้อม้วย

เมื่อแต่งงานอีกจะต้องตีกระจกหน้าต่างให้แตกแล้วขว้างแมวทิ้งออกไป เท่ากับได้ขว้างจัญไรออกไปแล้ว ในประเทศอินเดีย ถือว่าแมวเป็นสัตว์มี กลัวเกรงกันมาก ไม่มีใครกล้าทำอันตราย เพราะแมวเป็น พานะของพระเยซู ซึ่งเป็นผีแม่ซื้อประจำตัวเด็กในวันที่ ๖ ในประเทศเยอรมนี ประเทศสกอตแลนด์ และในสหรัฐอเมริกาบางแคว้น ถ้าเห็นแมวดำผ่านเข้าไปเป็นลางร้ายแต่ในสหรัฐอเมริกาถือต่อไปว่า ถ้าแมวดำตามมา กลับเป็นโชคดี ในแคว้นอาดังส์ประเทศฝรั่งเศส ชาวบ้านจะจุดไฟสุ่มไว้เป็นกองโต ในวันอาทิตย์แห่งวันต้นของเทศกาลถือศีลตามลัทธิศาสนาคริสต์ง แล้วจับแมวโยนลงไป ลางที่ก็ทำ ทารุณยิ่งไปกว่านั้น เอาแมวผูกปลายไม้แหลมเข้าไปในกองไฟจนกว่าแมวจะตาย ถือว่าแมวคือตัวปีศาจ ทรมาณสักเท่าไรก็ไม่เป็นทารุณ ฝรั่งเศสชาติและชาวอินเดีย เวลาคลอดลูกกระวังนักไม่ให้แมวล่วงล้ำ เข้าไป (ดู ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด)

เรื่องแมวนั้น ได้ฟังจากท่านผู้ใหญ่ว่า แมวนั้นน่าจะเป็นสองนัย แมวเชื่องคือแมวลีง อันได้ อบรมให้รู้ตัวแล้วถือว่าเป็นมงคล แมวเปรี้ยวคือแมวป่า หรือที่เรียกว่าแมวขโมย อันไม่ได้รับความ อบรมให้รู้ตัว รู้ชั่ว นับถือว่าเป็นอวมงคลการขึ้นเรือน เอาเด็กลงเปลแต่งงานบ่าวสาว หมดนั้นเป็นงาน เดียวกัน มีถุงข้าวเปลือก ถั่ว งา ผลพัก ทั้งหีบดบาดด้วย ลางรายก็น้อยลง ลางรายก็มีอะไรต่ออะไร มากขึ้นอีก เอาแนไม้ได้ หมายถึงเป็นเครื่องเรือน เครื่องทำกินแก่ผู้ที่มาใหม่ทั้งนั้น แมวนั้นจะได้ประจำ เรือนคอยจับหนู อันจะมารันทำให้ของเสีย ส่วนแมวขโมยนั้นเห็นจะนึกกันว่าเป็นแมวผี เพราะยอม มาในเวลาเงยตึก ๆ มืด ๆ กลัวจะมาทำลายละลาบละล้งแก่ศพ แมวขโมยนี้ออกจะฆ่าได้

อาบน้ำศพ

พิธีที่จะต้องทำในขั้นต้นให้แก่ผู้ตาย คืออาบน้ำศพ ได้แก่อาบน้ำชำระศพให้สะอาด ถ้าจะ ทำตามแบบแผนของโบราณที่ถือสืบกันมา ก็ต้องต้มน้ำด้วยหม้อดิน เก็บเอาใบไม้สด จะเป็นใบไม้อะไร ก็ได้ต้มลงไปด้วย และหาก่อนแล้ว ๓ ก้อนมาเตรียมไว้ เมื่อน้ำเดือดแล้วยกหม้อวางลงบนก้อนเส้านั้น การอาบน้ำศพ ต้องอาบด้วยน้ำร้อนก่อน แล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็น ฟอกด้วยส้มมะกรูดชะล้างให้สะอาด หมดจด ตำขมิ้นชันสดกับผิวมะกรูด มาขัดสีอีกทีให้ทั่วร่างกาย ถ้าเป็นศพผู้ใหญ่ที่นับถือก็มักเอาผ้าขาว สีเหลือง ขนาดเท่าผ้าเช็ดหน้าอย่างใหญ่ ชุบที่ผ้าทำผู้ตาย ถอนเอารอยผ้าเท่า ลางที่ก็ซับถอดเอา รอยผ้ามือและหน้าด้วย สำหรับแจกแก่ลูกหลาน เพื่อเก็บไว้เป็นที่ระลึกกราบไหว้บูชา หรือจะเพื่อ อะไรทราบไม่ได้ชัด

ประเพณีภาคอีสาน อาบน้ำศพใช้น้ำใบส้มป่อยหรือใบมะขามต้มแล้วเติมน้ำเย็นพอให้อุ่นไม่ สู้ร้อนจัด การอาบน้ำศพนั้น อาบกันจริง ๆ ไม่ใช่อาบหลอก ๆ คือต้องใช้น้ำราว ๕-๖ ปีบ ล้างชำระ ศพให้สะอาดหมดจดแล้ว ต้องตัดเล็บมือเล็บเท้าศพด้วย อาบเสร็จแล้ว เอาขมิ้นสดตำหรือฝน ขยี้กับ มะกรูดซึ่งเจือนผิวออกให้หมด คั้นเอาน้ำไปทาตามร่างศพจนทั่ว เป็นอันเสร็จพิธีอาบน้ำศพ

พิจารณาเรื่องอาบน้ำศพ น่าจะเป็นประเพณีมีมาแต่โบราณนานจึงใช้หม้อดินต้มน้ำ ที่ว่าเอา ใบอะไรต่ออะไรต้มไปด้วยนั้น คิดว่า จะเป็นทำโดยไม่เอื้อเพื่อเสียแล้ว แต่ก่อนเห็นจะเป็นใบที่มีจำกัด

เช่น โบหนาด เป็นต้น ซึ่งถือว่าฝึกแล้ว จะเป็นปัดรังควาญด้วยก็ทราบไม่ได้ หรือจะเป็นใบส้มป่อยหรือใบมะขามอย่างประเพณีของภาคอีสานกระมัง ก่อนเส้าสำหรับรองหม้อก็เป็นอย่างโบราณมาก ที่ใช้ส้มมะกรูดล้าง ก็เท่ากับใช้แทนสบู่ ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่มีสบู่ ส่วนขมิ้นที่ใช้ขัดสีทาตัว อธิบายอย่างปริศนาธรรมว่าทำตามคติที่ว่า คลอดมาทำอะไรก็ได้ ตายก็ทำอย่างนั้น เดียวนี้เด็กคลอดมาใหม่ ๆ ไม่ได้ใช้ขมิ้นทาตัวแล้ว เวลาตายจะไม่จำเป็นใช้ขมิ้นทากระมัง สงสัยว่าประเพณีทาขมิ้นทั่วทั้งตัวจะเป็นเรื่องเก่าแก่ในหนังสือเรื่อง *ก่อนประวัติศาสตร์* ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ตอนหนึ่ง กล่าวว่า *มนุษย์พวกก่อนสมัยประวัติศาสตร์ หรือแม้มนุษย์ที่ยังเป็นป่าเถื่อนในปัจจุบันนี้ ชอบเอาอะไรทาตัวเป็นเครื่องป้องกันอันตรายทั่วทุกแห่งในที่ที่มีดินแดง พวกมนุษย์ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ ชอบเอาดินแดงทาตัว... มนุษย์ชอบเอาดินแดงทาตัวเมื่อติดดาบรพณ์นั้น ด้วยเห็นว่าโลหิตเป็นกำลังของมนุษย์ ถ้าโลหิตตกก็อ่อนกำลัง ถ้าโลหิตตกไม่หยุดก็เลยตาย พิจารณาเห็นว่าโลหิตติดกับน้ำอื่นด้วยสีแดง จึงเชื่อว่าสีแดงอาจทำให้เกิดกำลัง จึงเอาดินแดงทาตัวเหมือนทาทายาบำรุงกำลัง*

มนุษย์ซึ่งมีสภาพเป็นป่าเถื่อนที่สุดในปัจจุบันนี้ ก็ยังใช้ทาสีที่ร่างกายศพอยู่ โดยมากใช้สีแดง ซึ่งเป็นสีเลือด ของเราแต่ก่อนก็ใช้ขมิ้นกับปูนผสมกันทาตัว

เรื่องทาขมิ้น ในคติของแขกอินเดียทั้งไม่ได้ จะทำพิธีอะไร ถ้าต้องมีการชำระร่างกาย ก็ต้องใช้ขมิ้นทาตัวรองพื้นเสียก่อน แล้วจึงอาบน้ำชำระกายและเอาน้ำมันขัดสีตัวอีกที ขมิ้นอาจมีสรรพคุณเป็นยารักษาผิวหนัง จึงได้นำมาใช้ขัดผิวให้สะอาดเกลี้ยงเกลา เมื่อก่อนนี้ เราชอบทาขมิ้นเพราะเราผิวเหลือง ชอบให้มีผิวเรื่องรองดังทองคำ แต่ฝรั่งผิวขาวจึงชอบพอกฝุ่น เราอยากมีผิวขาวไม่อยากมีผิวเป็นทองอีก จึงหันมาใช้ฝุ่นเล็กใช้ขมิ้นกันหมด แต่แขกผิวดำยกพื้นเป็นผิวดำอื่นได้ยาก เลยนิยมน้ำมันให้ผิวเป็นเงามันขลับ จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง เราจึงอาบน้ำศพมีทาขมิ้นด้วย

เรื่องเอาผ้าขาวถอนรอยรูปฝ่าเท้าผู้ตายไว้เป็นที่ระลึก เข้าใจว่าความประสงค์เดิมคงจะมีมากกว่านั้น ลางที่จะถือว่าเป็นของขลังอย่างผ้าประเจียดก็ทราบไม่ได้

การอาบน้ำศพ มีทำกันมากชาติ ลางชาติก็จัดทำกันอย่างพิเศษพิสดาร แตนอกเรื่องที่จะนำมากล่าวในที่นี้ ถ้าจะคิดถึงความมุ่งหมายของการอาบน้ำทาขมิ้นศพ เห็นจะเกี่ยวกับเรื่องทำความสะอาด สำหรับผู้ตายจะได้ไปสู่สถานที่ในโลกอื่น โดยมีลักษณะบริสุทธิ์หมดจด อย่างของเรา ลางที่ทาน้ำอาบน้ำศพ เพื่อเตรียมตัวไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์อย่างไรก็ดี การอาบน้ำเป็นของจำเป็น ไม่ใช่แต่เรื่องอาบน้ำศพเท่านั้นถึงพิธีอื่น ๆ ก็มีเหมือนกัน เช่น พิธีสงฆ์น้ำพระและพิธีรดน้ำผู้สูงอายุ ประสงค์เดิมคงเนื่องจากช่วยกันทำความสะอาดให้แก่ผู้ที่นับถือในเวลาเข้าฤดูร้อน คือ สงกรานต์ เรื่องรดน้ำแต่เดิม คงอาบรดกันจริง ๆ ภายหลังย่อลงเป็นแต่รดที่มือพอเป็นพิธีเหตุจะเป็นด้วยความจำเป็นบังคับ จะอาบรดกันจริง ๆ เหมือนแต่ก่อนไม่สะดวก เมื่อรดน้ำผู้ใหญ่แล้วก็คงมารดสาดกันเอง กลายเป็นพิธีประจำปีขึ้น แต่ด้วยเหตุการณ์บังคับเกิดความจำเป็นอีก การรดน้ำสงกรานต์จึงต้องห้ามในที่ลางแห่งเพราะผิดกาลเทศะ

พราหมณ์เมื่อจะเข้าพิธี ต้องอาบน้ำชำระกายให้สะอาดจึงจะเข้าพิธี ถ้าเราคิดว่ามีเคราะห์ร้าย เราก็รดน้ำมนต์เพื่อล้างจัญไร และโรคภัยให้ปลดปล่อยไป เมื่อเราได้รดอาบแล้วก็รู้สึกชุ่มชื่น นับว่า

เป็นสิริมงคลด้วยอย่างหนึ่ง ขณะยังเป็นอยู่ มนุษย์ยังต้องอาบน้ำชำระร่างกายให้บริสุทธิ์ ในเมื่อจะทำการสำคัญใด ๆ ก็ไฉนเล่าผู้ที่ตายไป เข้าใจว่าต้องไปสู่โลกอื่น จะไปร้ายดีอย่างไรก็ทราบได้ยาก นับว่าเป็นตอนสำคัญที่สุดของคนเมื่อตายไป จะไม่ต้องอาบน้ำชำระกายให้สะอาดหรือ

แต่งตัวศพ

เมื่ออาบน้ำศพแล้วต้องหิ้วมศพ เป็นอย่างเดียวกับเมื่อเราอาบน้ำดำหัวแล้ว ก็ต้องหิ้วม เรื่องหิ้วมก็ต้องมีวิธีหิ้ว ว่าต้องหิ้วสามหนเท่านั้น บ้างก็ว่าต้องหิ้วมกลับไปข้างหน้าซีกหนึ่ง หิ้วไปข้างหลังซีกหนึ่ง อธิบายว่าที่หิ้วสับกันคนละครึ่ง แสดงว่าหิ้วมสำหรับคนตายครึ่งหนึ่ง และหิ้วสำหรับคนเกิดครึ่งหนึ่ง หิ้วแล้วต้องหักหิ้วออกเป็นสองท่อนขว้างทิ้งเสีย ลางที่ก็โยนหิ้วที่หักลงในโลง เห็นจะรังเกียจถือว่าหิ้วคนตายเป็นเสนียดมลทิน ใช้สำหรับคนเป็นไม่ได้ ถ้าไม่หักทิ้งเสียคนเป็นอาจหลงใช้ร่วมกับคนตายได้ ลางร่ายเวลาหักหิ้วให้หักออกเป็นสามท่อน ต้องกล่าวว่า อนิจจ ทุกข์ อนตตา วิธีนี้เห็นจะอนุโลมให้เข้าทางปริศนาธรรม ซึ่งว่าหิ้วดี ๆ หักออกไปเป็นสามท่อนได้ฉันใด ชีวิตมนุษย์ก็ฉันนั้น ต้องแตกดับไปเป็นธรรมดา ประเพณีอีสานหิ้วมศพให้หิ้วลงอย่างเดียว ห้ามหิ้วขึ้น เมื่อหิ้วแล้วต้องหักหิ้วเป็นสองท่อน และทิ้งเสีย

เรื่องหิ้วมกลับก็คือทำให้กลับจากคนเป็น ส่วนเรื่องหักหิ้วพอจะเทียบได้กับคติของชาวโตกาสในทวีปแอฟริกา ซึ่งเมื่อฝังศพ จะเอาเครื่องใช้ไม้อ้อยของผู้ตายฝังไว้ด้วย แต่ต้องทำเครื่องใช้เหล่านั้นให้แตกหักเสียบ้าง เพราะของดีคนใช้ ฝังใช้ไม่ได้ นี่ก็ตรงกับประเพณีของภาคอีสาน ลางแห่งที่นำเอาของใช้ให้ผู้ตาย จะได้เอาไปประกอบอาชีพในโลกผี เป็นต้นว่ากระบุงตะกร้ามีดพัวจอบเสียม ของที่จะนำไปให้ผี ต้องทำให้มีตำหนิเสียหายก่อนทุกชิ้น ของเหล่านี้ให้วางไว้ข้างโลงเมื่อเวลายกศพไปวางไว้ข้างกองฟอน หรือหลุมฝัง ประเพณีพวกนี้ ข่าทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงทำกันเป็นปกติ ลางที่ไทยที่อยู่แถบนั้น จะได้แบบอย่างมา ก็อาจเป็นได้ ประเพณีของฝรั่งประเทศสวีเดน ถ้าเป็นหญิงยังไม่มีสามี เขาจะเอากระบอกงาฝังไว้ด้วย สำหรับจะได้ส่องแสงตัว ดูเผินผมให้ตี เตรียมตัวในวันสิ้นโลก เมื่อคนที่ตายจะกลับเป็นขึ้นมา ศพหญิงสาวชาวอินเดียนแดงพวกทางเมืองบอมเบย์ ต้องเขียนคิ้วเอาเขม่าเขียนขอบตาและหิ้วมให้เรียบร้อย มีดอกไม้เสียบประดับด้วย ตกลงเป็นเรื่องแต่งตัวให้สวยด้วยกัน ทั้งนั้นเป็นเรื่องธรรมดาใคร ๆ ก็ทำ

นุ่งผ้าศพ

ต่อไปถึงตอนนุ่งผ้าแต่งตัวศพ คือใช้ผ้าขาวนุ่ง เอาชายพกไว้ข้างหลังแล้วสวมเสื้อขาว กลับให้ทางมีดุมไว้ข้างหลังเหมือนกัน แล้วเย็บเนาตะเข็บแต่แขนมาหาเอวทั้ง ๒ ข้าง (เห็นจะเป็นเสื้อที่ตัดขึ้นโดยเฉพาะ) ลางแห่งปลดลูกกระดุมเสื้อให้ขาดเสียเม็ด ๑ ถ้าไม่สวมเสื้อ ใช้ผ้าขาวห่มเฉียงบ่าจากขวาไปซ้ายอย่างอุบาสกอุบาสิกา ลางที่ก็ว่าในเวลาอาบน้ำศพต้องโกนผมศพด้วย ว่าเกรงสัตว์ที่อาศัยอยู่ในผมจะตายไปในขณะเอาศพไปเผา แต่ดูจะเป็นเรื่องแต่งให้เข้าชุดกับนุ่งขาวห่มขาวมากกว่า

(ที่จริงน่าจะห่มเฉียงบ่าจากซ้ายไปขวา หรือห่มกลับข้างหน้าไปข้างหลังให้เข้าเรื่องกับนุ่งผ้ากลับหน้าเป็นหลัง) นุ่งห่มอย่างนี้เสร็จแล้ว จึงนุ่งห่มตามธรรมดาทับอีกที เรื่องนุ่งห่มสองหน อธิบายชนิดบริคนาธรรม ว่าที่นุ่งกลับครั้งแรกแปลว่าตาย ที่นุ่งใหม่ตามธรรมดาแปลว่าเกิด หรืออธิบายว่าคนเราเกิดมาก็ต้องตาย ตายแล้วก็เกิดอีก ทนทุกขเวทนาเวียนเกิดเวียนตายอยู่ไม่รู้สิ้นสุด การนุ่งขาวนั้นแสดงว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ประพฤติตนเยี่ยงอุบาสกอุบาสิกา พิจารณาให้แจ้งว่า สัตว์ที่เกิดมาย่อมเกิดด้วยอริชชาปิดหลังปิดหน้า มีต้นเหตุเกี่ยวประสานกันฉะนั้น

ประเพณีอีสาน การนุ่งห่มแต่งตัวศพ ต้องใช้ของใหม่ ๆ ทุกอย่าง ไม่ใช่ขาวห่มขาว เครื่องนุ่งห่มต้องทำตำหนิเสียทุกชิ้น คือฉีกให้เสียหายบ้างเล็กน้อย เวลานุ่งให้กลับเสีย เช่นนุ่งผ้าชิ้นก็ต้องกลับเอาทางดินขึ้นไว้ข้างบน เอาหัวขึ้นลงไว้ข้างล่าง การนุ่งให้เอาชายพกไว้ข้างหลัง ผ้าที่ห่มให้เฉวียงบ่า เสื้อที่ใส่ต้องเอาข้างหน้าไว้ข้างหลัง

ประเพณีไทยลื้อชาวแคว้นสิบสองปันนา เสื้อที่แต่งศพต้องเอาข้างในออก แล้วจึงใส่ให้ศพ (Le May's *An Asian Arcady*, p.121)

เรื่องนุ่งห่มศพด้วยเสื้อผ้าเป็นสองชั้น เห็นจะเป็นคติเกิดขึ้นในภายหลัง เพราะก่อนนั้นขึ้นไปถ้าจำเป็นจะต้องทำอย่างนี้ จะไปหาผ้าขาวที่ไหนได้ง่าย ๆ อย่างดีก็ใช้ผ้านุ่งของเดิม ส่วนเสื้อไม่ต้องพูดถึง เป็นอันว่าประเพณีแต่งตัวศพคงจะทำไมเหมือนกันทุกถิ่น สดแล้วแต่เสื้อผ้าที่นุ่งห่มตามที่นิยมใช้กันของถิ่นใดสมัยใด เรื่องแต่งตัวกลับและเรื่องต้องทำตำหนิเครื่องแต่งตัวให้ฉีกขาดเสียบ้างเล็กน้อย เข้าทำนองของผีใช้ ต้องทำให้เสียหายบ้าง เป็นเรื่องทำให้กลับ อย่างกลับอะไรเสียต่าง ๆ ตลอดถึงหิวผมหลับ เพื่อทำให้ผิดกับของคนเป็นนั่นเอง เสื้อผ้าหลังซึ่งผู้หญิงสมัยใหม่นิยมใช้กันอยู่สมัยหนึ่ง ถ้าว่าในประเพณีเก่าของไทยและของจีน เขาก็ถือว่าเป็นเสื้อคนตาย ไม่สมควรคนเป็นจะใช้

การแต่งตัวศพ ถ้าเป็นชาติที่ถือชั้นวรรณะหรือยศศักดิ์ ก็ต้องแต่งตัวให้เต็มยศของคนผู้ตาย เช่นพระศพพระเจ้าแผ่นดิน ก็ต้องทรงเครื่องเต็มทีอย่างจริง เป็นเรื่องต้องเปลืองทรัพย์จ่ายซื้อเครื่องแต่งตัวกันมาก อย่างธรรมเนียมจีน นอกจากใช้เครื่องแพรสำหรับแต่งตัวศพสวมพอกเข้าไว้หลายชั้น ยังต้องจัดหาเสื้อผ้าสำรองไว้อีก นับว่าलगที่มีถึง ๕๐ สำหรับจึงจะสมฐานะและเกียรติยศผู้ตาย ฝรั่งเศสเรื่องต้องเสียเงินในการทำศพประเพณีของจีนต้องเสียเงินมากกว่าเรื่องเกิด (ไม่ใช่แต่เงิน ของเราก็คงเหมือนกัน) เป็นเรื่องคนตายขายคนเป็น ซึ่งคนเป็นทำเอง เพียงแต่ค่าเครื่องแต่งตัวและค่าโลงของเงินเท่านั้น ถ้าผู้ตายเป็นคนมั่งมีก็ต้องเสียเงินนับเป็นหมื่น ๆ ถ้ากล่าวในสมัยนี้ ของฝรั่งก็ไม่ใช้เล่น ต้องจัดหาเสื้อผ้าแต่งตัวศพเป็นพิเศษกว่าปกติ คือใช้อย่างดีที่สุดซึ่งผู้ตายจะแต่งได้ตามฐานะ สำหรับแต่งไปสู่โลกหน้าให้สมเกียรติยศ ในประเทศเยอรมนีलगแห่ง ต้องใช้เสื้อผ้าอย่างแต่งงานและต้องใส่เกือก เพราะจะต้องเดินทางไกล

รวมความเรื่องพิธีอาบน้ำศพให้สะอาด และแต่งตัวให้สมฐานะของผู้ตาย จะเป็นประเพณีที่มีมาแล้วแต่ดึกดำบรรพ์ เพราะเชื่อกันว่าผู้ที่ตายไปจำเป็นต้องแต่งตัวอย่างดีให้สมฐานะแก่ที่จะไปสู่โลกหน้า ซึ่งในครั้งนั้นคงไม่แพงมากเหมือนกับทุกวันนี้ มนุษย์ภายหลังรับเอาประเพณีความคิดนี้

สืบต่อ ๆ กันมา ก็ดัดแปลงแก้ไขให้เข้ากับความจริงตามกาลสมัย เช่นการแต่งศพในปัจจุบัน ก็ใช้เครื่องแต่งตัวตามชั้นยศของผู้นั้น ถ้าจะอธิบายตามคติลัทธิของศาสนาคริสต์ ตามที่ฝรั่งอธิบายก็ว่าได้เข้าเฝ้าพระเป็นเจ้าผู้สร้าง ให้สมกับฐานะของผู้เฝ้า อธิบายอย่างนี้ฟังง่ายแต่เข้าใจยาก เพราะคนยากไร้ปัญญาเสียเปรียบมาก ขำประเพณีฝรั่งลางแห่ง เช่นในประเทศกรีก ตามลัทธิคริสต์นิกายกรีก เขาไม่แต่งตัวศพ นอกจากมีผ้าขัดหนอกไว้ชนิดเดียวเท่านั้น ส่วนในที่อื่นลางแห่ง ก็ใช้ผ้าผืนเดียวพันศพ หรือในประเทศอังกฤษสมัยโบราณ ถ้าเป็นศพคนจนก็ฝังเปลือย พวกเหล่านี้เต็มทีมาก เพราะไม่มีโอกาสได้เฝ้าพระเจ้าเท่ากับคนมั่งมี

เมื่อแต่งตัวศพเสร็จแล้ว ตามประเพณีในปัจจุบัน ก็ให้ศพนอนอยู่บนเตียง ทอดแขนยื่นออกมา สำหรับให้ผู้มาอาบน้ำ หยอดน้ำลงที่มือศพด้วยน้ำหอม ตามปกติหยอดที่ฝ่ามือขวา แต่ถ้าจำเป็นโดยที่ทางบังคับมือซ้ายก็เห็นจะใช้ได้กระมัง ผู้รดลงที่ฝ่ามือขวา อุตส่าห์ วย โอโฮสิกรมมูคือ ขมาศพขอให้ออโฮสิกรรมกันเสีย และว่าการรดน้ำนี้เป็นปริศนาธรรมว่า คนตายแล้ว ถึงใครจะเอาน้ำอบน้ำหอมมาชุบสักเท่าไร ก็ไม่กลับฟื้นขึ้นได้ เป็นทางให้สังเวชสลดใจ กันความประมาทมัวเมาในชีวิต

อันที่จริงการอาบน้ำศพตอนนี้ เห็นจะเนื่องมาจากการอาบน้ำศพครั้งแรกนั่นเอง แต่เป็นเวลาคู่ละหุบบอกป่าวกันไม่ทัน จึงได้เลื่อนมาอาบน้ำศพกันในตอนนี้อีกทีหนึ่ง ซึ่งเป็นการอาบหรือพุดให้ตรงหยอดรดมือผู้ตายพอเป็นพิธี ผิดกับตอนแรก ซึ่งอาบชำระล้างจริง ๆ ที่ใช้วิธีหยอดน้ำลงในมือผู้ตาย แล้วเรียกว่าอาบน้ำศพ เพื่อให้ผิดกับรดน้ำแต่งงาน ก็เห็นจะเนื่องด้วยมาอาบน้ำเมื่อภายหลังแต่งตัวแล้ว จึงทำย่อลงเพียงแต่ทำเป็นสังเขปที่ควรแก่เหตุ สมมติว่าได้อาบน้ำให้แล้ว ประเพณีอาบน้ำศพในกรุงเทพฯ จะเป็นเรื่องเชิญแขกหรือคนมีหน้ามีตามาอาบน้ำศพ เป็นการขอขมาศพ กลาย ๆ ผนวกเข้ากับเรื่องมีหน้ามีตามาเป็นเกียรติยศ หรืออะไรในเทือกนั้น ถ้าว่าถึงประเพณีภาคอีสาน การอาบน้ำศพ เป็นเรื่องลูกหลานและคนในบ้านทำความสะอาดให้แก่ศพเท่านั้น ไม่ได้เชิญใครต่อใคร ซึ่งลางที่ก็ไม่รู้จักกับผู้ตาย คิดว่าเรื่องการอาบน้ำศพของชาวกรุงเทพฯ เดิมมาก็น่าจะเป็นแบบเดียวกับภาคอีสาน แต่เรื่องอย่างนี้ เป็นโรคติดต่อดีง่าย ถ้าชาวกรุงทำกัน ชาวเมืองอื่นก็มักเอาอย่างทำตามไปด้วย ประเพณีของเดิมก็กลายไป

ตำหนักใส่ปากศพ

เสร็จพิธีตอนนี้แล้ว ให้ตำหนักใส่เข้าไปในปากศพ ประเพณีของหลวงและของภาคอีสานก็ทำอย่างเดียวกัน

ที่ใส่หมากดำเห็นจะสำหรับผู้ตายเป็นคนแก่ไม่มีฟัน เพราะที่ใส่หมากเจียนพลูหักใส่ปากก็มี ซึ่งแสดงว่าผู้ตายคงมีฟันเคี้ยว อธิบายชนิดปริศนาธรรม ว่าแม้แต่หมากก็ต้องมีคนตำป้อนให้ ป้อนให้แล้วก็ยังอ้าปากอยู่เฉย ๆ ไม่รู้จักถ่มไม่รู้จักคาย เรื่องตำหนักใส่ปากศพเห็นจะสมมติให้ผู้ตายกินหมากอย่างเดียวกับชาวฮินดู ซึ่งเอาหมากพลูใส่ปากให้เหมือนกัน และจะเป็นความคิดเดียวกับพวกไทยไท่ในดงเกี้ยว และพวกอินเดียนชาวทมิฬ ซึ่งเอาข้าวสารใส่ปากศพ เป็นเรื่องติดหมากปากเปรี้ยว หรือกลัวศพจะหิว อุดไม่ได้แม้แต่ตายไปแล้ว

เงินใส่ปากศพ

เรื่องตำหนักใส่ปากศพ ทำกันบ้างแต่ที่ขอบกินหมาก ไม่เหมือนเรื่องเอาเงินใส่ปากศพ ซึ่งทำกันมากชาติ จะพูดถึงเรื่องของเราเสียก่อน คือให้เอาเงินพดด้วงหรือเงินเหรียญบาทหนึ่งหรือจะเป็นเหรียญสลึง สองสลึงไม่กำหนด ห่อผ้าขาวผูกเชือกไว้หางยาว หย่อนลงไปปากศพ ให้เชือกห้อยออกมานอกปาก ถ้าไม่ผูกเชือก จะห่อให้โตพอไม่ให้เลื่อนลึกลงไปในลำคอก็ได้ เพราะเวลาเผาจะได้เอาออกมาได้ และเก็บไว้เป็นที่ระลึกเป็นเครื่องราง หรือจะอย่างไรไม่ทราบชัด แต่เดี๋ยวนี้เงินบาทหายาก จะใช้ของมีราคา เช่นทองคำ บรรจุแทนก็ได้ ประเพณีภาคอีสานก็ทำเช่นเดียวกัน

ต้นเหตุของการเอาเงินใส่ปากศพ จะขอเก็บคำอธิบายจากหนังสือเรื่องทำศพของไทย ซึ่งมีตีพิมพ์กันอยู่มากฉบับด้วยกันแต่ไม่จำเป็นต้องนำมาเล่าทุกเล่มเพราะอธิบายเป็นอย่างดีปริศนาธรรมด้วยกันทั้งนั้น คือ กล่าวไว้ว่า การเอาเงินหรือของบรรจุไว้ในปากศพ ก็เพื่อผู้ตายจะได้เอาทรัพย์ติดตัวไปใช้สอยในเมืองผี อธิบายนี้ฟังดูก็เข้าที แต่ทำไมไม่ให้ไปใช้แต่บาทเดียว สู้ของเงินไม่ได้ เผาเงินกระดาส่งไปให้ได้มาก ๆ ลงชาติอธิบายเรื่องเอาเงินใส่ปากศพ ว่าให้เป็นค่าจ้างผีซึ่งจะเป็นผู้พาผู้ตายไปส่งในเมืองผี เพราะด้วยเหตุผลอย่างไรจะเล่าในที่หลัง

อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่า เอาเงินใส่ปาก เพื่อเป็นทางพิจารณาให้เห็นว่า บรรดาทรัพย์ที่สะสมไว้แม้มากสักเท่าไร ตายแล้วก็เอาไปด้วยไม่ได้ เขาย่อมควักเอาออกเสีย จะเอาไปได้ก็แต่กรรมที่ได้ทำไว้ซึ่งย่อมติดตามไปคล้ายเงาตน และจะส่งผลให้ได้รับทุกข์หรือสุข ก็ตามควรแก่กำลังของกรรมอันตนได้กระทำไว้เท่านั้น เพราะฉะนั้นคนเราเกิดมาอย่าได้ลุ่มหลงอยู่ด้วยทรัพย์สมบัติ และทะเยอทะยาน ขวนขวายหาทรัพย์มาแต่ในทางไม่สุจริต เพราะทรัพย์เหล่านี้ ตายไปแล้วก็เอาไปไม่ได้ ด้วยเป็นทรัพย์ภายนอก ควรบำเพ็ญขวนขวายหาแต่ทรัพย์ภายใน คืออริยทรัพย์นี้แหละจะเป็นสิ่งที่ติดตามตัวไปได้ในปรโลก อธิบายอย่างที่สองนี้ เป็นอธิบายชนิดปริศนาธรรม

อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่า เงินใส่ปากศพ เพื่อให้เป็นค่าจ้างแก่สัปเหร่อที่จะนำศพไปเผา แปลกเมื่อจะให้เงินค่าจ้างทำไมจึงยัดไว้ในปากผี แก้วว่าเพราะสะดวกแก่การค้นหา ถ้าเอาไว้ที่อื่น ย่อมจะหมกปนเปื้อนอยู่กับศพ หาพบได้ยาก แปลกอีก ก็จะทำให้ค่าจ้างกันตามธรรมดาจะไม่สะดวกกว่าหรือ แก้วว่าถ้าเจ้าภาพจะสัญญาให้ค่าจ้างภายหลัง โดยไม่ใส่เงินไว้ในปากศพก่อน น่ากลัวสัปเหร่อจะไม่ยอมทำในเวลามืดศพ เพราะเกรงเจ้าภาพจะเกิดบิดพลิ้วภายหลัง โดยสมัยนั้นเงินเป็นของมีค่ามาก ลงคนกว่าจะหาได้ถึงบาทหนึ่งก็ทั้งยาก จึงจำเป็นต้องมีใส่ปากศพไว้ให้เสร็จทีเดียว อธิบายอย่างนี้ฟังยากสักหน่อย กลายเป็นเรื่องสัปเหร่อและเจ้าภาพศพในสมัยนั้นมีศีลธรรมน้อยเต็มที ถึงกับไม่มีความเชื่อถือไว้วางใจกัน กลัวจะบิดพลิ้วกันหมดทุกราย

บัดนี้ จะได้เล่าถึงประเพณีเอาเงินใส่ปากศพของชาติอื่น มาประกอบเปรียบเทียบ

ตามคติกรีกโบราณ ถือว่าผู้ที่ตายไป วิญญาณจะไปสู่เมืองผี เมืองนี้อยู่ใต้เมืองมนุษย์ ทางทิศตะวันตกอันไกลแสนไกล มีแม่น้ำปันแดนความสว่างและความมืด ชื่อว่าแม่น้ำสติกซ์ (แปลว่าดำมืด) วิญญาณของผู้ตายไปสู่เมืองผีได้ก็ต้องข้ามแม่น้ำนี้ มีมนุษย์ชื่อการน รูปร่างเป็นคนแก่ผมหยิก

กำหนดเครารุงรัง แจวเรือรับส่งวิญญาณให้ข้ามไปโดยคิดค่าจ้างรับส่งเป็นราคาเงินอะบะลัสนหนึ่ง เหตุนี้เมื่อผู้ตายไป กรีกสมัยโบราณตลอดมาจนปัจจุบัน จึงเอาเงินอะบะลัสนหนึ่งใส่ปากศพตรงใต้ลิ้น (ดีกว่าผูกเชือกห้อยออกมานอกปาก เพราะจะไม่เลื่อนเข้าไปในลำคอเลย) สำหรับเป็นค่าจ้างข้ามส่งให้แก่มนุษย์การณ ถือกันว่าถ้าวิญญาณของผู้ใดไม่ได้รับการทำศพตามพิธีและไม่มีเงินค่าจ้างติดตัวไปด้วย การจะไมยอมรับข้ามส่ง วิญญาณจะต้องเร่ร่อน ได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมากจึงจรจัดเดินเลาะอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำเป็นเวลานานตั้งหลายร้อยปี

เมื่อเผ่าการณพาวิญญาณข้ามน้ำสดิกซ์ ไปขึ้นฝั่งฟากโน้นแล้ววิญญาณจะไปสู่ศาลเมืองผี และถูกไต่สวนถึงบาปบุญที่ได้ทำไว้แต่ครั้งยังอยู่ในโลกมนุษย์ ถ้าปรากฏว่าวิญญาณได้ทำบุญไว้ ศาลเมืองผีจะพิพากษาให้ไปสู่สถานบรมสุขเรียกว่า อีลิเซียม ซึ่งเป็นแดนกอปรด้วยสิ่งอันรื่นรมย์ทุกอย่าง ขาดแต่ไม่มีนางฟ้าเหมือนอย่างสวรรค์ของแขก เมื่อวิญญาณเสวยสุขอยู่ในสถานอีลิเซียมได้พันปี (ไม่ใช่ปีในเมืองสวรรค์อย่างของอินเดีย) วิญญาณจะกลับมาเกิดในเมืองมนุษย์อีก ก่อนที่จะเวียนมาเกิดใหม่ วิญญาณจะต้องดื่มน้ำในแม่น้ำลีสซี (แปลว่าลืม) เพื่อให้ลืมความหลังในเมื่อมาเกิดแล้ว เป็นอย่างเดียวกับนรกของจีน ซึ่งก่อนวิญญาณจะมาเกิด ต้องถูกฉลกลงแม่น้ำ หรืออีกอย่างหนึ่งว่าให้ดื่มน้ำชาเพื่อให้ลืมความหลัง จำความอะไรไม่ได้หมด ขึ้นพล่อยให้จำความหลังกันได้ เรื่องจะยุ่งใหญ่

ส่วนวิญญาณที่ทำความบาปจะถูกพาตัวไปสู่นรกเรียกว่า ฮาดีส ไปรับโทษถูกทรมานต่าง ๆ ไม่ผิดกว่านรกของชาติอื่น

ในหนังสือ *South and Eastern Asia from The Earliest Times to The Present Day* by Austin Criaig ตอนหนึ่ง กล่าวว่า พวกยิวยังเอาเหรียญเงินใส่ในปากศพ ชาวยุโรปนับถือลัทธิคริสต์ตั้งแต่สมัยประเพณีโบราณมา จะเอาเบี้ยทองแดงเพนนีหนึ่งวางไว้ตรงกระบอกดาของคนที่ตาย ก็ยังมีทำเป็นอันมาก ประเพณีนี้มีอธิบายสืบต่อมาจากคติของลัทธิที่เชื่อถือกันมาแต่ครั้งโบราณ ก่อนลัทธิศาสนาคริสต์ เพื่อวิญญาณจะได้ใช้จ่ายเป็นค่าจ้างข้ามแม่น้ำแห่งความตาย

เรื่องที่เล่ามานี้เป็นคติของฝรั่ง ในส่วนชาติอยู่ใกล้บ้านเราก็มีย เช่น ชาวฮินดูเอาเงินและข้าวสารเล็กน้อยใส่ปากศพ เมื่อศพถึงที่เผา พวกสิงโพ (ชาวป่าพวกหนึ่งอยู่ในประเทศพม่า เป็นตระกูลภาษาเดียวกับพม่า) เมื่ออาบน้ำและแต่งตัวศพเสร็จแล้ว จะเอาเนื้อหมู ข้าวและเหล้าเช่น แล้วเอาเงินใส่ปากศพ เพื่อวิญญาณผู้ตายไปจะได้ใช้เป็นค่าโดยสารข้ามแม่น้ำ (แม่น้ำที่ไหนไม่กล่าว) ถ้าผู้ตายเป็นชั้นหัวหน้าจะเอาหินแก้วอันมีค่าใส่ไว้ใต้รักแร้ศพข้างละเม็ด แล้วจึงเอาศพเข้าโลง

ชาวปะหล่องหาเงินปลีกผูกข้อมือศพ วางที่ก็เอาใส่ปากไว้ใต้ลิ้นศพ สำหรับเป็นค่าจ้างข้ามสะพานไปสู่ฟากโน้น หรือสำหรับให้ผีที่ประจำอยู่ในป่าช้า ถ้าไม่มีเงินให้ค่าจ้างข้ามสะพาน วิญญาณจะต้องร่อนเร่และกลับมารบกวนที่บ้าน

พวกละหู่หรือมูเซอร์ ทางเมืองเชียงตุง เอาเงินใส่ปากและใต้รักแร้ศพทั้งสองข้าง เพื่อซ่อนไว้ไม่ให้นายประตูเมืองฝักเอาเงินไปได้ (*J. Burm Research Society Vol. XXVII*) ไม่อธิบายว่าเอาเงินไปทำไม

หนังสือเรื่องชาติละว่าในประเทศไทยฝ่ายเหนือ (J.S.S. Vol. XXVIII pt. II) กล่าวว่า ชาวละว่าเอาเงินใส่ปากศพ บอกไว้เพียงเท่านี้ แต่ก็พอจะเดาได้ว่าคงเป็นคติเดียวกับชาติอื่น ๆ ที่เล่ามาแล้ว

ในหนังสือ Milne's *The Shan at Home* กล่าวว่า พวกไทยใหญ่เชื่อเหมือนกับชาวอียิปต์โบราณ ว่าคนตายไปแล้ว วิญญาณจะไปสู่แม่น้ำ (ในภาษาอาหมเรียกว่า น้ำเข้ขันที่ท่าน้ำ แปลว่า น้ำวิเศษไหลแรง) หนังสืออีกเล่มหนึ่ง (*The Shan by W.W. Cochrane*) กล่าวว่า พวกไทยมีคติถือว่า มีเมืองผิอยู่พ้นแม่น้ำแห่งความตายไป แม่น้ำนั้นมีผีรับจ้างพาวิญญาณข้าม เพราะฉะนั้น จึงต้องเอาเงินรูปีหนึ่งใส่ไว้ในมือศพ

เงินใส่ปากศพ ได้ความว่าพวกก็มี เรียกว่า กาโดอะก่า ใส่ไว้ระหว่างฟัน ว่าเป็นค่าจ้างข้ามฟากไปเมืองผี (Forbes' *British Bumah And Its People*) พวกปหาเรียแคว้นสิชิม (อยู่ระหว่างอินเดียกับทิเบต) เอาเงินใส่ปากคนกำลังจะสิ้นใจ ว่าเป็นเงินที่ผู้ตายใช้สำหรับเบิกทางขึ้นสวรรค์ (Hoslen's *Paharia Burial Customs*) พวกทมิฬก็ใช้เงินใส่ปากศพเหมือนกัน ยังแถมเอาสวดคำวางปิตตาศพทั้งสองข้างด้วย

ตามคติของจีน ใช้โอเปะใส่ปากศพ โอเปะชนิดนี้ถือว่าเป็นของขลัง ลางที่ใช้แก้วแหวนเงินทองของมีค่าใส่ไว้ในปากแทนโอเปะก็มีเรียกว่า ห่าน นอกจากเงินใส่ปาก จีนยังเผากะดาศเงินกะดาศทองสำหรับเป็นค่าหนังสือเดินทางไปเบิกด่านเมืองผีกำกับไปอีกด้วย

เรื่องเล่ามาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าการเอาเงินใส่ปากศพ เป็นประเพณีซึ่งทำกันอยู่มาช้านานด้วยกัน จะว่าเอาอย่างกันก็ฟังไม่ถนัด เพราะไม่ได้มีแต่ชาติที่อยู่ใกล้เคียงกัน แม้ชาติอยู่กันคนละทิศห่างไกลกันมากก็มีคติความคิดร่วมกันได้ คือเห็นว่า ผู้ตายจะต้องข้ามน้ำข้ามท่าจึงไปสู่แดนเมืองผีได้ คิดไปก็ออกจะเป็นธรรมดา เมื่อพูดถึงโลกอื่นแดนอื่นซึ่งไม่ใช่โลกมนุษย์ ก็จะต้องมีอะไรเป็นเครื่องกีดกันบันแดนกันซึ่งคนเป็นไปไม่ได้ เครื่องกีดกันที่เห็นได้ง่ายก็คือน้ำ เพราะฉะนั้นวิญญาณจะไปสู่แดนของคนตายได้ จึงต้องข้ามน้ำข้ามทะเล เป็นความคิดที่ร่วมกันในชั้นต้น การข้ามน้ำข้ามท่าที่สะดวกและไปถึงได้ง่าย ก็ต้องใช้เรือ เมื่อจำเป็นต้องใช้เรือ ก็ต้องมีเงินติดตัวเป็นค่าจ้างไปด้วย ที่ซึ่งเหมาะแก่การบรรจุเงินไปได้ ก็ในปาก จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง ลักษณะพิธีเอาเงินเข้าไว้ในปากศพ จึงพ้องกันมาก ลางชาติมีความคิดเรื่องข้ามน้ำไปสู่เมืองผี ไม่ใช่ใช้เรือข้าม ก็ต้องหาอุบายข้ามให้จนได้ เช่น พวกไทยไท่ในแคว้นดงเกีย เอาขนเป็ดใส่ไปบนที่หามศพด้วย เพื่อพยุงตัวผู้ตายในเวลาว่ายน้ำไปสู่เมืองผี

ชาติฮินดูเมื่อตายไปสู่ยมโลก จะต้องข้ามแม่น้ำบันแดน ระหว่างมนุษย์โลกกับยมโลก ชื่อว่า แม่น้ำไวตรณี แม่น้ำนี้ว่ามีแต่เลือดหนองของโสโครกและไหลแรง ลางที่ถือว่าเป็นแม่น้ำไฟ เพราะฉะนั้นก่อนตาย เมื่อได้ทำพิธีก่อนตายเสร็จแล้ว เขาจะจูงจวเข้ามา มักเลือกจวแก่เขาทุดและเกกมะเหรกประดับประดาด้วยพวงมาลัย มีผ้าไหมคลุมตัว ให้ผู้จะตายจับหางจวไว้ พรหมณ์จะอ่านมนต์ เพื่อขอให้จวพาผู้ตายข้ามไปสู่โลกหน้าด้วยสวัสดิ์ เสร็จแล้วทำบุญโดยถวายจวแก่พรหมณ์ เป็นการอุทิศเรียกว่าโคทาน จวนนี้เรียกชื่อว่าจวอนุสตรณี สำหรับเมื่อตายไปแล้วจะได้ยัดหางจวว่ายข้ามแม่น้ำไวตรณีได้

เรื่องเอาเงินใส่ปากศพของชาติต่าง ๆ ดูเป็นเรื่องให้เงินไปเป็นค่าใช้จ่ายข้ามฟากไปเมืองผีมากกว่าอย่างอื่น

ปิดหน้าศพ

พิธีทำศพตอนต่อไป ก็คือ เอาซี่ผึ้งหนาประมาณครึ่งนิ้วกว้างยาวขนาดหน้าของศพ แปะปิดหน้าดังปิดด้วยหน้ากาก ล่างทีกก็เปิดเฉพาะที่ตาและปาก นัยว่าเพื่อป้องกันอุจาดตา ถ้าเป็นผู้มีทรัพย์ ใช้ทองคำแผ่นเป็นหน้ากากปิดหน้า หรือมิฉะนั้นก็ใช้ปิดด้วยทองคำเปลวบนซี่ผึ้งอีกที ซึ่งคงจะย่อมาจากปิดด้วยแผ่นทองคำ ตามฐานะของเจ้าภาพ พิธีที่ทำเหล่านี้ ทำกันบ้างแต่ลางราย ไม่สู้จะทำกันทั่วไป กล่าวว่ที่ทำเช่นนั้นเพื่อกันอุจาดนากลัว เพราะศพลางรายตาปลิ้นลิ้นแลบ ท้องปิดหน้าศพนั้นเมื่อเผาศพแล้ว มักเอาไปสร้างพระพุทธรูป

ชาวประหล่องใช้ซี่ผึ้งอุดทวารต่าง ๆ ในร่างกาย ดังเล่ามาแล้ว ถ้าศพหัวหน้า ใช้ซี่ผึ้งกับทองคำผสมกัน พวกฝรั่งในสมัยกลางของประวัติศาสตร์ยุโรป ใช้ปิดตาและปากศพเหมือนกัน อธิบายเหตุว่า ปิดตาเพื่อป้องกันไม่ให้คนตายได้เห็นความเป็นไปอันไม่บริสุทธิ์ในโลกนี้อีก เพราะต่อไปจะได้เห็นแต่โลกสวรรค์อันรุ่งเรืองเท่านั้น ที่ปิดปากก็เพื่อไม่ให้ลิ้นได้ลิ้มรสใด ๆ ในโลกนี้ต่อไป ควรจะใช้ลิ้นสรรเสริญพระบารมีพระเจ้าบนสวรรค์เท่านั้น อธิบายอย่างนี้เป็นชนิดปริศนาธรรม อย่างของเรา อธิบายว่า ตากับปากเป็นช่องทางอกุศล ตาเห็นรูปทำให้เกิดกำหนดยินดี หลงรัก หลงชัง เป็นเหตุให้เกิดโลภโกรธหลง ส่วนปากก็พูดปลอ่ลวงส่อเสียดยุยงให้พุดนยาบคายด่าแข่งและบ่นเพ้อเจ้อ จึงปิดมันเสีย อย่าให้ออกุศลกรรมเหล่านี้เข้ามาทางตาทงปากได้

กรวยดอกไม้รูปเทียน

กรวยดอกไม้รูปเทียนนี้ใช้ดอกไม้ดอกหนึ่ง เทียนเล่มหนึ่ง ใส่ในกรวยใบตอง ล่างแห้งก็มีหมากพลูด้วย ให้ศพพนมมือถือไว้ ว่าสำหรับนำขึ้นไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นกรวยดอกไม้รูปเทียนรายเดียวกับที่จัดใส่มือศพขณะที่ตายใหม่ ๆ ดังเล่ามาข้างต้น ถ้าจัดทำมาแต่แรกก็ใช้กรวยรายนั้นเอง ประเพณีนี้เห็นจะทำกันทั่วไป จึงมีทั้งพิธีของหลวงและทางภาคอีสาน ซึ่งล่างทีกก็ใช้กรวยมีเมียงด้วย (ใช้ใบชะพลูกับเกลือขยำให้ชุ่ม สมมติว่าเป็นเมียง) และการที่ศพต้องมีกรวยดอกไม้รูปเทียน ก็ว่าสำหรับไปไหว้บูชาพระธาตุเกศแก้วจุฬามณี ประเพณีของอำเภอลับแลจะจัดกรวยดอกไม้รูปเทียน ก็ในขณะที่คนกำลังจะสิ้นใจ สำหรับเป็นหนทางให้ผู้ตายจะนำไปบูชาพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีเหมือนกัน ประเพณีไทยลื้อ นอกจากมีดอกไม้รูปเทียนยังมีเรือทำด้วยซี่ผึ้งใส่ไว้ในมือศพด้วย ว่าสำหรับให้ผู้ตายใช้เป็นยานพาหนะข้ามห้วงแห่งสงสารไปให้พ้น (Le May'An Asian Arcady, p.191)

พระจุฬามณีเจดีย์นั้น มีเรื่องใน *ปฐมสมโพธิ* ว่าเมื่อแรกพระพุทธเจ้าเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ณ ทรงตัดพระเกศาแล้วโยนขึ้นไปลอยบนอากาศ พระอินทร์รับเอาไปใส่หมอบเชิญขึ้นไปบรรจุไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ เพราะฉะนั้นพระจุฬามณีเจดีย์จะต้องสร้างขึ้นไว้ก่อนพระอินทร์ได้พระเกศธาตุไป ถ้าพระเจดีย์นี้สร้างไว้ก่อนแล้ว จะสร้างไว้ให้เป็นทีระลึกแก่ใครหรือสำหรับพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ พระเจดีย์องค์นี้ตามรูปที่เขียนไว้เป็นทาสีเขียว มีเทวดาหะมานูชาขึ้นเป็นกลุ่ม ๆ และมี

พระศรีอารียเทวโพธิสัตว์เสด็จมาไหว้ด้วยท่าไม้อึงจำเพาะเจาะไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ พระเจดีย์อื่น ๆ มีถมไป แม้ไหว้จะไม่ได้ผลเสมอกันหรือ ท่านผู้ใหญ่เคยสันนิษฐานว่า ที่ไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ ก็เพื่อจะได้ไหว้พระศรีอารียเทวโพธิสัตว์ด้วย หนังสือเรื่อง พระมาลัย ซึ่งกล่าวถึงพระมาลัยขึ้นไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ ก็แต่งขึ้นเพื่อจะสรรเสริญคุณพระศรีอารียเทวโพธิสัตว์ คนจะได้ทะเยอทะยานอยากพบพระศรีอารียบ้าง ดังนั้นเลยทำให้นักไปถึงคติทางมหายานที่เขามีพระกษิติครรภโพธิสัตว์ผู้มีหน้าที่ไปโปรดสัตว์ในนรก และมีเรื่องเกี่ยวข้องกับพระศรีอารีย มีเค้าคล้ายคลึงกับเรื่องพระมาลัยอรหันต์ของเรา ในพุทธศาสนาอานันนิกายในประเทศไทย เรียกพระกษิติครรภโพธิสัตว์ว่า พระมาลัยเหมือนกัน

กลางที่ให้ศพไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ จะเกี่ยวข้องกับเรื่องพระกษิติครรภโพธิสัตว์ว่า พระมาลัยเหมือนกัน

กลางที่ให้ศพไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ จะเกี่ยวข้องกับเรื่องพระกษิติครรภโพธิสัตว์ได้บ้าง กระมัง (ดูเรื่องพระกษิติครรภโพธิสัตว์ ในหนังสือ ลัทธิของเพื่อน ภาค ๔ ตอน ๑-๒)

การมัดศพ

เมื่อแต่งตัวศพตามพิธีเสร็จแล้ว ถึงตอนมัดศพเรียกว่า ตราสัง ก่อนตราสัง ลางศพมีถุงผ้าขาวสวมศีรษะและสวมมือสวมเท้าทั้งสองข้างและให้ถือกรวยดอกไม้ธูปเทียน เครื่องตราสัง ใช้ด้ายดิบมาจับให้เป็นเส้นขนาด ๓ หุน เพื่อให้เหนียวดีงไม่ขาด ยาวต่อกันตั้ง ๓-๔ เชด ทำเป็นห่วงคล้องคอ ก่อน เดินคาถาว่า ปุตุโต คีว (คีเว ก็มี) หมายความว่า ห่วงผูกผูกคอ รัดรั้งตรึงหัวใจเราอยู่เสมอ รัดคอเป็นห่วงที่หนึ่ง ลางแห่งว่ามัดหัวแม่เท้าก่อน ไม่เข้ากับคาถาที่ขึ้นต้นว่า ปุตุโต คีว เวลามัดว่า คารัตประคคอก แล้วเอาเชือกโยงมากลางตัว ทำห่วงตะกรุดเบ็ดผูกหัวแม่มือ แล้วรวบรัดผูกมัดมือทั้งสองให้พนมไว้ที่หน้าอก เดินคาถาว่า ธน หตุเถ หมายความว่า ห่วงทรัพย์ผูกมือ แปลว่าทรัพย์กุศลและอกุศลเป็นเงาตามตัวของผู้นั้น เพื่อพิจารณาเป็นกรรมฐานใจส่วนเรา แล้วว่าคารัตประคคเอน นับว่าเป็นห่วงที่สอง แล้วโยงเชือกมาที่เท้าทำปวงผูกแม่เท้าทั้งสอง แล้วรวบรัดผูกข้อแม่เท้าทั้งสองให้ติดกัน เดินคาถาว่า ภริยา ปาเท หมายความว่า ห่วงภรรยาผูกตีน นับว่าเป็นห่วงที่สาม (ถ้าเป็นศพผู้หญิงสำหรับห่วงที่สาม คงใช้คาถาว่า ภริยา ปาเท เหมือนกัน)

คาถาตราสังนี้ควรสังเกตว่า ห่วงบุตรเอาไว้ต้น ห่วงทรัพย์เอาไว้กลาง และห่วงเมียเอาไว้ปลาย เป็นเรื่องแสดงความคิดของบุคคลสมัยหนึ่ง แต่จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง ลางที่จึงย้ายที่ของคาถาเป็น ปุตุโต คีว ธน ปาเท ภริยา หตุเถ ดังในโคลง โลกนิติ ว่า

มีบุตรบ่วงหนึ่งเกี่ยว	พันคอ
ทรัพย์ผูกบาทาคล	ห่วงไว้
ภรรยาเยี่ยงบ่วงบอ	รั้งรัด มีอนา
สามบ่วงใครพันได้	จึงพันสงสาร

ที่มัดมือว่าห่วงภรรยา ลางตำราอธิบายว่า เมียเปรียบเหมือนเชือกอันผูกจะสลัดขาดเสียเมื่อใดก็ได้ ไม่สู้ยากนัก อธิบายอย่างนี้ ไม่สู้เข้าใจที่น้อย ถ้าจะอธิบายว่าเมียเป็นเหมือนบาทบริจาริกาผู้บำเรอทำดูเหมือนจะดีกว่าเพราะเข้าเรื่องกันได้

อธิบายเหตุตราสัง ชนิดปริศนาธรรมว่า ห่วงทั้งสามนี้ ย่อมผูกมัดสัตว์โลกให้จมอยู่ในห่วงทุกข์แห่งสังสารวัฏไม่ให้หลุดพ้นไปได้ ต่อเมื่อได้ตัดบ่วงนี้ขาดจึงจะพ้นทุกข์ได้

สอบถามผู้มีความรู้ในพิธีของหลวง ก็อธิบายว่าด้ายที่ใช้มัดต้องทำเป็นตะกรุดเบ็ด และว่า คากา ธนั ปาเท ไมไซ ภริยา ปาเท แล้วจึงสวมที่หัวแม่เท้า มัดแล้วโยงมามัดข้อศอก และมัดศอก แล้ววกกลับมามัดที่หัตถ์ให้พนม ประเพณีภาคอีสานและอำเภอลับแล ก็ตราสัง เป็น ๓ เปลาะเหมือนกัน เห็นจะเป็นประเพณีที่ทำกันทั่วไปทั่วประเทศ

เสร็จตราสัง ให้ผ้าขาวผืนใหญ่ยาว ๕ แขน ห่อศพให้มิดตัว ให้ชายผ้าสำหรับขมวดอยู่ทางศีรษะ แล้วเอาด้ายดิบขนาดนิ้วมือ มัดเป็นเปลาะ ๆ ร้อยมัดให้แน่นเป็น ๕ เปลาะ ลางตำราว่ามัด ๘ เปลาะจากปลายเท้าขึ้นไป ที่ใช้ผ้าขาวพันลำศพอย่างพันธำ พระศพก็มี แล้วจึงเอาเชือกดอยแต่เท้าขึ้นไปบรรจุศีรษะ (พันธำ เป็นผ้าขาวแถบยาวพับม้วนไว้ดูง่ามพันแผลฉะนั้น เวลาห่อพระศพด้วยแถบผ้าขาวซึ่งเรียกว่าไบเมี่ยง แล้วเอาเชือกด้ายดิบคล้องเป็นเปลาะ ๆ แต่ล่างขึ้นไปหาบนคือดอย ทางเชือกนั้นเหลือไว้สำหรับพาดลอดออกมานอกพระโกศผูกพระภูษาโยง เมื่อดอยเสร็จแล้วจึงเอาผ้าพันธำ เป็นเกลียวขึ้นไป เห็นจะเพื่อปิดเชือกดอยอันรุงรังให้เห็นเรียบร้อย) ลางที่ถือว่า คากา ธนั สนุติ วิกลิลเล (ที่ถูกเห็นจะเป็นจริง เพี้ยนเป็นกริ่งแล้วเป็นกลิ้งอีกที) ซึ่งเป็นคากาใช้บริกรรมเวลาชักยันต์ จะแปลว่าอะไรไม่ได้ความชัด ถ้าได้ความชัดคากานั้นก็ไม่ขัด ท่านจึงห้ามแปล แล้วเหลือชายเส้นด้ายที่มัด ปล่อยไว้ยาวพอควร เพื่อให้เป็นสายยาวออกมานอกโลง ลางท่านอธิบายว่า การห่อมัดและมีสายยาวออกมานอกโลงเป็นของเปรียบเทียบว่า เป็นกระเพาะและสายรกที่ห่อหุ้มตัวอยู่ในครรภ์มารดาตั้งลูกวามานั่งคู้เข้าอยู่ในโพรงม้านั้นนั้น แล้วยกศพที่มัดไว้วางลงในโลงในท่านอนตะแคง (เห็นจะต้องการไม่ให้ศพเมื่อขึ้นเน่าดันโลงกระมัง แต่ไม่แน่เสมอไป เพราะชาติอื่นฝังศพนอนตะแคงข้างก็มี) การห่อศพนี้เรียกว่า สังดอย หรือ ดอยนอก ทางอำเภอลับแลเรียกว่า ห้างดอย ส่วนตราสัง เรียกว่า ดอยใน

อธิบายอย่างปริศนาธรรม ว่าที่ผูกมัด ๕ เปลาะ เพื่อเตือนสติให้รู้ว่าเครื่องทางกันสัตว์โลกให้เวียนว่ายอยู่ในห่วงทุกข์ ก็เพราะนิรณัน ๕ หรือขันธ ๕ ใน มหาชาติภาคอีสาน ถิ่นทมิฬที่พระเวสสันดรตรัสกับนางมัทรีว่า

เจ้ามัทรีเอ๋ย อาจารย์เจ้าท่านกล่าวไว้ดังนี้ ตันหารักลูกนี้เหมือนดังเชือกผูกคอ ตันหารักเมียเหมือนดังปอผูกศอก ตันหารักวัตถุข้าวของเหมือนดังปลอกสวมตีน ตันหา ๓ ประการนี้ ประดุจดังเชือกผูกไว้ในวัฏสงสาร เหมือนดังปลาเที่ยวทะเลเข้าสู่เขตไซดีเคียนคาตบ้นจากที่ซัง เหตุดังนี้ พี่จึงได้ให้สองนงคราญแก่พราหมณาจารย์ผู้เฒ่า อันข่มเท่ามาขอแต่วันวานนี้ แท้ดีหลีแลเนา ดูราเจ้ามัทรี เจ้าจงหายใจดีดั่งแก้ว อย่าไศกเศร้ายิ่งนักหนา เห็นแก่สองพิมพาลูกเต้า เจ้าจงเห็นแก่เราที่ผู้เดียวเทอญ

เรื่องตราสัง ผูกมัดศพ อธิบายกันอย่างไรไม่ใช้ปริศนาธรรมก็ว่าเมื่อศพขึ้นพองจะดันโลงแตก จึงต้องมัดศพเสียให้แน่น ข้อนี้ก็อาจเป็นจริงได้บ้าง เพราะเวลาเอาศพเข้าโลงก็ย้งวางตะแคงข้าง ทั้งเทียบได้จากศพที่จะเอาไปฝังเขาไม่มัด เป็นแค่เอาผ้าขาวห่อเท่านั้น ในการเอาเชือกมัดออกมานอกโลง

ก็เพื่อผูกผ้าโยงให้พระบังสุกุล จะได้เล่นเข้าไปถึงตัว แต่โยงไม่ใช่มีขนาดครี๊ว ๆ กับศพ ย่อมมีที่ว่างพอต้านทานการดันของศพที่ขึ้นเฝ้าได้นอกจากเป็นศพอ้วนเกินปกติ แต่การตราสังรู้สึกว่าเป็นของเก่าแก่สืบมาแต่โบราณ มีอ้างในเรื่อง ลิลิตพระลอ แห่งหนึ่งว่า ๘ ให้สามกษัตริย์จัดสรรภูษา ตราสังทั้งสามองค์ ผจงโยงทองหนึ่งใหญ่ ใส่สามกษัตริย์แล้วใส่ ดังนี้ แม้แต่คำพูดเช่นตราสังและสังคดยก็เป็นคำที่ไม่ได้ใช้เป็นภาษาพูดโดยปกติจะเป็นภาษาไทยโบราณภาษาถิ่นหรือภาษาอะไรและแปลว่าอะไรก็ไม่สู้ชัดนัก หรือจะเลื่อนมาจากตราสารมัตตชาพี ถ้าเป็นของสืบมาแต่โบราณ ก็ยังมองไม่เห็นว่าจะต้องวิตกเรื่องศพจะเบ่งให้โยงแตกได้อย่างไร เพราะโยงสมัยโบราณใช้ชุดไม้ทั้งต้น ย่อมหนาพอจะต้านทานความดันของศพได้ดี สอบประเพณีในชนบทกลางถิ่นและทางภาคอีสาน ก็ว่าเวลายุกศพเข้าโยงเขาไม่ได้มัด แต่จะไปมัดกันก็เมื่อเผา ถ้าเป็นศพตายร้ายถึงจะเผาก็ไม่ได้มัด ยิ่งคิดดูยิ่งยุ่งเต็มที่ ไปมัดกันทำไมในเวลาเผา ศพถูกไฟเชือกที่มัดก็ขาดหลุดทันที ดูไม่ได้ประโยชน์อะไรนัก อย่างไรก็ตาม การผูกมัดศพนั้นชาติอื่นเขาก็ทำเหมือนกัน เช่นชาวอินเดียไม่เฉพาะแต่พวกฮินดูก็ใช้เชือกมัดหัวแม่มือในท่าพนมและมัดหัวแม่เท้าศพให้แน่น แล้วเอาผ้าห่อมัดให้กระชับอีกที จะตัดเชือกออกแต่เมื่อจะฝังหรือเผา ชาวทมิฬในกรุงเทพฯ ก็ทำเช่นนั้น ตามลัทธิของญวนใช้ผ้าขาวจิกเป็นแถบผ้า ๓ ผืนวางไว้ในโยงเป็นระยะ ๆ พอดีกับศพ เมื่อเอาศพลงโยง ศพจะนอนทับผ้าแถบเหล่านั้น แล้วพระสงฆ์ญวนซึ่งยืนอยู่รอบโยงจะหยิบปลายริ้วผ้าทั้งสองข้างขึ้นมัดศพเป็นเปลาะ ๆ ทำอย่างนี้คงไม่ได้มุ่งหมายจะกันศพเมื่อขึ้นจะเบ่งให้โยงแตก ชาติที่ใช้ฝังและไม่ได้เก็บศพไว้นาน ก็ใช้มัดศพเหมือนกัน เช่นพวกข่าระแด เอาด้ายมัดมือมัดเท้าศพ แล้วเอาเสื้อห่อมัดด้วยเส้นหวายนำไปฝัง พวกข่าพนาร์มัดโยงคางศพลามาขึ้นไปผูกไว้บนศีรษะและมัดหัวแม่เท้าเสร็จแล้วจึงเอาเสื้อห่อนำไปฝัง ชาวอาหรับมัดคางและมัดตีนศพให้แน่น เอามือศพวางประสานที่หน้าอก ชาวบ้านในประเทศอังกฤษกลางแห่งก็ใช้มัดศพก่อนเอาเข้าโยงไปฝัง แต่เขาอธิบายว่า ถ้าไม่มัดตีนให้แน่นผีจะกลับมาหลอกหลอนทำให้คนที่อยู่เดือร่อน หรือกลางที่อาจถึงตาย ในยุโรปกลางแห่งใช้วิธีมัดศพเหมือนกัน ชาวแอฟริกาตอนใต้ เช่นพวกบาซุโต และพวกเบกูอานา ไม่ใช่มัดแต่ข้อเท้าศพ เพราะยังไม่ไว้วางใจ กลัวผีจะกลับมาได้เท่านั้น ยังต้องติดเอ็นน้องของศพเสียด้วยจึงจะวางใจได้ ลางพวกทารูนแก่ศพยิ่งกว่านี้ มีเอากะบองทุบตีศพให้กระดูกหักแหลกเหลวเสียก่อน ลางที่ก็ควั่นพุงเอาหินยัด เป็นเรื่องถ้าว่าตามความเห็นของเราก็อุจาดทุเรศเต็มที่ มีตัวอย่างนำมาเล่าได้อีกมาก แต่จะยกไว้ ที่ทำแก่ศพถึงปานนี้ ก็ตกอยู่ในเรื่องกลัวผีรังควาน เมื่อนำมาเทียบกับเรื่องตราสัง ก็ชวนจะให้คิดว่าเป็นเรื่องมีความมุ่งหมายในทำนองเดียวกันคือไม่ต้องการให้ผีเดินมาได้ ถ้าถือว่ามัดศพต้องการไม่ให้ผีเดินมาได้ โฉนศพผิตายโหงต่ายร้ายอย่างประเพณีอีสานควรจะมีมัดให้แน่นอย่างยิ่งกลับไม่มัด โพลไปมัดแต่ศพตายธรรมดา ยิ่งเต็มที่

เบิกโยง

โยงหรือหีบ (ผิดกันที่โยงปากผายกันสอบ) สำหรับใส่ศพ ก่อนยกศพลงบรรจุต้องทำพิธีเบิกเสียก่อน วิธีทำเป็นหน้าที่ของสัปเหร่อ (เขมรออกเสียงคำสัปบุรุษว่าสัปรอ คำเดียวกันกระมัง

ถ้าใช้ก็เป็นเกียรติแก่สัปเหร่ออยู่เพราะปลงตก) เอาไม้ไผ่มาจักเป็นซีกเล็ก ๆ ทำเป็นบันได ๔ ชั้น หรือมี ๓ ช่องกว้างยาวเท่าโลง สำหรับวางบนปากโลง เอาเผือกผืนหนึ่ง ทำด้วยไม้ไผ่ ๘ ซีก ถักติดกันเหมือนแร้ง วางกันโลงเอาผิวไม้ขึ้น ไว้ระยะให้ห่างกันพอควรสำหรับรองรับอย่างเสื่อ แล้วเอาไม้ไผ่มากรีดโตขนาดนิ้วก้อย ยาวประมาณเกียดหนึ่ง ผ่าข้างหนึ่งสำหรับคาบปากโลงเป็นระยะ ๆ จนครบ ๘ อัน เป็นทำนองไม้ตบปึงปลา และผ่าอีกข้างหนึ่งสำหรับคาบด้ายสายสิญจน์วางทางขวาก่อนให้รอบโลง ไม้นี้เรียกว่า ไม้ปากกาจับโลง เอาเทียน ๘ เล่มติดพาดที่ปากโลงระหว่างไม้ปากกาทั้ง ๘ ช่อง กับมีกระตังใบตองขนาดเล็กใส่กุ่มพล่าปลาอย่า หรือจะเป็นอาหารอย่างอื่นก็ได้ แล้วแต่ท้องถิ่นวางบนปากโลงทั้ง ๘ ช่องใกล้ ๆ กับเทียนที่ติดไว้ ว่าเป็นเครื่องสังเวยเทพทั้ง ๘ ทิศ (กลางแห่งวางในโลงไม่ถึง ๘ กระตังก็มี) ส่วนฝาโลงนั้นเอาฟางไผ่ข้างโลงเตรียมชั้นไว้สำหรับทำนํ้ามนต์ มีเทียนติดพาดปากชั้นเล่มหนึ่ง เงินค่ากำนัลสำหรับสัปเหร่อผู้ทำ ๖ สลึง ลงมือจุดเทียนเป็นคู่ ๆ แต่ด้านปลายเท้าขึ้นไปหาศีรษะ แล้วตั้งต้นทำนํ้ามนต์ธรณีสาร (นํ้ามนต์ธรณีสารใช้สำหรับประพรมแก้เสนียดจัญไร อะไรบ้างที่เป็นเสนียดจัญไรมีจาระไนไว้ในบทโอองการธรณีสารนั้นแล้ว) เติงคาถาว่า

สิโรเม พุทธเทวณ จ	นลาญะ พุทธเทวตา
หทยํ นรายนุเจว ^(๑)	เทวหตุเถ ปรเม สุราฯ
ปาเท วิสุตฺตณฺณเจว	สพฺพกมฺมา ปสฺสฺสฺสฺส เม
สฺสฺสฺสฺส กิจจํ สฺสฺสฺสฺส กุมํ	สฺสฺสฺสฺส การิย ตถาคโค
สฺสฺสฺสฺส ลาโก นิรฺนฺตรํ	สฺสฺสฺสฺส เตะ โช โน จุจํ

(๑) ควรจะเป็น นารายณฺณเจว

สฺสฺสฺส กุมํ	ปสฺสฺสฺส	เม	}	สพฺพสฺสฺส กวนฺต	เม
		เต			เต

คาถานํ้ามนต์ธรณีสารมีต่าง ๆ กัน ที่คัดมานี้เป็นอย่างพิสดารแต่เห็นจะมากเกินไป เพียงถึงสพฺพกมฺมา ปสฺสฺสฺส เมเป็นเพียงคาถากึ่งเท่านั้นก็ควรพอแล้ว สำหรับเข้ากรรมทำนํ้ามนต์อะไรต่าง ๆ อันเป็นความว่า เชิญพระพุทธ พระพรหม พระนารายณ์ พระปรเมศวร พระวิศวกรรม มาเข้าสิงกายให้ทำกรรมต่าง ๆ สำเร็จ ส่วน สฺสฺสฺส กิจจํ ฯลฯ นี้เป็นคำโหรเขาใช้ให้พรเจ้าเรือน เวลาเขาบูชาขอพรให้ปกปักรักษาเจ้าเรือน แต่ก็ไม่ใช่คำของโหรคิดขึ้นเอง ไปตอนเอาคำพระถวายนอดิเรกมาต่อใช้อีกทีหนึ่งแล้วใครขวยเอามาต่อคาถาทำนํ้ามนต์ธรณีสารเข้า ดูไม่เข้ากันเลย ทั้งไม่เป็นรูปคาถาด้วย

ว่าคาถาจบแล้ว วัคนํ้ามนต์ลูบหน้าเสยผม ๓ ครั้ง และประพรมโลง ๓ หน (ประทีปหลังก็มี) (ญวนใช้พระสงฆ์เอานํ้ามนต์พรมที่ศพและที่โลง) แล้วหยิบเทียนที่ติดปากโลงมาจุดด้ายสายสิญจน์ที่วงรอบโลง ให้เอาเทียนจุดเป็นคู่ ๆ แต่ด้านปลายเท้าให้ไหม้ขาดทุกช่อง เว้นช่องด้านสกัดที่จะใช้เป็นหัวโลงแล้วเอามิดหมอบ (เห็นใช้มีดธรรมดาก็มี) กดด้ายสายสิญจน์ที่กลางหัวโลงเสกคาถาว่า พุทธํ ปจฺจุกฺขามิ ธมฺมํ ปจฺจุกฺขามิ สงฺฆํ ปจฺจุกฺขามิ ๓ หนแล้ว ถามว่า โลงใคร มีคนคอยตอบว่า โลงของ (ออกชื่อผู้ตาย) หรือถามเองตอบเองก็มี ถามตอบเสร็จแล้ว เอามิดหมอบสับปากโลง ๓ ที สับกลางก่อนแล้วสับซ้ายสับขวา ลางทีก็สับเป็นรูปกากบาท ทางที่มีรอยสับนี้ เป็นเครื่องหมายว่าให้

ศัระศพออยู่ทางนี้ แล้วผลักเครื่องเช่น ไม้ปากกา เทียน และด้ายสายสิญจน์ที่เหลืออยู่ลงไปใน
 โลงหมด แล้วเลือกเอาใบตองตานีที่ใบไม่แตกก้านไม่หัก ๓ ยอด ปูตามยาวทับของที่เหลือลงไปก้นโลง
 เป็นเสร็จพิธีเบิกโลง ลางที่ปูใบตองไว้ในโลงก่อนก็มี (ใบตองที่นำไปใช้ในการอื่นต้องหักยอดเสีย
 ก่อน ถือกันว่าถ้าไม่ทำเช่นนั้นเป็นใบตองรองผี ตรงข้ามกับของอย่างอื่น ซึ่งถ้าเป็นของผีทำให้
 เสียหายเสียบ้าง) ต่อนี้ยกโลงเข้าไปในเรือนคอยรับศพต่อไป ในกรุงเทพฯ ลางที่มีปูนขาว ใบชา
 ขมิ้นผง ใบสาเก ใบฝรั่ง ใบบัวหลวง แก้วกลีบ กระดาษฟาง หรืออะไรอีกจำไม่ได้ เหล่านี้อย่างใด
 อย่างหนึ่ง ใส่ไปในโลงด้วย ว่าขับน้ำเหลืองกันกลิ่นเหม็นหรือให้ศพล่อนไม่ติดเสื้อผ้าศพ

ทำไมผู้เบิกโลงจึงต้องถามว่าโลงใคร และตอบว่าโลงของคนนั้น คนนี้ มีผู้อธิบายว่า เพื่อ
 บอกกล่าวให้ผู้อื่นรู้ว่าโลงนี้มีเจ้าของแล้ว ดูประหนึ่งว่าผีชอบเข้าไปแย่งอยู่ในโลง

เรื่องใบตองและเผือก ว่ายังเป็นปริศนาให้ผู้อยู่มีชีวิตอยู่พิจารณาว่าธาตุที่ประกอบขึ้นหมดสิ้น
 ไปแล้ว จึงต้องนอนอยู่อย่างศพ ฉะนั้นเพื่อให้เกิดธรรมสังเวชขึ้นในใจ เคยซักถามผู้ทำหน้าที่เบิกโลง
 ว่าทำไมจึงใช้ใบตอง ๓ ใบ ก็อธิบายไปในแบบว่า หมายถึง ๓ ภพ เหตุผลง่าย ชักต่อไปว่า ทำไม
 วางใบตองเอาก้านมาทางเดียวกันหมด มีกำหนดวิธีวางอย่างไรบ้าง ก็ตอบว่า ต้องวางกลับเสียใบ
 หนึ่ง สงสัยว่าไปหักเข้าผู้ทำก็กลับใบกล้วยเสียใบหนึ่ง เป็นที่ว่าถูกต้องตามตำราแล้ว ที่จริงเห็นจะวาง
 อย่างไรก็ทำได้ ทำไมจึงต้องเอาใบตองปูทับเผือก และทำไมจึงต้องมีเผือกรองกันโลง และต้องเอา
 ทางผิวไม้ไว้ข้างบน จะต้องนึกไปถึงสมัยโบราณเสียก่อน แล้วพิจารณาสาวหาเหตุเอามาจากนั้น ก็พอ
 จะเห็นเหตุที่ทำอย่างนั้นได้ราง ๆ ขึ้นเดิมคงใช้อะไรห่อศพนำไปทิ้งหรือฝังก่อน ศพคนอนาถาที่ใช้ห่อ
 กันอย่างนี้ก็ยังมิ สิ่งที่ใช้ห่ออาจเป็นผ้าหรือเสื่อก็ได้ แต่จะเป็นของหาไม่ได้ง่าย จึงได้เปลี่ยนเป็นใช้เผือก
 เพราะทำงานไม่ต้องเสียเวลาทำ หรือมีราคาค่างวดก็น้อยกว่าเสื่อหรือผ้า ที่เป็น ๗ ซี่ อาจเป็นระยะ
 กว้างพอดีแก่ที่จะห่อศพ ถ้าทำช่องซึ่งข้างจะไม่มั่นคง หรือช่องซึ่งถี่นักก็เห็นจะไม่จำเป็น ครั้นเมื่อมี
 โลงใช้ชุด เรื่องเผือกก็ยังติดมาแม้ว่าจะไม่สู้จำเป็นแล้ว การทำโลงชุดเป็นความลำบาก เพราะต้องไป
 โคนต้นจิวตันยางขนาดโตๆ มาตัดถากและชุดเบิกเป็นเรื่องลำบากทั้งนั้นแม้แต่ฝาโลงก็ต้องถากให้เป็น
 แผ่นกระดาน ซึ่งถ้าในสมัยยังไม่มีเลื่อย ก็เป็นความลำบากเพิ่มขึ้นอีก เพราะฉะนั้นฝาโลงทางภาค
 อีสาน ลางที่จึงเอาไม้ไผ่มาสานเป็นอย่างขัดแตะ ทาด้วยยางบงให้หนา ปิดปากโลงก็มี จึงน่าจะ
 เข้าใจว่าบันไดไม้ไผ่ ๔ ชั้น ก็เห็นจะได้ขนาดตามกว้างของโลงเป็น ๓ ช่องพอดีกับขนาดยาวของโลง
 ถึงตอนมีโลงต่อขึ้นแล้ว ที่ทำปากโลงให้ผาย ก็เห็นจะเอาแบบโลงชุดนั่นเอง โลงในขั้นนี้ครั้งแรกจะมี
 แต่ ๔ ด้าน ก้นโลงและปากโลงคงไม่มีจึงต้องเอาเผือกรองไว้ ฝาก็คงเป็นบันไดไม้ไผ่วางทับผ้าคลุม
 ปากโลงอีกที ไม่ต้องกลัวศพจะขึ้นเหม็น เพราะโบราณเขาฝังหรือเผาศพอย่างช้าไม่เกิน ๓ วัน คราวนี้
 ถึงเรื่องใบตองปู ไปได้ความจากประเพณีเผาศพของภาคอีสานว่า เวลาเผาเขาคว่ำศพเอาหน้าลงล่าง
 เผาตรงท้องก่อน เขาไม่ได้เทศพออกจากโลงเหมือนที่ทำกันในกรุงเทพฯ ทุกวันนี้ เมื่อไม่เทศพออกจาก
 โลง ทำอย่างไรจึงจะคว่ำศพได้เล่า ได้ความว่าก่อนปูเผือกเขาวางเส้นหวายไว้ก่อนสองเส้น ระยะเวลา

ให้ห่างกันตามสมควร เมื่อปูเปลือกทับเส้นหวายแล้ว ปลายหวายทั้งสองข้างจะเลยเปลือกขึ้นมามาก แต่เลยขึ้นมาสั้นข้างหนึ่งยาวข้างหนึ่ง เมื่อจะคว่ำศพก็ดึงปลายข้างยาวยกเปลือกให้สูงเทไปอีกข้างหนึ่ง และต้องมีคนคอยตั้งปลายหวายข้างสั้นไว้ ไม่ให้เส้นหวายหลุดขึ้นมาจากเปลือก จึงต้องให้ผิวไม้เปลือก อยู่ข้างบน เพื่อช่วยให้ศพลิ้น เมื่อทำให้เปลือกมีลักษณะเทไปข้างหนึ่ง ศพก็จะกลับคว่ำหน้าแต่จะไม่ได้ สะดวกนัก เพราะศพอาจติดซี่เปลือกเห็นจะเป็นเพราะเหตุนี้จึงต้องหาอะไรรองเปลือกเพื่อให้ลิ้น กันติดขัด สิ่งทีรองเปลือกอะไรจะสะดวกและง่ายเท่าใดต้องเป็นไม่มี เพราะหาง่ายมีปลุกไว้ทุกที่ใช้ ๓ ใบเห็นจะพอกับที่จะปูกันโลงไว้ได้ตลอด นับว่าประเพณีชาวบ้านเบิกโลงและพิธีอะไรที่ทำหมคนั้น เป็นโบราณวัตถุได้ชิ้นหนึ่งที่เหลือสืบมาถึงปัจจุบัน เหตุผลที่เรามองไม่เห็นแล้ว จึงต้องอาศัยปริศนา ธรรมเป็นคำอธิบาย

พิธีเบิกโลงที่มีปากกาจับปากโลง และอะไรต่ออะไรหมคนั้นดั่งเล่ามาข้างต้น ก็คงเลื่อนมาแต่ พิธีเบิกเรือโกลงหรือเรือชุดอย่างเรือมด ซึ่งใช้ไฟสุ่มลงในหัวเรือ เพื่อเนื้อไม้ได้ขยายตัวอ่อนลง และใช้ ปากกาจับปากเรือทั้งสองข้างเอาเชือกรั้ง เพื่อให้ปากเรือที่รวมอยู่แบะกว้างออกไป วิธีทำโลงในสมัย นั้น ก็จะเป็นอย่างเบิกโลงนี้ ที่ต้องทำพิธีมีเช่นวงดักแด้น (ทำไมจึงมีดักแด้นด้วยไม้ทราบ เดิมอาจ เช่นตัวดักแด้นจริง ๆ ก็ได้ ถ้ามันมาเป็นฝูง ๆ ลงกินข้าวในนา ไม้ทราบว่าจะทำอย่างไร ก็เหมา ว่ามันเป็นดักแด้นผี) ก็คงเนื่องจากปัดรังควานหรือบูชาเจ้าป่านางไม้ ซึ่งเป็นเจ้าที่เจ้าทางหรือสิ่งสถิต อยู่บนต้นไม้ นั้น จะได้ไม่โกรธซึ่งที่ไปโค่นต้นไม้ลงมา ที่เอามัดสับหัวโลงจะว่าทำให้โลงมีตำหนิเพราะ ผีใช้ก็ไม่ใช่ เพราะโลงโดยปกติคนไม่ใช้ติดกับของสิ่งอื่น ๆ หรือการสับโลงจะสับมาแต่การสับเนื้อไม้ ตรงที่ดื้อไฟไม่ผายออกได้ทันใจ ในขณะที่เบิกเรือโกลงจึงต้องสับเนื้อไม้ตรงนั้น เป็นการเร่งช่วยให้ เนื้อไม้ขยายตัว คิดที่ห้ามไม่ให้ต่อโลงในบ้านถือว่าเป็นเสนียดก็เห็นจะเป็นเพราะลากซุงเอามาทำกัน ในบ้านไม่สะดวก ทั้งเวลาทำก็คงกินเวลาหลายวัน ถ้าจะทำเมื่อคนป่วยหนักตายแล้ว กว่าจะได้ใส่ก็ เห็นศพจะขึ้นเน่า หรือถ้าจะทำล่วงหน้าไว้เมื่อคนเจ็บยังไม่ตาย เสี่ยงอะอะปึงปึง คนเจ็บก็คงได้ยิน และเดาทราบเรื่อง ยังไม่ตายก็พอดิตายเร็วเข้า เพราะขวัญเสีย หากจะทำเตรียมไว้ยังไม่มีใครจะตาย ดูไม่เป็นมงคลเลย คงไม่มีใครทำกันเป็นแน่ (นอกจากประเพณีจีน) แม้ต่อมาจะทำเป็นโลงต่อแล้ว ก็ดี แต่สมัยนั้น การก็เป็นโกลาหลเป็นงานใหญ่ ต้องบอกแขกเลี้ยงเหล้ายาปลาปึงช่วยกันทำ เพราะ ไม่มีใครต่อโลงเป็นอาชีพ เดียวนี้มีโลงต่อสำเร็จไว้อย่าง (ต้องขอบใจเจ๊กที่ให้ความสะดวก) ไม่ต้อง เบิกโลงให้ปากกว้างอะไรอีก แต่ถึงดทำพิธีที่สืบเป็นประเพณีมาไม่ได้ อย่างน้อยผู้ทำก็ได้ค่ากำนัล ๖ สลึง ประเพณีนั้นถ้าได้ถือกันมา แม้จะมีประโยชน์อยู่ในสมัยหนึ่ง แต่หมดประโยชน์ที่ทำแล้วในอีก สมัยหนึ่ง ก็จะเลิกเสียได้ยาก ถ้าไม่ทำก็ถูกผู้ที่เขายังถืออยู่ติเตียนได้ ชาวชนบทกลางถิ่น ถือว่าโลงไม้สัก ต้องห้ามใช้ไม่ได้ ตามธรรมดาไม้ใช้ไม้จิวทำโลง เรืองก็เห็นจะเป็นเพราะไม้จิวหาได้ง่าย จะซุดถาก ทำเป็นโลงก็สะดวก เนื้อไม้อ่อนหยุ่นและเบา ทั้งเก็บศพไว้นานวัน จึงไม่จำเป็นใช้ไม้อย่างอื่นที่หนัก และแข็งแรง หรือใช้ไม้สักซึ่งเป็นไม้หายากในถิ่นนั้น

เมื่อยกศพลงในโลงปิดฝาผนึกเสร็จแล้ว เอาบันได ๔ ขั้นที่กล่าวมาแล้ววางลงบนหลังโลง อธิบายอย่างปริศนาธรรม ว่าสัตว์โลกต้องเวียนว่ายอยู่ในภพทั้งสาม คือในกามภพ รูปภพ และอรุภพ ต่อเมื่อได้สร้างบารมีเต็มเปี่ยมถึงขีด ได้บรรลุพระอมตธรรมแล้วเท่ากับเป็นบันไดขั้นที่ ๔ จึงจะข้ามพ้นโลกทั้งสามไปได้ หรืออธิบายเป็นปริศนาธรรมได้อีก คือเป็นอริยสัจ ๔ ก็ได้ แปลกอยู่หน่อย ถ้าจำนวนคู่เป็นของดี เช่นเปรียบเท่ากับพระอมตธรรมหรือพระอริยสัจ ๔ ไฉนบันไดเรือนคนเป็นจึงกลับใช้เป็นบันไดดี เพราะอะไร เจ๊กทำเรือนไม่ต้องบอกก็ทำบันไดดีให้เสมอ แต่เคยสังเกตมาตามวัดที่เป็นบันไดคู่ก็มี

เรื่องไม่เก็บศพไว้นานเหมือนทุกวันนี้ สอบถามประเพณีชาวชนบทได้ความว่าโลงนั้นถึงมีฝาที่ไม่ปิด จนกว่าจะถึง ๓ วัน เห็นจะรอดูเผื่อศพจะฟื้นบ้าง แต่ตามปกติไม่ทำฝา ใช้ผ้าปิดปากโลงเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องมีฝาโลง เพราะไม่อยากจะเก็บไว้ในบ้านเรือน ด้วยที่ทางบนเรือนคับแคบเกะกะวัดก็อยู่ใกล้ เอาไปไว้วัดดีกว่า หรือจำเป็นจะต้องเอาไว้นานเรือน อย่างมากก็เพียงสามวันเท่านั้น ก็เอาไปเผา แต่กระนั้นก็เต็มที่อยู่แล้ว ศพส่งกลิ่นทนไม่ไหว เมื่อยังไม่ต้องการเผาในสามวันก็ไม่เอาไว้นาน แต่เอาไปไว้วัด ถึงเอาไว้วัดก็ไม่เชื่อว่าเอาศพเก็บไว้ในที่เก็บซึ่งเรียกกันว่า กุดังศพ เอาไปก็ฝังทีเดียว ถ้าไม่ฝังก็ปลูกร้านยกพื้นมีหลังคามุงจากมุงแฝก เอาศพเก็บไว้ในนั้นอีกที ลางที่บันไดนั้นจะใช้เป็นคานรับผ้าที่ปิดปากโลง ไม่ให้ตกท้องช้างแล้วหลุดลงไปในโลงด้วยก็อาจเป็นได้ แต่ลางชาติเขาทำบันไดสำหรับให้ผู้ตายจะได้ปีนป่ายขึ้นสวรรค์ เช่น ชาวเนปาล เวลาจะกลบหลุมฝังศพต้องมีไม้ขนาดยาวราว ๓ ศอก ๒ อัน ปักลงไปหลุม ไม้อันหนึ่งหยักเป็น ๙ ขั้น หยักเตรียมมาก่อน แต่อีกอันหนึ่งผู้ไปช่วยฝังช่วยกันหยัก ณ ที่ฝังศพ เพื่อให้ผู้รู้ว่าได้มาช่วยงานฝังด้วย ผู้เป็นจะบอกและรำลาคศพ ขอร้องให้วิญญาณไต่บันไดที่ทำไว้ขึ้นไปสวรรค์ทันที เสร็จแล้วจึงจะเอาดินกลบหลุม ถอนบันไดขึ้นแล้วหักเป็นสองท่อน ขว้างทิ้งเสียให้ไกล พวกภิล (ชาวป่าในอินเดีย) ใช้ปอดักเป็นบันได ๗ ขั้น สำหรับให้วิญญาณไต่ขึ้นสวรรค์ พวกคอณฑ (ชาวป่าในอินเดียอีกพวกหนึ่ง) ไม่ใช้บันได แต่ปั้นเป็นรูปม้า สำหรับให้วิญญาณขี่ขึ้นสวรรค์ (*Anthropos* Vol. IV เทียบเครื่องกระดาดในพิธีงเด็ก) ชาวปะหาเรียในแคว้นสิมเมื่อศพลงหลุมแล้วผู้เป็นนายพิธีตัดไม้มา ๔ กิ่ง ลิดใบแล้วเอามัดสับหยักกิ่งไม้เหล่านั้นเป็น ๓ ๗ หรือ ๙ หยัก สมมติว่าเป็นบันได ไปปักไว้ ๔ มุมหลุม แล้วว่ามนต์สักครูหนึ่งถอนกิ่งไม้ทางด้านหัวศพ ๒ กิ่ง ขว้างทิ้งไป ปากก็กล่าวคำว่า *วิญญาณเอ๋ยออกมาเกิด* หมายความว่า ปีนบันไดขึ้นมาดูซิ จะได้รู้ว่าใครเขามาช่วยฝังศพกันบ้าง ส่วนกิ่งไม้ที่เหลืออยู่อีกสองกิ่ง ถอนไปวางไว้ข้างหลุม สำหรับผู้ตายจะได้ปีนขึ้นสวรรค์ ตามที่เล่ามานี้ จะเห็นว่าบันไดผีของชาติต่าง ๆ เป็นชนิดดีทั้งนั้น ผิดกับของเราเป็นชนิดคู่

ตั้งศพ

เมื่อบรรจุศพลงในโลงเรียบร้อยแล้ว จะตั้งศพไว้ที่บ้าน เพื่อบำเพ็ญการกุศลก่อนก็ดี จะไปตั้งที่วัดหรือจะไปบรรจุ ไปฝังหรือเผาก็ดี ต้องหันหัวโลงไปทางทิศตะวันตกเสมอไป

เรื่องห้ามไม่ให้บนเอาหัวไปทางตะวันตก ดูเหมือนจะรู้กันทุกคนไม่ใช่แต่เรื่องศพ ถึงคนเป็นก็ถือ จะปรากฏว่าที่นอนไม่ว่าบ้านใดเรือนใดที่จะหันหัวนอนไปทางตะวันตกนั้นหายาก ดูเหมือนจะสืบเป็นประเพณีรู้กันทั่วไป เพราะสิ่งใดที่ทำไมดีไม่เป็นมงคล ถึงจะไม่สู้เชื่อก็ยังไม่หายหวาด ไม่ทำดีกว่า เป็นเรื่องแก้ไม่ค่อยไหว ชื่อและลักษณะของทิศก็ชวนจะให้ไม่สบายใจ เพราะเป็นทิศตะวันตก มีแต่ตกถ้ายเดียว ดวงตะวันจมหายไปโนขอบฟ้า และเป็นต้นเหตุที่ห้ามไม่ให้เอาหัวนอนไปตะวันตกว่ามาจากเรื่องพระอินศวร (อิศวร) ใ้ให้พระเพชฌุลกรรม (พระวิศกุลกรรม) ไปหาศีรชะมนุษย์หรือสัตว์ที่นอนเอาหัวไปทางทิศตะวันตก มาต่อหัวพระชินเตชินาย (พระคณศพระวินายก) ซึ่งถูกพระอังคารโกรธตัดหัวไปทิ้งเสียในแม่น้ำเหตุเพราะพระอินศวรไม่เชิญพระอังคารไปร่วมในพิธีตัดจุกของพระชินเตชินาย พระเพชฌุลกรรมไปหามนุษย์ที่นอนเอาหัวไปทางตะวันตกไม่พบ พบก็แต่ช้าง ๒ ตัวนอนหันหัวไปทางทิศนั้นจึงได้ตัดหัวช้างนำมาต่อให้พระชินเตชินาย เพราะด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงได้ถือไม่กล้านอนเอาหัวไปทางตะวันตก

เรื่องตัดหัวช้างมีต่าง ๆ กันหลายสำนวน เนื้อเรื่องเป็นลักษณะเดียวกัน ต่างกันแต่พลความ (ได้เล่าและวินิจฉัยเรื่องนี้ไว้แล้ว ในหนังสือเรื่อง พระคณศ) คำที่มีเรื่องหลายอย่าง เรื่องที่เล่าจึงไม่เหมือนกัน ทั้งเมื่อเล่าต่อ ๆ กันมา ชื่อเสียงเรียงนามในเรื่องก็ชักจะเลอะเทอะดังเรื่องที่เล่ามาข้างต้นนี้

นอกจากทิศตะวันตก ยังทิศได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งห้ามไม่ให้บนหันศีรษะไป เรื่องก็เห็นจะเกิดจากคติของอินเดีย ที่ว่าพระยายมเป็นโลกบาลประจำทิศนั้น ขึ้นชื่อว่าพระยายม ใคร ๆ ก็กลัว เพราะเป็นนายผี มีหน้าที่มาคร่ำเอามนุษย์และสัตว์ที่ถึงกำหนดตายไปสู่ยมโลก ซึ่งเป็นโลกที่ใคร ๆ ไม่สมัครไป แท้จริงทิศใด พวกอินเดียภาคใดถือว่าเป็นทิศหัวนอน (ตรงข้ามกับแขกฮินดูซึ่งถือทิศเหนือ) ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ก็ยังใช้เรียกทิศได้ว่าหัวนอน คู่กับทิศเหนือซึ่งเป็นทิศตีนนอน ไทยในภาคอีสานและบักษได้ก็ยงถือสืบกันอยู่ เพราะฉะนั้นเรื่องถือทิศได้ว่าไม่ควรหันหัวนอนไป น่าจะเป็นของเกิดขึ้นอีกทางหนึ่ง

เรื่องหันศีรษะศพไปทางทิศไหน ถึงว่าชาติต่าง ๆ จะมีความคิดร่วมกันมาก (เว้นแต่พวกอิสลาม จะต้องหันหัวไปทางเมืองเมกกะ) แต่วิธีควรหันหัวศพไปทางทิศใด ลางที่ก็ไม่เหมือนกัน หากเหมือนกันว่าตะวันตกเป็นทิศตาย คือหันหัวคนตายไปทางทิศตะวันตก ความคิดก็ไปทางหนึ่ง เช่นฝรั่งฝังศพเอาหัวไปทางตะวันตก ก็โดยถือว่าเมื่อถึง วันพิพากษา ครั้งสิ้นโลก มนุษย์ที่ตายไปก็จะกลับเป็นขึ้นมา ถ้านอนหันหัวไปตะวันตก เมื่อกลับเป็นขึ้นมา เวลาลุกขึ้นหน้าก็จะหันไปทางตะวันออก ซึ่งเป็นทิศรุ่งเรืองเกิดใหม่อยู่ในตัว

ในตอนนี้จะขอนำคติของชาติต่าง ๆ ที่ว่าด้วยแดนคนตายมาประกอบเรื่องหันหัวศพไปทางตะวันตก เพื่อให้หนักคาคติความคิดของคนโบราณว่าคิดเห็นเป็นอย่างไรในเรื่องนี้

แดนของคนตายไป

คนตายแล้ว ถือกันว่าวิญญาณจะละโลกคนเป็นไปสู่โลกคนตาย แล้วจะมีความเป็นอยู่อย่างไร

เป็นเรื่องที่เห็นจะเคยคิดอธิบายกันมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ สืบต่อความคิดมาจนถึงมนุษย์ที่เจริญแล้ว ในปัจจุบันถ้าจะรวบรวมเรื่องราวด้วยแดนที่อยู่ของคนตายของชาติต่าง ๆ ก็จะเป็นเรื่องใหญ่ได้อีกเรื่องหนึ่ง มนุษย์ในครั้งเดิม คงจะคิดเห็นว่า คนที่ตายแล้วภาวะความเป็นอยู่จะไม่สิ้นสุดลงเพียงตายมิฉะนั้น คงจะไม่มีอุปเท่ห์ป้องกันต่าง ๆ ในเมื่อมีผู้ใดตายไป เพื่อไม่ให้ผีรังควานมารบกวนตอแย จะคิดเห็นว่าตายไปแล้ววิญญาณของผู้ตายจะเร่ร่อนอยู่ในโลกมนุษย์ชั่วขณะหนึ่งแล้ววิญญาณนั้นจะไปสู่โลกของคนตายซึ่งเป็นแดนไกลแสนไกล ทางที่ไปก็ทรมันดาร ต้องข้ามน้ำข้ามทะเลหรือข้ามภูเขาไปลงที่ก็มีสะพานจะต้องข้าม สะพานนั้นไม่ใช่ธรรมดา เป็นสะพานงูบ้าง มีลักษณะคมเหมือนมีดโกนบ้าง (อย่างคติอิสลาม) ถ้าทางที่ไปมีทะเลขวางหน้าก็ต้องอาศัยเรือวิเศษสำหรับนำข้ามไป (อย่างพวกไทยลือทำเรือด้วยขี้ผึ้งใส่ในมือศพ) จึงต้องจัดหาเสบียงอาหารเครื่องใช้สอยและพาหนะให้ไปด้วยโลกของคนตาย ดูเหมือนจะมีความคิดร่วมกันมากกว่าอยู่ทางตะวันตก นี่ก็ไม่แปลก เพราะอาทิตย์ลับดวงตกไปทางทิศนั้นทุกวัน เพื่อไปส่องในแดนอื่น มนุษย์ที่ยังล้าหลังต่อความเจริญ มีชาวเกาะในทะเลใต้และในทวีปออสเตรเลีย และชาวอินเดียแดงเป็นต้น ย่อมคิดเห็นว่าโลกของผู้ตายนั่นเป็นสถานสุขดีกว่าในเมืองมนุษย์เสียอีก ถึงจีนและกรีกสมัยโบราณก็มีความคิดเช่นเดียวกัน เรื่องที่จะมาเกิดแบ่งปันส่วนโลกคนตาย เป็นส่วนอยู่ใต้ดินเป็นแดนมืด และเป็นส่วนอยู่บนฟ้าเป็นแดนสว่าง และมีความเป็นอยู่แตกต่างกัน เห็นจะเป็นคติเกิดภายหลัง ในเมื่อมนุษย์มีความคิดเห็นเรื่องบุญบาปประณิดขึ้นแล้ว คติที่หันหัวศพไปทางตะวันตก ถ้าว่าทางทิศนั้นเป็นแดนมืด หรือถ้าจะพูดให้ชัดว่าเป็นแดนนรก เราจะหันหัวศพไปให้ทำไม เพราะเราคงไม่ต้องการช่วยให้ผู้ที่เรารักนับถือไปสู่สถานเช่นนั้น ทั้งนี้ก็เพราะในชั้นเดิมเห็นจะเชื่อถือกันว่า แดนไปทางตะวันตกเป็นเพียงแดนของผู้ตายจะต้องไปเท่านั้น ซึ่งในคติมหายานถือว่าเป็นแดนสวรรค์สุขาวดีของพระอมิตาภพุทธ คงจะไม่ใช้สถานที่ทรมานอย่างนรก

ดูแต่พระยมของลัทธิฮินดู ในพระเวทว่าพระยมเป็นมนุษย์คนแรกที่รู้จักตาย เมื่อพระยมมนุษย์ตายไปเป็นพระยมผี ก็ไปสู่ยังแดนไกลแสนไกล ว่าอยู่สุดโต่งของโลกทางทิศใต้ ที่นั่นจึงเรียกว่ายมโลก มนุษย์คนหลัง ๆ ตายไป ก็ไปสู่แดนนั้นด้วย และว่าคนเหล่านั้นก็มีความสุขสบายไม่ผิดกว่าเมืองมนุษย์ หรือจะดีกว่าด้วยซ้ำ เค้ายังมีอยู่ ชาวฮินดูถือว่าบรรพบุรุษของเขาต้องตายไปเป็นเปรต เปรตในที่นี้แปลตามพยัญชนะก็ว่าผู้ไปก่อน คือเป็นผู้ล่วงหน้าไปอยู่ในเปตโลก การทำบุญอุทิศให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงไปก่อนแล้วก็เรียกเปตพลี ถ้าเปรตเป็นสัตว์นรกอย่างที่เราเข้าใจกันอยู่ก็แหม่มาก หาผู้ขึ้นสวรรค์ไม่ได้ ที่มาเกิดคิดว่า ผู้มีบุญกุศล เมื่อตายก็ไปเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์นักปราชญ์ชาวตะวันตกว่าเป็นความคิดรุ่นหลัง น่าจะเกิดขึ้นด้วยการเผาศพเพราะควันไฟจะพาวิญญาณขึ้นไป เมื่อคนใด ๆ ขึ้นสวรรค์ไปเป็นเทวดากันเสียหมด ยมโลกก็เหลือแต่คนเลว ๆ ตายไปเกิด เพราะพวกเหล่านี้บาปหนา พราหมณ์ของเราก็ไม่ให้เป็นทักซิณา นอกนี้ในขณะยังเป็นคนอยู่ยังทำความชั่วอื่น ๆ อีกมาก เมื่อตายไปเป็นเปรต คำว่าเปรตก็เลยเสียชื่อไปด้วย กลายเป็นไม่ดีไปหมด ตลอดจนพระยมก็พลอยเดือดร้อน ต้องรับหน้าที่ปกครองพวกเหล่านี้ แล้วในที่สุด พระยมเองก็ถูกลดฐานะลง เป็นผู้ปกครองเมืองผีแต่แดนหนึ่งเท่านั้น ที่พวกทมิฬหันหัวนอนไปทิศใต้ เห็นจะแสดงว่า เขาต้องการให้ศพไปสู่แดนของพระยมซึ่งถือว่าเป็น

ถ้าเหตุผลที่ตามไฟศพ เป็นเรื่องปริศนาธรรมดังเล่ามาข้างต้น มีเพียงสอนคนเป็นให้รู้ว่าคนที่ตายไป มีไปมิดไปสว่าง หรือมามีดมาสว่าง หรือเพื่อให้วิญญาณผู้ตายไปสู่ที่สว่างดังนี้ ทำไมจึงต้องใช้กะลามะพร้าวมีเนื้อใสน้ำมันมะพร้าวตามไฟต่างตะเกียง ถ้าความประสงค์มีเพียงจะตามไฟให้มีแสงสว่างเท่านั้น จะใช้อะไรจุด เช่นไฟฟ้าเป็นต้น แทนกะลามะพร้าวไม่ได้หรือ แล้วทำไมจึงจะต้องให้มีเนื้อมะพร้าวอยู่ด้วย ต้องวางไว้ปลายเท้าศพ และต้องมีข้าวเปลือกกรองกะลาด้วยทำไม และเพราะอะไร พิธีทำก็อย่างเดียวกัน แต่ทำไมจึงเป็นปริศนาธรรมหลายอย่างนัก ถ้าเหตุที่ทำเนื่องด้วยปริศนาธรรม ก็ควรจะเป็นอย่างเดียวกัน ถ้าเป็นหลายอย่างก็ตกอยู่เรื่องคิดเห็นไปเอง ถ้าที่ทำการต้องการจะสอนคนเป็น ทำไมจึงต้องทำเป็นปริศนา และปริศนานั้นก็คิดไปได้มากมายหลายทาง ข้าผู้ที่ไม่รู้ตีปริศนาไม่แตก สอบถามผู้ที่เคยรู้ ก็เป็นการแก้ปริศนาเป็นต่าง ๆ ก็เมื่อต่าง ๆ กัน คำอธิบายอันไหนที่เป็นของเดิมและแท้จริง สอบถามประเพณีท้องถิ่นได้ความว่า ภาชนะตามไฟศพทางภาคอีสาน นอกจากใช้กะลามะพร้าวดังกล่าวมาข้างต้นจะใช้เปลือกลูกตุ้มกาหรือกระบอกไม้ไผ่ก็ได้วางแห้งใช้กระป๋องนมจืดเปล่า หรือใช้ไต้จุดก็มี สอบถิ่นชนบทก็ได้รับคำอธิบายว่า ใช้ถ้วยแก้วโคมหรือตะเกียงตามไฟสุดแล้วแต่สะดวก ส่วนน้ำมัน นอกจากน้ำมันมะพร้าวใช้น้ำมันละหุ่งและน้ำมันปลาก็มี เห็นจะเป็นเรื่องมีอย่างไรรู้ใช้อย่างนั้น ไล่สำหรับจุดทางภาคอีสานใช้ด้ายดิบพันเป็นเกลียว แล้วทำเป็นดินกา วางลงกลางภาชนะต่างใส่ หรือเอาไส้หญ้าปล้องแทนด้ายดิบก็มี แต่ของเขาเออวางไว้ข้างหัวโลง เห็นจะไม่มีกำหนดกดดา จะวางที่ตรงไหนก็งั้นได้

เมื่อได้ความดังนี้ ก็พอคาดคะเนได้ว่า การตามไฟศพหรือจุดไฟหน้าศพ ไม่ใช่แต่กะลามะพร้าวเท่านั้นที่ใช้ต่างภาชนะสำหรับจุด จะใช้อะไรก็ได้ เป็นเรื่องฉวยอะไรได้ ก็เอาอ้ายนั้น ท่านผู้ใหญ่เมตตาเล่าให้ฟังว่า การจัดพระศพที่อย่างดีแล้ว มีขันใส่ข้าวสารปักแวนติดเทียนตั้งไว้ด้วยว่าเป็นของที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชดำริให้จัดขึ้น ก็เป็นธรรมเนียมต่อมา ชะรอยจะทรงพระราชดำริเห็นตะเกียงกะลามะพร้าวตั้งบนข้าวเปลือก มันเลวสกปรกนัก จึงทรงพระราชดำริเอาขันปักแวนเทียนมาใช้แทน มีอะไรครบทุกอย่าง ขาดแต่เทียนไม่ได้จุดไฟ ก็เพราะไฟอื่นมีถมเถไปแล้ว ตะเกียงกะลามะพร้าวปักบนข้าวเปลือกนั้นก็ไม่ใช่อะไรทำไปอย่างง่าย อันจะพึงทำได้โดยปัจจุบันเท่านั้น คือขึ้นตามต้นมะพร้าวปลิดลูกมาปอกเอากะลาผ่าออกใช้เป็นภาชนะใส่น้ำมัน จะจุดเอาเนื้อออกเสียเวลา กะลาตั้งโคลงเคลงทำให้น้ำมันหกได้ ก็เอาอะไรตักข้าวเปลือกมารองตั้งเสียไม่ให้โคลงเคลงเท่านั้น

ทำไมจึงต้องตามไฟหน้าศพ ในชั้นเดิมเห็นจะเกิดจากหวาดกลัวก่อน ทำเพราะความมืดเข้ามาช่วยให้กลัว จะเห็นผีกันก็ตอนมืด มองไม่เห็นอะไรนั่นเอง จำเป็นต้องจุดไฟให้สว่าง ไฟในชั้นต้นคงจะสุ่มเป็นกองขึ้นไว้แล้วจึงเอามาถึงขันใช้ไต้ น้ำมัน จนมาเป็นไฟฟ้าที่การตามไฟหน้าศพโดยปกติไม่สู้ใช้ได้จุด ก็เพราะต้องกังวลเสียได้กันอยู่เสมอ ไม่เป็นความสะดวกเลย การตามไฟหน้าศพออกจะเป็นประเพณีอยู่มาชาติ เช่นจีนจุดตะเกียงตามไฟไว้บนโต๊ะ ว่าเพื่อให้ผีกลับเข้าสู่ร่างได้ เพราะหนทางจากนรกมาเมืองมนุษย์มืดนัก หรือใช้เทียนสองเล่มและรูปจุดก็ได้ แต่รูปที่จุดต้องปักเอน

ถ้าใครทำให้ไฟที่ตามไว้ดับ ถือว่าบาปหนัก เพราะจะทำให้ผีเดือดร้อน ต้องหลงทาง กลับมารับเครื่อง เช่นไม่ได้ จะหมดที่พำนักอาศัย ต้องเร่ร่อนเป็นผีจรจัด ลางชาตว่าจุดไฟไว้ผีร้ายไม่ให้เข้ามา เพราะ ผีกลัวสว่าง เป็นอย่างเดียวกับคนกลัวความมืด กลับตรงกันข้าม ในลัทธิคริสตังนิกายโรมันคาทอลิก ใช้เทียนจุดไว้ข้างศพ ถ้าจุดได้มากเล่มก็ยิ่งดี ประเพณีอินเดียถือคติอย่างเดียวกับจีน จะต่างกันแต่ รายละเอียด เช่นจุดไฟไว้ข้างศพมีกำหนด ๑๐ วัน ลางพวกเมื่อคนกำลังสิ้นใจตายไป ก็จุดไฟไว้ใกล้ศีรษะ อธิบายว่าจุดไฟไว้ให้สว่าง ผีจะได้กลับมารับเครื่องเช่นได้สะดวก ในพิธีศราทธอุทิศเป็นเปตพลี ก็ตามประเพณี เพื่อให้ผีมารับเครื่องเช่นได้ไม่ลำบาก (*Anthropos*, Vol. IV) อีกอย่างหนึ่งเขาถือว่าไฟคือพระอัคนี เป็นผู้มีหน้าที่ป้องกันเทวดาและมนุษย์ให้พ้นภัยจากยักษ์ธรรมาและปีศาจมารบกวน (E.R.E. Vol. 6 p. 29)

คติของทมิฬใช้จุดไฟด้วยตะเกียงทองเหลือง (รูปคล้ายตะเกียงขวาลาของเรา) แต่มีพวยสำหรับให้ไฉ่น้ำมันออกมาหลายทาง จุดพร้อมกันได้หลายแห่งและมีงก่ายานด้วย เผาแต่ตอนหัวค่านอกนี้ยังมีมะพร้าวอ่อน ๒ ผลวางไว้ข้างศพด้วย ทำอย่างนี้ ๓ คืนจึงเลิก เอาศพไว้ในเรือนไม้ทันทันวันก็เอาไปฝังหรือเผาทำไมจึงต้องมีมะพร้าวด้วยแขกทมิฬซึ่งเป็นผู้อธิบายให้ฟัง ก็ว่าไม่ทราบ

พระสวด

ระหว่างตั้งศพ นิมนต์พระสงฆ์สวดรับหนึ่งมี ๔ รูป มาสวดพระอภิธรรม (พิธีของหลวงตั้งศพแล้วนิมนต์พระบังสุกุลเสียก่อน) เจ้าภาพจุดธูปเทียนเครื่องสักการะแล้วอาราธนาศีล และเคาะข้างโลงบอกให้ศพรับศีลเช่น พ่อ ๗ รับศีล พระสงฆ์ให้ศีลแล้วตั้งต้นสวดพระอภิธรรม สวดนี้มีเป็น ๔ จบ จะสวดครึ่งคืนหรือตลอดคืน แล้วแต่ความต้องการและความสะดวกของเจ้าภาพ ไม่มีกำหนด ถ้าสวด ๔ จบก็เป็นสวดตลอดรุ่ง ถ้าสวดครึ่งคืนก็สวด ๒ จบ (การสวดพระธรรมนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นงานศพ คือสวดทั้งมงคลและอวมงคล) ปกติการสวดมีพระ ๔ องค์ เรียกกันว่า-คู่สวด เพราะสวดทีละคู่ แบ่งกันสวดคู่ละภาค องค์หนึ่งเป็นแม่คู่ อีกองค์หนึ่งเป็นลูกคู่ แม่คู่สวดตั้งต้นแล้วลูกคู่รับ เพื่อประโยชน์ไม่ให้ฟังขาดเสียงเพราะหยุดหายใจ แล้วคู่ที่ ๑ สวดคาถาสองบาท คู่ที่ ๒ ใช้พระสวดผลัดสวดอีกสองบาท ให้ทราบมาว่าทางเขมรถ้าเป็นศพใหญ่ใช้ ๘ ทิศ ทิศละสวด ๗ ละ ๔ องค์ ส่วนของถวายเช่นสบงมักทำเป็นรูปดอกบัว

เครื่องพระสวดหน้าศพ มีเพียงสวดและพระสวด ๔ องค์ แต่ก่อนนี้ในพิธีมงคลก็มีใช้ จะต่างกันที่ที่สวดหน้าศพใช้สวดพระอภิธรรม ถ้าเป็นการมงคล ใช้พระ ๕ บท คือ มหาทิพมนต์ ขัยมงคลมหาชัย อุณฺหิสวิชัย และ มหาสว สมนัดเจ้าพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า วิธีสวดในการมงคล แต่ก่อนมาในงานฉลองวันประสูติเจ้านาย มักตั้งเตียงในท้องพระโรง แล้วมีนักสวด ๔ คน สวดมหาชัย และ อุณฺหิสวิชัย ตามทำนองโบราณ หรืออีกอย่างหนึ่งในเวลายกทัพจับศึก แม่ทัพนายกองมักสอนให้ทหารในกองของตน ท่องบ่นบาลี มหาทิพมนต์ ไว้สวดบทใดบทหนึ่งในเวลากลางคืนตามแต่จะสวดได้ เพื่อสวัสดิมงคล แต่โบราณมาเห็นจะใช้ในงาน

อย่างอื่นอีก แต่มาในสมัยหลังเท่าที่พระองค์ท่านทรงรู้เห็นเองยังคงสวด มหาธิพนมต์ อยู่แต่ที่กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ในงานฉลองวันประสูติแห่งเดียว กับเมื่อกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมเสด็จยกทัพไปรบฮ่อ เมื่อในรัชกาลที่ ๕ พวกกองทหารหัวเมืองยังสวด มหาธิพนมต์ กันอยู่ ที่ในกรุงเทพฯนี้ เห็นแต่พวกนักสวดศพขึ้นเกาสวด มหาชัย กัน เป็นการอวดว่าอาจสวดอย่างทำนองโบราณได้ แต่มิได้ใช้ในการมงคลเช่นอย่างโบราณ ทรงสันนิษฐานว่า ประเพณีสวด มหาธิพนมต์ จะสูญเสียด้วยวิธีสวดมีเพียงสวดและนักสวด ๔ คน อย่างเดียวกับสวดพระอภิธรรมในงานศพ เจ้าภาพมงคลรังเกียจวิธีสวดอย่างนั้น ว่าคล้ายกับสวดศพ จึงไม่มีใครมีใครหานักสวดไปสวดธิพนมต์ในงานมงคลการสวด มหาธิพนมต์ ก็เลยสูญไป

รุ่งเช้าจะมีเลี้ยงพระที่มาสวด เพื่ออุทิศกุศลให้แก่ผู้ตาย หรือจะไม่เลี้ยงก็แล้วแต่สมัคร

เรื่องฉันหน้าศพนี้ ว่าในส่วนพระคงไม่ชอบนัก ถ้าศพส่งกลิ่นก็เดือดร้อนแก่พระมาก พระลางองค์เคยเล่าให้ฟังว่าเป็นเรื่องต้องฝันทน พุดไม่ออกบอกไม่ได้ เพราะประเพณีเป็นอย่างนั้น แต่ลางที่ก็เหลือทนจริง ๆ ฉันไม่ค่อยลง ปลงเท่าไรไม่ตก เป็นเรื่องลำบากแก่พระไม่น้อย และเสียอนามัยด้วย ตรงกันข้ามกับชาวบ้านที่ถือว่าเวลาพระฉัน ถ้าศพขึ้นเน่าเหม็นเท่าไรยิ่งดี เป็นได้บุญมาก เพราะช่วยให้พระปลงอสุภะไปในตัว

การสวดพระอภิธรรมเป็นเรื่องสอนคนเป็น สำหรับจะได้พิจารณาในมรณานุสสติก็มีมูลฐาน แต่ความประสงค์ที่ดีนี้กลายมาเป็นพิธีเท่านั้น เพราะการสวด คนส่วนมากไม่เข้าใจคำแปล ลางที่อาจจะเข้าใจผิดคิดไปว่าสวดให้แก่ผู้ตายก็มี ที่จริงก็ไม่ผิด เพราะเมื่อไม่มีใครตายก็ไม่มียสวดกัน ลางท่านเห็นว่าที่มีพระสวดต้องการไม่ให้เรียบเหงาเป็นการเฝ้าศพนั่นเอง การสวดนั้นมีทำนองแบบมีชื่อ เช่น สวดกะ (แบบราชการ) สังคหะ พระธรรมใหม่ (อย่างที่สวดกันตามชาวบ้าน) เป็นต้น ได้ทราบว่าเป็นชนบทลางแห่งสวดมาลัยก็มี แปลกอยู่เพราะทราบว่าการสวดมาลัยเขาใช้ในงานขึ้นหอ เป็นการสั่งสอนบอกบาปบุญให้แก่เจ้าบ่าวผู้เฝ้าหอ ที่เอามาใช้สวดเป็นสวดศพเพราะอะไรไม่ทราบชัด ลางที่ก็สวดเล่นตลกคะนอง สำหรับทำนองซึ่งคิดขึ้นอีกทางหนึ่ง อย่างมีละครตลกเพื่อประสงค์เฮฮาครึกครื้น จัดเข้าเป็นพวกเฝ้าศพได้ ทางพายัพถ้าเป็นศพใหญ่ เวลาที่มีพระเทศน์ทุกวัน มีการจุดบั้งไฟขนาดเล็กด้วย นี่ก็ไม่แปลก เพราะธรรมดาเมื่ออยู่ว่า ถ้าเศร้าโศกตลอดไปไม่มีสร้างก็ทนอยู่ไม่ได้ จะต้องมีเวลาผ่อนคลายเปลี่ยนกันบ้าง ถ้าจะเศร้าโศกกันได้ก็ชั่วคราวช่วยยาม ถ้างานศพที่ต้องทำมีหลายวัน จะทำโศกเศร้าอยู่ได้ตลอดไปก็ฝืนธรรมดา คงจะเป็นเพราะเหตุนี้ ชาวอีสานจึงมีประเพณีไปช่วยศพ เรียกว่า *งันเฮือนดี* ดังเล่ามาแล้ว คือพากันไปอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพ ร้องรำทำเพลงและคุยกันอย่างสนุกสนาน เพื่อบรรเทาความเศร้าโศกของเจ้าภาพ จนกว่าจะถึงเวลาเผาศพ ซึ่งเขาจะทำในเร็ววันอย่างช้าก็ ๓ วัน

เรื่องเคาะโลงให้ผีรับศีล ในหนังสือว่าด้วยวิธีทำศพ ลางเล่มขีดไปว่าเป็นพิธีความเชื่อของพราหมณ์ ไม่ใช่ของพุทธ แปลว่า เราก็ก็นเห็นเป็นเรื่องลำบากใจ เลยขีดให้พราหมณ์รู้แล้วรู้อุดไป ที่แท้ก็เป็นเรื่องระลึกถึงนึกว่าคนตายยังรู้สึกเหมือนคนเป็นนั่นเอง

ในลัทธิคริสต์ตัง เมื่อศพยังอยู่ในบ้าน ก็เชิญสัปบุรุษมาสวดมนต์ภาวนาอุทิศกุศลให้แก่ผู้ตาย เจ้าภาพจะแจกของสมนาคุณตามสมควร การสวดไม่มีกำหนด ดูเหมือนสวดพอสมควรแก่เวลาไม่ตึกนักก็เลิก ได้อ่านพบคำอธิบายว่า คนตายใหม่ ๆ วิญญาณต้องการปลอบโยน เพราะกำลังเสียใจที่จะไปโลกอื่น ญาติมิตรจึงพากันมาสวดมนต์อุทิศบุญกุศล นับว่าเป็นการเผาศพในทางอ้อม

ในลัทธิมหายานอานันมิกาย มีพระสงฆ์จะเป็นกึ่งองค์ก็ได้ มาสวดที่หน้าแท่นพระพุทธรูปเป็นคราว ๆ ตลอดคืน

เชนศพ

ระหว่าง ๓ วันนับแต่วันตาย ต้องจัดหาน้ำใส่สำหรับมาตั้งไว้ข้างโลงวันละสองเวลา คือเช้าและเย็น เป็นการเชนศพ เวลาจะเชนให้เคาะโลง ๓ ครั้ง บอกศพให้รับประทานอาหาร ถ้าผู้ตายเป็นผู้บวชบอกว่า *บูกินข้าว* บอกดังนี้ทุกครั้งไป ตั้งอาหารขึ้นราวหัวโลงหนึ่งจึงยกกลับ ลงนั่งทำการเชนถึง ๗ วัน ประเพณีภาคอีสานก็ทำเป็นอย่างเดียวกัน

เรื่องเชนศพก็เข้าหลักที่พูดมาแล้วว่า *สิ่งใดมีอยู่ ก็ย่อมคงอยู่ และจะมีอยู่ต่อไป* เพราะฉะนั้นผู้ตาย เมื่อก่อนเคยกินอย่างไร เมื่อตายไปก็ต้องกินอย่างนั้น ผรุสว่าต้องเชนเพราะกลัวผีจะโกรธ ข้อนี้อาจจะเป็นได้ แต่เรื่องสำคัญจะเกิดด้วยความนับถือและรักใคร่อาลัยรักในผู้ตาย เมื่อคิดขึ้นมาทีไรใจก็เต็มตื่นจึงต้องทำแต่อาหารที่นำเอามาเชนเป็นสิ่งละอันพันละน้อย ข้าวชนิดแกลงน้อยดูเหมือนว่าถ้าจะกินคำเดียวก็หมด ไม่พออิมติดกับอาหารที่จีนเชนเจ้า ซึ่งมีจำนวนมาก ๆ อันที่จริงก็ไม่น่าจะคิด เพราะการเชนก็เป็นเครื่องแสดงเคารพและคิดถึงผู้ตาย เป็นสิ่งที่ควรทำอยู่ อย่างกับเราถวายข้าวพระ ไม่ใช่เป็นเรื่องว่าพระพุทธรูปสวยได้หรือไม่ได้ ที่เราถวายก็เป็นอย่างพุทธบูชาเท่านั้น แต่เวลากลับมาบูชา ต้องเปิดฝาขามด้วย เพื่อให้เห็นจริง ในเรื่องเชนศพก็จะมีมูลอย่างเดียวกัน ผู้ตายจะได้กินหรือไม่ได้กินเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่เราอดนึกไม่ได้ว่าถ้าเราไม่เชนผู้ตายจะอดอยากใจพะวงเป็นห่วงอยู่อย่างนี้ ลางที่ลืมนึกขึ้นได้เกิดวิตกถึงกับนอนไม่หลับ และมักจะฝันเห็นผู้ตายมาหาบอกว่าอดอยากเต็มที ทำให้เราใจไม่สบาย นี่ก็เป็นเพราะใจเรารู้สึกว่าทำอะไรบกพร่องไป จึงเป็นการสมควรที่จะมีเชนเป็นการเคารพ

การเชนในประเทศรัสเซีย ต้องจัดน้ำมันใส่อ่างไว้ให้อาบ (ตรงกับของจีน ที่ในตอนเช้าต้องนำน้ำร้อนใส่อ่างมาวางไว้ข้างโลงสำหรับผู้ตายล้างหน้า) และเอาขนมปังวางไว้ที่หัวศพ เพื่อเป็นเสบียงเดินทางจะได้ไม่อดอยาก

ชาวฮิบต์ครั้งโบราณ ใช้ท่อต่อจากปากศพ ให้ทะลุโลงออกมาถึงเครื่องเชน เป็นการกินเห็นจริงเห็นจัง ดึกๆไปวางไว้เฉยๆ แล้วเคาะโลงเรียกให้มากิน จะเป็นความคิดคล้ายคลึงกับด้ายสายสิญจน์ที่ล่ามจากมือศพออกมาทางหัวโลงสำหรับต่อผ้าบังสุกุล เพื่อให้เล่นถึงผู้ตาย

พวกเขาทางฝั่งแม่น้ำโขง ฝั่งศพแล้ว ๒-๓ เดือนแรก ญาติต้องนำอาหารไปเซ่นที่หลุมทุกเช้า เขาเทเครื่องเซ่นมีอาหารและเหล้าลงไปในกระบอกลีไผ่ ซึ่งฝังลงไปหลุม นอกนี้ยังพ่นควันยาสูบลงไปในกระบอกลี ๒-๓ ปุ่ด เมื่อผีกินอาหารแล้วจะได้สบายด้วย รอบคอบเห็นจริงดีกว่าของอียิปต์

ชาวอินเดียแดงกลางพวก เจาะรูลงไปที่ปากหลุม เพื่อให้ผีออกจากหลุมมากินเครื่องเซ่นได้ สะดวกแก่ผีดีเหมือนกัน

ถ้าจะถามว่า ผีกับคนเป็นคนละพวก อาหารที่นำมาเซ่นก็เป็นอย่างคนกิน ผีจะกินอย่างไร ตอบว่าผีจะกินแต่สาระของอาหารเท่านั้น ไม่ได้กินทั้งกากเหมือนอย่างคนกิน แต่ก็เซ่นกันไม่ทุกวันก็เลิกเซ่น ผีจะได้กินอะไร แก้วว่าเมื่อคนตายแล้วจะวนเวียนอยู่ในโลกคนเป็นก่อน ชั่วคราวหนึ่งแล้วจะไปเสวยทุกซุซุในโลกอื่น เพราะฉะนั้นในวันตายใหม่ ๆ จึงต้องเซ่นเพื่อให้คุ้นกับสภาพใหม่ที่ตายไปเท่านั้น เช่นชาวออสเตรเลียกลางพวกจุดไฟไว้ใกล้หลุมฝังศพทุกวัน จนกว่าจะเห็นว่าผีไปอยู่ที่อื่นแล้ว จึงดมไม่จุดต่อไปเข้าเคำกับข้อที่ว่า ผีจะอยู่ในที่ใกล้ ๆ ชั่วคราวหนึ่งเท่านั้น ชาวออสเตรเลียกลางพวกจะเอาผ้าห่อศพ เพื่อไม่ให้หนาว

เมื่อเซ่นครบกำหนดแล้ว ตามคติของจีนจะเซ่นเป็นชั่วคราวชั่วคราวที่กำหนดไว้ เช่นในวันสารทเป็นต้น ถือว่าในเวลาเซ่นนั้น เขาจะปล่อยตัวออกมาได้ ฟังดูก็เข้าที่ เมื่อตายใหม่ ๆ มีเซ่นทุกวัน นานวันความคิดก็ค่อยคลายไป จะคิดถึงก็เป็นกลางครึ่งกลางคราวนาน ๆ ที่ ผีก็มาเป็นครั้งคราวด้วยเหมือนกัน

เรื่องผีนี้ ออกจะยุ่งเต็มที เมื่อตายแล้ว จะวนเวียนอยู่ในโลกนี้ชั่วคราว แล้วก็ไปอยู่โลกอื่น จะมากินเครื่องเซ่นได้แต่กลางคราว ทั้งเราก็กังวลไม่อยากให้ผีกลับมา ต้องทำประตูปาสะหนามและอะไรต่ออะไรกันมาก แต่ทำไมจึงมีผีเรือนซึ่งเป็นผีปู่ย่าตายายประจำอยู่ในบ้านเรือนอีก เรื่องก็เพราะเราตัดความรักความนับถือในผู้ตายไม่ได้ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ท่านก็เคยดูแลเอาใจใส่เรา เป็นผู้มีพระคุณมากมายนัก เมื่อท่านตายไปก็ยังนึกถึงอยู่ ถึงท่านจะตายไปเป็นผีแล้วก็ดี เราก็ตยังเชื่อว่า ท่านยังคงเอาใจใส่เราอยู่ ถ้าทำให้ท่านโกรธหรือขัดใจท่าน เพราะละเลยลืมท่านเสีย ท่านก็จะโกรธ อาจทำให้เราได้รับความเดือดร้อนได้ จึงต้องเซ่นไหว้บูชาคุณท่านเสมอ เลยประจำเป็นผีเรือนไม่ต้องไปผุดไปเกิดกัน ผรั่งถือว่าคนตายแล้ว ก็ไปขึ้นสวรรค์หรือลงนรก ตามบาปบุญที่ทำไว้ แต่ก็ยังถืออยู่ว่า บรรพบุรุษของเขายังอยู่ในบ้านเหมือนกันเช่นชาวเชโกถือว่าผีปู่ย่าตายายจะคอยระวังดูแลไร่นาและฝูงสัตว์เลี้ยงให้ตลอดจนช่วยจับปลาล่าสัตว์ได้ด้วย เรื่องอย่างนี้มีเป็นธรรมดา มีตัวอย่างจะนำมาเล่าได้ถมไปทั้งของฝรั่งซึ่งเป็นชาติที่เจริญแล้ว และของชาติที่ยังป่าเถื่อนอยู่อย่างชาวแอฟริกา เป็นต้น

นางร้องไห้

อีกอย่างหนึ่ง ผีนั้นชอบไห้ยกยอเอาออกเอาใจ ไม่ผิดอะไรกับคนเป็น จึงต้องเคารพกลัวเกรงเอาใจอย่าให้โกรธ เช่นในประเทศกรีก เวลาเซ่นศพต้องพรรณนาคุณความดีผู้ตายให้มาก ผีชอบยกยอได้ยินก็ชอบใจ ถ้าใครกล่าวร้ายให้ชั่วแก่ผู้ตาย ต้องมีโทษตามกฎหมายบ้านเมือง ชาวอียิปต์สมัย

โบราณ ก็มีธรรมเนียมคล้ายกับกรีก ชาวประเทศกรีนแลนด์ นิยามผู้ตายที่สนิทของผู้ตายต้องกล่าวคำสดุดีผู้ตายด้วยเสียงดังในวันฝังศพ ชาวอินเดียแดงพวกหนึ่งมีธรรมเนียมที่ญาติมิตรทุกคน จะเข้าไปกล่าวสดุดียกย่องผู้ตายที่หลุมฝังศพทีละคน ประเพณีอย่างนี้ฝรั่งก็ทำกัน

ธรรมเนียมจีน เวลายกอาหารไปเซ่นศพ พวกลูกหลานจะร้องให้สะอึกสะอื้นกันเป็นอย่างมาก ปากก็พร่ำพร่ำถึงคุณความดีผู้ตายอย่างเรื่อยเจื้อย เกินกว่าร้องให้อาลัยรักตามธรรมดา เพราะพอออกมาพ้นศพแล้ว ตามที่เคยเห็น ดูก็หายโศกเศร้าได้ทันที เป็นอย่างเดียวกับธรรมเนียมของชาวเกาะอาตามัน* ที่ว่าต้องร้องไห้มาก ๆ ประจบผีไว้ จะได้ไม่ทำความเดือดร้อนให้ ชาวออสเตรเลียว่า ถ้าร้องไห้ไม่พอ วิญญาณผู้ตายจะโกรธ ชาวประเทศกรีนแลนด์ด้านตะวันออกมีความคิดเช่นเดียวกัน ว่าที่ร้องไห้ให้หยวนได้ดังมาก ๆ เพื่อขับไล่ผีหรือความตายให้ไปเสีย ธรรมเนียมอาหรับ พอสิ้นใจ ตกเป็นหน้าที่ผู้หญิง ต้องร้องไห้พร่ำพร่ำว่า *โอ้! ท่านของฉัน โอ้! ที่พึ่งของฉัน โอ้! อูฐของฉัน โอ้!* เป็นเคราะห์กรรมของฉัน และอะไรอื่น ๆ ในอย่างนี้ ต้องร้องไห้อย่างนี้เป็นระยะตลอดคืน รุ่งขึ้นก็เอาศพไปฝัง ทั้งไว้นานกว่านี้ลำบาก เพราะเป็นประเทศร้อน ศพขึ้นเน่าเหม็นได้เร็ว ต่อจากวันฝัง ตกเป็นหน้าที่ผู้หญิงจะต้องร้องไห้พร่ำพร่ำทุกวันพฤหัสบดี จนกว่าจะครบสามสัปดาห์จึงเลิกร้องให้ ต่อไปก็ต้องมีร้องเป็นคราว ๆ ตามกำหนด เช่นในวันยกศพไปฝัง วันครบรอบขวบปีของวันตาย เป็นต้น ชาวภาพเฟอริในทวีปแอฟริกา เวลาลูกผู้ตายกลับมาบ้านพอเข้าประตู ก็ต้องร้องไห้หยวนทุกครั้ง ทำดังนี้ไปจนกว่าจะครบ ๖ เดือนจึงเลิกร้อง ในประเทศซูดาน ถ้าผู้ตายเป็นหัวหน้าครองแคว้น พวกผู้หญิงและข้าทาสบริวาร รวมตั้ง ๕๐-๖๐ คน จะต้องร้องไห้กระโดดแผลงและล้มตัวลงกลิ้งเกลือกฝุ่น แล้วลุกขึ้นเพียวมองดูทุกซอกห้อง ปากก็ต้องร้องพร่ำพร่ำว่า *โอ้! ท่านไปไหนหนอ* ลงไปที่ก็ป้ายโปงไปร้องอยู่ตามชายคาเรือน ตกกลางคืน พวกผู้ชายจะมาเข้ามสุมโรงร้องไห้หยวนเข้ากับเสียงดนตรีด้วย รุ่งขึ้นพากันไปค้นหาตามตู้และหีบของผู้ตาย ถ้าพบปะเสื้อผ้าหรือสิ่งของอะไรก็เอาสวมใส่ตัว กลายเป็นคล้ายพวกแต่งแฟนซีเดินแห่กันเป็นพวก ๆ บนศีรษะก็เอาซี่เก้ายาว หน้าก็ต้องให้เพื่อนผูกกล้วยกล้วยมา ทำอย่างนี้ตั้ง ๑๕ วันจึงเลิก พวกยิวถ้าร้องไห้ออกจะเบาไปต้องตีกลองกระตุ้นเตือนไว้ ชาวอินเดียแดงพวกหนึ่ง ถ้าใครไปช่วยร้องให้ก็ได้เงิน ใครร้องไห้หยวนได้นาน ก็ได้เงินมาก ชาวพื้นเมืองในทวีปอเมริกาใต้บางถิ่น ต้องจ้างผู้หญิงมาร้องให้ (เห็นจะเป็นเพราะเรื่องอย่างนี้ผู้หญิงเป็นเก่งกว่าผู้ชาย) ที่หลุมศพวันละ ๓ ครั้ง คือ เช้า เที่ยง เย็น เป็นเวลาหลายเดือน

ประเพณีมอญ ก็มีพวกรับจ้างร้องให้ เสียงร้องฟังไห้หยวนจนเราเอามาตั้งชื่อทำนองเพลงว่า *มอญร้องไห้* ที่ต้องร้องให้เป็นทำนองโอดครวญ เขายังว่า ต้นเหตุมาแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงปาฏิหาริย์ให้พระบาททะลุออกมานอกโลง เพื่อให้พระมหากัสสปบูชา ฝ่ายพุทธบริษัทที่ยังไม่บรรลุพระอรหัตผล ร้องไห้กันระงม จึงสืบเป็นประเพณีมา เมื่อบิดามารดาหรือครูบาอาจารย์ตายไป ลูกหลานและศิษย์ต้องไปร้องไห้แสดงกตัญญูทดแทน จึงเกิดมีผู้เชี่ยวชาญร้องไห้พร่ำพร่ำ รับจ้างร้องเป็นพิเศษ เพราะถ้าไม่ร้องไห้ไร้ก็ถือว่าไม่มีกตัญญู (เรื่องพระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์ตอนนี้นักว่ามีอยู่ในพระสูตร ครั้นท่านผู้ใหญ่วัดกันขึ้น จึงเปิดดู *มหาปรินิพพานสูตร*

ก็ปรากฏว่าพระมหากษัตริย์เปิดโลงเบื่องปลายและบูชาพระบาทเท่านั้น อ่านดูในหนังสือ พระบรมสมโพธิ จึงได้พบเรื่องยื่นพระบาทออกมานอกโลง)

ในประเทศอินเดียหลายถิ่น มีหญิงรับจ้างเป็นนางร้องให้ อย่างประเพณีของกรีกและโรมัน เมื่อมีใครไปว่าจ้างร้องให้ หญิงพวกนี้จะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าขาด ๆ วัน ๆ ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย และสยายผมให้ยุ่งเหยิง เมื่อมาถึงก็ล้อมวงศพเริ่มร้องไห้โหยหวนพร้อม ๆ กัน และตอกชกตัวไปด้วยเป็นระยะ ๆ ผลัดกันร้องสลับกัน และผลัดกันร้องกรีดและร้องโหยหวน แล้วรำพันคุณความดีของผู้ตายเป็นลำดับกันไปซ้ำ ๆ นาน ๆ ก็กล่าวดำเหน็ดเหนื่อยผู้ตาย ว่าไม่ควรมาด่วนตาย ในที่สุดบอกว่าไม่ควรจะทรมานให้ตายเลย ร้องรำพันอยู่อย่างนี้ จนกว่าจะยกศพไปจึงจะได้ค่าจ้าง

นึกว่าเรื่องร้องไห้อาชีฟ ฝรั่งเศสไม่มี แต่ที่ไหนได้ ได้ความว่ามีเหมือนกัน เช่นชาวโรมัน มีนางร้องไห้อาชีฟ แต่งกายสยายผมร้องไห้กรีด ๆ รอบศพเป็นระยะ ๓ ครั้ง ชาวเกาะมอลตา (เป็นฝรั่งเศสเหมือนกัน) มีนางร้องไห้อาชีฟ มาถึงก็ทำลายสิ่งของผู้ตายให้เสียหายบ้าง แล้วไผ่ตัวลงคุกเขาร้องไห้รำพันอย่างนางร้องให้ ดึงเอาผมของตนมากำหนึ่งไปแปไว้บนหลังโลง ส่วนชาวเกาะคอร์ซิกา (ฝรั่งเศสเหมือนกัน) มีนางร้องไห้ ซึ่งต้องใช้วิธีตอกชกตัว ทั้งผม ชวนหน้าให้เลือดออก

อันที่จริง การร้องไห้ก็เป็นของธรรมดาของคนเสียใจได้ทุกซ์ เป็นเครื่องผ่อนระบายความอัดอั้นตันใจตามธรรมชาติ แต่เมื่อต้องการร้องไห้เป็นพิธี จึงเห็นเป็นแปลกไป ในงานพระบรมศพก็เคยมีประเพณีนางร้องไห้เหมือนกัน ร้องพร้อมกันไปกับการประโคม แต่ไม่เคยเห็น เพราะได้ทราบว่าการครั้งสุดท้ายเมื่อรัชกาลที่ ๕ ถ้ารวมความในเรื่องร้องไห้หน้าศพ ก็มี (๑) เสียใจ (๒) กลัวถูกสงสัยว่าเป็นผู้ทำให้ตายอย่างที่ฝรั่งอธิบาย (๓) เพื่อขับไล่ผีอื่น (๔) เพื่อให้ผีเห็นว่าไม่ใช่มีใจไม่ได้ระกำและกลัวผีจะโกรธอย่างชาวบาซุโตว่า ผู้ไปเยี่ยมศพ ถ้าไม่ร้องไห้ เจ้าภาพโกรธนัก เพราะกลัวผีจะโกรธ ถ้าผีโกรธจะทำให้คนเป็นต้องเจ็บไข้ได้ทุกข์ (๕) เพื่อปลุกผีให้รู้ตัวว่าตนตายไปแล้ว

ทำบุญ ๗ วัน

เมื่อครบ ๗ วัน นับแต่วันตาย ธรรมเนียมในกรุงเทพฯ มีทำบุญหน้าศพ เรียกว่าทำบุญ ๗ วัน เรื่องทำบุญ ๗ วันไม่ต้องเล่า ทราบกันดีแล้ว อันที่จริง การทำบุญ ๗ วันนับแต่วันตายเป็นของเกิดใหม่ เป็นประเพณีของจีนและญวน มีในรัชกาลที่ ๕ นี้เอง ครั้นงานพระศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์เป็นต้นเค้า การทำบุญของเราเป็นเรื่องทำบุญ ๗ วันนับแต่วันปลงศพเพราะแต่ก่อนนี้เขาไม่เก็บศพไว้ในบ้านเกินกว่า ๓ วัน เหตุที่ทำบุญ ๗ วัน ถือกันว่า พอถึง ๗ วันผีจะกลับมาบ้านตรงนี้ฟังยาก เพราะถ้าศพอยู่ในเรือน ก็มีเคาะโลงเรียกให้มากินอาหารเช่นอยู่ทุกวัน ไฉนพอถึง ๗ วัน ผีจึงจะกลับมาอีกเล่า ดังได้พูดมาแล้วหลายหนว่า ศพแต่ก่อนเขาไม่เอาไว้ในบ้านนาน พอตายก็มักจะรีบเอาไปไว้วัด เพราะฉะนั้นพอครบ ๓ วัน ๗ วัน ผีจึงรู้สึกตัวว่าตายไปแล้วก็จะกลับมา นับว่าคนตายไปแล้วพอดับจิตก็ออกวิ่งหยาเย้า(จะวิ่งกันได้ทำไหนไม่ทราบ ลงที่วิ่งเอาน้ำไปก่อน ถ้าไม่วิ่งถอยหลังก็ไม่เห็นว่าจะวิ่งได้อย่างไร ตกลงเห็นจะเป็นเรื่องกลับกัน ตรงข้ามกับเรื่องของคนเป็น เทียบได้กับของอินเดียที่ว่าผีหญิงตายทั้งกลม เวลาเดินเอาสั้นไปก่อน Crooke:

Things Indian, p. 131) เติลิดไปโดยไม่รู้สึกตัว เป็นเวลาถึง ๓ วัน ก็ไปสะดุดหญ้าแพรกหกล้ม (หญ้าแพรกเราชอบสะดุด เช่นในบทจั่วที่ว่า สะดุดหญ้าแพรก แดกเสียทำเนา) พลันได้สติ รู้สึกตนว่าตาย ไปจึงเดินกลับมาบ้าน ตอนนั้นกลัวกันนักเพราะผีกลับเข้าบ้านมาคันดูข้าวของสมบัติพัสดานของตน เสียงดังกึก ๆ กิก ๆ ได้ยินเป็นชนลูกเกรียวกลั้วทีเดียว หรือลางที่ว่า ผู้ตายไปเพลินอยู่ในเมืองผี ลืมญาติพี่น้องในเมืองมนุษย์ ครั้นล่วง ๓ วัน ๗ วัน จึงรู้สึกว่าตัวตายมาเป็นผี คิดกลับมาเยี่ยมญาติพี่น้อง เขาจึงทำบุญใน ๓ วัน ๗ วัน นับแต่วันปลง แผลส่วนบุญไปให้ ถ้าทำในระยะ ๓ วัน ก็ไม่ต้องทำในระยะ ๗ วัน แต่โดยมากมักทำในระยะ ๗ วันมากกว่า เพราะทำในระยะ ๓ วันกระชั้นนัก จัดแจงอะไรไม่ค่อยทัน ถ้าเอาศพไว้ที่วัด ก็มักทำบุญ ๗ วันที่วัด ถ้าเผาก่อน ๗ วันก็ทำบุญ ๗ วันนับแต่วันเผา ส่วนทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วันไม่มี เดียวนี้เราเอามาปนเข้ากับเรื่องทำบุญ ๗ วัน นับแต่วันตาย ซึ่งเป็นคติของจีนและญวน เขาถือว่าวันที่ ๗ วิญญาณผู้ตายไปสู่ศาลชั้นใต้สวนในเมืองผี ต้องทำบุญอุทิศส่งไปช่วยเหลือผ่อนหนักให้เป็นเบา ปนกันยุ่งเสียแล้ว

เรื่องทำบุญหน้าศพ อ่านพบเรื่องประเพณีทำศพไม่ว่าพวกไหน ชาติไหน เป็นระยะ ๓ วัน โดยมาก พวกไทยไท้และไทยอื่น ๆ ในตังเกี๋ยมักฝังศพในระยะ ๓ วันนับแต่วันตาย จะมีทำ ๗ วัน นับแต่วันตายกันบ้าง ก็ได้คติไปจากญวน พวกก็กำหนดเวลา ๓ วันเป็นอย่างมากในเมื่อเอาไปฝังหรือเผา พวกโลโล่ ชาวเขาอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจีนก็ใช้ฝังในระยะ ๓ วัน ไม่มีพิธีอะไรอีก นอกจากจุดไฟไว้ที่หลุมศพ ถ้าเป็นศพผู้ชาย จุด ๙ วัน ศพผู้หญิง ๘ วัน และศพเด็ก ๖ วัน การทำศพของพวกมั่ว จะมีเลี้ยงดูและเดินรำกัน พอครบ ๓ วัน นับแต่วันตายก็เอาศพไปฝัง ประเพณีทมิฬ ตายวันไหนฝังวันนั้น พอครบ ๓ วัน ลูกหลานจัดน้ำนม ถั่วงาดิบ น้ำมะกรูด และน้ำมะพร้าวอ่อน ไปราดและโปรยบนหลุมศพ ถ้าถั่วงาที่โปรยไว้ต่อนั้นไปงอกงามดี เป็นเลียงทายว่าลูกหลานผู้ตายจะมีความเจริญ ทำไมจึงกำหนดระยะ ๓ วัน เห็นจะเป็นเพราะไม่มีพิธีทำศพมากมายเหมือนชาติที่เจริญอย่างอินเดียและจีน เราอาจได้แบบแผนและลัทธิพิธีของชาติอื่นมาเพิ่มเข้าในพิธีพวกที่ยังไม่เจริญ ถ้าขึ้นเอาศพไว้เกินกว่า ๓ วัน ศพก็จะขึ้นเน่าเหม็น จะไปหาโลงสำหรับใส่ให้มิดชิด เก็บไว้ในบ้านเรือนหลายวันนักไม่ได้ ที่ทางสำหรับเก็บก็ไม่มี ระยะเวลา ๓ วันเป็นเขตนานที่สุดที่พึงจะเก็บศพไว้ได้ นานกว่านี้เห็นจะไม่ไหวเพียง ๓ วันก็เต็มทนเสียแล้ว ข้าพเจ้าเคยมีคนใช้เป็นชาวอีสาน เมื่อเขาเห็นมีการเก็บศพไว้ในบ้าน เขาก็แสดงความแปลกใจ บอกว่าธรรมเนียมบ้านเขาไม่เคยมี เมื่อตายก็เอาไปเผา อย่างช้า ๓ วันเท่านั้น

พวกปะหล่องเผาศพแล้ว สวดคัมภีร์ทุกวัน ถือว่าผีมาฟังในวันที่ ๗ นับแต่วันฝัง ถวายข้าวสาร แก่พระสงฆ์ รุ่งขึ้นนำเอาอาหารไปตั้งหน้าพระพุทธรูป แล้วเรียกวิญญาณให้มากินเครื่องเซ่นและฟังธรรม

ทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน

ประเพณีทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ของเดิมไม่มี มาเกิดขึ้นเมื่อมีท่างเด็กในรัชกาลที่ ๕ นี้เอง สมเด็จพระกระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในคำนำเรื่อง *ตำราพิธีพระญวน* ว่า แต่การ

ทำงเด็กที่ทำเมื่อครั้งสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์นั้นเป็นต้นประเพณีที่เกิดขึ้นและมีสืบมาจนทุกวันนี้ ๒ อย่าง คือ อย่างที่ ๑ วิธีทำบุญหน้าศพตามประเพณีจีนและญวนนั้น ญาติวงศ์ผู้มรณภาพ ย่อมทำบุญหน้าศพทุก ๆ วัน นับแต่วันมรณะไปจนครบ ๗ วัน เมื่อครบ ๗ วันแล้ว แต่นั้นทำบุญ ๗ วันครั้ง ๑ ไปอีก ๗ ครั้งครบ ๕๐ วัน แล้วหยุดงานพิธีไปจนถึงร้อยวัน (สันนิษฐานว่าเมื่อจะฝังหรือเผาศพ) ทำพิธีเป็นการใหญ่ครั้งสุดท้าย พิธีก็ดังแต่ในงานศพก็ทำเช่นนั้น เป็นต้นแบบที่ทำบุญหน้าศพซึ่งเรียกว่า สัปตมาวาร ปัญญาสมวาร และศตมาห ที่ทำกันอยู่ด้วยไม่เกี่ยวข้องแก่ก่งเด็กจนทุกวันนี้

ที่ข้างจีนและญวนทำบุญหน้าศพทุก ๆ ๗ วันจนครบ ๗ ครั้ง ก็ทำบุญใหญ่เรียกกันว่าทำบุญ ๕๐ วัน เพราะเขาถือว่าเมืองฝิ่นนั้นมิใช่ดินแดนและตัดสินโทษของมนุษย์ผู้ตายไป รวมด้วยกัน ๑๐ ศาล วิญญาณจะต้องผ่านศาลไปโดยลำพังทุก ๆ ๗ วัน เพราะฉะนั้นจึงต้องทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายไปทุกระยะ เป็นการช่วยอุทิศบุญให้แก่ผู้ตาย จะได้ผ่านพ้นไปได้สะดวก เมื่อผ่านการชำระไปถึงศาลที่ ๗ ก็มีการทำบุญใหญ่ ๕๐ วันครั้งหนึ่ง ต่อไปก็ไม่ทำบุญ ๗ วัน ไปทำเอาเมื่อครบร้อยวัน ทั้งนี้เห็นจะเป็นเพราะพวกจีนชาวบ้านถือว่า เมื่อวิญญาณผู้ตายผ่านการไต่สวนของศาลในเมืองฝิ่นมาทุกระยะ ๗ วัน พอถึง ๔๒ วัน คือถึงศาลที่ ๖ ผู้ตายจะเหลียวแลมาดูทางบ้าน แล้วจะรู้สึกตนเป็นครั้งแรกว่าตนตายมาแล้ว เมื่อรู้สึกเช่นนี้ก็เสียใจมาก อาหารที่เขาจัดเช่นให้ทุกวันก็กินไม่ลง ด้วยเหตุนี้ญาติผู้ตายจึงไม่ใช้อาหารสุกสำหรับเช่นไหว้ในระยะนี้ พอล่วงถึง ๔๙ วัน ก็ถึงศาลที่ ๗ เป็นตอนสำคัญมาก ต้องทำบุญใหญ่ เพราะเจียมล่ออ่องหรือพระยายม เป็นตุลาการตัดสินเด็ดขาดให้วิญญาณต้องรับโทษทัณฑ์แล้วแต่พระยายม เพราะฉะนั้นในวันต่อไปจึงไม่ต้องทำบุญทุก ๗ วัน คงทำบุญใหญ่ในคราวนี้เท่านั้น ถ้าต้องการให้ผู้ตายได้รับส่วนอาหารต้องจัดหาแต่ข้าวสารและอาหารดิบ ๆ เช่นเท่านั้น เป็นเครื่องหมายบอกให้ผู้ตายทราบว่าได้ต้อนรับแล้ว ต่อไปจะต้องหุงหาอาหารเอาเอง จะไม่จัดมาเช่นไหว้ให้เหมือนแต่ก่อน ผู้ตายอาจซื้ออาหารเอาเองได้ เพราะได้กระดากเงินกระดากทองส่งไปให้แล้ว (ดูเรื่องพิสดารว่าด้วยศาลทั้ง ๑๐ ในเมืองฝิ่น ในหนังสือ ลัทธิของเพื่อน ภาค ๔ ตอน ๒)

ในการทำบุญหน้าศพ พวกญาติมิตรเมื่อรู้ข่าวก็ไปช่วยงานเพื่อไปแสดงความเศร้าโศกและช่วยเหลือกันและกัน นี่เป็นธรรมดาของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกัน เมื่อมีสารทุกข์สุกดิบก็ต้องช่วยกัน เพราะฉะนั้นท้องถิ่นใดที่มีความเจริญด้วยเรื่องเงินทองสำหรับให้แลกเปลี่ยนยังไม่วุ่นถึงขีด คุณธรรมสามัคคีที่ต้องช่วยเหลือกันในท้องถิ่นนั้นก็ย่อมจะมีมาก เพราะถ้าไม่ช่วยเหลือกันก็เอาตัวไม่รอด จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง จึงปรากฏว่าในการทำศพผู้อยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน จึงพร้อมเพรียงช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี เพราะเป็นเรื่องที่ต้องถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน และการมาช่วยกัน ก็ต้องมีเลี้ยงดู เมื่อมีการเลี้ยงดูก็ต้องมีสนุกสนานเฮฮากันบ้าง อย่างเงินเหือนดีของภาคอีสาน ในงานเช่นนี้ก็ต้องการเช่นไหว้ให้ผู้ตายไปหรือถวายอาหารพระสงฆ์เพื่ออุทิศไปให้ผู้ตาย เป็นการทำบุญให้คนตาย ร่วมกันไปกับการเลี้ยงคนเป็นด้วย

การเลี้ยงหน้าศพ เป็นพิธีที่ทำกันแทบทุกชาติ ต่างชาติมีพิธีทำตามลัทธิของตน ลางชาติถือว่าเวลาเลี้ยง วิญญาณของผู้ตายจะร่วมวงกินด้วย ในลัทธิฮินดูเรียกว่าพิธีศราถ์ เชิญพวกพรามณ์มากินเลี้ยงทักษิณา ถือว่าเมื่อพรามณ์กำลังกินอาหารอย่างใด วิญญาณผู้ตายก็จะได้กินสารของอาหารอย่างนั้นไปพร้อมกัน จะเป็นเพราะพวกพรามณ์เป็นผู้ตั้งกฎเกณฑ์ในเรื่องกินทักษิณา เป็นภาระแก่เจ้าภาพกินไปหรืออย่างไรไม่ทราบ ทราบแต่ว่าพิธีศพของฮินดูในลางแคว้นเป็นเรื่องคนตายขายคนเป็น ถ้าไม่ทำตามที่ว่ากำหนดไว้ ผู้ตายจะต้องตกนรก ได้รับความเดือดร้อนมาก จึงมีเรื่องนิยายเล่าว่า บิดาของชายคนหนึ่งตายไป ฆระรอยชายคนนั้นจะไปทำให้พวกพรามณ์โกรธ พรามณ์จึงบอกว่าบิดาของชายคนนั้นตายไปเกิดเป็นลา ครั้นถึงวันที่จะต้องทำพิธีศราถ์อุทิศให้แก่ผู้ตาย ชายคนนั้นก็ไปเชิญพวกพรามณ์มากินทักษิณา พวกพรามณ์มาถึงบ้านไม่เห็นเจ้าภาพจัดแจงเลี้ยงอะไร ออกประหลาดใจอยู่นิด ๆ สักครู่ชายคนนั้นเชิญพวกพรามณ์ให้ไปหลังบ้าน แล้วขึ้นไปที่กองหญ้าซึ่งจัดเตรียมไว้ กล่าวว่า โดยเหตุที่ได้ทราบจากพวกท่านว่าบิดาข้าพเจ้าตายไปเป็นลา การที่จะจัดอาหารตามธรรมดามาเป็นทักษิณาก็คงไม่เป็นประโยชน์แก่ลา เห็นว่าหญ้านี้แหละเหมาะแก่ลา เพราะฉะนั้นขอเชิญท่านจงกินหญ้าเป็นทักษิณา เพื่ออุทิศกลับนาผลไปให้บิดาข้าพเจ้า ตามควรแก่คติภพนั้นเถิด พวกพรามณ์จะกินหญ้าหรือเปล่าไม่ทราบแต่เชื่อว่าคงไม่กิน

ส่วนการทำบุญหน้าศพในท้องถิ่นที่มีความเจริญ ก็ตกอยู่ในเรื่องต้องจับจ่ายใช้เงินกัน การที่จะไปช่วยเหลือในงานจึงตกอยู่ในเรื่องเป็นแขกไปเยี่ยมศพในวันงาน เป็นการแสดงไมตรีจิตหรือไปคำนับศพ แต่ก็ยังเรียกว่าช่วยงานศพอยู่

พวงหรีด

การไปเยี่ยมศพของชาวกรุงสมัยปัจจุบัน มักมีพวงหรีดดอกไม้สดหรือดอกไม้ปลอมไปคำนับศพด้วย ต่อมาเป็นกระเช้าดอกไม้ก็มี ช่อดอกไม้ก็มี ประเพณีวางพวงหรีด เราได้แบบอย่างมาจากฝรั่ง ลางท่านรังเกียจพวงหรีด ว่าไม่ใช่ประเพณีของไทย เปลี่ยนเป็นพวงมาลัยก็มี แต่ก็ไม่พ้นความมุ่งหมายเดิมของการวางพวงหรีด เวลานี้หาซื้อพวงหรีดดอกไม้ปลอมได้ง่าย ราคาถูกลงกว่า ไม่ต้องเสียเวลาทำ เก็บเอาไว้ก็ได้นานกว่า เห็นมีพวงหรีดชนิดนี้หนาตาขึ้น พวงหรีดสดชกจะบางตาไป คิดว่าไม่ช้าคงเป็นพวงหรีดแห่งกันหมด

ต้นเหตุที่จะเกิดเป็นประเพณีวางพวงหรีดที่ศพ กล่าวว่า พวงมาลาเป็นของสูง สำหรับรัศเดียรเทวดา ภายหลังเลื่อนมาเป็นพวงหรีดและมงกุฏของฝรั่ง เห็นจะเป็นเพราะพวงหรีดไม่อ่อนปวกเปียกเหมือนพวงมาลา ใช้สวมได้สะดวกกว่า ชาวกรีกและโรมันมีธรรมเนียมอยู่ว่า ถ้าผู้ใดไปรบทัพจับศึกได้ชัยชนะมา ประชาชนก็สวมพวงหรีดให้เป็นเกียรติยศ ใช้ตลอดมาจนปัจจุบัน เมื่อจะให้รางวัลผู้ที่แข่งขันอะไรมีชัยชนะ ก็สวมพวงหรีดให้เป็นเกียรติยศด้วย (ของเราสวมพวงมาลัย) พระเยซูเองเมื่อถูกตรึงไม้กางเขนก็สวมมงกุฏหนาม มงกุฏกับพวงหรีด ตามรูปที่เขียนดูก็คล้ายคลึงกัน ส่วนผู้ที่ตายเขาก็สวมมงกุฏให้ ถือว่าให้เกียรติยศแก่ผู้ตายครั้งสุดท้าย เพราะฉะนั้นชาวฮินดูจึงสวมพวง-

มาลัยให้แก่ผู้ตาย ส่วนกรีกและโรมันนอกจากสวมมงกุฎ หรือพวงหรีดให้ศพ ยังนำไปไว้บนหลุมฝังศพอีกด้วยเห็นจะเป็นเพราะมีมากพวง สวมไม่ไหว จึงต้องเอาไปวางไว้บนหลุมศพเสียบ้าง

ชาวอียิปต์ครั้งโบราณ ก็มีธรรมเนียมวางพวงมาลัยด้วยดอกไม้บนเตียงศพ พิธีของพราหมณ์ก็มีดอกไม้และพวงหรีดประดับศพและเอาบูชาพราหมณ์ด้วย แต่ประเพณีฝรั่งวางพวงหรีดที่ศพในปัจจุบันไม่ได้ถือเป็นการบูชาให้เกียรติยศแก่ศพ ถือแต่ว่าเป็นเครื่องหมายแสดงความเศร้าโศกเท่านั้น เขาเล่าต้นเหตุไว้ว่า พวกฝรั่งคริสเตียนในสมัยแรกเอาribbinและกระดาศมาติดเป็นดอกไม้ใบไม้ทำเป็นพวงหรีดแล้วนำไปถวายวัดเป็นที่ระลึกอุทิศให้แก่ผู้ตาย ประเพณีนี้ชาวชนบทฝรั่งยังคงทำกันอยู่หลายแห่ง พวงหรีดที่อุทิศเอาแขวนไว้ในโบสถ์ จนเก่าคร่ำคร่าแล้วก็เอาออก เอาใหม่แขวนแทนที่ พวงหรีดเหล่านี้ ต่อมากลายเป็นพวงหรีดสด ที่ญาติมิตรของผู้ตายนำไปวางไว้บนปากหลุมศพ

ไว้ทุกข์

นับแต่วันตายเป็นต้นไป ญาติพี่น้องจะไว้ทุกข์ให้แก่ผู้ตาย ส่วนพวกที่มาช่วยศพ ก็ไว้ทุกข์เหมือนกัน แต่การไว้ทุกข์ของเราออกจะเป็นเรื่องยุ่งยากด้วยเรื่องเกียรติยศ ถือชั้นกันเล็กน้อย เราแต่ก่อนมีทั้งนุ่งดำ นุ่งขาว นุ่งน้ำเงิน และนุ่งผ้าสีนกกพิราบ ลางที่แถมโกนหัวด้วย การไว้ทุกข์ตามปกติก็สีดำ แต่ที่เกี่ยวข้องกับจีน นุ่งขาวตลอดไปก็มี สีขาวใช้นุ่งในวันปลงศพ แต่ก็ไม่แน่ ลางทีในวันทำบุญหน้าศพ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน นุ่งขาวก็มี นี่พูดสำหรับคนในบ้าน ถ้าเป็นแขกมาเยี่ยมเคารพศพ มีทั้งนุ่งดำและน้ำเงิน ถ้าเป็นวันทำบุญใหญ่หรือในวันปลงศพ มีทั้งนุ่งขาว น้ำเงิน และสีนกกพิราบ ดูเหมือนนุ่งขาวสำหรับญาติที่มีศักดิ์เป็นผู้น้อยกว่าผู้ตาย ถ้าเป็นญาติหรือแขกผู้ใหญ่ ก็มักนุ่งดำ ส่วนคนอื่น ๆ ก็นุ่งน้ำเงินแต่ที่นุ่งสีนกกพิราบก็มี ดูเป็นความลำบากอยู่สักหน่อย การไว้ทุกข์นุ่งผ้าสีน้ำเงินเห็นจะเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๖ เมื่อครั้งมีเครื่องแบบข้าราชการพลเรือนนุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงิน การไปชวยงานศพเมื่อผู้ไปไม่ได้เกี่ยวเป็นญาติกับผู้ตายแต่ประสงค์จะให้เกียรติยศแก่งาน ก็มีการแต่งเครื่องแบบราชการพลเรือน นุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงินไป หรือผู้ที่ไม่มีเครื่องแบบอย่างนี้ เมื่อไปงานศพถ้าจะแต่งดำหรือแต่งขาวไปก็ตะขิดตะขวงใจ เพราะนิยมกันว่า ถ้าเป็นผู้ใหญ่กว่าผู้ตายหรือมีอายุและยศถาบรรดาศักดิ์สูงกว่า ก็ใช้แต่งดำล้วน ถ้าเป็นชั้นญาติผู้น้อย หรือเป็นบริวารในผู้ตาย ก็ใช้แต่งขาวล้วน ส่วนผู้ที่ไปในงานศพที่ไม่เข้าในลักษณะข้างต้นนี้ ถ้าแต่งดำไป ถึงไม่ดำล้วนเป็นแต่นุ่งดำติดปลอกดำพันแขนเสื้อ ลางที่ก็ถูกเจ้าภาพในงานหรือคนอื่น ๆ ค้อนเอา ครั้นจะแต่งขาว ตนก็ไม่ได้เกี่ยวเป็นอะไรกับผู้ตาย ถูกค้อนอีกเหมือนกัน ถ้าศพนั้นเป็นศพใหญ่โต เห็นจะเป็นด้วยเหตุอย่างนี้ จึงได้เกิดมีนุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงินแทนผ้าสีดำ สีขาวขึ้นแล้วก็ลามไปนุ่งผ้าสีนกกพิราบเพื่อหลีกเลี่ยงสีน้ำเงินอีกชั้นหนึ่ง เรื่องติดปลอกดำพันแขนเสื้อ เราได้แบบอย่างมาจากฝรั่ง เท่าที่สังเกตมา ถ้าเป็นไว้ทุกข์ใหญ่ของฝรั่งก็ผูกผ้าพันคอดำ (ไม่ใช่โบคอ) ติดปลอกแขนดำ ถ้าเป็นไว้ทุกข์รอง ก็ผูกผ้าพันคอหรือผูกโบดำเท่านั้น แต่ครั้งแล้วก็เห็นฝรั่งในกรุงเทพฯ ลางคนสวมแต่ปลอกแขนดำอย่างเดียว ส่วนผ้าพันคอและเสื้อที่ไม่ใช่สีดำ สีขาวก็มี เห็นจะเป็นเรื่องขอไปที การติดปลอกแขนดำก็ติดที่แขนเสื้อข้างซ้าย แต่พวกจีนได้

แบบอย่างเอาไปใช้ เห็นติดทางแขนขวาก็มี ทางแขนซ้ายก็มี ว่าชาวไวท์ทุกชีให้พ่อ ช้ายไวท์ทุกชีให้แม่ ที่ติดกับแขนเสื้อยึดขึ้นในก็มี หรือถ้าเสื้อเป็นสีดำก็ติดปลอกขาว ประเพณีไวท์ทุกชีนี้ ทางภาคอิสาน ถ้าผู้ตายเป็นคนมีอายุและเป็นพี่เครพนักบิณฑของชาวบ้านในถิ่นนั้น เขาจึงไวท์ทุกชีให้ คือโกนหัว นุ่งขาววักขาстил ๕ стил ๘ เพื่อแสดงความกตัญญูตเวที หรือพูดในสำนวนภาคนั้นว่า ตอบแทน โทมนาคคุณท่านผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว กำหนดวันไวท์ทุกชีนับตั้งแต่วันเผาศพเป็นต้นไป จนถึงวันเก็บกระดูก การเก็บกระดูกต้องเผาแล้วล่วง ๓ วันจึงไปทำพิธีเก็บ ไม่ใช่เผาเย็นเก็บเข้า เพราะฉะนั้นการไวท์ทุกชี จึงมีกำหนดไว้อย่าง ๓ วัน ๗ วัน แต่ถ้าจะไวท์ทุกชีต่อไปอีกก็ยิ่งดี แล้วแต่ผู้ไวท์ทุกชี ไม่มีกำหนดกวดชา อย่างไม่รู้ ถ้าผู้ตายเป็นชั้นลูกหลานมีอายุน้อย ไม่มีการไวท์ทุกชีให้ ส่วนผู้มาช่วยงานศพจะนุ่งหม้ออย่างไร มากก็ได้ คือมีอย่างไรก็นุ่งหม้อมาอย่างนั้น จะเป็นสีอะไร ๆ ก็ได้ ประเพณีชาวอำเภอกลับแล ต้องปล่อย มวยผมให้ประป่า ต่อเมื่อเผาศพเสร็จแล้วจึงจะขมวดมุ่นมวยผมเป็นปกติได้ ชาวชนบทและชาวไทย ถิ่นอื่นมีพวกไทยใหญ่เป็นต้น โดยมากก็ไม่มีการไวท์ทุกชีกันเลย แม้แต่เวลาเผาศพใครจะแต่งตัวอย่างไร ไปเผาก็ได้ นี่ก็จะเป็นเพราะการหาเครื่องแต่งตัวไวท์ทุกชีเพื่อหลายอย่างเหมือนชาวกรุงออกจะเป็นการ หนักบ่าอยู่บ้างส่วนการไวท์ทุกชีสำหรับญาติพี่น้องว่าเฉพาะในกรุงจะมีกำหนดไวท์ทุกชีกันนานก็มากน้อย ก็เอาแน่ไม่ค่อยได้ ลางท่านว่า ศพยังไม่ได้เผา ถ้าเป็นศพบิดามารดา ลูกหลานต้องไวท์ทุกชี ๓ ปี ถ้า เผาก่อนกำหนดนี้ก็ปลดทุกชีได้ แต่อย่างน้อยก็ต้องเป็นเวลาปีหนึ่ง นับแต่วันตาย รู้เพียงเท่านั้น สืบ ถามต่อไปก็ไม่ได้รู้ได้ความชัดเจน ต่างคนต่างความคิด มีกำหนดเป็นต่าง ๆ กัน ที่ถือ ๓ ปีปลดทุกชี ตรงกับของจีนและญวน ลางที่เราจะได้คิดนี้มาจากจีน ที่ว่า ๓ ปีในคติข้างจีนนั้นเป็นแต่ ๓ ปีเพียง ชื่อเท่านั้น ที่แท้เป็น ๒๗ เดือน คือเมื่อพ้น ๒๔ เดือนนับแต่วันตาย ลูกหลานปลดทุกชีใหญ่เปลี่ยน เป็นไวท์ทุกชีน้อย อีก ๓ เดือนก็ออกทุกชีได้ สังเกตดูเรื่องไวท์ทุกชี กำหนดระยะไวท์ทุกชี ดูเหมือนจะมุ่ง เรื่องลูกหลานไวท์ทุกชีให้แก่ผู้ใหญ่มากกว่าญาติชั้นอื่น ซึ่งจะไวท์ทุกชีกันเป็นระยะเวลาเท่าไร ก็เป็นเรื่อง ตามใจท่าน แล้วแต่จะตั้งกำหนดกฎเกณฑ์กัน จึงได้เกิดมีถามไถ่ในเรื่องนี้กันบ่อย ๆ หากตำราสำหรับ ไวท์ทุกชีของชาวบ้านไม่ได้ ผู้ตอบก็คงตอบตามใจท่าน

อันที่จริงการไวท์ทุกชี ถ้านึกอธิบายกันง่าย ๆ น่าจะเกิดเพราะความเศร้าใจ ผู้เป็นมีความประสงค์ จะแสดงความเต็มตันสะเทือนใจ ที่คนรักคนใคร่คนที่เราเคยเคารพบูชาต้องตายจากไป วิธีที่แสดง ให้เห็นง่าย ๆ ว่าเรากำลังมีทุกข์ ก็คือร้องไห้รำพันกลิ้งเกลือกเสือกตัว ไม่เอาเป็นธุระแม้แต่เครื่อง แต่งตัว ผมก็ไม่หวี หน้าก็ไม่ผัด ในงานสนุกรื่นเริงก็ไม่ไป และอะไร ๆ เหล่านี้เป็นต้น เพราะผู้ที่มีความเศร้าโศกคับแค้นใจอาจทำกิริยาอาการผิดสามัญได้แปลก ๆ กิริยาอาการเหล่านี้เดิมก็จะเกิดด้วยความจริงใจ ภายหลังคนอื่นเห็นอาการเหล่านั้นเป็นที่ขบซึ่งรำตรึงใจก็เอาอย่าง เลยกลายมาเป็นลัทธิ ประเพณีวางตายตัว เกิดมีนักร้องให้ที่ต้องฝึกหัดกันขึ้นไว้ แม้แต่สัตว์ก็พลอยเดือดร้อนไปด้วย เช่น ชาวตุรกีจะเอาผงมัสตาร์ด หรือ เมล็ดพรรณผักกาดใส่เข้าไปในจมูกม้า ให้มันน้ำตาไหล ใคร ๆ ที่เห็น จะได้เข้าใจอย่างเ่ง ๆ ว่า แม้แต่ม้าก็ยังร้องไห้ด้วย

การไวท์ทุกชีออกจะเป็นเรื่องชอบกล นักปราชญ์ทางมานุษยวิทยาได้รวบรวมเรื่องประเพณี

ไว้ทุกข์ของชาติต่าง ๆ ทั้งที่เจริญและยังไม่เจริญมาเปรียบเทียบกันดู และพิจารณาลงความเห็นว่าการไว้ทุกข์ของเดิมน่าจะเกิดจากเรื่องกลัวผี จึงแต่งตัวปลอมให้ผิดปกติเสียเพื่อไม่ให้ผีรู้ มีหลักฐานให้เห็นได้ เช่นลงชาติโกนผม ทำอันตรายแก่หน้าตาให้เสียหายเป็นตำหนิ ใส่เสื้อผ้าซึ่งตามปกติไม่ใช้กัน เช่นนุ่งกระสอบ เอากระสอบหรือผ้าคลุมหัว และอะไรต่ออะไรเหล่านี้ ล้วนเป็นเรื่องปลอมแปลงตัวไม่ให้ผีจำได้ เพราะจะมาต่อแยทำให้เดือดร้อน อยากจะเติมด้วยอีกหน่อยว่า ถึงแม้ผีจะจำได้เมื่อเห็นแต่งตัวอย่างนั้น คงให้อภัย เพราะเป็นการแสดงความเศร้าโศกจริง

การไว้ทุกข์ของชาติต่าง ๆ มีวิธีแปลก ๆ กัน เช่นในประเทศอินเดียเมื่อเลิกพิธีสตีภรรยาใจนเข้ากองเพลิงตายตามสามีแล้ว หญิงหม้ายจะต้องโกนหัว ปลดเครื่องประดับกาย ไม่ไปมาหาสู่ใครรับใช้ทำงานหนักให้แก่แม่ผัวจนตลอดชีวิต

ชาวทมิฬไม่มีนุ่งหมไว้ทุกข์ มีแต่ถือศีลกินถั่วงาไปให้ครบ ๑๕ วัน นับแต่วันมีผู้ตายไป เว้นแต่เป็นผู้ใหญ่ ลูกต้องโกนหัวไว้ทุกข์ ใกล้กับประเพณีภาคอีสานที่เล่าข้างต้น

ชาวอียิปต์จะโกนหัว และงดการสมาคมชั่วระยะเวลาหนึ่ง พวกยิวถือว่าตนไม่บริสุทธิ์ ต้องเก็บตัวอยู่ในบ้านชั่วคราวหนึ่ง

ชาวอินเดียแดงกลางพวกจะตัดผมหญิงหม้ายให้สั้นเกรียน ถ้าผมยังไม่งอกยาวอย่างเดิมมีผัวใหม่ ยังไม่ได้ ลางพวกก็กำหนดไว้ ๓ ปี ลางพวกเอาน้ำมันดินทาตัวในเวลามีใครตาย โดยเชื่อว่าผีจะแทรกเข้าไปในน้ำมันดินไม่ได้ ชาวทวีปแอฟริกาตอนกลาง ใช้ทาตัวสีแดงให้แปลกออกไป

พวกเบดูอินในประเทศมอริอ็อกโก เวลาฝังศพ พวกหญิงจะขีดหน้าให้เป็นริ้วรอยและเอาขี้ขาวทาถือว่าขี้ขาวทำความบริสุทธิ์ให้

ชาวเกาะออสเตรเลียหาตัวด้วยสีขาว เรื่องหาตัวให้เป็นสีต่าง ๆ นี่คงเป็นเรื่องปลอมแปลงตัวไม่ให้ผีจำได้ มากกว่าเป็นเครื่องหมายแสดงความเศร้าโศก

พวกจามที่ยังถือลัทธิพราหมณ์ ไว้ทุกข์ขาวเวลานำศพไปฝัง (พวกจามเป็นชนชาติแขกคล้ายมลายู บ้านเมืองเดิมพวกจามอยู่ที่ในประเทศญวนเดี๋ยวนี้ แต่ถูกญวนแย่งชิงเอาไปได้ พวกจามจึงตกเป็นพลเมืองญวน สูญสิ้นชาติไป ส่วนที่ถูกเขมรกวาดครัวเอามาอยู่ในเมืองเขมรโดยมากเป็นแขกจามถือลัทธิอิสลาม และที่มีอยู่ในประเทศไทยก็เป็นแขกจามที่เราได้ครัวมาจากเขมรอีกต่อหนึ่ง ดูเรื่อง แหลมอินโดจีนสมัยโบราณ ตอน ๔-๕)

การไว้ทุกข์ พวกไทยในแคว้นญานประเทศจีนใช้โกนผม เขมรก็มีประเพณีเช่นเดียวกัน

เรื่องสีไว้ทุกข์ใช้กันมากก็สีดำ เพราะสีดำเท่ากับสีดำ ย่อมไม่ขึ้นเป็นสีมืด ถือกันว่ามีสีมืดทำให้ผีไม่เห็น เพราะฉะนั้นเรื่องไว้ทุกข์สีดำอย่างฝรั่ง ๆ ลางท่านจึงว่าเป็นเรื่องปลอมตัวไม่ให้ผีเห็นนั่นเอง ส่วนสีขาวเป็นของที่ใช้อยู่ในประเทศจีน ญี่ปุ่น เกาหลี ญวน เขมร และเรา ของเราลางท่านว่า น่าจะได้แบบอย่างมาจากจีน อ้างเอาเรื่องนางสร้อยดอกหมาก ธิดาเจ้ากรุงจีนมาเสียพระชนม์ในเมืองไทย เหตุด้วยน้อยพระทัยพระเจ้าสายน้ำผึ้งราชสามี พวกบริวารจีนของนางไว้ทุกข์ขาว เห็นชอบใจจึงเอาอย่าง ประเพณีนุ่งขาวจึงติดมาจนทุกวันนี้ เรื่องฟังไม่สนิท พวกโรมันไว้ทุกข์ขาว

ให้แก่ศพผู้หญิง ฝรั่งเศสในยุโรปมีประเพณีไว้ทุกข์ก็มีอยู่หลายดินในประเทศอังกฤษก็เคยมีประเพณีไว้ทุกข์ สีขาว อ้างตัวอย่างพระนางแมรีราชินีแห่งชาวสกอต ทรงทุกข์สีขาวให้แก่ลอร์ดดานเล ซึ่งเป็นสามีพระนาง นอกจากนี้ ชาวอังกฤษสมัยโบราณ ก็เคยใช้ผ้าพันคอแถบหมวกและถุงมือขาว เป็นเครื่องหมายไว้ทุกข์

นอกจากสีดำและขาว ยังมีสีอื่นอีกหลายสีที่ใช้เป็นสีไว้ทุกข์ เช่น พวกจีน โดยมากขาวและไว้ทุกข์สีมอครามหรือน้ำเงินหม่น เห็นจะเป็นเพราะสีครามเป็นสีมัวหมอง ลงที่ว่าไว้ทุกข์ของจีนเป็นสีขาว ส่วนสีครามเป็นไว้ทุกข์ขึ้นรอง การไว้ทุกข์ด้วยสีครามแก่หรือน้ำเงินแก่ ของชาติอื่นก็มีเหมือนกัน เช่นชาวแอฟริกลางพวก ชาวเยอรมันลงดิน ใช้สีครามแก่สำหรับให้พวกผู้หญิงไว้ทุกข์ ชาวอียิปต์สมัยโบราณตลอดมาจนปัจจุบันใช้แถบผ้าสีครามพันศีรษะในเวลาปลงศพ แต่ที่ใช้สีเหลืองก็มี เพราะสีเหลืองมีลักษณะที่ชัดเจนได้ง่ายหรือเป็นสีตายง่ายนั่นเอง

ชาวตุรกีใช้สีฟ้าหรือสีม่วงแดงเป็นสีไว้ทุกข์ ในประเทศฝรั่งเศสและประเทศเบลเยียมใช้สีฟ้าเป็นสีไว้ทุกข์สำหรับศพเด็ก และถือว่าพระแม่เจ้ามาเรียพระมารดาพระเยซูก็ทรงสีนี้ไว้ทุกข์ถวายพระเยซู พระเยซูในขณะถูกตรึงบนไม้กางเขน พวกทหารเอาเสื้อสีม่วงแก่คลุมพระกายให้ เพราะฉะนั้น ในนิยายโรมันคาทอลิก จึงถือสีนี้เป็นสีเครื่องหมายแห่งการบำเพ็ญพรตและการไว้ทุกข์ก็มี

การไว้ทุกข์ เป็นเรื่องแต่งตัวให้ตรงข้ามกับปกติ เป็นต้นถ้าปกติไว้ผมยาวก็ต้องตัดตัดองโกนหรือสยายผมให้รุ่งรัง ถ้าตามปกติไว้ผมสั้นอยู่แล้ว ก็ต้องปล่อยไว้ไม่ตัด เครื่องเสื่อผ้าก็เช่นเดียวกัน ถ้ามีเครื่องนุ่งห่มน้อย ก็เลยเปลือยกายหาเนื้อหาตัวด้วยสีต่าง ๆ หรือเกือบเปลือยทีเดียว ถ้ามีเครื่องนุ่งห่มอย่างชาติที่เจริญแล้ว ก็ต้องนุ่งห่มผ้าหยาบ ๆ หรือผ้าเก่า ๆ ผ้าที่มีสีฉูดฉาด ก็เปลี่ยนเป็นสีซึ่งตามประเพณีนิยมถือว่าเป็นสีทุกข์ เครื่องประดับกายก็เอาออกเลิกประดับแต่ง พวกโณนุชาวปัวในประเทศญี่ปุ่น ไว้ทุกข์สวมเสื้อกลับเอาข้างในมาข้างนอก ชาวบังกะหล่าลางที่ผู้ชายใส่เสื้อผู้หญิงชาติที่มีเครื่องคลุมศีรษะก็เอาออก แต่ชาติที่ไม่มีเครื่องคลุมศีรษะก็หาเครื่องคลุมศีรษะ เช่นการไว้ทุกข์ของจีนในวันฝังศพ ถ้าเป็นผู้หญิงฝรั่งเมื่อสามีตายต้องหาผ้าคลุมหน้า ฝรั่งว่าเรื่องไว้ทุกข์ที่ถือกันจัดก็คือคนสองจำพวก ซึ่งอยู่ที่สุดกันคนละข้าง จำพวกหนึ่งคือพวกมนุษยชนชาวป่าดอยที่ยังไม่มีความเจริญ พวกนี้ไว้ทุกข์เป็นไปในทางปลอมแปลงตัวไม่ให้จำได้ มิฉะนั้นอาจมาตอแยบกวบน เพียงแต่ปลอมตัว ชาวป่าลางชาติยังเห็นไม่พอ ต้องมีไม้ตะบองไว้ให้หญิงแม่หม้ายด้วย หรือมิฉะนั้นต้องจุดไฟหรือทำพิธีป้องกัน ให้ผีอยู่แต่ห่าง อย่าเข้ามาใกล้ได้ จำพวกที่สองได้แก่มนุษยที่เจริญศิวิไลซ์แล้ว เหตุผลของการไว้ทุกข์ก็กลายมาเป็นการแสดงเศร้าโศกเสียใจ ใคร ๆ ได้เห็นจะได้สงสาร เป็นเรื่องแสดงความเคารพ กตัญญูแก่ผู้ที่ตอผู้ตาย ทั้งจะทำให้ผีของผู้ตายเห็นใจไม่โกรธซึ่งในตน แต่การไว้ทุกข์นี้โดยมากเป็นคนชั้นกลางขึ้นไป เพราะมีทรัพย์พอจะจับจ่ายหาเครื่องไว้ทุกข์เป็นการแสดงความเศร้าโศกได้ ส่วนพวกคนจน ไม่สู้จะไว้ทุกข์กัน อย่างเดียวกับชาวชนบทของเราเพราะไม่รู้จะเอาเงินมาจับจ่ายได้ที่ไหน ถ้าอยู่ในประเทศที่เจริญสมบูรณ์ เงินที่ใช้ในการรักษาพยาบาลด้วยความจำเป็นก็ยังไม่เพียงพอเสียแล้วล่ำมะหาอะไรกับที่จะเอามาจับจ่ายใช้สอยฟุ่มเฟือยแก่การแสดงเศร้าโศกได้

ได้ฟังท่านผู้ใหญ่บอกว่า เรื่องไว้ทุกข์ของเราเป็นเรื่องสับลัษยาใจเป็นที่สุด เอาแน่อะไรไม่ได้เลย ถ้าสังเกตแบ่ง ก็แบ่งได้เป็นสองทางคือไว้เฉพาะแต่ไปเข้างานศพทางหนึ่ง กับไว้ประจำวันอีกทางหนึ่ง การไว้ไปเข้างานศพคือนุ่งขาวนุ่งดำ เข้าใจว่าเราจำเขามา นุ่งขาวพูดกันว่าเอาอย่างจีน แต่ถามพวกจีน เขาก็ว่าไม่ได้นุ่งขาว ตกลงจะมาแต่ไหนก็ไม่ทราบ แต่นุ่งดำนั้นจำฝังมาแน่ และเป็นแน่ว่าเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ด้วย ที่นุ่งสีกุหร่า สีนกพิราบ และสีน้ำเงินอะไรเหล่านี้ เชื่อว่าเป็นของเราคิดขึ้นเอง เพื่อจะเดินให้เป็นสายกลาง เพียงแต่แต่งดำก็ลำบากอยู่แล้ว ไฉนจะไปรับเอาอย่างอื่นมาพอกให้ลำบากยิ่งขึ้นอีกเล่า เดิมที่เราเห็นจะไม่ได้ไว้ทุกข์กัน เพราะเคยเห็นพระเมรุใหญ่ๆ แต่ก่อนมา นุ่งสมปักลายสีต่างๆ คาดเสื้อครุยกันทั้งนั้น (ที่คาดเสื้อครุยที่จะสงฆ์พวกที่เขาไม่มีหน้าที่แท้เสด็จ ต้องคาดเสื้อครุยจริง ๆ เวลาเข้าริ้วต้องสวมเสื้อครุย เวลาอยู่นอกริ้วถอดเสื้อครุยออกคาด) ส่วนทางไว้ทุกข์ประจำวันนั้น แต่ก่อนมีโกนหัว หากสั่งห้ามเสียแต่ในรัชกาลที่ ๕ แต่มีการแต่งดำพันแขนดำเข้ามาแทนที่ เดียวนี้แต่งตามประกาศนายกรัชมุนตรี เรื่องระเบียบการแต่งกายไว้ทุกข์ในงานศพ ลงวันที่ ๒๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๘ ตอนที่ ๖๑)

ตอน ๓ - เผาศพ

ปลงศพ

ก่อนเล่าถึงตอนยกศพไปเผา ขอแทรกเรื่องปลงศพเสียก่อน ปลงศพในหนังสือเรื่องนี้ หมายความว่า การปลงศพให้เสร็จธุระไป เพราะฉะนั้น การปลงศพจึงไม่ใช่แต่เผาอย่างเดียว จะฝังหรือจะทำด้วยวิธีใดก็ขอเรียกว่าปลงศพทั้งหมด

การปลงศพเป็นหน้าที่ที่ต้องทำ ไม่ทำไม่ได้ แต่วิธีจัดทำนั้นมีต่าง ๆ กัน สุดแล้วแต่ลัทธิ ประเพณีบังคับไว้ ในชั้นเดิมทีเดียวครั้งมนุษย์ยังตกอยู่ในลักษณะเป็นป่าเถื่อนถ้ามีใครในพวกตายไป วิธีง่ายที่สุดคือทิ้งไว้แล้วพากันหนีไป มีตัวอย่าง เช่นพวกซาไกในแหลมมลายูและชาวกาเฟอริในทวีปแอฟริกา เป็นต้น พวกตาดในตอนกลางทวีปเอเชียแม้มีความเจริญแล้ว แต่โดยเหตุที่มีลักษณะเป็นชาติเร่ร่อน ไม่ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่กับที่ เมื่อมีคนในพวกตายไป ก็ตัดเนื้อเถื่อนหนังศพออกเป็นชิ้น ๆ แล้วทิ้งไว้ให้สัตว์ป่ากิน เก็บแต่กระดูกไว้สักการบูชาเท่านั้น ชาติตาดกลางพวกในประเทศไซบีเรียเลี้ยงสุนัขไว้ให้มีหน้าที่กินเนื้อศพ ชาติที่เจริญแล้วยังใช้วิธีทิ้งศพไว้ไม่ใช่เผาหรือฝังก็มี เช่น พวกปาร์ซีใช้วิธีทิ้งศพไว้ให้แร้งกิน แต่ไม่ได้ทิ้งไว้เฉย ๆ เหมือนอย่างคนป่าเถื่อน ชาวปาร์ซีจะก่อสร้างที่สำหรับทิ้งเป็นหอคอยสูง แล้วเอาศพไปวางตากแดดไว้หลายวัน จนเนื้อแห้ง เพื่อป้องกันไม่ให้แร้งลงมากินก่อนกำหนด ใช้หินแก้วชนิดหนึ่งวางไว้บนเสาสูง เมื่อหินแก้วถูกแสงแดดส่องก็เกิดเป็นรัศมีฉายพุ่งออกมา แร้งก็ไม่กล้าลง พอเห็นว่าศพแห้ง จึงปลอยให้แร้งซึ่งคอยจ้องอยู่แล้วลงมากินเนื้อได้ เป็นเครื่องสังเกตในกฎหมายซึ่งคอยเผ่าอยู่ ว่าแร้งได้นำเอาวิญญาณของผู้ตายไปสู่สถานบรมสุขซึ่งอยู่บนยอดเขาศักดิ์สิทธิ์แล้ว ที่ชาวปาร์ซีปลงศพด้วยวิธีนี้ ชาติอื่นอาจเห็นว่าเป็นวิธีร้ายกาจขาดความเคารพในศพก็ได้ แต่ที่เขาทำเช่นนั้นก็มีเหตุผลตามความเชื่อถือของเขา คือเขาอธิบายว่า ธาตุของโลกเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถ้าเอาศพฝังทำให้ธาตุดินไม่บริสุทธิ์ ถ้าเผาทำให้ธาตุไฟไม่บริสุทธิ์ จึงต้องใช้ปลงศพด้วยวิธีวางศพทิ้งไว้บนที่สูง ชาวปาร์ซีบูชาไฟ นับถือดวงอาทิตย์และอากาศบริสุทธิ์ ถือว่าแสงสว่างและอากาศโปร่งเป็นสิทธิที่ทุกคนควรได้รับตั้งแต่เกิดมา เมื่อตายก็ควรได้รับสิทธิอย่างนี้ด้วย ที่เอาศพไปฝังดินคล้ายกับเอาไปขังไว้ในที่มืด ชาวปาร์ซีกลัวมากเพราะแสงแดดส่องไม่ถึง เขาเชื่อว่าพระอาทิตย์เป็นป่อเกิดแห่งชีวิต คนตายไปก็คือพระอาทิตย์มาเอาไป หรือกลับคืนไปสู่พระอาทิตย์ซึ่งเป็นแหล่งเดิมของชีวิต ที่ร่างกายเปื่อยเน่าไปเป็นเพราะธาตุทั้งหลายคืนสู่พระอาทิตย์ ซึ่งเป็นพระผู้สร้างสรรพสิ่งที่มีชีวิตและมีรูป เหตุนี้เวลาจะวางศพ เขาจึงหันดินศพไปทางตะวันออก เมื่อแร้งกินเนื้อศพเหลือแต่กระดูกแล้ว ก็มีเจ้าหน้าที่กวาดทิ้งลงไปในหลุมลึกซึ่งทำไว้ใกล้ ๆ ที่วางศพเพื่อให้มีที่สำหรับวางศพคนอื่นต่อไป ผีจึงชมว่าการปลงศพของชาวปาร์ซี ถ้าพูดถึงทางอนามัย ก็นับว่าดี และอีกอย่าง ไม่มีชาติชั้นวรรณะในเรื่องศพ จะเป็นไพร่ผู้ดีมั่งมีหรือยากจน พอตายลงก็เหมือนกัน คือเปลือยร่างอยู่ในสถานที่เดียวกัน นับว่าร่วมเป็นญาติกันเมื่อตายแล้วค่าใช้จ่ายทำศพก็ไม่เปลือง พิธีก็ไม่มาก

ย้อนกล่าวถึงชาติป่าเถื่อนที่ทิ้งศพหนีไป เมื่อมนุษย์มีความเจริญขึ้นบ้างแล้ว คงจะมีความอาลัยรักใคร่ในผู้ที่ตายไป เห็นว่าถ้าทิ้งศพไว้สัตว์ป่าจะมากัดกินเป็นที่น่าสังเวชอยู่ ลางชาติจึงใช้วิธีเอาศพขึ้นไปซัดไว้บนต้นไม้ เรื่องคิดฝังคนคงไม่ได้นึก เพราะยังไม่มีเครื่องขุด ความคิดเรื่องขุดก็มีไม่ได้ วิธีเอาศพไว้บนต้นไม้ แม้ชาติที่มีความเจริญพอจะขุดหลุมฝังศพได้แล้วก็ดี แต่ยังคงเป็นอยู่อย่างนี้สืบเป็นประเพณีกันมากก็มี เช่น พวกคนชาวป่าในทวีปอเมริกาใต้ หรือมนุษย์ซึ่งอยู่ในที่ลางแห่งพื้นที่ลุ่มฉ่ำและ หรือเป็นที่ซึ่งมีแต่น้ำแข็งตลอดปี อย่างดินแดนแถบขั้วโลกเหนือ ถึงจะคิดฝังก็ทำได้โดยลำบาก ถ้ามีต้นไม้ ก็เอาศพไว้บนนั้นสะดวกกว่าได้เคยเห็นเขาซัดห้างบนต้นไม้เตี้ย ๆ หรือยกพื้นทำเป็นห้างเตี้ย ๆ แล้วเอาศพไว้บนนั้น ที่ในวัดแห่งหนึ่งในชนบท ทำให้นึกถึงการเอาศพไว้บนต้นไม้ของชาติอื่น ๆ ซึ่งได้เคยเห็นภาพถ่าย ว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกัน แต่ของเราเป็นการไว้ชั่วคราวแล้วนำไปเผา (คงจะต้องการให้น้ำในหน้าน้ำกระมั่ง) ผิดกับของชาติอื่น ๆ ที่เล่ามาข้างต้น ซึ่งเขาเอาไว้เลยทางหัวเมืองปักษ์ใต้ของเรา มีวิธีเอาศพไว้บนต้นไม้เหมือนกัน แต่ก่อนนี้เห็นจะเกือบเป็นปกติ เรียกว่าแขวน คือเอาศพห่อเปลือกไปแขวนไว้บนต้นไม้ ลางทีจะเป็นต้นเคี้ยวของการเอาเปลือกห่อศพ แม้ใส่โลงแล้ว ก็ยังปักโลงด้วยเปลือก ส่วนศพคนมียศมีเงินนั้น เขาไปปลุกร้านเอาศพไว้แทนแขวน พวกกะเหรี่ยงใช้ห่อศพแขวนไว้บนต้นไม้เหมือนกัน ถ้าเป็นคนสำคัญก็ชักเอาขึ้นแขวนไว้สูง ผู้ที่เขาเคยไปล่าสัตว์ในป่าเล่าให้ฟังว่า ถ้าเห็นก้อนอะไรยาว ๆ แขวนไว้บนต้นไม้สูง ก็ห้ามไม่ให้ทัก จะเป็นเสนียดจัญไรหรืออย่างไรไม่แน่ เป็นแต่ห้ามกันไม่ให้ทักกันเท่านั้น การแขวนอย่างนี้จะเรียกฝังในป่าช้าอากาศก็เห็นจะได้

วิธีปลงศพอีกอย่างหนึ่ง เป็นของเก่าแก่เหมือนกัน คือเอาไปบรรจุไว้ในถ้ำ แต่ต้องเป็นที่อยู่ใกล้ภูเขา มีถ้ำมากจึงจะสะดวก วิธีนี้เห็นจะเป็นขั้นตอนของการบรรจุศพไว้ในสถานที่ใหญ่โต อย่างพวกอียิปต์สมัยโบราณบรรจุศพไว้ในปิรามิด

อีกวิธีหนึ่ง ใช้ทิ้งน้ำ ซึ่งมักจะทำกันได้ทั้งในชาติที่อยู่ใกล้น้ำ เช่น ชาวชนบทกลางถิ่นในแคว้นปัญจาปประเทศอินเดีย และพวกนิโกรในตะวันตกของทวีปแอฟริกา พวกไวคิงซึ่งเป็นบรรพบุรุษของชาติเดนมาร์กและนอร์เวย์ชาวเกาะบอเนียวและชาวเกาะทะเลใต้ เหล่านี้จะเอาศพบรรจุเรือ พร้อมด้วยอาหารและเครื่องใช้ไม้สอย แล้วปล่อยเรือไปในทะเล ชาวอินเดียลางแห่งจะวางศพลงในแม่น้ำคงคา ถ้าอยู่ใกล้แม่น้ำคงคาจะวางหรือทิ้งลงในแม่น้ำอื่น ๆ ก็ได้ ที่เห็นว่าจะสะดวก และนึกว่าเป็นแม่น้ำคงคาก็ใช้ได้ ฝรั่งเศสว่าประเทศอินเดียเคยมีโรคหิวาตระบาด เพราะเรื่องเอาศพวางในแม่น้ำส่วนหนึ่ง เรือเดินสมุทรถ้ามีใครตายในเรือ โดยมากมักทำพิธีทางศาสนาเป็นสังเขป แล้วเอาศพห่อผ้าโยนทิ้งทะเลไป แต่เรื่องนี้เกิดขึ้นด้วยความจำเป็น ผิดกับเรื่องข้างต้น ซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อถือ

การปลงศพ ลางชาติใช้อย่างเก็บไว้ มีชาวเกาะไฮตีในหมู่เกาะเวสต์อินดีส เมื่ออย่างเสร็จแล้วใส่เสื้อผ้าอย่างดีให้แก่ศพแล้วเอาแขวนไว้ตามฝาห้อง ฝรั่งเศสว่าพวกฝรั่งเศสก็มีทำ ว่าพวกบาทหลวงนิกายกาปูชินในเมืองปาเลโม ประเทศอิตาลี และที่วัดกุสสเบ็กในเมืองบอนน์ประเทศเยอรมนี ใส่ยารักษาเนื้อศพบาทหลวงแล้วแต่งตัวศพเอาวางเรียงไว้ในช่องกุญเป็นแถว มีท่าต่าง ๆ กัน นอนก็มี นั่งก็มี ว่า

ถ้าใครไปเที่ยวเมืองเหล่านี้ไม่ควรละโอกาสแวะไปดูหรือไปชม จีนและทิเบตก็มีการทำให้ศพแห้งเก็บรักษาไว้ แต่ทำเฉพาะศพพระสงฆ์ซึ่งนับถือว่าเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ (J.R.A.S. Vol 63 p. 699)

บัดนี้จะได้เล่าถึงเรื่องฝังและเผา ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันดึกดื่นมากกว่าวิธีอื่น มีทั้งชาติที่เจริญที่สุดและทั้งชาติที่ป่าเถื่อนที่สุด ความคิดในเรื่องเผาหรือฝังก็เป็นต่าง ๆ กัน เช่นในชนชาติที่นับถือลัทธิศาสนาคริสต์และลัทธิอิสลาม นิยมฝัง เพราะมีคติว่าในวันสิ้นโลก จะมีเทพบิดมาเป่าแตร คนที่ตายก็จะกลับเป็นขึ้นมาโดยลุกขึ้นจากหลุม เพื่อรับคำพิพากษาครั้งสุดท้าย ในบาปบุญที่ได้ทำไว้ในเวลาที่มีชีวิตอยู่ ถ้าเผาซากเสียก็จะมีร่างอะไรสำหรับเป็นขึ้นมา ที่เล่ามานี้ เล่าตามคติที่เขาเชื่อถือกันเป็นสามัญ ในประเทศไอร์แลนด์ เคยมีประเพณีถอนตะปูโลงออกขณะหย่อนโลงลงหลุม ทั้งนี้ก็เพื่อว่าถึงวันสิ้นโลก เวลากลับเป็นขึ้นมา ผู้ตายจะได้ลุกขึ้นออกจากโลงได้สะดวก

การเผานั้น เป็นวิธีปลงศพโดยปกติของเรา ของชาติเพื่อนบ้าน (ยกเว้นชาวมลายู) และของประชาชนในอินเดียส่วนมากที่เป็นชาวฮินดูหรือพวกอื่น ๆ พวกชาวเกาะต่าง ๆ ในประเทศอินโดนีเซีย มีชาว มลายู เป็นต้น ซึ่งยังนับถือลัทธิฮินดูอยู่ อย่างชาวเกาะบาหลี ก็ใช้เผา ชาติตาลางพวกในประเทศไซบีเรีย และชาวอินเดียแดงกลางพวกทางตะวันออกเฉียงเหนือของทวีปอเมริกาใช้เผาเหมือนกัน

ชนชาติสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุโรป ใช้เผาศพมาก่อน ปรากฏจากซากถ่านถ่านถ่านที่นักโบราณคดีค้นพบ สันนิษฐานกันว่าที่ใช้เผา เพราะมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยังเป็นพวกเร่ร่อนอยู่ ถ้าทิ้งศพไว้คัตรูอาจทำลามกหรือทำเวทมนตร์แก่ศพ เกิดเป็นเหตุร้ายขึ้นแก่ผู้ตายและทั้งผู้เป็นด้วย จะพาศพไปด้วยก็ลำบาก จึงได้เผาเสีย การเผานี้ยังสืบมาถึงพวกกรีกและโรมัน นิยมกันว่าถ้าเป็นศพข้าราชการชั้นสูงและคนมั่งมีก็ใช้เผา จะฝังก็แต่คนชั้นสามัญหรือศพคนฆ่าตัวตาย และศพคนที่ฆ่าเขาตาย ยิ่งเป็นศพคนฆ่าพ่อฆ่าแม่ของตัว ถือเป็นบาปหนัก ต้องเอาไก่ตัวหนึ่ง (ถือว่าไก่เป็นเครื่องหมายแห่งบาป แต่จีนฮกเกี้ยนในลางถิ่นถือว่าไก่ขาวเป็นไก่ผี ไม่กล้าเลี้ยง ดูก็ชอบกล จะด้วยเหตุผลอย่างไร จีนซึ่งเป็นผู้ถือ ถืออธิบายได้เพียงว่า โบราณเขาทำกันอย่างนั้น ก็ต้องทำตามไป) ยัดเข้ากระสอบเดียวกับศพแล้วนำเอาไปฝังเสีย

ชาวอริยกะในสมัยพระเวทใช้เผา มีกล่าวเรื่องเผาไว้ในคัมภีร์พระเวท เป็นหลักฐานให้ทราบอยู่

ในประเทศอังกฤษครั้งโบราณ ถ้าสงสัยว่าหญิงแก่คนใดเป็นแม่มดหมอผี ก็เอาเผาศพทั้งเป็นพวกเข้าในตอนเหนือของประเทศไทย ก็ถืออย่างเดียวกับชาวอังกฤษสมัยก่อน พวกนิโกรในภาคตะวันตกของทวีปแอฟริกา ถ้าเป็นศพนักโทษใช้เผา กลับเป็นเรื่องเห็นว่าเผาเป็นของเลว

ว่าในทางเชื่อถือในลัทธิ ชาติที่เห็นว่าเผาดี ก็ว่าเป็นทางป้องกันผีได้ดีที่สุด ไม่ให้มารบกวนทำร้ายคนเป็น ทั้งเป็นเรื่องปลดเปลื้องความเกี่ยวข้องในเรื่องผีกับคน ไม่ให้มาข้องแวะกันได้ด้วย คติของอินเดียถือว่าไฟเป็นผู้ชำระบาปมลทินของคนตายได้หมดสิ้น และไฟเป็นผู้นำเอาส่วนที่ไม่ตาย คือวิญญาณลอยตามควันขึ้นไปสวรรค์ เพราะฉะนั้นการเผาศพของเขา จึงใช้ไฟศักดิ์สิทธิ์ซึ่งก่อให้เกิดขึ้นตามลัทธิพิธี (อย่างไฟหลวงของเรา) สำหรับใช้จุดเผา

กลางพวกเห็นว่าการเผาดี เพราะไฟเป็นเครื่องชำระมลทินและดันส่งวิญญาณให้ตามควันขึ้นไปบนสวรรค์ ส่วนที่เห็นเหตุผลว่าเผาดีเป็นไปในทางความคิดสมัยใหม่ก็ว่าเผาไม่เปลืองที่ จะได้เอาที่ใช้ประโยชน์ให้เกิดผลดีกว่าใช้เป็นที่ฝังศพ ทั้งการเผาก็เป็นวิธีที่สะอาด ไม่เป็นอันตรายต่ออนามัย ดีกว่าให้น้ำซึมอยู่ในดิน แต่พวกนิยมฝังแย้งว่าถ้าฝังให้ลึกธาตุไฮโดรเจนและธาตุไฮโดรคาร์บอน จะถูกความหนาของดินดูดไว้หมด ไม่เป็นอันตรายแก่อนามัย ถ้ามนุษย์ใช้เผากันหมดมาแต่แรก ป่านนี้พื้นคงหมดป่า (เห็นจะไม่จริง) ถ้าพูดในแง่รักโบราณคดี การเผาทำลายหลักฐานทางโบราณคดีเสียหายหมดเพราะเหลือแต่ถ่านถั่ว เรื่องเผาและฝังก็เถียงกันอยู่อย่างนี้

มีคติในเรื่องปลงศพอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งร่วมความคิดกันมากชาติ คือตามธรรมดาถ้าไม่ทำศพตามลัทธิพิธีที่กำหนดไว้ ถือว่าเป็นบาปหนักเป็นเดือดร้อนแก่ผู้ตาย เช่นธรรมเนียมของเราถ้าศพยังไม่ได้เผาจึงตามลัทธิพิธี ก็จะไปเป็นผีดิบ คุร่ายนรก ไม่มีทางไปผุดไปเกิด จะบ้วนเปียนวนเวียนอยู่ในบริเวณใกล้ ๆ ทำความเดือดร้อนให้แก่คนเป็น แต่เหตุไฉนคนที่ตายร้ายในปัจจุบันทันด่วน อย่างที่เรียกกันว่าผีตายโหง ย่อมถือกันว่าเป็นผีดุร้ายนัก ควรจะเผาศพเสียก็ไม่เผากัน ถ้าจะเผาก็ต้องฝังไว้ก่อน ทั้งห้ามสวดห้ามทำพิธีต่าง ๆ ในลัทธิ ถ้าได้เผาเสียให้เสร็จสิ้นไปทันทีที่ไปผุดเกิดเสียจะดีกว่า จะได้ไม่มาเป็นผีดุร้ายต่อแคว้นเป็น ศพที่ยังไม่ได้เผาลูกหลานไม่สบายใจ ต้องหาทางเผา มีนาไม่ก็ต้องทำ เพราะกลัวผู้ตายจะเป็นผีดิบ ไม่ยอมให้เกิด ดังเล่ามาข้างต้น เพราะฉะนั้น ถ้าหาศพเผาไม่ได้ ก็เขียนชื่อผู้ตายเข้าพิธีเผาแทน ประเพณีของอินเดียก็อย่างเดียวกัน เช่นถ้าใครไปตายไกลบ้าน หรือตกน้ำตายหาศพไม่ได้หรือถูกกระสุนระเบิดแตกละเอียด ไม่เป็นเนื้อเป็นตัว หรือถูกสัตว์ร้ายกิน เมื่อนานเป็นเวลาลมควรแล้ว พวกญาติก็เอาหญ้าคาผูกเป็นหุ่นรูปคน สมมติเป็นผู้ตายแล้วจัดตามพิธี (Stevenson's *The Rites of the Twice Born*, p. 151)

คติที่ถือว่าไม่ได้เผาหรือไม่ได้รับพิธีปลงศพ ผีจะคุร่าย เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นพ้องกันหลายชาติ เช่นชาติในแคว้นอาซันตี ทวีปแอฟริกา ถือว่าถ้าศพไม่ได้รับพิธีทำศพ จะเป็นเพราะด้วยเหตุไรก็ตาม เป็นร้ายนัก เพราะผีจะวนเวียนอยู่ในป่าอันมืดครึ้ม แล้วจะลอบเข้ามาในหมู่บ้านเป็นครั้งคราวทำความเดือดร้อนให้แก่ลูกเมียซึ่งอกตัญญู ละเลยไม่ทำศพให้แก่ตน ชาวบาตักในเกาะสุมาตรา ถือว่าถ้าไม่ได้ฝัง ศพนั้นจะเดือดร้อน เป็นการอับอายขายหน้าแก่ลูกเมียมาก

เผาฝังตามลัทธิพิธีไม่ได้

ได้เล่าไว้ว่า ศพที่ตายร้าย จะเผาหรือทำพิธีศพลงอย่างไม่ได้ ชาติต่างๆ ก็มีเหมือนกัน ไม่ใช่แต่เรื่องตายร้ายเผาไม่ได้ แม้ตายธรรมดาก็มี คนกลางพวกเมื่อตายไป จะทำพิธีศพให้ไม่ได้เหมือนกันที่จะเป็นเรื่องแบ่งชั้นและชนิดของผู้ตาย ว่าพวกไหนควรมีสติธิได้รับส่วนกุศลในลัทธิพิธีทำศพ และชั้นไหนไม่ควรมีสติธิเช่นนั้น

ในจำพวกคนที่ไม่ได้รับการทำศพโดยบริบูรณ์ คือ

(๑) ศพเด็กเล็ก ในอินเดียไม่เผา ใช้แต่ฝัง ตรงกับธรรมเนียมของเรา พวกไทยไท้ ถ้าเป็นศพ

เด็กมีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี ไม่มีพิธีทำศพ เป็นแต่เอาเผือกห่อไปฝังเท่านั้น ชาวนิโกรแถบตะวันตกของทวีปแอฟริกาใช้โยนศพทิ้ง ประเพณีฝรั่ง ถ้าเป็นศพเด็กที่ไม่ได้รับลัทธิพิธีล้างบาปต้องฝังเฉย ๆ มีพิธีในลัทธิไม่ได้ ชาติอื่น ๆ ในทวีปออสเตรเลีย ทวีปแอฟริกาและประเทศไซบีเรีย ก็ประพาศศพเด็กโดยเอาไปโยนทิ้งเสีย หรืออย่างดีเอาไปฝัง แต่ห้ามทำพิธี ที่ชาติต่าง ๆ มีความคิดร่วมกันในเรื่องศพเด็ก ไม่ต้องทำพิธีอะไร ก็คงเห็นว่าเด็กไม่สำคัญเท่าผู้ใหญ่ถึงจะเป็นผีมาทำรังควาน ก็ไม่ร้ายแรงอะไร

(๒) ศพผู้หญิง พวกไทยโห้จะไม่ทำพิธีแก่ศพหญิงยังไม่มีสามี นอกจากใส่เผือกห่อไปฝังเท่านั้น ลาวชาติในทวีปออสเตรเลีย ถ้าเป็นศพหญิงก็ไม่ทำพิธีศพให้ ถ้าเป็นหญิงยังไม่มีสามีก็ทิ้งเลยไม่ฝัง ชาติทวารวดีกลางพวกในอินเดียได้ ถ้าเป็นศพคนโสไดใช้ฝัง ถ้ามีเรือนแล้วจึงจะเผาได้ เรื่องไม่ทำพิธีแก่ศพหญิง ก็เป็นเรื่องที่คิดเห็นว่าผู้หญิงไม่สำคัญ เข้าในชั้นเด็กเท่ากัน เคารวะหัตถ์ที่เราไม่มีประเพณีนี้

(๓) ศพผู้มีความผิดและคนชั้นเลว จะทำพิธีศพเสมอด้วยคนธรรมดาและชั้นสูงไม่ได้ ถ้าเป็นชาติที่นิยมเผา ก็ห้ามเผาศพคนจำพวกเหล่านี้ เป็นแต่ใช้ฝังโดยไม่มีพิธีในลัทธิ ถ้าเป็นชาติถือการฝัง ถ้ายอมให้ฝังก็ไม่มีพิธีในลัทธิให้ ถ้าไม่ฝังก็โยนศพทิ้งเสีย หรือฝังรวม ๆ กันในหลุมเดียว ชาวอินเดียแดงกลางพวกจะเผาแต่ศพคนชั้นสูง ในอเมริกากลาง แม้คนชั้นสูงถ้ามีโทษผิดอย่างอุกฤษฏ์ก็ต้องโยนทิ้งให้สัตว์ป่ากินเหมือนคนสามัญ ถ้าเทียบถึงประเพณีของยุโรปแต่ก่อน ใช้เสียบศพประจานดูก็ไม่แปลกอะไรกับโยนศพทิ้ง ชาวนิโกรกลางพวก ถ้าเป็นศพคนสามัญหรือเป็นข้าทาสและนักโทษ ก็เอาไปโยนทิ้ง อย่างของเราเมื่อก่อน ก็เอานักโทษไปโยนทิ้งให้แร้งกิน ตกเป็นเรื่องคนเหล่านี้ไม่ใช่เป็นคนสำคัญนั่นเอง ไม่ต้องทำพิธีก็ได้

คนที่ตายร้าย ก็ทำพิธีศพให้ไม่ได้เหมือนกัน ต่างชาติถือว่อย่างไหนตายร้ายมีเป็นต่าง ๆ กัน แต่ที่ร่วมกันคือ พวกที่ตายโหง เช่น

คนฆ่าตัวตาย ชาวโตโกแลนด์ในทวีปแอฟริกา ถือว่าผู้ที่ฆ่าตัวตายเป็นเพราะผีโกรธเคือง دلใจให้ฆ่าตัวเอง เป็นอัปมงคลแก่แผ่นดิน ฝนฟ้าจะไม่ตก ข้ายังต้องปรับญาติของผู้ฆ่าตัวตายด้วย ส่วนศพให้เอาไม้เสียบแล้วลากเอาไปทิ้งเสียในรกในพง หรือเอาไปยัดไว้ในหลุมในรู ทำอย่างง่าย ๆ ไม่ต้องทำลัทธิพิธีอะไร ธรรมเนียมฝรั่งแต่ก่อน ผู้ตายร้ายที่ไหนก็มักฝังที่นั่น ตามข้างถนนที่เกิดเหตุ ทำทางเขนเป็นเครื่องหมายไว้

ถูกฟ้าผ่าตาย โดยมากถือกันว่าตายอย่างนี้เป็นถูกผีถูกเทวดาหรือถูกพระเจ้าลงโทษ คติของจีนว่า คนถูกฟ้าผ่าเพราะเป็นคนทำบาปหนา ลุงยกหรือเทวดาฟ้าผ่าเป็นผู้มาลงโทษ ชาวเบกัวนาในทวีปแอฟริกาจะไม่มีใครร้องไห้เสียใจให้แก่คนที่ถูกฟ้าผ่าตาย ข้าบอกว่าเป็นการสมควรแล้ว ทำบาปจึงถูกผีลงโทษ

ตกน้ำตาย ก็เป็นเรื่องบาปอีก ถือว่าผู้ตายถูกผีน้ำดูดตัวเอาลงไป ถ้าเป็นข้างจีน เมื่อเห็นใครตกน้ำตายก็ไม่ช่วย เพราะถือว่าคนตกน้ำตายจะต้องเป็นผีน้ำอยู่ตลอดไป จนกว่าจะมีใครตกน้ำตายอีก ตนจึงจะไปเกิดได้ เพราะได้ตัวแทนแล้ว

ตายพรายหรือตายทั้งกลม ชาวแอฟริกาบางส่วนถือว่าเป็นเพราะบาปหนา จึงต้องตายแบบนี้ มักเป็นผีร้าย ต้องป้องกันอย่างแข็งแรง

ชาวคะฉิ่น มีผีศพเป็นปกติ แต่ถ้าเป็นหญิงตายทั้งกลมใช้เผาต้องทำพิธีปัดรังควานกันแข็งแรง เพราะถือว่าเป็นผีที่ตุ้มมาก (*Report on the Census of Burmah 189 Appendix p. XXI*)

การตายโดยอุบัติเหตุ เช่น ถูกสัตว์ขบกัด ตกต้นไม้ และด้วยเหตุอื่น ๆ อันไม่ได้เนื่องมาจากป่วยไข้ตามธรรมดา ถือว่าเทวดาหรือผีสิงโทษต้องเอาศพโยนทิ้งหรือฝังเฉย ๆ

ยังไม่ได้เล่าถึงคนอีกจำพวกหนึ่ง ซึ่งลงชาติห้ามฝัง คือศพของบุคคลที่เป็นหนี้สิน ชาวเกาะซีลีบิสในประเทศอินโดนีเซียและชาวแอฟริกาทางตะวันตก ห้ามไม่ให้ฝัง ในประเทศอังกฤษเมื่อก่อนนี้ศพของคนเป็นหนี้ ทำพิธีฝังไม่ได้ จนกว่าจะใช้หนี้หมดเสียก่อน ยิ่งกว่านี้ในยุโรปสมัยยุคกลาง ผู้เป็นเจ้านี่ขอมหายศาลสั่งจับผู้ตายที่เป็นหนี้ได้ด้วย เพิ่งจะมาเลิกเมื่อราวร้อยปีล่วงหน้านีเอง

ประเพณีของเรา ดูเหมือนศพที่ไม่ใช้เผา ก็คือศพเด็กเล็กและศพคนตายร้าย ตายพราย หรือจะมีศพชนิดไรอีกก็ยังไม่ออก แต่ถึงแม้จะฝังแล้ว ก็อาจขุดกระดูกขึ้นมาเผาในภายหลังได้หรือเผาแต่เมื่อตายทีเดียวก็เคยมี เอาแน่อะไรไม่ได้แล้ว แต่ก่อนนี้ศพคนจนและศพนักโทษอนาถา ได้ทราบทั่วถึงไว้ให้แรงกิน และมีการเข็นเนื้อศพช่วยแรงด้วย ถึงศพที่จะเผาก็มีการเข็นเนื้อออกเพื่อให้เผาง่าย แต่เป็นเรื่องลับหรือทำลับหลังญาติผู้ตายโดยมาก เคยเห็นรูปถ่ายในหนังสือฝรั่งว่าด้วยเมืองไทยเรื่องหนึ่ง เห็นศพนอนเปลือยอยู่กับดิน มีแรงคอยกินอยู่หลายตัว แต่ก่อนนี้ การเอาศพที่อยู๋ภายในกำแพงเมืองไปปลง ต้องเอาออกได้แต่ทางเดียว เรียกว่าประตูผี หรือเรียกชื่อในราชการว่า ประตูสำราญราษฎร์ (บัดนี้รื้อเสียแล้ว) เอาศพไปฝัง เผา หรือให้แรงกินที่วัดสระเกศ จนแรงได้ชื่อว่า *แรงวัดสระเกศ* เห็นจะมีอยู่ที่วัดนี้มาก เพราะหาศพกินได้ง่าย แต่กลางคราวมีศพมากแรงกินไม่ไหว ต้องขุดหลุมเอาศพโยนทิ้งในนั้นทับถมกัน ว่าเหม็นเป็นที่สุด

ประเพณีภาคอีสาน ศพเด็กมีอายุต่ำกว่า ๑๐ ขวบ คนตายร้ายและตายด้วยโรคร้าย เช่น อหิวาตกโรค และไข้ทรพิษ เป็นต้น ห้ามเผาต้องฝังทั้งนั้น ฝังแล้วก็ห้ามขุดขึ้นเผา ถ้าตายด้วยไข้เจ็บตามธรรมดา เมื่อฝังก็ขุดขึ้นเผาภายหลังได้ เขาถือว่า ศพที่ห้ามเผา ถ้าขุดขึ้นเผาก็เกิดความเดือดร้อนเกิดไข้เจ็บเป็นต่าง ๆ แก่คนเป็น จนมีคำปริมปรากล่าวกันว่า *บให้คันผิลุ* *บให้ปลุกผิตื่น* เห็นจะตรงกับที่เราพูดกันว่า *ปล้ำผิลุ* *ปลุกผิตื่น* ซึ่งแสดงต้นเค้าให้เห็นว่า ประเพณีห้ามไม่ให้ขุดขึ้นเผานี้ แต่ก่อนคงถือกันทั่วไป สมัยปัจจุบันเห็นจะเสื่อมเสียแล้ว ได้ทราบว่าทางภาคอีสาน ในจังหวัดเป็นที่ประชุมชน ก็ถือเอาความสะดวกและความพอใจตามความเจริญของบ้านเมืองเป็นใหญ่

ยกศพออกจากเรือน

บัดนี้จะได้เล่าเรื่องทำศพของเราต่อไป

การยกศพออกจากเรือน เพื่อเอาไปเผาจี๋ หรือเอาไปฝัง หรือบรรจุไว้ที่วัดชั่วคราว พอให้มีเวลาตระเตรียมในเรื่องเผาภายหลัง มีพิธีจะต้องจัดทำหลายอย่าง พิธีตอนนี้และตอนกลับจากเผาเสร็จแล้วมีเรื่องกระดูกกระดูกที่ต้องทำมากกว่าพิธีตอนอื่น

ศพออกจากประตูเรือนไม่ได้

เมื่อยกศพออกจากเรือนไปวัด จะนำศพออกจากประตูไม่ได้ ต้องพังฝาเรือนให้ศพออกทางนั้น และห้ามไม่ให้หามลอดช่อเรือนด้วย อธิบายกันว่า ที่ทำเช่นนี้ เพราะเรือนสมัยก่อนเป็นชนิดมีช่อเดียว ไม่สะดวกแก่การหามศพ หรือไม่เช่นนั้นประตูทางออกคับแคบไม่สะดวก สู้พังฝาแล้วเอาออกทางที่พังไม่ได้ เพราะเรือนสมัยนั้นใช้หญ้าและใบไม้กรุเป็นฝา หรือถ้าเป็นเรือนฝากระดาน ก็เป็นชนิดฝาปลูกประกน ถอดออกได้ทั้งกระเบาะ จึงไม่ลำบากที่จะพังฝาให้ศพออกทางนั้น ถ้าศพอยู่ในเรือนตอนห้องไหน ก็ให้พังฝานั่นออกทางที่เป็นหัวนอน ที่ห้ามนี้ จะว่าเป็นเพราะออกไม่สะดวก หรือเพราะเป็นเรือนเดี่ยว ลางที่ศักระคนที่ยกศพจะไปโดนช่อ ก็เป็นการสันนิษฐานทางหนึ่ง ประเพณีของภาคอีสาน อย่างว่าแต่ยกศพลอดช่อเลย แม้แต่คนเป็นซึ่งละบาบละล้างบ้างอาจล่องลอดช่อเข้าไป ก็เป็นผิดผีเสียแล้ว เห็นจะเป็นด้วยข้อนี้ด้วยกระมัง จึงยกศพออกจากประตูไม่ได้ เวลาเขายกศพออกทางฝาดังกล่าวมาได้ด้วยกำนัลด้วยเป็น ๓ ชั้น (ไม่ยกทำเป็น ๔ ชั้นอย่างบ้านไคฝ) วางพาดไว้ด้วย เห็นจะติดมาเมื่อครั้งยังจำเป็นต้องใช้บันไดจริงพาดเอาศพลง ถึงเดี๋ยวนี้ลางที่ก็จำเป็นเมื่อเรือนนั้นสูง บันไดก็ทำไม่ยากอะไร แม้แต่บันไดที่เขาใช้ขึ้นลงเรือนโดยปกติ ก็ทำอย่างง่าย ๆ ยกออกก็ได้ ทางภาคพายัพได้ความว่าจะยกศพออกจากเรือนทางประตูก็ได้ แต่ต้องทำบันไดไม้ ๓ ชั้น ทำอย่างง่าย ๆ ไม่ต้องแข็งแรง วางไว้ตรงช่องทางที่จะลงจากเรือน เวลาศพลงจากเรือน มีคนนำหน้าศพ คนนำจะเหยียบขึ้นบนชั้นบันได จนบันไดนั้นหักทลายคนหามศพก็ย่ำมาบนบันไดทลาย ประเพณีอำเภอลับแลเอาศพลงทางประตูเรือนได้ แต่ก่อนจะลงบันไดต้องกลับบันไดเสีย เมื่อผีพ้นไปแล้วก็กลับบันไดอย่างเดิม ลางที่เรื่องทำบันไดหยวก เรื่องกลับบันไดเหล่านี้ เห็นจะเป็นเรื่องพรางผี ไม่ให้จำหรือกลับมาบ้านได้ อย่างเรื่องเอากิ่งไม้มาทำประตูป่า ซึ่งจะเล่าในที่ต่อไป

เรื่องไม่ให้ยกศพออกจากประตู เป็นลัทธิซึ่งมีอยู่ทั่วไปในชนชาติต่าง ๆ เช่นพวกชาวยกศพออกจากเรือนทางข้างฝา ฝาเรือนของพวกชากรูด้วยใบไม้ การทะลุฝาจึงไม่ลำบากอะไร ศพออกไปแล้วก็ปิดช่องฝาอย่างเดิม ว่าผีจะจำทางกลับบ้านไม่ได้ (*Indo China & Its Primitive People* by Capt. Henry Banbesson p. 170) พวกกะวักก็มีข้อห้ามไม่ให้ยกศพลงทางบันได พวกบาซุโตในแอฟริกา เมื่อยกศพออกจากประตูแล้ว ต้องรื้อประตูทำทางขึ้นใหม่ พวกฮอดเดนโตตต้องพังฝาเอาศพออก ว่าเพื่อไม่ให้ผีจำทางกลับมาได้ ชาวประเทศกรีนแลนด์เมื่อยกศพออกทางหน้าต่าง มีหญิงแก่จุดคบไฟแวงตามศพ ปากก็ร้องว่า *มีเบลอรูกปอก* แปลว่า *ที่นี่ไม่มีอะไรจะได้อีกแล้ว* นอกนี้ ยังมีในดอนตะวันตกและใต้ของทวีปแอฟริกา ประเทศชวา มลายู หมู่เกาะฟิจิ* จีน ทิเบต ตาด และเอสกิโม ซึ่งล้วนมีข้อห้ามไม่ให้ยกศพออกจากประตูต้องทำทางออกให้โดยเฉพาะ ลางชาติมีประเพณียังทำกันอยู่ แต่เปลี่ยนเฉพาะยกศพผู้ที่ตายร้ายเท่านั้น ซึ่งจะออกทางประตูธรรมดาไม่ได้ สันนิษฐานไว้ว่าที่ไม่ให้ออกทางประตูเป็นการป้องกันไม่ให้ผีกลับมาบ้านถูก ผีจะจำทางกลับได้ ลางท่านเห็นว่า ถ้าให้ออกทางประตูธรรมดา เป็นอัปมงคล เพราะ ประตูใช้สำหรับคนเป็น ข้อนี้ฟังขึ้น เพราะประเพณีของเราก็มียุคก่อนนี้ เมืองใหญ่อย่างนครราชสีมา และนครศรีธรรมราช ต้องมีกำแพงและคูล้อมรอบ ผู้คนพลเมืองไปรวมกันอยู่คับคั่งแต่ภายในกำแพง

* Fiji - กรมศิลปากร

เมือง นอกกำแพงเมืองออกไปก็เป็นทุ่งนาป่าละเมาะ หรือเป็นเรือนสวน มีราษฎรอาศัยอยู่ห่าง ๆ กัน เมื่อมีคนตายในเมือง ต้องไปเผาฝังนอกเมือง จะหามศพออกประตูกำแพงเมืองไม่ได้ เป็นอัมปมงคล ต้องมีประตูดอกเป็นพิเศษ ชาวบ้านเรียกว่าประตูผี อย่างประตูสำราญราษฎรของเรา ในพระบรมมหาราชวังก็มีประตูพิเศษชนิดนี้เหมือนกัน เหตุที่เรียกว่าประตูผีก็เพราะเอาผีออกทางนั้น ที่ต้องเอาออกทางนั้นเพราะป่าช้าปลงศพจะเผาฝังหรือทิ้งก็ได้ อยู่ใกล้ประตูนั้น ป่าช้านั้นเป็นป่าช้าจริง ๆ มีเขตกว้างใหญ่มาก ไม่ใช่ปลงศพกันที่วัดอย่างทุกวันนี้ ป่าช้ากับวัดเป็นคนละแห่งไม่เกี่ยวข้องกันก็ได้ ประเพณีพม่า ประตูผีจะต้องอยู่ทางทิศตะวันตกหรือทิศใต้ เพราะป่าช้ามักมีอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านหรือเมือง เรื่องยกศพต้องพาดอกไม้ให้ออกทางประตูธรรมด่า ก็น่าจะมีนัยความหมายเป็นลักษณะเดียวกัน ฝรั่งว่า ในเมืองหลวงประเทศเกาหลี มีประตูสำหรับหามผีออกนอกเมือง เป็นประตูขนาดเล็ก และห้ามไม่ให้ใครเข้าออกทางประตูนี้ ในประเทศอินเดีย เมืองมีประตูสำหรับเอาศพออกเหมือนกัน โดยมากว่าเป็นประตูกำแพงเมืองทางทิศใต้

ชักฟาก ๓ ซี่

เรือนโบราณเมื่อยังไม่มีแผ่นกระดานสำหรับปูพื้น ถ้าอยู่ในถิ่นมีไม้ไผ่ ก็เอาไม้ไผ่ผ่าสองแล้วทุบให้แตกแบน ใช้ปูพื้นเรือนเรียกว่าฟาก เรือนมีพื้นชนิดนี้ สมัยโบราณคงจะใช้กันทั่วไป เพราะเวลาคลอบุตรเราก็ใช้พูดว่า ตกฟาก สืบมาจนทุกวันนี้ แม้จะมีพื้นเรือนเป็นกระดานและอย่างอื่นแล้ว เรายังเรียกว่าตกฟากอยู่ เมื่อศพออกจากเรือนต้องชักฟากออก ๓ ซี่ จะเพื่อประโยชน์ลงผีหรือจะอย่างไรไม่ทราบ จะชักฟากกันตอนไหนสอบถามก็ไม่รู้ได้ความชัด เพราะเรือนสมัยนี้ไม่มีฟากจะให้ชักแล้ว อธิบายอย่างปริศนาธรรม ฟาก ๓ ซี่หมายถึงภพทั้ง ๓ ว่าคนที่ตายไปย่อมจะไปเกิดในภพทั้ง ๓ นี้ ไม่ภพใดก็ภพหนึ่ง หรืออีกนัยหนึ่งว่าหมายถึงไตรลักษณ์ นามและรูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่ใช่มิของเรา ในวันหนึ่งข้างหน้าจะต้องแตกดับสูญสิ้นไป เมื่อความตายตามมาทันเข้าวันใด ก็ชักไม้ฟากออกจากเรือน จะผ่อนผันฉันทไม่ได้ทั้งนั้น ต้องทิ้งร่างกายซึ่งเปรียบเหมือนเรือน ไปแต่ผู้เดียวหาเพื่อนฝูงไม่ได้ เดียวนี้เรือนปูด้วยฟากหายากแล้ว ได้ทราบมาว่า ชักดับจากมุงหลังคามาดับหนึ่ง ในขณะที่ศพผ่านชายคาแล้วหักดับจากให้เป็นสองท่อน ว่าเป็นปริศนาธรรมว่า จะต้องจากไปเด็ดขาดแล้ว ดับจากที่หักนี้ให้วางไปบนหลังใจ

ประตูป่า

ก่อนศพจะออกจากประตูบ้านไป ต้องทำประตูป่า คือเอากิ่งไม้สดสองกิ่งผูกติดที่ประตู รวบยอดให้เป็นคานาเพื่อให้ศพลอดออก หรือจะใช้แต่กิ่งไม้ขนาดเล็ก ๆ ผูกหรือเสียบปักไว้สองข้างประตูก็ได้ เมื่อยกศพออกไปแล้ว ก็ถอนกิ่งไม้ทิ้งเสีย หรือรื้อถอนเอาวางไปบนโลงด้วย ที่ทำประตูป่า กล่าวว่าเป็นเพื่อป้องกันไม่ให้ผีกลับมาบ้านได้ เพราะเมื่อผีออกไปมีประตูป่าเป็นที่สังเกต ครั้นกลับมาบ้าน ไม่เห็นประตูป่าซึ่งเคยสังเกตเห็นไว้ ก็จะหลงทางเข้าไปในเรือนไม่ถูก ประตูป่านั้นเห็นจะเป็นประตูไปสู่ป่าช้าแน่

กล่าวอย่างปริศนาธรรม ก็ว่า ผู้ไปแล้วไม่มีกำหนดว่าเมื่อไรจะกลับมาพบญาติมิตรได้อีก เป็นปริศนาเพื่อให้คนอยู่ภายหลังได้ปลงธรรมสังเวช เป็นจิตภาวนาบรรเทาเสียซึ่งโลภะ โทสะ โมหะ จะได้ก่อสร้างการบุญกุศลต่อไป เป็นเรื่องอธิบายเข้าหาหลักธรรม ได้ทราบวาพิตีของหลวงไม่มีทำประตูปา

ไทยภาคอีสานไม่ทำประตูปา แต่พอศพคล้อยไป เขาจะเอาใบมะเขือชนิดมีหนามผูกที่บันได หรือจะใช้ใบอะไรก็ได้แต่ต้องมีหนาม และจะต้องผูกไว้ ๗ วันจึงจะเอาออกได้ ที่ใช้ใบมะเขือเพราะหาง่าย ด้วยมักมีปลูกไว้จิมปลาร้าอยู่ใกล้ ๆ บ้านแล้ว ประเพณีของไทยอีสานที่เล่ามานี้ต้องใช้ใบไม้มีหนาม เห็นได้ว่ามีความมุ่งหมายเป็นอย่างเดียวกัน แต่ของเขাপ้องกันไม่ให้ผีเข้ามา ขึ้นเข้ามาก็ติดหนามเพราะฝึกกลัวหนาม ประเพณีอำเภอลับแล นอกจากทำประตูปา ยังเอาไม้ไผ่ขัดเป็นเฉลว จะกี่อันผู้เล่าให้ฟังจำไม่ได้ ปักเอาไว้ตรงเขตบ้าน เมื่อหามศพผ่านบ้านใครก็ต้องเอาเฉลวปักให้เขาทุกทีไป ประเพณีไทยลือเมื่อมีคนตาย ต้องทำเฉลวห้อยแขวนไว้ที่ประตูบ้าน แขวงไว้ตลอดไปจนกว่าเฉลวนั้นจะผุพังไปเอง ปักหรือแขวนเฉลวทำไมก็ไม่ทราบ ทราบแต่ว่าเฉลวนั้นใช้ปักปากหม้อยา เรียกเป็นฉลวกก็มี ถ้าไม่ใช้เฉลวปักก็ต้องลงคุณพระนโมพุทธานว่า ป้องกันเพทยาธรรมาลักเอาห้วยาไปเสีย ทำให้ฤทธิ์ยาหมด หรือเฉลวที่ปักไว้จะเป็นเครื่องป้องกันผีด้วยกระมัง เท่ากับเป็นรั้วกันโดยสมมติ ทำนองเดียวกับรั้วราชวัติ เรื่องเอาใบไม้มีหนามทำประตูปาของภาคอีสาน ได้รับความต่อไปว่าจะใช้กิ่งไม้ อะไร ๆ ที่มีหนามก็ได้ ถ้าเป็นเรื่องจะป้องกันผีกลับมา ใช้ใบหนาดเห็นจะดี เพราะถือว่าฝึกกลัวนัก แต่ทำไมผีจึงกลัว สอบถามก็ไม่ได้ความ ทราบเพียงว่ามีนิยายเก่าเรื่องอินากพระโขง ซึ่งออกลูกตายไปเป็นผีไล่ติดตามผัว ผัวหนีเข้าดงหนาด อินากกลัวตามเข้าไปไม่ได้ ร้องรำพันว่า ผัวเข้าดงหนาด เมียจะขาดใจตาย ดังนี้ นอกจากใบหนาด ยังมีใบสาบแรงสาบกาที่ฝึกกลัว เพราะใช้ปนเข้ากับใบหนาดและสิ่งอื่น ๆ บรรจุเป็นหมอนปิ่น ยิ่งขับไล่ผีในพิธีตรุษของหลวง ใบสาบแรงสาบกาฝึกกลัว ก็พอจะเดาได้เพราะกลิ่นของมันเหม็นเต็มที แต่ใบหนาดไม่เหม็นเช่นนั้น ถึงจะเหม็นก็เป็นอย่างกลิ่นการบูร หรือผีไม่ชอบกลิ่นเช่นนี้ด้วย เพราะได้ทราบมาว่า ตัวแมลงไม่เข้าใกล้ใบหนาด สำนะหาอะไรกับผีจะไม่กลัว ยังมีสิ่งที่ฝึกกลัวอีกอย่างหนึ่ง คือคางคกตายซาก ถ้าใครนอนเจ็บอยู่เพราะถูกผีปอบเข้าสิง ให้เอาคางคกตายซากไปไว้ใต้ที่นอน ผีปอบทนไม่ไหว ต้องออกและหนีไป ไม่ทราบว่าเป็นเพราะอะไรผีปอบจึงกลัว พวกไทยไท้ใช้วิธีปิดเป่าในเวลายกศพออกจากบ้าน โดยมีหมอมฝึกวัดแกว่งดาบรอบ ๆ โลงเป็นคราว ๆ ไป จนกว่าศพจะถึงที่ฝัง แกว่งดาบก็เพื่อป้องกันไม่ให้ผีกลับมาารบกวน พวกชาวเขาในพม่าศรีลังกา เวลายกศพลงเรือ ก็เอาหินเผาไฟจนร้อนแดงซึ่งเตรียมไว้แล้วขว้างตามศพไป เพื่อเป็นเครื่องกีดกันไม่ให้ผีกลับมา ชาวเมืองแบรนเดนเบิร์ก ในประเทศเยอรมนี พอยกศพคล้อยประตูก็น้ำสาบตามเพื่อไม่ให้ผีกลับมาได้

เรื่องที่กล่าวกันว่าไม่ให้ผีกลับมาแวะเวียนที่บ้าน ดูจะเป็นความคิดที่ฟุ้งกันมาก โดยเห็นว่าที่ซึ่งผีสมควรจะไปอยู่ ก็คือโลกของผีไม่ใช่ที่ซึ่งคนเป็นอยู่ ในเรื่องมีความคิดเช่นนี้ ต้องเป็นชาติที่อยู่เป็นหลักแหล่งแล้วจะย้ายหรือละทิ้งบ้านไปไม่สะดวก ไม่เหมือนชาติซึ่งไม่อยู่เป็นที่ ถ้ามีคนใดในพวกตายก็ต้องละทิ้งไปหาที่อยู่ใหม่ ส่วนศพและสิ่งของผู้ตายซึ่งไม่สู้มีอะไรนักก็ทิ้งไปด้วย แม้มนุษย์ที่รวมกัน

อยู่เป็นหมู่บ้านแล้วเช่น พวกกะเหรี่ยง ลางที่ก็จะทิ้งบ้านช่องอพยพกันไปหาที่อยู่ใหม่ แต่บ้านเรือนที่ละทิ้งไป เป็นชนิดสร้างง่าย ๆ ไม่มีความเดือดร้อนอะไร ถ้าเป็นชาติที่เจริญมีบ้านเรือนปลูกสร้างอย่างถาวร ลางที่ก็ต้องละทิ้งไป ถ้าเห็นว่ามีผิดๆ ปล่อยให้เรือนรกร้างและผุพังไปเอง

นอกจากทำประตูป่าเพื่อลวงผี ยังมีลัทธิที่ทำในเวลาศพออกจากบ้านไปอีกหลายอย่าง เช่น ชักฟากออกสามชี (เล่าไว้แล้ว) และตีหม้อ

ตีหม้อน้ำและหม้อไฟน้ำศพ

ให้เตรียมหม้อบรรจุน้ำไว้ ๓ ใบ บรรจุน้ำเต็ม ไม่ซีก ๓ อัน (ไม้ทั้งท่อนไม่ใช่) พอศพคล้อยชายคาเรือน ก็เอาไม้ตีหม้อให้แตกแล้วทิ้งหม้อเสีย ไม้ที่ใช้ทุบหม้อก็ให้หักทิ้งเสียด้วยในคราวเดียวกัน คนบนเรือนถือพัดโบกลมออกจากเรือนไปทางศพทั้ง ๔ ทิศ และยังจัดให้มีหม้อบรรจุถ่านไฟหม้อหนึ่งสำหรับนำหน้าศพ ลางแห่งใช้ตะเกียงจุด ที่ตามไฟไว้เมื่อศพยังอยู่ในเรือนนั่นเองเป็นไฟนำในกรุงเทพฯ ใช้กระถางธูปก็มี ไม่ทราบว่าได้มาจากคติของจีนหรือของใคร หม้อไฟหรือตะเกียงนี้ในชนบท ถ้าเป็นศพฝังก็เอาวางไว้บนปากหลุม ถ้าเป็นศพเผา ผู้นำหม้อไฟจะทุบให้หม้อนั้นแตก เมื่อขณะที่ศพถึงป่าช้า แล้วสับได้ไฟนี้จุดสำหรับไว้เผาศพ ประเพณีอำเภอฉะเชิงเทราใช้จุดได้นำศพ กับมีหม้อน้ำมะกรูดและส้มป่อยไปด้วยหม้อหนึ่ง หม้อนี้เมื่อศพถึงป่าช้าแล้วเอาวางตรงปากทางจะเข้าป่าช้า คนที่ไปฝังหรือเผากลับออกมาก็กวักน้ำในหม้อล้างหน้าเสียผม เห็นจะเป็นเรื่องเผาศพกลับมาให้ล้างหน้าหรืออาบหน้า อย่างประเพณีกรุงเทพฯ ส่วนได้นั้นปักไว้ตรงที่เผาศพสำหรับเป็นเชื้อไฟให้ผู้เผาใช้ต่อ

อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่า หม้อนั้นได้แก่ธาตุดิน น้ำหมายถึงธาตุน้ำ คุณกันเข้าเป็นรูป เมื่อตีด้วยไม้ย่อมแตกสลายหมดฉันใด ชีวิตก็ฉันนั้น จะเหลืออยู่แต่หม้อไฟนำหน้าศพเป็นเครื่องให้คนเป็นพิจารณาให้เห็นธรรมสังเวชว่า สิ่งใด ๆ ไม่เป็นของเที่ยงทั้งนั้น พึงรีบประกอบกรกุศล อันจะนำตนสู่สุคติภพในเบื้องหน้าไฟนํ ลางแห่งแก้ว่าหม้อน้ำทั้ง ๓ ได้แก่ ๓ ของสัตว์ที่เกิดมา จำต้องแตกทำลายลงไปไม่ว่าทั้ง ๓ นี้ ประเพณีชาวอีสานใช้หม้อ ๓ ใบ บรรจุน้ำใบหนึ่ง ถ่านไฟใบหนึ่ง และหม้อเปล่าใบหนึ่ง พิธีของหลวงไม่มีหม้อไฟ คงมีแต่หม้อน้ำทาสีขาว ๓ หม้อ ไม้ทาสีขาว ๓ อัน สำหรับทุบหม้อ

เรื่องทุบหม้อน้ำคล้ายกับประเพณีกรีกโบราณ คือเขาเทน้ำทิ้งแล้วทุบภาชนะให้แตก บ้านเรือนใดที่ศพผ่าน ต้องเทน้ำในภาชนะเสียให้หมด ถือว่าน้ำเหล่านั้นมีมลทินเป็นอัมงคล ส่วนหม้อไฟนำศพประเพณีของชาวฮินดูก็มี ผู้เป็นทายาทต้องถือนำหน้า นิกคูล ลางที่หม้อไฟจะเป็นเชื้อไฟสำหรับใช้จุดในเมื่อเผาศพ เพราะแต่เดิมไปเผากันในป่าหาเชื้อไฟได้ยาก จึงได้เตรียมเอาไปด้วย ถ้าเป็นไฟของชาวฮินดูเข้าใจว่าคงจะเอาเชื้อมาจากเตา ซึ่งมีพิธีบูชากันตามลัทธิ ถือว่าเป็นไฟศักดิ์สิทธิ์ด้วย

ขัดข้าวสาร

ขณะศพลี้นออกจากบ้านต้องขัดข้าวสาร ลางที่ก็ขัดเกลียดด้วย เวลาขัดเสกคาถาว่า กจณ อมฺบุหิ พุทฺธปัด แปลว่า จงไปทางโพ้นเกิด พระพุทธเจ้าปัดแล้ว ลางแห่งต้องขัดข้าวสาร พริก และเกลือ ขึ้นไปบนหลังคาเรือนด้วย พริกของหลวงไม่มีทำ

ประเพณีอีสาน ใช้ขัดข้าวสารและเกลือเหมือนกัน แต่เขามีพริกเพิ่มมากกว่า คือต้องนิมนต์ พระสงฆ์มาสวดทันทีในเมื่อศพลี้นออกจากบ้านไป ไฟในเรือนที่ติดอยู่ก็ให้ดับ ให้เอาไฟเทียน พระสวดมนต์จุดต่อ พระต้องสวดเป็นเวลาถึง ๓ วัน จึงจะเสร็จพิธี นี่ก็คงจะเป็นเรื่องล้างจัญไร เพราะเกลือออกกลิ่นอยู่กับศพลี้นว่าอัมมงคล

ห้ามศพ

เรื่องห้ามศพก็ชอบกล ธรรมเนียมของเราเอาหัวศพไปก่อน เพื่อประสงค์จะได้ถือสายสิญจน์ ที่ออกจากหัวโลงนำหน้าไป แต่ของชาวอีสานเอาตีนศพไปก่อน แม้จะมีพระสงฆ์นำ พระสงฆ์ยืน บนแคร่ข้างโลงศพ ภาคพายัพก็เอาปลายตีนศพไปก่อน แม้จะมีพระนำก็ลอดตายจากหัวโลงไปปลาย โลงเพื่อให้พระชัก ชาวอำเภอลับแลก็ทำอย่างเดียวกัน และห้ามไม่ให้วางศพกลางทาง สอบถาม ประเพณีชาวชนบทหลายแห่งก็ได้ความรวมกันว่า ห้ามหามเขามากให้เป็นร่อง สำหรับเวลาแบกโลงจะได้ไม่เลื่อน เพราะไม่มีเชือกหาม ห้ามพักกลางทางเหมือนกัน ห้ามวางพักหยุด เพราะถ้าพักในทาง สวรรณะก็พอทำเนา ถ้าไปวางลงในที่ของใคร เป็นต้องเกิดความตักกันแน่ เพราะถือว่าอับรึยจัญไรนัก นอกจากถืออย่างนี้ ผู้หามถ้าไม่จำเป็นคงไม่อยากวางพักนัก เพราะยกขึ้นลงไม่ใช่สะดวก นอกจากจะมีม้าไม้สำหรับรองรับโลงอย่างของจีน มีผู้เล่าให้ฟังว่า เมื่อก่อนนี้ถ้านักโทษในคุกตาย เอาศพห่อผืนอก ให้นักโทษเป็นหามออกประตูผี ไปทิ้งที่วัดสระเกศ ระหว่างทางนักโทษผู้หามมักชอบวางพักศพตาม หน้าบ้านใครต่อใครเป็นเด็ดร้อนกันอยู่ ที่จริงไม่ว่าใครก็ต้องเด็ดร้อน ต้องให้เงินแก่ผู้หามบ้าง เพื่อให้เอาศพไปเสียให้พ้นหน้าบ้านเร็ว ๆ เป็นทางหาเงินของคนหามศพอย่างหนึ่งในสมัยนั้น การห้ามศพ ของชนบทเอาปลายโลงคือทางตีนศพไปก่อน ยิ่งกว่านั้นจะหามไปทางตรงก็ได้ ต้องหามวกไปเวียน มา จนกว่าจะถึงที่เผาหรือฝัง พวกจามหามศพต้องเดินย่ำไปซ้ายแล้วย่ำไปขวา ทำดังนี้เรื่อยไป จนกว่าจะถึงป่าช้าว่าต้องการจะให้ฝังจำทางกลับบ้านไม่ได้ ประเพณีมอญ ไม่ไฟที่ใช้หามศพมัก สับตัดให้ขาด เพื่อไม่ให้ใช้ติดต่อไป เป็นเรื่องพวกเดียวกับหักหวี เมื่อหวีให้ศพแล้ว ประเพณีจีน การ ห้ามศพก็เอาตีนไปก่อน (de Groot: *The Religion of China*, Vol. 1 p. 146) พวกปะหล่องก็หามศพ เอาตีนไปก่อนเช่นเดียวกัน เพราะเขาเห็นว่า ถ้าเอาหัวไปก่อนผีจะมองเห็นทางที่มาแล้วและจำทาง กลับบ้านได้ คติของฝรั่งและของฮินดูก็เหมือนกัน เวลาหามศพต้องเอาตีนไปก่อนเพื่อไม่ให้ผีเห็นบ้าน และประตูเรือน มิฉะนั้นจะจำได้และกลับมา เวลาไปต้องไปตามทางที่มีอยู่แล้ว จะหามลัดตัดทางหรือ ไปตามทางที่ถนนตัดใหม่ไม่ได้ ประเพณีพม่าห้ามหามศพผ่านกลางบ้านกลางเมือง จะเอาเข้าบ้าน เมืองก็ไม่ได้ ถ้าใครไปตายนอกบ้านนอกเมือง เมื่อจะต้องนำผ่านหมู่บ้าน ต้องอ้อมไปให้ไกล (Shway

Yoe's Burman) เทียบกับของเรา เรื่องห้ามไม่ให้หามศพข้ามนาข้ามสวน ก็เป็นเพราะถือว่าศพผ่านไม่เป็นมงคลนั่นเอง พวกทมิฬแปลกออกไป คือหามศพเอาหัวไปก่อน แต่พอเข้าเขตป่าช้า จึงกลับหันโลงเอาตีนเข้าไป พอศพล่วงเข้าป่าช้า คนหนึ่งเอามือกรีดพื้นดินเป็นทางยาว นี่ก็คงเป็นเรื่องป้องกันผีจำทางกลับมาบ้าน การหามศพเอาตีนไปก่อน ดูเข้าเรื่องกับการทำประตูป่าได้ดี เพราะเป็นเรื่องพรางผีไม่ให้จำบ้านได้ หรือลางที่การหามศพเอาตีนไปหน้า จะหมายถึงผีเดินไปอย่างคนเป็นกระมัง ที่ว่าเพื่อให้ผีจำทางไม่ได้ จะเป็นเรื่องคิดยกให้ทีหลังก็รู้ไม่ได้ เพราะลางชาติถือว่า เวลาหามศพผีเองเป็นผู้นำหน้า เช่นพวกสุรอน อินเดียแดงพวกหนึ่งถือว่าผีออกหน้ากระบวนศพ พวกนิโกรเกาะยาไมกะ* ว่าผีนั่งไปบนโลง ส่วนของเกาหลีสติกว่า เพราะได้นั่งเที่ยวไป มีผู้เล่าให้ฟังว่าทางพายัพมีรูปหุ่นเอามาผูกเป็นโครง แล้วเอากระดาษหรือผ้าปิด มีลายทองเป็นดอก ๆ เป็นอย่างใส่เสื้อ ตั้งไว้ที่หัวนอนศพ เวลาชักศพก็เอารูปนี้ซึ่งเรียกว่า ตุ้ง นำไปข้างหน้า แล้วทิ้งไว้ที่ป่าช้า แต่อีกผู้หนึ่งชี้แจงว่าตุ้งคือธงยาวนั่นเอง ตอนบนตัดเป็นรูปหัวเม็ด แล้วเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตอนปลายทำเป็นแยก ๓ ทาง ใช้แห่นาหน้าศพใหญ่ แต่ที่ใช้ในพิธีมงคลก็มี ลักษณะธงว่าผิดกันบ้าง พังจากลักษณะที่ชาวธิบายนี้ใกล้เคียงรูปธงของทิเบตมาก ไม่น่าแปลกใจเพราะติดต่อกันได้ในทางเหนือ

โปรยข้าวตอก

เวลาหามศพไปตามทาง จัดให้มีคนโปรยข้าวตอกดอกไม้ไปตลอดทาง (ลางรายใช้ข้าวสารโปรย) เป็นปริศนาธรรมว่า ข้าวตอกไม่งอกอีกฉันใด ผู้ที่ตายไปแล้วก็ฉันนั้น พิธีของหลวงก็มี ประเพณีชาวอีสานมีหม้อบรรจุข้าวตอกโปรยไปตามทางเหมือนกัน แต่เขาชี้แจงว่า พวกผีที่มาคอยรับจะวุ่นอยู่แต่เรื่องเก็บข้าวตอกกิน จะได้ไม่นั่งทับโลง ทำให้โลงหนักหามลำบาก ชาวอำเภอลับแลก็มีโปรยข้าวตอก ทางเชียงใหม่เวลาเอาศพออกจากบ้านมีโปรยสดางค์

เรื่องโปรยข้าวตอกนี้ ชาติที่ทำเช่นเดียวกันกับเราก็มีพวกปะหาเรียแห่งแคว้นลัซิม (อยู่เชิงเขาหิมาลัย) แต่ที่ใช้สิ่งอื่นโปรยก็มี เช่นพวกไทยไท้ใช้ทั้งกระดาษเงินกระดาษทอง เห็นที่จะเอาแบบอย่างมาจากธรรมเนียมจีนหรือญวน ที่โปรยไปตามทางเพื่อล่อพวกผีให้หยุดเก็บ จะได้ไม่มารบกวนในการหามศพ ชาวฮินดูแคว้นสินธุ ใช้ลูกอินทผลัมแห้งขวางข้ามศพ ถือเป็นการทิ้งทานให้คนจน ชาวอินเดียภาคใต้ใช้ขี้ข้าวสารที่หน้าและที่ปากศพ แต่ว่าขี้ในขณะศพขึ้นสู่เชิงตะกอนเผา การขี้ข้าวสารว่า นอกจากให้เป็นอาหารผี ข้าวสารยังป้องกันผีร้ายได้อย่างชะงัด (Anthropos Vol. IV) ชาวทมิฬเวลายกศพออกจากบ้าน ใช้ข้าวสารและเนื้อมะพร้าวตัดเป็นชิ้นเล็กโปรยไปตลอดทาง ในประเทศสวีเดนใช้โปรยด้วยเมล็ดลินสีดตามนอกบ้าน หรือลางที่ใช้ข้าวเปลือกโปรยตามทางและที่หลุมฝังศพเป็นการทำให้ผิง พวกฮิบันในประเทศสละวัก* เกาะบอร์เนียว โปรยธำตามรอยเท้าคนหามศพเพื่อไม่ให้ผีเห็นรอยเท้า และลางทางกลับมาบ้านได้ ชาวกริมักจะขีดเป็นเส้นขวางทางที่ผีผ่านไปสมมติว่าเป็นแม่น้ำ ผีจะได้มาไม่ได้ ของเราใช้เท้าขีดเส้นเป็นกากบาทที่ดิน ในเวลากลับจากเผาศพเพื่อกันไม่ให้ผีติดตามมา

* Jamica - กรมศิลปากร

* Sarawak - กรมศิลปากร

เรื่องขีดเส้นสมมติว่าเป็นแม่น้ำ เพื่อป้องกันไม่ให้ผีมา ทำให้นึกไปถึงเรื่องนิยาย ที่ตัวพระเอก เอาจริงหรืออะไรไปรยเกิดเป็นแม่น้ำขวางหน้าขึ้น ป้องกันไม่ให้ยักษ์หรือศัตรูไล่ติดตามมาได้ (ดูเหมือนในเรื่อง พระรถ ก็มี) เรื่องไปรยข้าวตอกจะมีเค้าเดิมมาอย่างเดียวกันกระมัง คือไปรยเพื่อไม่ให้ผีมายุ่งกับเรา

ชักศพ

การเอาศพออกจากบ้านเพื่อไปเผา เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่าชักศพ ก็เพราะไม่ได้ห้ามเอาไปเฉย ๆ แต่มีการชักกันจริง ๆ ด้วย ตามที่เห็นทำกันในกรุงเทพฯ เมื่อศพออกจากบ้าน บรรทุกขึ้นรถศพ ก็มีรถอีกคันหนึ่งไปข้างหน้า เป็นรถมีพระสงฆ์องค์หนึ่งนั่งไป มือถือเส้นด้ายดิบซึ่งโยงมาจากหัวโลงศพ เห็นจะเป็นตอนนี่เอง ที่การหามศพออกจากบ้านต้องเอาทางศีรษะไปก่อนเพื่อสะดวกในการชัก ลางรายเมื่อเวลาศพออกจากบ้านไปไม่มีชักโยง ไปชักกันก็ในตอนยกศพเวียนรอบเชิงตะกอน ลางรายก็มีแต่พระสงฆ์เดินนำหน้าศพ ไม่มีถือโยง ที่ไม่มีพระสงฆ์นำที่เดียวก็มีถ้าเป็นศพใหญ่ ลางรายก็มีญาติ ๒ คนไปข้างหน้า ไปรยข้าวตอกคนหนึ่ง ถือผ้าโยงคนหนึ่งเรียกว่า โยงไปรย และจัดให้มีพระองค์หนึ่งขึ้นคานหามหรือรถ อ่านหนังสือนำศพ

ประเพณีชนบท ถ้ามีลูกหลาน บวชน้ำไฟ ก็ใช้ผู้นั้นเป็นคนชักและนำศพ ถ้าศพไปด้วยเรือพระสงฆ์ชักก็นั่งหน้าไปในเรือลำเดียวกัน

ประเพณีอีสาน ใช้ตะเฒ่าบรรทุกศพ และพวกญาติช่วยกันชักลากไปสู่ป่าช้า บนตะเฒ่ามีพระยืนอ่านหนังสือไปท้ายตะเฒ่า ๒ รูป นี่ก็พอเดาได้ว่า เดิมมีพระสวดพระอภิธรรมไปบนตะเฒ่าสองร้าน แต่ทำเช่นนั้นก็ต้องเป็นตะเฒ่าใหญ่เมื่อย่นย่อทำตะเฒ่าลงด้วยไม่มีกำลังพอ พระสวดก็ยกลงมาแต่ร้านละองค์ ในการที่ทำร้านไม่ได้ พระจึงต้องยืนแล้วก็ส่อมาให้เห็นอีกว่าที่เรাজัดพระองค์หนึ่งขึ้นคานหาม อ่านหนังสือนำหน้าศพนั้น ก็ย่นย่อมาจากพระยืนอ่านหนังสือสองรูปนั่นเอง ที่ของเรามีพระนำศพเห็นจะทำหน้าที่ชักแทนการชักตะเฒ่า แต่ดูเหมือนความที่เข้าใจกัน คือให้พระนำศพไปสู่สุคติหรืออะไรอย่างนั้น เพราะท่านอธิบายอย่างปริศนาธรรมว่า ที่มีพระอ่านพระอภิธรรมนำศพ ก็เพราะพระสงฆ์เป็นผู้สืบต่อพระศาสนา พระจึงเป็นผู้นำคนไปสู่ทางสุขเกษมคือพระนิพพาน เท่ากับท่านนำไปสู่ทางสว่าง

ประเพณีภาคพายัพ ถ้าเป็นผู้ที่มีเงินมากพอ เขามีตะเฒ่าตัวหนึ่งจัดพินกองบนตะเฒ่า แต่งพินกองพินเป็นอะไรงาม ๆ ไม่ให้เห็นพิน และบนกองพินนั้นผูกเป็นรูปนกหัสติลิงค์ (ตรงกับที่เราเรียกว่า นกหัสติน) บนหลังนกทำเป็นเรือน ควรจะเรียกว่าหอหรือบุษบก อะไรอย่างหนึ่งในนั้นตั้งศพ บนหลังคาเรือนแต่งดอกไม้ไฟลั่นฆ้องลงมาถึงกองพินฐานนก ในลิลิตเรื่อง พระลอ ก็มีกล่าวถึง แต่ไม่ได้กล่าวละเอียดว่าทำเป็นอย่างไร สันนิษฐานว่าจะเป็นอย่างเดียวกัน เรียกว่า พนมศพ เมื่อแต่งเสร็จแล้วก็ชักตะเฒ่าเข้าเมรุซึ่งปลูกไว้ในทุ่ง คำว่า ทุ่งเมรุ เห็นจะเกิดแต่แบบนี้ และคำว่า ชักศพ ก็เห็นจะเกิดแต่แบบนี้ ที่มีญาติ ๒ คน ไปรยข้าวตอกคนหนึ่ง ถือผ้าโยงคนหนึ่ง เรียกว่าโยงไปรย เห็นจะแต่งไปเข้ากระบวนแห่ชักแทนตัวญาติทั้งหลาย

แย่งศพ

ได้เคยเห็นการหามศพของมอญ มีแย่งแย่งศพกันด้วยในขณะที่หามไปสู่เชิงตะกอนเผา ที่แรกนึกว่าจะเป็นเรื่องเพราะอาลัยศพไม่อยากให้จากไป จึงต้องแย่งแย่งไว้ ลางที่ถึงกับต้องมีค่าไถ่ (โดยมากเป็นเหล้า) ให้ผู้แย่งหาม (โดยมากเป็นจี๋เมา) ศพจึงจะไปได้ ประเพณีนี้นึกว่าจะมีแต่มอญ แต่ได้อ่านพบประเพณีของชาวอาหรับลางพวก มีการแย่งแย่งศพเหมือนกัน เขาอธิบายว่าที่ทำเช่นนี้เพราะศพไม่อยากออกจากบ้านไป ไม่ใช่เขาไม่อยากให้ไป ลางที่แย่งกันไปแย่งกันมาถึงสามวัน ศพขึ้นหมั้นเป็นที่เดือดร้อนแก่อนามัย ในหนังสือว่าด้วยเรื่องพม่าซึ่งเซอร์ยอช สกอต แต่ง (Shway Yoe, *Burman, His Life and Notion*, p. 587) ก็ว่าศพสมภารเจ้าวัดซึ่งมีคนนับถือมาก เวลาชักไปเผา ก็มีแย่งศพเป็นอย่างเดียวกับมอญ ชาวนิโกรเกาะยาไมกะมีความเชื่อและรับรองว่า ถ้าผีต้องการไป ก็หามศพได้สบายไม่หนัก แต่ลางที่ผีไม่ยอมไปก็เป็นเรื่องเดือดร้อนไม่น้อย ที่คนหามเกิดแย่งกัน เพราะผีไม่ยอมไป ในเกาะนิโกรา เวลาหามศพไป จะมีคนอื่นพวกหนึ่งดักคอยอยู่ พอศพไปถึงที่นั้น พวกที่คอยอยู่ก็ต้านทานไว้ ไม่ให้หามศพต่อไปได้ แย่งแย่งกันเป็นจ่าละห้วน พวกที่หามก็จะดันไปให้ได้ พวกที่คอยอยู่ก็ต้านทานไว้ไม่ให้ไป ลางที่ถึงกับโจงแตกศพหล่น ถ้าพวกหามแพ้อยกกลับ พวกผู้หญิงและลูกเล็กเด็กแดงที่ยืนอยู่ ก็ร้องไห้กันงอแง กลัวจะกลับไปบ้าน แต่ในที่สุดพวกหามศพต้องชนะและนำไปสู่ที่ฝังได้ ประเพณีเกาะบาหลี่ เวลายกศพจะขึ้นเผาบนเชิงตะกอน ต้องมีการแย่งศพ สมมติว่าพวกหนึ่งฝังศพหนึ่งฝังร้าย ต่างแย่งศพกัน ว่าแย่งกันถึงกับโจงทลายก็เคยมี

ทางสี่แพร่ง

ศพลางราย เมื่อศพผ่านไปถึงทางสี่แพร่ง คนนำหน้าต้องเอาเหล็กไม้ไผ่ขนาดสูงราวศอกหนึ่งซึ่งจัดเตรียมไว้แล้ว โยนลงตรงทางสี่แยกนั้น ลางที่ก็มีเช่นไหว้ผีที่ตรงนั้นด้วย โยนเหล็กทำไม เห็นจะเป็นเรื่องป้องกันผีอย่างประเพณีของชาวอำเภอลับแลซึ่งพูดไว้ที่อื่นแล้ว เพราะหนทางสี่แพร่ง ฝรั่งอธิบายว่าย่อมถือเป็นชุมทางของผีร้าย สถานที่เช่นนั้นจึงกอบปรด้วยอันตรายและไม่ใช้ที่เป็นมงคล เมื่อผ่านที่เช่นนั้นจึงต้องหาวิธีปิดเป่าแก้เสนียดจัญไรเสีย ดูก็เข้าที่ เพราะทางสี่แพร่งย่อมเป็นที่รวมพบปะกันได้ง่าย มาได้ถึงสี่ทาง ถ้าที่ตรงนั้นเป็นย่านเปลี่ยวหากจะดักทำร้ายหรือตีชิงวิ่งราว ก็มีโอกาสดีกว่าที่อื่น เพราะอาจมีคนผ่านมา ไปมาก็ได้มากทาง ที่เปลี่ยวเช่นนั้นจึงไม่เป็นมงคลเลย ที่เขาเอาคนผิดไปฆ่าที่ตะแลงแกงก็คือเอาไปฆ่ายังทางสี่แพร่งนั่นเอง ในคัมภีร์ *เปตวิตถุ* ว่า เปตคอยด้อมอยู่ ณ ทางสี่แยก คติของชาวบ้านในอินเดียก็ถือว่าตรงทางสี่แพร่งเหมาะแก่การฝังศพและฝังชอบอยู่ที่นั่น ธรรมเนียมจีนถ้าทำพิธีทิ้งกระเจาด ก็มักทำที่ทางสี่แพร่ง ลางชาติฝังศพไว้ตรงทางสี่แพร่งก็เคยมี ชาวฮินดูครั้งโบราณมักชอบสร้างสถูปบรรจุธาตุอัฐิเอาไว้ตรงทางสี่แพร่ง ในประเทศของชนชาติสลาฟมักก่อที่ฝังศพไว้ในที่เช่นเดียวกัน ประเพณีอังกฤษสมัยก่อน มักก่อที่ฝังศพของผู้ที่ฆ่าตัวตายหรือผู้ร้ายที่ฆ่าเขาตายฝังไว้ยังหนทางสี่แพร่ง ตัวอย่างในประเทศอื่น ๆ ก็ยังมีอยู่อีกมาก เพราะฉะนั้นหนทางสี่แพร่งจึงถือกันทั่วไป ว่าเป็นที่รวมของพวกผี เมื่อศพผ่านไปจึงต้องทำอาถรรพ์ป้องกันไว้

เรื่องของเราก็อาจมีเค้าเงื่อนไปในอย่างนี้ก็ได้ เวลาเราทำเสียกบาล เราเอาเครื่องเซ่นไปวางทิ้งไว้ในทางสามแพร่งซึ่งเป็นทางร่วมเหมือนกัน จะเป็นทางสี่แพร่งหายากกว่าทางสามแพร่งกระมัง ประเพณีฮินดูเมื่อแห่ศพออกจากบ้านจะต้องหยุด ๓ ครั้ง ๆ ละ ๑๕ นาที และทุกครั้งต้องง้างปากศพเอาข้าวสารแช่น้ำใส่ปากศพทุกครั้ง เพื่อไม่ให้ศพหิวกระหาย เหตุเดิมเห็นจะดูให้แน่ใจว่าตายจริงหรือไม่

ประเพณีอำเภอลับแลมีอยู่อย่างหนึ่ง คือห้ามหามศพข้ามสะพาน ต้องลุยน้ำข้ามไป ลงที่ถ้า น้ำลึกมากคงลุยไปไม่ได้ แต่ในปัจจุบันข้ามได้ โดยต้องทำเคล็ดหักกิ่งไม้มาทำเป็นประตูตรงกลางสะพาน แล้วลอดข้ามไป ที่ห้ามไม่ให้หามศพข้ามสะพาน เห็นที่เดิมสะพานจะเป็นไม้พาดไถอันเดียวเดินไม่ดีอาจพลัดตกได้ จึงได้ห้าม เห็นจีนหามศพในกรุงเทพฯ เมื่อถึงสะพานก็มีกระดาษาเงินกระดาษาทองพับหนึ่งวางไว้ที่เชิงสะพานจะติดสินบนผู้ที่คอยอยู่ที่ตีนสะพาน เพื่อให้ข้ามไปได้สะดวกหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ

หาที่ปลงศพ

ได้กล่าวไว้ที่อื่นแล้ว ว่าที่เผาหรือฝังศพในชนบทและในท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ก่อนนี้ ไม่มีป่าช้าโดยเฉพาะ เพราะถัดหมู่บ้านออกไปก็เป็นป่าจะเลือกที่เผาหรือฝังกันที่ใดก็ได้ แต่การเลือกนี้ ประเพณีอีสานมีวิธีเลือกหาที่ คือก่อนจะยกศพไปฝังหรือเผา ให้จัดหาไข่ไก่ฟองหนึ่งนำไปที่ศพ และบอกกล่าวกับผู้ตายว่า บัดนี้จะนำศพไปเผา (หรือฝัง) จะได้สว่างไสวเสี่ยงทาย ถ้าชอบใจที่ตรงไหนจงบันดาลให้ไข่แตก ณ ที่นั้นบอกกล่าวเล่าสืบเสร็จแล้ว จึงนำไข่นั้นกับข้าวเหนียวก้อนหนึ่งไปในป่าเอาไข่ขว้างไป ไข่แตกตรงไหนก็ถือว่าที่ตรงนั้นคือที่จะเผาหรือฝัง ให้เอาก่อนข้าวเหนียววางไว้ตรงนั้น แล้วจัดการทำที่ทางให้เรียบร้อย ขนฟืนมาเรียงกองและปักหลักกันฟืนทลาย แล้วจึงยกศพตั้งบนกองฟืนจัดการเผาต่อไป ถ้าบริเวณที่เผามีหมู่บ้านขึ้นรกรงรัง เกรงว่าเชื้อไฟอาจไปติดแล้วลุกลามเกิดเป็นไฟป่าขึ้น ก็จัดการเผากันเอาไว้ก่อน เรียกว่าแกดป่า ประเพณีนี้พวกไทยลื้อก็ทำ แต่เอาไข่ใส่ถุงแล้วขว้างไป ไข่แตกที่ใดที่นั้นก็เป็นที่ฝังหรือเผา (Le May's *An Asian Arcady*, p. 192)

เผาศพ

เมื่อนำศพไปถึงวัดแล้ว มักเอาศพตั้งพักบนศาลาก่อนเพื่อทำบุญ มีเทศน์ มีแจง มีสวด และตั้งศพไว้ข้ามคืนหรือสองคืนก็มี แล้วแต่สมัคร ไม่มีกำหนดกตดหาอะไร ถ้ามาถึงประเพณีในชนบทเมื่อศพถึงวัดพักบนศาลานิมนต์พระมาสวดมาติกาและบังสุกุลเสียก่อน เสร็จแล้วจึงยกโลงขึ้นสู่ที่เผา ไม่ต้องเทเพราะเผาสด ๆ ไม่เกิน ๓ วัน ถ้าเป็นศพคนจนก็นำขึ้นบนเชิงตะกอนทีเดียว ไม่พักที่ศาลา แต่ในกรุงเทพฯ ต้องนำศพไปในที่กำบังซึ่งจัดไว้ แล้วเปิดฝาโลงศพออกจากโลงวางบนผ้าขาว เอาไม้ตักเชือกตราสัง และผ้าที่ห่อศพออก ให้ศพนั้นนอนหงาย เอาผ้าขาวที่รองนั้นพับปิดศพให้เรียบร้อย แล้วเอากิ่งไม้สดมาวางบนศพ รองผ้าบังสุกุล เอาผ้าบังสุกุลพาดลงบนกิ่งไม้อีกที นิมนต์พระสงฆ์มาชักมหาบังสุกุล เสร็จแล้วยกศพใส่ในโลง แต่ให้ศพนอนคว่ำหน้า โลงนั้นต้องติดกันโลงให้เป็นช่อง

สำหรับไฟแลบลอดเข้าไปเผาไหม้ศพได้ง่าย แล้วยกศพเวียนรอบเชิงตะกอน แต่ซ้ายไปขวา ๓ รอบ ว่าได้แก่ อโลโก อโทโส และ อโมโห พวกลูกหลานและบริวารผู้ตายเดินตามศพ (ลางท่านห้ามคนอายุต่ำกว่า ๓๐ ปี ห้ามหรือยกโลงไม่ได้ คนทำตราสังก็อย่างเดียวกัน จะเป็นเพราะคนมีอายุไม่ถึง ๓๐ ปี นับว่ายังไม่เข้าเขตเป็นผู้ใหญ่ อย่างเดียวกับพระสงฆ์ บวชไม่ถึง ๑๐ พรรษา ก็เป็นพระผู้ใหญ่ไม่ได้) เมื่อเวียนครบ ๓ รอบแล้ว เอาโลงกระแทกเชิงตะกอน ๓ หน แล้วจึงยกขึ้นสู่เชิงตะกอน หันหัวศพไปทางทิศตะวันตก เจ้าภาพต้องนำเบี้ยทิ้งลงที่เชิงตะกอน ให้ตากลี ยายกลา ๓๓ เบี้ย (เดี๋ยวนี้ไม่ใช่เบี้ยกันแล้ว ทั้งสตางค์แทน แต่ก็ว่าจำนวนสตางค์ที่ทิ้งนั้นต้องเป็นจำนวนที่เป็น ๑ ๓ ๕ สตางค์ เป็นต้น) ต่อจากนี้จึงต่อยมะพร้าวให้แตก ล้างหน้าศพเสร็จแล้วจุดไฟเผา เชื้อไฟของใครก็ต้องจุดเอาเอง ห้ามไม่ให้ต่อกัน เมื่อไฟกำลังไหม้ศพ เอาผ้าขาวที่คลุมโลงโยนข้ามไฟ ข้ามไปข้ามมาให้ครบ ๓ ครั้ง (ว่าเป็นธรรมเนียมของมอญ) ก่อนที่ผู้เผาศพจะกลับต้องรอให้สัปเหร่อชักดันพินออกเสีย ๓ ดัน แล้วจึงกลับได้ เมื่อมาถึงบ้านต้องล้างหน้าหรืออาบน้ำด้วย

อธิบายชนิดปริศนารธรรม การที่เอาเม็ดตัดด้ายที่ผูกศพออก ว่ามิด ได้แก่ ดวงปัญญา ด้ายนั้นได้แก่โลก โกรธ หลง ต้องใช้มิด คือ ดวงปัญญาตัดจึงจะขาดได้ ในที่นี้ไม่จำเป็นต้องอธิบาย เพราะไม่ตัดเชือกก็แก้ศพออกไม่ได้

ที่เอากิ่งไม้วางเหนือศพ เพื่อจะไม่ให้ผ้าที่ทอดบังสุกุลเปื้อนศพ การนิมนต์พระมาชักมหาบังสุกุล ก็เพื่อให้ท่านมาปลงกรรมฐาน และรับผ่านั้นเป็นไทยธรรม ประเพณีอินเดียถือว่าเสื้อผ้าของผู้ตาย ใครใช้เป็นเสนียดจัญไร จะใช้ได้แต่โยคีผู้ศักดิ์สิทธิ์ เพราะท่านเหล่านั้นบริสุทธิอยู่ในตัวแล้วเสนียดจัญไรทำอะไรไม่ได้ ได้เคยเห็นรูปโยคีอินเดียที่เขาถ่ายรูปไว้ และกล่าวถึงลักษณะความเป็นอยู่ของท่านเหล่านั้นว่า น้ำก็ไม่อาบ ผมก็ปล่อยเป็นสังกะตัง ฟันก็ไม่สี และยังเอาเถาของพอนและมูลโคทาน้ำทาตาด้วย จึงเห็นด้วยว่าเสนียดจัญไรทำอะไรไม่ได้

ชักมหาบังสุกุล

เรื่องชักมหาบังสุกุล ได้ความว่าแต่เดิมเขาชักกันจริง ๆ คือเอาผ้าขาวทั้งพับ พันหน้าศพเป็นเกลียว มีวิธีพับซึ่งอาจจะดึงผ้าออกมาจากศพได้ง่าย มัดแล้วนำไปทิ้งไว้ในป่าช้าตอนที่อยู่ลึกในเวลากลางคืน จุดไฟแสงริบหรี่ไว้ข้างศพด้วย และวางทางไว้อีกหลายดวง แล้วนิมนต์พระรูปหนึ่งไปชักบังสุกุล พระจะมีไม้เท้าไปด้วย ไปถึงศพหยิบปลายผ้าดึงมา ศพก็ลึงไปทางหนึ่ง แล้วเอาไม้เท้ายันไว้ ดึงผ้าให้ศพกลิ้งกลับมา ทำดังนี้จนชักผ้าออกได้หมด ที่ทำอย่างนี้ได้สะดวกเพราะศพยังสดอยู่ แต่ถึงศพจะเน่าแล้ว ก็ดูเหมือนจะไม่รังเกียจอะไรกันนัก ว่าน้ำเหลืองผิวนั้นมีกลิ่นหอม ที่เหม็นเป็นเนื้อเน่าต่างหาก ได้ยินพูดกันมาอย่างนี้แต่เด็ก จนเมื่อกำลังเขียนเรื่องนี้ ก็ยังมีผู้ยืนยันมาอย่างนี้อีก

อีกวิธีหนึ่ง ยกศพตรึงอยู่กับฝาโลง ขุดหลุมให้ลึกทำเป็นกระดานหกด้วยฝาโลงนั้น ให้ศพอุ้มผ้าบังสุกุล พิธีชักมหาบังสุกุลอย่างนี้ ทำในเวลากลางคืน มีจุดไฟเหมือนอย่างวิธีต้น ตรงที่จะเข้าไป มักเอากิ่งไม้ปักทำเป็นขั้ว พระที่เข้าไปชักต้องมีไม้เท้าไปด้วย เมื่อย่างเข้าไปเหยียบถูกกระดาน

ก็จะหนักขึ้นข้างหนึ่ง ศพจะกระดกคล้ายผุดขึ้นมาจากหลุม มืออุ้มผ้าบังสุกุล พระก็ชักมหาบังสุกุลรับเอาผ้ามา วางที่เหยียบกระดานกระดกขึ้นแรง ศพอาจถูกหน้าพระได้ จึงต้องใช้ไม้เท้ายันไว้ก่อน พระที่เข้าไปมักเป็นผู้เคร่งสมณะใจกล้าไม่กลัวผี เพราะฉะนั้นเมื่อมีผู้ไปนิมนต์สมภารจึงต้องเลือกพระที่เคร่งอย่างนี้ แต่เห็นจะหาได้ไม่ถ่องแท้ วิธีชักมหาบังสุกุลทั้งสองอย่างนี้จึงเสื่อมไป แต่วิธีหลังเห็นจะกลายมาจากวิธีแรก เพราะไม่ได้มีการชักจริง ๆ เหมือนอย่างวิธีต้น

อีกวิธีหนึ่ง ประเพณีทางชลบุรี เปิดฝาโลงเอาผ้าบังสุกุลวางที่ศพ นิมนต์พระมาชักมหาบังสุกุล วิธีนี้เกือบเหมือนกับวิธีที่เทศพออกวางไว้ แล้วเอาผ้าวางบนกิ่งไม้ ซึ่งอยู่บนอกศพอีกที ดังเล่ามาในที่แรก แต่นี่ชักกันในโลงทีเดียว ถ้าศพเน่าแล้ว คงเดือดร้อนแก่อนามัยของพระผู้ชักมหาบังสุกุลไม่น้อย

มาในเวลานี้ การชักมหาบังสุกุลในกรุงเทพฯ ที่ทำกันมากใช้ผ้าทอดไว้บนหลังโลง เมื่อขณะตั้งอยู่บนเชิงตะกอนก่อนลงมือเผา การทอดมักเชิญแขกผู้ใหญ่หรือมีหน้ามีต่านำไปทอด แต่พวกราษฎรทอดกันเองก็มี ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการชักมหาบังสุกุลในพิธีศพ แต่เดิมเป็นการชักจริง ให้เข้ารูปกับต้นคำของการชักมหาบังสุกุล แล้วก็เคลื่อนที่มาเป็นชั้น ๆ เพราะด้วยสิ่งแวดล้อมบังคับ จนมาเป็นอย่างที่เห็นกันอยู่ในกรุงเทพฯ ทุกวันนี้

คว่ำศพเผา

การที่คว่ำศพลงนั้น กล่าวว่าเมื่อเวลาศพถูกไฟเผา จะได้ไม่งอตัว (ดูตอนที่ว่าด้วย การเผาประกอบไปด้วย) อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่าคนเกิดมาด้วยอวิชชา ตายก็ด้วยอวิชชา ซึ่งครอบงำสันดานอยู่ไม่รู้เท่าสังขารจุบจุกคลอนอนคว่ำไม่รู้ตัวว่ามีภัยบังเกิดมาแต่ทิศใด

ในอินเดีย ศพของพวกวรรณะศูทร เวลาเผาหรือฝังต้องให้คว่ำหน้าเพื่อไม่ให้ผีมารบกวน ชาวอินเดียแดงวางศพ ถ้าเป็นศพของคนถูกฟ้าผ่าตาย ต้องฝังคว่ำหน้าและต้องฝ่าฝ่าดิน ผีจะได้ไม่มารบกวน ในประเทศยังการมีอยู่คราวหนึ่งเกิดโรคอหิวาต์ระบาดไปในหมู่บ้านหนึ่ง ชาวบ้านเหมาเอาว่าเพราะยายแม่มีคนหนึ่งกระทำ ต้องรีบขุดศพหญิงแก่ ซึ่งถือว่าเป็นแม่ผด ขึ้นฝังใหม่ให้คว่ำลง โรคระบาดจึงสงบ

เวียน ๓ รอบ

เรื่องยกศพเวียนเชิงตะกอน แต่ย้ายไปขวาให้ครบ ๓ รอบ อธิบายชนิดปริศนาธรรม ว่าสัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว้ายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ เป็นการเตือนสติผู้ที่ยังไม่ตายให้คิดถึงตัว จะได้บำเพ็ญบุญกุศล เพื่อหนีจากการเวียนว้ายตายเกิดในภพทั้ง ๓ นี้ จะได้นำตนไปสู่พระนฤพาน ลงท่านว่าที่เวียน ๓ รอบ ได้แก่ พระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เกิดมาก็เป็นทุกข์ มีความปรวนแปร ในที่สุดก็ตาย จะเอาอะไรไปก็ไม่ได้ เป็นของเปล่าทั้งนั้น ประเพณีชาวฮินดู ผู้เป็นทายาทเท่านั้นที่จะเวียนรอบเชิงตะกอน ๓ ครั้ง มีแบกหม้อน้ำไปด้วย ปล่อยให้น้ำหยดไปตลอดทาง แล้วเอาหม้อกระแทกกับหัวศพให้หม้อแตก

การเวียนรอบมียู่ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งเวียนขวา เกี่ยวกับมงคล อีกอย่างหนึ่งเวียนซ้าย เกี่ยวกับอัปมงคล ดังเรื่องตายเป็นที่เล่านี้ การเวียนรอบสิ่งใดที่เป็นประธาน จะเป็นสถานที่บุคคลหรือวัตถุ อย่างเวียนเทียนของเรา ชะรอยจะเป็นเรื่องแสดงเคารพหรือให้เกียรติยศแก่สิ่งที่เวียนรอบเป็นประเพณีที่มีอยู่ในลัทธิพิธีของศาสนาต่าง ๆ แทบจะทุกชาติ ว่าเฉพาะอินเดียครั้งโบราณ ในคัมภีร์ *ศดับทพราหมณ์* กำหนดให้เดินเวียนรอบแท่นที่บูชา ผู้เวียนถือถาดไฟ ในคัมภีร์ *คฤนายสูตรพราหมณ์* หน้เมื่อเข้าพิธีบวช ต้องเดินเวียนรอบต้นไม้หรือป่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ ๓ รอบ ในคัมภีร์จำพวกสูตรอื่นก็มีกล่าวเรื่องเวียนรอบไว้หลายแห่ง เป็นต้นว่า ถ้าจะปลูกเรือนต้องเดินรอบ ๆ ที่ซึ่งจะปลูก ๓ รอบ เอน้ำมนต์ประพรมที่ตรงนั้น และว่ามนต์จากคัมภีร์ *ฤคเวท* ด้วย ในคัมภีร์ *มนู* เจ้าสาวจะต้องเวียนรอบเตาไฟศักดิ์สิทธิ์ ๓ รอบ ในพิธีทำศพและในพิธีศราทก็มีเวียน ๓ รอบเหมือนกัน^(๑) ใน *มหาปริณิพพานสูตร* กล่าวว่า พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์เวียนรอบพระศพพระพุทธเจ้า ๓ รอบ ชาวฮินดู ในปัจจุบันยังเดินรอบสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ถือว่าเป็นการปลดเปลื้องบาป พุทธศาสนิกชนก็เวียนรอบพระสถูปเจดีย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์

กรีกสมัยโบราณมีเวียน ๓ หน ดังเรื่องในมหากาพย์ *อิลียด* ว่า อะกิลีส พาทหารเวียนรอบศพปาโตรคลิสผู้สหาย ซึ่งถูกฝ่ายข้าศึกฆ่าตาย ชาวอียิปต์และชาวโรมันก็มีพิธีเวียนรอบ เช่นชาวโรมันจะนำศพทหารเวียนซ้ายเชิงตะกอน ๓ ครั้ง หกกลับธงอาบนลงล่าง เป็นเครื่องหมายแสดงความเศร้าโศก แล้วกลับเวียนขวา ๓ ครั้ง

ในประเทศไอร์แลนด์ ถ้าศพจะต้องผ่านโบสถ์ ก็ต้องเวียนโบสถ์เสีย ๓ รอบก่อน จึงจะนำศพไปสู่ป่าช้าได้

ในลัทธิโรมันคาทอลิก บาทหลวงผู้ทำพิธีจะต้องเดินรอบศพเวียนซ้ายไปขวา ๒ ครั้ง

ชาวอาหรับโบราณ เมื่อจะทำพิธีบูชาญ ต้องเดินรอบแท่นที่วางคนบูชาญเสีย ๓ รอบก่อน และร้องเพลงหรือสวดไปด้วย พระโมหมัดศาสดาพยากรณ์ของลัทธิอิสลาม ก็เคยเวียนรอบสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งประดิษฐานหินกาบาที่เมืองเมกกะ

นักปราชญ์ชาวตะวันตกสันนิษฐานว่า การเวียนรอบจะมาจากพิธีดีกดำบรรพ์ ซึ่งมนุษย์สมัยนั้นจะมีการเดินเป็นจังหวะเวียนรอบแท่นที่บูชา หรือรอบสิ่งที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ คือเวียนจากตะวันออกไปตะวันตกก่อน แล้วเวียนกลับจากตะวันตกมาตะวันออก ฟังดูก็เข้าที่ เพราะการเดินรอบ ๆ วัตถุที่หมายในลัทธิศาสนา ก็ยังมีทำกันอยู่ในหมู่ชนชาติที่ล้าหลังต่อความเจริญ เช่นชาวอินเดียแดง ชาวนิโกร และชาวออสเตรเลีย ถึงชาติที่เจริญแล้วเวลามีการสนุกเร้าแรงยินดี ก็มักจะกระโดดโลดเต้นไปรอบ ๆ

เขาสันนิษฐานต่อไปว่า การเวียนรอบ เดิมจะเป็นลัทธิสำหรับปัดเป่าเสนียดจัญไร หรือรับ

(๑) ในคัมภีร์คฤนายสูตรของอาศวลาณ (S.B.E. Vol. XXIX, p. 238) กล่าวว่าเมื่อนำศพไปถึงที่แล้ว ให้ผู้กระทำการเดินรอบนั้น และให้เอากังไม้สมิ์จุ่มน้ำมันประพรมที่นั้น กล่าวคาถาจากคัมภีร์ฤคเวท แปลเป็นความว่า “จงไป ถอยไป ออกไป จากที่นี่”

เอาสิริจากพินธุชา เพื่อประโยชน์ของผู้กระทำการเวียน หรือของผู้อื่น หรือสิ่งที่เวียนรอบ ภายหลังความหมายในการทำขยายวงออกไป เป็นการทำให้เกิดสิริมงคล และการเวียนนั้น ถือว่าถ้าเวียนให้ชาวแก่สิ่งที่เวียน จะนำมาซึ่งมงคล ถ้าเวียนซ้ายเป็นอวมงคล ที่เวียนขวาว่ามียามาจากวิถีโคจรประจำวันของพระอาทิตย์ที่ขึ้นทางตะวันออก แล้ววกไปได้ และตกทางตะวันตก เพราะฉะนั้นเมื่อจะกระทำประทักษิณ จึงถือว่าถ้าดำเนินตามวิถีโคจรของพระอาทิตย์ ก็ในลัทธิอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งกระทำย่อมเป็นผลสำเร็จ ที่เวียน ๓ รอบ ว่าเกี่ยวกับเรื่องใน *วามนาวตาร* เมื่อพระวิษณุอวตารมาเป็นคนค่อม ขอเนื้อที่จากท้าวพลี โดยการย้างสามขุม ซึ่งฝรั่งว่าเป็นเรื่องเปรียบเทียบถึงพระอาทิตย์ที่ย่าง ๓ หน เป็น เข้า เทียง เย็น ก็ครบวิถีโคจรประจำวันของพระอาทิตย์ แต่นี้เป็นอธิบายของชาวอินเดีย ชาวอื่นเขาก็เวียน ๓ รอบเหมือนกัน แต่ไม่พบอธิบายถึงเหตุผลที่ทำ หรือจะเกิดจากเหตุที่ว่า การนับย่อมเริ่มแต่จำนวน ๓ เพราะจำนวน ๑ เป็นหน่วย ๒ เป็นคู่ของหน่วย ๓ จึงเป็นจำนวนเริ่มนับ ส่วนเรื่องเวียนซ้ายก็คือเวียนผิดทางธรรมดา จึงเป็นอวมงคล

เอาโลงกระแทกเชิงตะกอน

เรื่องเอาโลงกระแทกเชิงตะกอน เทียบกับประเพณีของฝรั่ง เมื่อศพผ่านไม้กางเขนที่ปักอยู่ข้างทาง ต้องเอาโลงกระแทกที่ฐานไม้กางเขนทุกแห่งไป เมื่อเสร็จพิธีทำศพในโบสถ์แล้ว ต้องเอาโลงกระแทกกับผนังโบสถ์ เหตุผลที่ทำเขาก็อธิบายเป็นชนิดปริศนาธรรมว่า ที่เอาโลงกระแทกเป็นการที่ศพต้องการจะขอลาที่เคารพนับถือ หากพูดไม่ได้ จึงต้องใช้กระแทกต่างลา กับทั้งการกระแทกจะเป็นเครื่องเตือนนักบุญปีเตอร์ อัครสาวกพระเยซู ให้เปิดประตูสวรรค์รับวิญญาณด้วย

ทิ้งเบี้ยให้ตากลียายกลา

เรื่องทิ้งเบี้ยเป็นจำนวน ๓๓ เบี้ย ให้ตากลียายกลา มีคติถือกันว่าให้เป็นค่าจ้างเผา เพราะตากลียายกลา ลงที่ว่าชื่อตากลายายกลี (เห็นจะเป็นสองคนผัวเมีย) เป็นเจ้าของป่าช้า จึงต้องขออนุญาตชื่อสำหรับฝังหรือเผาเสียก่อน ถ้าไม่ชื่อที่ ไปเผาที่อื่น ๆ สุดแล้วแต่จะเหมาะ ฝังจะไม่มีที่อยู่ที่यरบกวณหลอกหลอนได้ หรือไม่เช่นนั้น ฝังตายจะถูกเจ้าของป่าช้าเบียดเบียนไม่มีความสุข ตากลียายกลาเป็นใคร ในหนังสือ *ธรรมบท* กล่าวว่า ยายกลีเป็นหญิงสัปหรือมีหน้าที่เฝ้าป่าช้า สัมผัสกับเรื่องข้างต้นที่ว่า เป็นตากลีย ส่วนตากลาไม่กล่าวถึง คงปรากฏว่าแกมีแต่ลูกหญิงอาศัยอยู่ด้วย ในกระท่อมในป่าช้าเท่านั้น มีอาชีพทางรับจ้างเผาศพ ใครให้ค่าจ้างแก แกก็จัดเผาให้ ในลัทธิฮินดู กาลีเป็นชื่อของพระอุมาเมื่ออวตารมาเป็นภุมตฤรายชื่อกาลี ในหนังสือของอินเดีย กล่าวถึงปาทีไร ก็มีศาลพระกาลีด้วยทุกที่ ส่วนพระอิศวรเทพสวามีนางอุมาก็มีภาคส่วนที่ลงมาอยู่คลุกเคล้ากับผีในป่าช้า จึงได้ชื่อว่าพระภุมตศวรผู้เป็นใหญ่ในพวกภุมตผี เรื่องตากลียายกลาจะมีเค้ามาจากนี้ แต่จะเลื่อนแตกต่างออกไป เรื่องจึงไม่ตรงทีเดียว

เรื่องโยนเบี้ยให้ ๓๓ เบี้ย อธิบายชนิดปรีศนาธรรม ว่าเป็นเรื่องแสดงคุณบิดา ๒๐ เบี้ย มารดา ๑๒ เบี้ย การซื้อเด็กคลอดออกใหม่ ๆ จากแม่ซื้อ ก็ใช้จำนวน ๓๓ เบี้ยเหมือนกัน เด็กที่พันยังไม่ขึ้นเมื่อตายไปแล้วก็ต้องใส่เบี้ยเป็นจำนวน ๓๓ เบี้ยลงไปในหีบศพด้วย จะว่าจำนวน ๓๓ เบี้ย เป็นคุณพ่อ ๒๐ คุณแม่ ๑๒ ก็ยังคิดไม่เห็น เพราะเกินไป ๑ เบี้ย และทำไมจึงแบ่งคุณพ่อคุณแม่ไม่เท่ากัน พ่อหลวงคนดูเหมือนจะมีคุณน้อยกว่าแม่เสียอีก ลองท่านว่า ใช้โยนเบี้ย ๕๐ เบี้ยก็มี (เข้าเรื่องกับ ๕๐ เบี้ยเป็นเงินปลีกโสฬสหนึ่ง) ลองที่ว่า ๓๒ เบี้ย ให้เข้าอาการ ๓๒ ของคน (มีเกศา โลมา จนถึง มตุลสูงก์ รวม ๒๐ ได้แก่ธาตุดินเป็นคุณพ่อ ตั้งแต่ ปิตุต จนถึง มุตต ได้แก่ธาตุน้ำรวม ๑๒ ได้แก่คุณแม่) ว่ารังแต่จะถมทับแผ่นดิน ควรเป็นที่สังเวชสลดใจ ประเพณีของหลวงเอาเบี้ยจัน ๓๓ เบี้ยไปวางไว้ที่ฐานเผา ประเพณีฮินดูเอาน้ำแม่ น้ำคงคาพรมที่ซึ่งจะใช้เป็นที่เผาศพเสียก่อน แล้วทิ้งเบี้ยทองแดงไปอันหนึ่ง ว่าให้เป็นค่าเช่าที่เหมือนกัน พวกปะหาเรียแคว้นลัทธิมีโยนเบี้ยทองแดงลงตรงที่ซึ่งจะขุดเป็นหลุมฝังศพ ว่าเป็นค่าซื้อที่ ชาวทมิฬเอาข้าวสาร มะพร้าวตัดเป็นชิ้น ๆ และเบี้ยทองแดงทิ้งลงไปที่ศพ ปล่อยให้พวกปาริยะ (ตรงกับจันฑาลในสัสมฤต) แย่งกันเก็บเอาไปแล้วจึงจะนำศพลงฝังหรือเผา มีเรื่องเล่ากันว่า ถ้าลืมทิ้งเบี้ยเป็นค่าที่ผีจะมาเข้าฝันร้องทุกข์ว่าไม่มีที่อยู่ เข้าฝันอย่างนี้ทุกคืน ต้องเอาเบี้ยไปโยนทิ้งเป็นค่าซื้อที่ เรื่องจึงได้สงบไปไม่ฝันอีก อีกเรื่องหนึ่ง ว่าหญิงนับถือลัทธิอิสลามตายไป ตกกลางคืนผีหญิงคนนั้นมาเข้าฝันญาติว่าอยู่ไม่ได้ เขาทุบตีไม่หยุด ว่าเป็นผีแขก มาอยู่กับผีไทยไม่ได้ ต้องทำบุญทอดผ้าป่าอุทิศไปให้เขา (คือผีไทย) จึงจะยอมให้อยู่ ญาติต้องทำตามที่เขาไป เรื่องจึงได้สงบ

มานึกถึงการเผาศพสมัยโบราณ หรือตามท้องถิ่นในชนบททุกวันนี้ไม่มีป่าช้าโดยเฉพาะ อยู่กับวัด ใครจะเผาศพ ก็ต้องไปจัดหาที่เผาเองในทุ่งในป่าที่อยู่ห่างไกล ส่วนสัปเหร่อก็ไม่ได้รับจ้างเป็นประจำ ต้องเที่ยวหาผู้ที่เคยทำจากคนในหมู่บ้านวนให้มาช่วยเท่านั้น แต่การเผาในป่าในทุ่ง ความกลัวเจ้าป่าเจ้าทุ่ง ซึ่งถือว่าเป็นเจ้าของที่ ก็ต้องมี จึงต้องขอซื้อที่สำหรับเผา การโยนเบี้ย ได้ความว่าเขาโยนทิ้งไว้ตรงที่ซึ่งจะใช้เป็นเชิงตะกอนที่เผา เป็นเงินอัฐหนึ่งหรือโพหนึ่งแล้วแต่ศรัทธา เด็กเลี้ยงควายซึ่งคอยจ้างอยู่แล้ว ก็มาเก็บเอาไป

ต่อยมะพร้าวล้างหน้าศพ

เมื่อถึงเวลาจะเผาศพ เอามะพร้าวผลหนึ่ง กะเทาะเปลือกเตรียมไว้ต่อยมะพร้าวรดล้างหน้าศพ ในโลง เนื้อมะพร้าวนี้อีกกันว่า ถ้าใครได้กินจะแก้บนอกัดฟันได้ ข้าพเจ้าเมื่อเด็กก็เคยกิน อธิบายชนิดปรีศนาธรรมว่า น้ำมะพร้าว มีเครื่องหอมหลายชั้น เป็นของสะอาดผัดกับน้ำธรรมดาซึ่งขุนระคนไปด้วยเปลือกถม เปรียบด้วยกิเลสราคะที่ตองสันดานอยู่ ที่เอาน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพก็หมายความว่าเอาสิ่งสะอาดจริง ๆ ล้างสิ่งโสโครกเท่ากับเอากุศลกรรมล้างอกุศลกรรมฉะนั้น ประเพณีมอญ ก่อนยกศพทอดผ้าขาวซักมหาบังสุกุลแล้วต่อยมะพร้าวเอาน้ำรดหัวโลง (Halliday: *The Taliang*, p. 64). ประเพณีชวา เวลาเอาศพลงหลุม ต่อยมะพร้าวซีกหนึ่งวางไว้ทางศีรษะศพ อีกซีกหนึ่งไว้ที่ปลายเท้า (Raffles: *History of Java*, Vol. 1 p. 367)

มะพร้าว นั้น ว่าในคติของอินเดียในมัธยมประเทศ ถือว่าเป็นผลไม้ศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่าศรีผล หรือผลไม้ที่มีสิริ มะพร้าวเป็นเครื่องหมายแห่งอุดมสมบูรณ์ มักมีไว้ที่แท่นบูชา และให้แก่หญิงที่ต้องการจะมีบุตร เมื่อจะทำพิธีใดๆ ก็ดูเหมือนขาดมะพร้าวไม่ได้ ว่าเฉพาะมะพร้าวเกี่ยวกับงานศพ พวกพราหมณ์ลงแห่ เมื่อหามศพไปถึงป่าช้าที่เผา วางศพลงบนแท่นศพก่อด้วยอิฐ เรียกว่า แท่นวิศราม เอามะพร้าว ๔ ผลซึ่งผูกติดมากับที่หามศพ ต่อยให้แตกเสร็จแล้ว จึงยกศพไปเผา อีกอย่างหนึ่งตามคติของชาวฮินดู ว่าเวลาโยคีจะตายไป วิญญาณหรืออาตมันจะออกทางขม่อม เมื่อโยคีตนใดจะตายเขามักยกเอาไปไว้ในที่โปร่งๆ เพื่อให้อาตมันออกไปได้สะดวก เวลาเผาศพ ชาวฮินดูฝ่ายเหนือจะทุบหรือเอาไม้กระทุ้งกะโหลกศพให้แตก ในขณะที่ไฟไหม้ศพจนจะมอดแล้ว เพื่อให้อาตมันออกไป ในหนังสือ *Anthropos*, Vol. IV แห่งหนึ่งกล่าวไว้ว่า สันยาสิตนหนึ่ง (พวกนักบวช) ที่เมืองบอมเบย์เมื่อรู้ตัวว่าจะตายก็สั่งให้พวกศิษย์พยุงบอนขึ้นนั่งในหลุมซึ่งขุดเตรียมไว้ และโยกเกลือไว้ทั่ว พอจนจะสิ้นใจ ศิษย์คนหนึ่งเอามะพร้าวห้าวหรือหินกระแทกศีรษะสันยาสิโดยแรง เพื่อให้ขม่อมแตก อาตมันจะได้หนีออกทางนั้นไปทางเบื้องสูง ถ้าไม่เช่นนั้นเวลาตาย อาตมันจะหนีออกทางทวารหนัก ซึ่งถือว่าไม่ดีเป็นเครื่องหมายคนบาป สอบถามชาวฮินดูฝ่ายใต้ เรื่องต๋อยขม่อมให้แตก ได้ความว่ามักทำแก่ผู้ตายที่เป็นสันยาสิโยคีเหมือนกัน เพราะถือว่าโยคีเข้าโยคะเบ่งถึงกับขม่อมปะทุ เพื่อให้อาตมันออกไปก่อนก็มี คล้ายเรื่องทุบกะโหลกมะพร้าวของเราหรือว่าเราจะได้คตินี้มาจากชาวฮินดู แต่มันเป็นเรื่องทำกันได้ยาก เรายังรู้สึกสมเพชเวทนาศพอยู่ ก็เปลี่ยนเป็นต๋อยมะพร้าวแทน หรือว่าการต๋อยมะพร้าวล้างหน้าศพของเรา ต้องการน้ำซึ่งถือว่าเกิดจากศรีผลหรือผลไม้อันเป็นสิริ จึงนำมาล้างหน้าศพเพื่อเอาเคล็ด ก็เหลือที่จะเดา ประเพณีของพวกชวาก็ใช้ต๋อยมะพร้าวเอาน้ำราดศพ ดังพูดไว้ที่อื่นแล้ว ในหนังสือที่อ่านพบก็ไม่มีชี้แจงเหตุผลที่ทำให้พวกทมิฬมีมะพร้าวไปด้วยในพิธีศพ ผู้อธิบายให้ฟังก็ไม่ทราบเหตุผลที่ทำพิจารณาเรื่องล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว ในประเพณีของเราจะได้คติมาทางอินเดียหรือชวาบาฬีกระมัง ได้ความว่าไทยภาคอื่นเขาก็ไม่ได้ทำกัน ตลอดจนพิธีของหลวงก็ไม่มี

รูปเทียนเผาศพ

พิธีเผาศพในกรุงเทพฯ ใช้รูปดอกเทียนเล่มจุด และมีดอกไม้จันทร์ช่อหนึ่งควบไปด้วย จุดแล้วไปวางไว้ที่เชิงตะกอนได้ศพ มีคนคอยเก็บดับ เอาออกมาไว้ข้างนอก เป็นการเผาลอกๆ ในชั้นเดิม การเผาศพก็คงช่วยกันนำฟืนคนละดุ้นสองดุ้นไปเผา เหมือนอย่างที่ทำกันอยู่ในชนบทเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในलगถิ่นเขาเอาฟืนติดมือไปคนละ ๓ ดุ้น พร้อมทั้งรูปดอก เทียนเล่ม สำหรับไปขมาศพ (ขมาและเผาราวเดียวกัน) ทางอำเภอฉะแล คนไปเผาศพต้องมีมัดไปด้วยเล่มหนึ่ง ฟืนที่เอาไปเผา ต้องหันปลายไม้ไปข้างหน้า รูปเทียนไปขมาศพก็มีไปด้วย ฟืนนั้นเห็นจะตัดเอากลางทาง จึงได้มัดติดไปด้วย มีผู้เล่าให้ฟังว่า ชาวบ้านเขื่อมอญจังหวัดปทุมธานีเมื่อมีการเผาศพพระภิกษุซึ่งชาวบ้านนับถือ เขามีดอกไม้รูปเทียนสำหรับขายไปขมาศพ ส่วนเผาก็มีฟืนไปต่างหาก ถ้าเรื่องเผาศพด้วย

รูปเทียนเป็นการขมาศพ ก็ควรให้มีพร้อมทั้งดอกไม้ด้วยจึงจะเข้าหลักของการเคารพและขมาลาโทษ แต่ดอกไม้ที่ควมกับรูปเทียนทำไมจึงใช้ไม้จันทน์ ลางที่เราจะได้แบบอย่างมาจากอินเดียกะมัง เพราะได้พบในหนังสือ Alburni's India ว่าการเผาศพของอินเดีย ใช้ท่อนจันทน์ปนกับพินไม้ชนิดอื่น ได้ความจากชาวอินเดียผู้หนึ่งอธิบายว่า ไม้จันทน์เป็นของแพงใครจะใช้ไม้จันทน์ล้วนเผาศพ ก็คงมีแต่คนมั่งมี ธรรมเนียมชาวบ้าน ใช้พินไม้สามัญเฒ่า เป็นแต่เพิ่มไม้จันทน์ ๒-๓ ท่อนบ้างเท่านั้น

ท่านผู้ใหญ่มตตาอธิบายให้ฟังว่า การเผาศพเป็นแน่ว่าต้องมีรูปเทียนดอกไม้กับพิน รูปเทียนดอกไม้สำหรับขมาศพ พินสำหรับเผาย่อมยังเห็นปรากฏอยู่ได้ทีเครื่องขมาศพของหลวง มีกระตังข้าวตอกดอกไม้ด้วย จนทุกวันนี้ ในหนังสือเรียนฉบับหมอบลัดเลตีพิมพ์ มีจดหมายบอกหน้าที่มหาดเล็กว่าต้องตั้งเครื่องขมาศพกับท่อนจันทน์ถวายในการพระราชทานเพลิงศพเข้าใจว่าภายหลังคิดประดิษฐ์เอาไม้จันทน์ทำเป็นดอกไม้ เพื่อกระเบียดกระเสียยให้เปลืองเนื้อไม้จันทน์น้อย เลยตะเภาดอกไม้สดกับท่อนจันทน์กระเด็นไป ไม่มีอะไรจะเผาก็เอารูปเทียนนั้นเองใส่ต่างพิน ในงานพระบรมศพเป็นหลายงาน ซึ่งล่วงมาแล้วไม่ช้านักก็ยังตั้งราวเทียนให้ประชาชนจุดติดบูชาขมาพระบรมศพ

ที่เผาศพ

ที่เผาศพ ตามที่เห็นกันอยู่ในสมัยนี้ มักเป็นที่ยกพื้นสูง มีฐานฐานสี่เหลี่ยม และมักมีหลังคา ยอดเรียกกันว่าเมรุไม่จำเป็นต้องอธิบายให้มากกว่านี้เพราะเห็นกันอยู่บ่อยๆ เรามีชื่อใช้เรียกที่เผาศพอยู่หลายอย่าง เช่น ร้านม้า ฐานเผา ตาราง เชิงตะกอน จิตกาธาน อันที่จริงอะไร ๆ เหล่านี้ก็เป็นสิ่งเดียวกัน คือหมายถึงกองพิน หากยังเรียกไปต่าง ๆ กลายเป็นยศ นีภาคหนึ่ง ยังหลังคารอบที่เผา ก็มีปะรำเผาศพ โรงทิมเมรุ ตลอดจนพระเมรุทิศ พระเมรุใหญ่และพระเมรุทอง นี่เป็นอีกภาคหนึ่ง ในการเล่าเรื่องเผาศพเหล่านี้ว่าได้เปลี่ยนแปลงและเลื่อนมาเป็นยศกันขึ้นด้วยอย่างไร ก็จะต้องพูดกันถึงมูลเหตุแห่งสิ่งเหล่านี้เสียก่อน

ในชั้นเดิมการเผาศพย่อมจัดทำกันในป่า ลักษณะที่ทำคงจะคล้ายคลึงกับที่ภาคอีสานยังทำกันอยู่ ดังได้เล่าไว้แล้วในตอนที่ผ่านมา *หาที่ปลงศพ* คำว่า *ป่าช้า* ก็บอกอยู่ในตัวเองแล้วว่าเดิมเป็นป่าจริง ๆ แต่คำว่า *ช้า* จะหมายความว่าอะไรไม่ได้ความชัด ในภาษาไทยก็มีที่ใช้อยู่สองนัย คือช้าหมายความว่า *ไม่เร็ว* กับช้าซึ่งหมายความว่า *ช้า* *หยาบ* ดังในคำว่าช้าช้า หยาบช้า คำในภาษาไทยถิ่นอื่นส่วนมากไม่ได้เรียกว่าป่าช้า แต่เรียกว่า *ป่าเหว* จะแปลว่าอะไรสอบถามแล้วก็ไม่ได้ความชัด อย่างไรก็ตามก็ตีการเผาศพที่ว่านี้ คงจะใช้วิธีกองพินบนพื้นดินที่จัดแจงไว้ให้สูงพอสมควร กองพินนั้นถ้ากองพาดก่ายกันเป็นแวงแนวจึงจะสะดวกแก่การเผา เพราะมีช่องโปร่งไฟลุกได้ง่าย เอาศพตั้งบนกองพินแล้วเอาพินอื่นท่อนยาว ๆ วางพาดศพทั้งสองข้าง ให้ปลายพินประจบกันเป็นอย่างรูปกระโจมคลุมศพอีกที ทำอย่างนี้เห็นจะเป็นต้นเค้าที่เรียกกันว่าพนมศพ และเรายังมีคำใช้พูดเป็นเชิงแดกดันว่า *จะมาพนมศพพนมเมรุอะไรกัน* การเผาศพของชาวอินเดียก็ละม้ายคล้ายคลึงกับที่พูดมาข้างต้น เมื่อเขากวาดพื้นที่สำหรับเป็นที่เผาศพเรียบร้อยแล้ว เอาน้ำแม่คงคาพรหมและมีโยนเปียทองแดงลงไปในที่นั้นด้วย จะเทียบกับเรื่องชื่อที่ป่าช้าจากยายกลิ้งก็ดูเหมือนกัน เอาไม้ขนหรือไม้พินวางเรียงและ

ซ้อนกันเป็นเชิงตะกอนให้สูงราว ๔ ศอก กว้างราวศอกครึ่ง ถ้าเป็นผู้มีทรัพย์ ฟันชั้นบนใช้ไม้จันทน์ แต่ไม้จันทน์มีราคาแพง จะมีใช้กันก็แต่ศพเจ้าผู้ครองเมือง ถ้าเป็นศพสามัญใช้ไม้จันทน์เล็กน้อยพอเป็นสังเขป แล้วยกศพขึ้นตั้งบนกองฟืน แล้วเอาฟืนท่อนใหญ่ ๆ ทับบน ถ้าศพผู้ชายเอาฟืนทับอก ถ้าเป็นหญิงทับตรงบั้นเอว แต่ถ้าเป็นศพพราหมณ์ เอามูลโคแผ่ปะศพเสียก่อน (Stevenson's *The Rites of the Twice Born*, p. 251) ได้ความมาอีกทางหนึ่งว่า ต้องเอาฟืนทับศพให้เห็นแต่ฝ่าเท้าศพ ถ้าเป็นเท้าทาแดง ก็รู้ได้ว่าเป็นศพผู้หญิง พวกทมิฬในกรุงเทพฯ กองฟืนเป็นแ่งแ่งเอาน้ำมันเนย แล้วยกศพขึ้นตั้ง เอาฟางทับศพอีกที และเอาโคลนปะทับฟางให้มาก ว่าเพื่อให้ร้อนระอุ และกันไม่ให้ศพกระดกขึ้นเมื่อถูกไฟเผา ผู้ไปในงานเผาไม่ต้องไปช่วยเผาอย่างไร นอกจากไปยืนดูเฉย ๆ เท่านั้น

ประเพณีเผาศพทางจังหวัดเชียงราย ใช้ท่อนฟืนขนาดใหญ่วางสองข้างต่างหมอน แล้วเอาฟืนวางเอนให้ก่ายกัน แต่ให้ปลายฟืนเป็นปากอ้าอย่างกาทะเยี่ย วางซ้อนกันอย่างนี้ขึ้นไปจนสูงราว ๒ ศอก กว้างศอกเศษ เอาศพห่อฝื่อวางลงในช่องที่อ้าแล้วจุดไฟเผา ฟืนนั้นโดยมากใช้ไม้เกียะ (ไม้สน) ไม่ต้องใช้ไม้ช่วยจุด เพราะไม้อย่างนี้มีน้ำมันติดไฟลุกอยู่ในตัว การที่กองฟืนขึ้นไปสูงอาจพังทลายลงได้ ที่ใช้วิธีวางฟืนพนมศพเห็นจะช่วยพยุงกองฟืนด้วยในตัว ทางภาคอีสานใช้ปักไม้ขึ้นไปขมโลงเรียกว่าไม้ ช่มเหลง มีด้วยกันสามคู่หรือหกเสา คือทำเป็นสองห้อง นี่ก็เพื่อป้องกันกองฟืนไม่ให้ทลายก่อนศพไหม้ไฟ ประเพณีทางอำเภอลับแลปักหลักข้างละ ๓ มีระยะให้พอเหมาะกับความยาวของโลง แล้วเอาฟืนวางเรียงลงหว่างหลักอย่างเดียวกับเราเรียงกองฟืนกันตามธรรมดานั่นเองแล้วจึงยกศพตั้งบนนั้น คงจะเป็นเพราะเหตุนี้ เรือนทางอีสานเล็กเท่าเล็กจะไม่ทำเป็นสองห้องเป็นอันขาด ต้องทำเป็นสามห้องหรือแปดเสาเสมอ เรื่องก็เห็นจะถือว่าทำสองห้องหกเสาเป็นอย่างเผด็จกระมัง

เลื่อนจากวางโลงไว้บนกองฟืน ก็ปลูกเป็นร้านม้าขึ้นสำหรับตั้งศพเผา ร้านม้า คือเอาไม้ไผ่หรือไม้อะไรก็ได้แล้วแต่สะดวกมาปักเรียงกันเป็น ๓ คู่ สูงราวช่วงตัวคน แล้วปูฟืน ที่จริงร้านม้าก็คือ ม้านั่งนั่นเอง แต่มีขาติดอยู่กับที่อย่างร้าน มีส่วนยาวมากกว่ากว้าง พอให้เหมาะกับขนาดโลงยกศพตั้งบนร้านม้า และเอาฟืนกองเรียงไว้ใต้ร้านม้า เท่ากับร้านม้าคร่อมกองฟืน แล้วจุดไฟเผาศพไหม้หมดนั้น ทำร้านม้าสำหรับเผาศพดีกว่ากองฟืนไว้เฉย ๆ จึงนับว่าที่เผาศพอย่างนี้เจริญขึ้นกว่าเก่า เลื่อนขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง ถ้าเป็นศพคนมีอันจะกิน มักเอาผ้าขาวดาดรอบสี่ข้างร้านม้าส่วนล่าง เพื่อบังกองฟืน ผ้าที่ดาดวางที่เขียนเป็นลวดลาย ส่วนขาร้านม้าและตามขอบก็แกะหยวกเป็นลวดลายประดับ อันเป็นเรื่องทำให้งามมากกว่าเป็นประโยชน์ในการเผา อีกขั้นหนึ่ง อาจต่อเสาให้สูงเหนือโลงแล้วทำหลังคาครอบอีกทีหนึ่ง จะประดับประดาด้วยหยวกกล้วยสลักและดอกไม้พวงมาลัยหรืออะไรก็ได้แล้วแต่เรื่อง นี่เห็นจะเป็นอย่างดีในสมัยก่อนและเป็นต้นเค้าของหลังคาปะรำหยวกที่ครอบเชิงตะกอนสำหรับเผากลางแจ้ง ในหนังสือเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนทำศพวันทองก็มีกล่าวไว้ว่า ร้านม้าเครื่องประดับสรรพเสร็จ ร้านม้าเผาศพนี้ อาจทำตึบบนเชิงตะกอนอีกขั้นหนึ่งก็ได้ คือใช้ร้านม้าเป็นอย่างฐานรองศพเท่านั้น การทำร้านม้าเผาศพจะต้องเป็นรูปปลูกสร้างกันทุกราวที่มีการเผาไม่เพื่อความสะดวกเลย ส่วนการเผาศพคนอนาถาก็เห็นจะเผากันอย่างง่าย ๆ ตามเดิม คือเอาศพวางบนกองฟืนแล้วเผาดังกล่าว

มาแล้ว ต่อมาการเผาศพในกลางแจ้ง เช่นในบ้านเมืองซึ่งมีคนมาก ก็เห็นจะจัดเผากันในที่ซึ่งจัดไว้ โดยเฉพาะเป็นป่าช้าอยู่นอกเมือง จะเลือกที่เผาในป่าตามใจเหมือนแต่ก่อนและเหมือนกับกลางแจ้งนั้น ย่อมทำไม่ได้เพราะไม่สะดวก เมื่อจัดเผากันเป็นตำแหน่งแห่งที่อย่างนี้แล้ว ก็ทำที่เผาขึ้นเป็นเฉพาะ จะเลือกที่สำหรับกองฟืนเผากันตามชอบใจคงไม่ได้ ที่เผานี้ ในขั้นต้นคงจะก่อเป็นฐานขึ้นมา ให้สูงจากพื้นดินตามสมควร กันเป็นคอกสี่เหลี่ยมผืนผ้าแล้วกองฟืนวางศพเผากันบนนั้น จะมีร้านม้ายด้วยหรือไม่ก็แล้วแต่เรื่องที่เผาศพอย่างนี้เห็นจะเรียกว่าฐานเผา เลื่อนชั้นมาอีกชั้นหนึ่ง มีตารางเหล็กเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ารองรับศพอีกที นี้เรียกว่าตารางเผาพ นับว่าดีขึ้นอีกชั้นหนึ่ง แล้วถึงชั้นเสริมบนฐานเผาดอนกลางวันขึ้นเป็นคอกหรือแท่นอีกทีหนึ่ง ซึ่งในขั้นแรก คงเอาต้นกล้วยมาเรียงเป็นพื้นแล้ว กันคอกเอาดินเกลี่ยบน ทูบให้แน่น และตั้งตารางเหล็กบนนั้น อย่างนี้เรียกว่าเชิงตะกอน เชิงตะกอนนั้น แต่ก่อนนี้ เห็นจะหมายความว่าที่เผาศพทั่ว ๆ ไป จะไม่จำกัดว่าต้องมีลักษณะอย่างพิสดารนี้ ถ้าจะแปลคำว่าเชิงตะกอนเอาตามลักษณะของคำ ก็คงหมายถึงผิงสกลปรกคือขึ้นถ้ำนั่นเอง อย่างเดียวกับเชิงตะกอนอันอยู่ในน้ำ หรือถ้าจะว่าเชิงตะกอนก็ดี ฐานเผาก็ดี หรือจิตกาธานสำหรับเจ้านายก็ดี ก็จะเป็นอันเดียวกัน หากมายักทำให้ผิดกันเสีย แล้วเรียกชื่อเป็นยศเป็นอย่างขึ้น จัดให้ดีขึ้นไปกว่านี้ ก็ทำเป็นเสาต่อขึ้นหกเสา มีประกอบหัวเสาทั้งสี่ด้าน ประดับด้วยหอยกลลกลวดลายและพวงดอกไม้ ดังที่เคยเห็นกันอยู่ แล้วเชิงตะกอนและตารางรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้านี้หดเล็กลงเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ทำให้โลงที่วางเผาบนตารางเหล็กยื่นออกมานอกเชิงตะกอนอย่างยื่นเยื่อ เท่ากับมันฟ้องตัวเองว่ามันเคยเป็นสองห้องหกเสา ยาววิธเหมาะแก่หีบศพ ที่มารุ่นเป็นสี่เหลี่ยมนี้สำหรับเผาโกศ แล้วที่พวกสัปเหร่อจะเห็นว่าศพหีบเผาตารางสี่เหลี่ยมก็เผาได้ หีบจึงยื่นออกไปยื่นเยื่ออยู่นอกตาราง ในการที่ตารางสี่เหลี่ยมมีหกเสานั้น เห็นกันว่ามีเสามากเกะกะไป จึงแก้กันเสียให้เป็นสี่เสา เพราะสี่เหลี่ยมหกเสานั้นไม่สมควรจริง ที่เผาศพจึงกลายรูปมาเป็นอย่างที่เราเห็นกันอยู่

เรื่องหลังคาคร่อมที่เผาศพ ถ้าทำเป็นหลังคาแบน เรียกว่าปะรำเผาศพ ถ้าทำเป็นหลังคาคร่อมลาดสูงขึ้นไปเป็นอย่างรูปหลังคาเรือนปั้นหยารูปสี่เหลี่ยม เรียกว่าโรงทิม โดยเหตุที่โรงทิมมักต่อปีกเป็นหลังคาออกไปทั้งสี่ด้าน จะยาวสักเท่าไรไม่กำหนด สำหรับเป็นที่พระสวดบัง เป็นที่ใส่เป็นโรงครัว หรือเป็นที่พัก หรือจะใช้เป็นที่สำหรับอะไรอื่นก็ตาม โรงทิมจึงกลายจากเป็นที่เผาศพโดยตรงมาเป็นโรงหรือศาลา สำหรับตั้งศพและทำบุญสุนทาน ถ้าใช้ศาลาถาวรเป็นโรงทิมอย่างที่วัดจักรวรรดิ ก็เรียกกันว่าศาลาโรงทิม การปลูกโรงทิมนั้นได้ความจากที่ได้รับคำบอกเล่ามา ว่าที่เขากำกันอยู่ในชนบท ใช้ไม้ไผ่ขนาดยาวปักเป็นสี่เสา บันปลายข้างหนึ่งหักงอสำหรับรับไม้ซี่เครื่องผูก โดยเหตุที่หลังคาเป็นเครื่องผูก เมื่อปรุ่กันกับพื้นดินเสร็จแล้วจะรื้อเอาขึ้นไปคลุมข้างบนไม่ได้ จึงต้องยกขึ้นไปทั้งอัน การยกจึงต้องเป็นงานใหญ่ มีคนเท่าไรต้องช่วยกันหมด ยกขึ้นตามธรรมดาเหมือนหลังคาเล็ก ๆ ไม่ได้ ต้องยกชักมุงขึ้น ไปก่อน บนยอดหลังคามักมีไม้ไผ่ท่อนหนึ่งผ่าโคนเป็นสี่เหลี่ยม ผ่าตรงนี้ต้องการกันมาก ว่าเอาไปลง จันทน์เป็นอย่างเสาะงบนปลายเสียบธงผ้าขาวรูปสามบาท ให้อ้าเบะออกเป็นสี่ขาสำหรับผูกเข้ากับยันต์ทำผ้าประเจียดขลังมาก การเผาศพเป็นโรงทิมต่อบีกออกไปใหญ่โต มักเป็นศพใหญ่ เช่นเจ้าเมือง

หรือสมภารเจ้าวัด ซึ่งมีคนนับถือมาก โลงหรือหีบที่ใส่ศพ มักทำเป็นหลังคาประกอบปากโลง ถ้ามีรูปเหมือนหลังคาควอ ก็เรียกกันว่าแต่งเครื่องวอ ถ้ามียอดแหลมตรงกลางอย่างบุษบก ก็เรียกว่าแต่งเครื่องเหม การตั้งหีบศพก็มักไว้ในที่สูงมีเครื่องตั้งเครื่องประดับอะไรต่ออะไรอยู่เรียงรายรอบเชิงตั้งศพ ทุกวันนี้เครื่องตั้งศพในกรุงเทพฯ มักตั้งกันในศาลาการเปรียญ การประดับประดาก็มักเป็นพานและแจกันประดับด้วยดอกไม้สดและดวงไฟ วางบนผ้าหม้อรอบเชิงตั้งศพ หรือตั้งไว้แต่สามด้าน สุดแล้วแต่ที่ตั้ง ส่วนเครื่องตั้งอย่างที่เป็นตุ๊กตาปั้นเหมือนเมื่อก่อนหมดไป มีแต่พวงหรีดดอกไม้สดและแห้ววางและแขวนกันระกะ ถึงเวลาเผาก็ยกศพไปตั้งบนเชิงตะกอน ซึ่งมีหลังคาปะรำหอยกอยู่ในหลังคาใหญ่อีกทีหนึ่ง เป็นหลังคาซ้อนหลังคา หลังคาใหญ่นั้นโดยมากมักมียอดแหลมเรียกกันว่าเมรุเผาศพ อันที่จริงเมรุควรจะมีอะไรล้อมอย่างเขาพระเมรุซึ่งมีเขาสัตตบริภัณฑ์ล้อมอยู่ชั้นล้อมเพียงชั้นเดียวเป็นการทำย่ออีกได้ อย่างพระเมรุพระบรมศพ ที่เผาศพอย่างที่เราเรียกกันว่าเมรุทุกวันนี้มีลักษณะเป็นโรงทิมมากกว่า เป็นโรงทิมชนิดที่ไม่สร้างปีกหลังคาออกมาเท่านั้น เมื่อมาเรียกที่เผาศพหลังคายอดแต่ไม่มีอะไรล้อมรอบว่าเมรุ คำว่าโรงทิมก็หมดไป ย้ายไปเกาะอยู่กับศาลาที่ตั้งศพซึ่งล่างที่ก็ยังเรียกกันว่าโรงทิม ส่วนที่เผาศพคนอนาถาตามวัด มักก่อเป็นเตาอิฐมีหลังคา ยังเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่าเตาเผาศพ

ในที่นี้ อยากจะพูดถึงลักษณะพระเมรุพระบรมศพเสียด้วย แต่ก็รู้่น้อยเต็มที พุดอะไรไม่ได้มาก หาหนังสือที่เป็นตำราไว้ก็ไม่มี จึงต้องเขียนเอาตามความรู้ที่ท่านผู้ใหญ่เมตตาเล่าให้ฟังแต่ย่อ ๆ อันพระเมรุพระบรมศพนั้น ตอนที่ตั้งพระจิตกาธานประดิษฐานพระโกศพระบรมศพเรียกว่าพระเมรุทอง แต่ก่อนนี้พระเมรุทองตั้งอยู่ภายใต้พระเมรุใหญ่อีกที เข้าใจว่ามีพระเมรุใหญ่คร่อมไว้ก็เพื่อกันแดดฝน ไม่ให้ทำอันตรายแก่พระเมรุทองเสียไป ที่จริงพระเมรุทองนั้นแหละคือพระเมรุ มาเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสสั่งไว้ว่า พระบรมศพแห่งพระองค์ไม่ต้องทำพระเมรุใหญ่ ให้ทำแต่พระเมรุทอง โดยพระราชดำรัสสั่งเช่นนั้นก็เพื่อจะจัดการใช้จ่ายให้น้อยลงและไม่ให้เปลืองแรงแก่ผู้คนด้วย ครั้นถึงการพระบรมศพเข้าจริง ก็ได้ปฏิบัติกันตามพระราชดำรัสสั่งแล้วเป็นธรรมเนียมทำต่อมา ถึงครั้งพระบรมศพสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สิ่งทีล้อมพระเมรุนั้นทำเป็นหอประจํามุม ๔ ด้าน เรียกว่า ช่างบ้าง ลำช่างบ้าง สิ่งทีต่อจากช่างออกมาทั้งสองข้างเรียกว่าทับเกษตร มีประตูทางเข้าออกสี่ทิศอยู่ระหว่างคด(ตรงที่เป็นข้อศอกซึ่งทำเป็นช่างและทับเกษตร) เรียกว่าพระเมรุทิศหรือเมรุประตู

การเผา

การเผานั้น ถ้าเป็นศพสด ใช้คว้าน้ำศพ และเลื่อยกระดูกบนพื้นโลงหรือหีบตรงกลางเปิดเป็นช่อง เพื่อให้ไฟแลบขึ้นไปไหม้ตรงท้องศพก่อน ถ้าเป็นศพเก่า ก็มักรวบซากที่หลุดออกเป็นท่อน ๆ แล้ววางลงในผ้าขาวห่อแล้ววางตรงช่องพื้นโลงที่ไฟจะลอดขึ้นมา เพื่อให้ไหม้เร็ว ลางที่ก็รูดหรือแลเนื้อศพออกให้มากได้ยิ่งดี จะได้เผาง่าย ถ้าศพนั้นยังสดอยู่ห่อไม่ได้ก็มีการหักพับขาให้ชันไปอยู่บนหลัง

เอาพื้นดินใหญ่ ๆ ทับ ทำเช่นนี้ ว่าถ้าเผาหางยหน้า ศพถูกไฟก็ต้องแอ่นหลังขึ้นเป็นธรรมชาติ ถ้าโลงใหม่แตกจะเห็นศพมีอาการเช่นนั้น น่าทุเรศมาก คนเผาจึงต้องมีเหล็กแหลมสองง่ามไว้กดพลิกศพ และคอยตักน้ำสาดโลงไว้ไม่ให้ไหม้เสียก่อน เรียกว่าเลี้ยงโลง แต่การเลี้ยงโลงนั้น ลางที่ก็เป็นเรื่องรักษาโลงไว้ใช้ใส่ศพต่อไป ประเพณีอีสานเขาพลึงศพให้คว่ำในเวลาเผา ดังเล่าไว้ที่อื่นแล้ว การเผาในชนบทไม่สู้เหมือน เพราะใช้ฟืนเผามาก ไฟแรงก็พากลิ้นขึ้นสูง ส่วนในกรุงเทพฯ กระเบียดกระเสียรเรื่องฟืน การเผาศพจึงเหมือนตลบ ลางแห่งใช้เมล็ดงาสาตเข้าไปในไฟ ว่าดับกลิ่นบรรเทาความเหม็นได้บ้าง เดียวนี้การเผาในชนบท มีผู้เล่าให้ฟังว่าต้องไปหาฟืนกันไกล ๆ ไม่หาได้ง่ายเหมือนแต่ก่อนแล้ว เพราะความเจริญของบ้านเมืองทำให้ที่รกร้างร่นห่างเข้าไปลึกนับวันจะต้องเผากันตามอย่างกรุงเทพฯ ซึ่งชาวพ่ายพาเขาเห็นเป็นว่าเราปิ้งมีมากกว่าเผาผี ที่จริงก็ถูกของเขา การเผาและรวมถึงที่เผา จะเห็นได้ว่าค่อยเลื่อนและกลายมาโดยลำดับ ตั้งแต่เผากันจริง ๆ จนเผาอย่างวิทยาศาสตร์ อย่างทุกวันนี้ เรื่องที่เล่ามาแล้วนั้นก็เห็นจะหมดไป จะเหลืออยู่ที่แต่พิธีลางอย่าง ซึ่งทำสืบเป็นธรรมเนียมประเพณีมา อาจมองไม่เห็นมูลเหตุที่ทำก็ได้

ในการเผา ถ้าเป็นศพพระซึ่งมีผู้คนนับถือมาก ทราบว่าทางมอญใช้จุดดอกไม้ไฟชนิดที่เราเรียกว่าลูกหนู ให้โตสะพานอันซึ่งด้วยสายเชือกเข้าไปสู่พนมศพ ลูกหนูนั้นได้เคยเห็นในกรุงเทพฯ ลางที่ก็มีขนาดใหญ่มาก บนลูกหนูทำเป็นรูปสิงสาราสัตว์หรือรูปอะไร ๆ แข่งขันกันทำต่าง ๆ แล้วแบกลูกหนูแห่ไปเป็นพวก ๆ ไปประจำอยู่ตามต้นเชือกที่ลามาสู่พนมศพ การจุด ถ้าลูกหนูของพวกไหนเล่นไปถูกโลง หรืออย่างเก่งถูกจนโลงกลิ้งตะแคงได้ ก็ให้ร้องแสดงความยินดีกัน ประเพณีของพม่าก็มีจุดลูกหนูเผาศพเหมือนกัน ลักษณะการจุด ตามที่เซอร์ยอช สกอตเล่าไว้ ก็เป็นอย่างที่เล่ามาแล้วนี้ ท่านผู้ใหญ่เมตตาเล่าให้ฟังว่า ทางเชียงใหม่ใช้ดอกไม้ไฟประกอบด้วยล้อ เมื่อจุดดอกไม้ไฟก็เล่นเข้าไปสู่พนมศพเหมือนกัน แล้วไฟที่ดอกไม้ติดชนวนที่ฐานรูปสัตว์ ผักแคแล่นขึ้นไปติดดอกไม้ไฟอันแต่งไว้บนหลังคารว และทั้งหมดนั้นก็ไหม้ไฟตลอดสิ้นทั้งเมรุด้วย การที่ทรงจุดผักแคพระราชทานเพลิงศพของเราแต่เรามาถือกันเป็นยศ ก็ไปเข้ารูปจุดลูกหนูนั่นเอง ศพที่เสด็จเข้าสู่เมรุได้ไม่มีการทรงจุดผักแค ต่อศพซึ่งไม่ควรเสด็จเข้าสู่เมรุจึงทรงจุดผักแคแต่ทางเขมรไม่ทำเช่นนั้นพระศพพระเจ้าศรีสวัสดิ์ทีเดียวได้ทำเป็นสองตอนตอนแรกเสด็จเข้าทอดหรือจุดรูปเทียนทรงมาพระศพก็มีความไม่ขัด แล้วจุดผักแคทีหลังเป็นการถวายพระเพลิง สมเป็นได้แก่จุดลูกหนูขึ้นอีกเปลาะหนึ่ง ทางเขมรนั้น เขาจัดทำที่ถวายพระเพลิงบนชั้นเบญจาที่ตั้งพระศพนั่นเอง แต่ชักขึ้นออกเสียลดให้เตี้ยลง ใช้คำว่า *บันถอย* ฟังก็เข้าใจ แต่ประเพณีต่าง ๆ นั้นสังเกตยากย่อมเปลี่ยนแปลงไปเสมอด้วยเอาอย่างกัน ศพเจ้านายในเชียงใหม่ชั้นหลังนี้ เห็นรูปทำเป็นรถรับศพไปสู่เมรุเสียแล้ว เข้าใจว่าเอาอย่างทางกรุงเทพฯ รูปสัตว์หิมพานต์ซึ่งใส่ผ้าไตรเข้าชบวนแห่เข้าไปสู่เมรุนั้น ก็เข้าใจว่าย่อมาจากทำพนมศพเป็นรูปสัตว์อย่างเก่านั้นเอง ทางเมืองอุบลฟังดูแต่ก่อน ก็ดูเหมือนจะทำคล้ายพ่ายพา แต่ในสมัยนี้เป็นทำแต่เรือนใส่ศพบนตะเฆ่ชักไปเข้าเมรุตั้งในเมรุทั้งเรือนนั้น แต่การเผาเขาก็เอาอิฐกระเดียดไปทางประเพณีพม่า ซึ่งเขาขุดหลุมบรรจุฟืนเผา แต่เขาไม่ได้เผาเรือนและเมรุด้วย เรือนนั้นว่าหรือเอาไปถวายวัด จะเป็นแบบใหม่ก็เป็นได้

๘. เอวรัมโม
 ๙. เอวภาวี
 ๑๐. เอวอนตีโต

ก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา
 คงเป็นอย่างนี้
 ไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้

พิจารณาแล้วให้อาผ้าขาว หรือเสื้อผ้าอะไร ๆ ตลอดจนมุ้งของผู้ตายก็ใช้ได้ โยนข้ามไฟไปมา ๓ ครั้ง ว่าเป็นปริศนาธรรม แสดงถึงการข้ามของร้อน มีราคะ โทสะ และโมหะ เป็นมูล ต้องข้าม ด้วยธรรมอันเป็นทางบริสุทธิ์ คือพระอริยมรรค พระอริยผล และพระนิพพาน เมื่อโยนผ้าข้ามไฟ ครบ ๓ หนแล้ว ก็เอาโยนเผาไฟเสีย หรือมิฉะนั้นก็ให้เป็นทานแก่คนยากจน หรือถวายวัด ใช้เป็นผ้าเช็ดเท้าพระสงฆ์ พินิจของหลวงไม่ได้ทำ แม้แต่ศพสามัญในกรุงเทพฯ ก็ไม่ได้ทำกัน มีทำกันโดยมาก ในชนบทบางท่านว่าเป็นธรรมเนียมของมอญ ประเพณีอีสานเวลาชักศพไปป่าช้าเอาเสื้อผ้าผู้ตาย ตัวหนึ่งวางไว้บนหลังโลง เมื่อเวลาจะเผาศพเขาโยนเสื้อผ้านั้นข้ามหรือลอดโลงสามครั้ง ผ่านเมื่อเผาศพเสร็จก็นำกลับบ้าน เวลาทำบุญก็ตั้งผ้านี้ไว้ด้วย เสร็จทำบุญแล้วจึงนำไปถวายพระ ต้นเหตุมาจากอะไรไม่ทราบ หรือเสื้อผ้านั้นจะเป็นของที่ใช้ปิดปากโลงอย่างที่คนจน ๆ ใช้ผ้าหม่นนอนผู้ตายคลุม ถ้าผ้านี้ถือว่าเป็นมลทิน ก็ควรเอาเข้าเผาเสียด้วย แต่นี้ก็ไม่ใช่เช่นนั้น โยนข้ามโลงไปมาแล้ว อย่างของอีสานก็นำเอากลับบ้าน และตั้งในพิธีทำบุญด้วย ดูประหนึ่งว่าผ้านั้นเป็นส่วนหนึ่งของวิญญาณผู้ตาย ดังได้พิจารณาไว้ในที่อื่นแล้ว (ดูเรื่องเกี่ยวแก่ประเพณีเกิด)

ชักฟืน ๓ ดุ้น

กล่าวกันว่า สัปเหร่อชักฟืน ๓ ดุ้นแล้วจึงกลับบ้านกันได้ เป็นเครื่องสังเกตว่าวิญญาณผู้ตาย ออกจากร่างไปเกิดแล้ว (ควรสังเกตว่าถ้ายังไม่เผาจะไม่ไปเกิดใหม่) เป็นเสร็จกิจของลูกหลาน ญาติมิตร กลับบ้านกันได้ หรืออีกอย่างหนึ่ง เป็นอุบายหน่วงเหนี่ยวไว้เพื่อให้ผู้ไปเผา ได้ปลงกรรมฐานไม่ให้รีบกลับมาเสีย จะกลับได้ต่อเมื่อชักฟืนเป็นสัญญาณแล้ว พิธีชักฟืน ๓ ดุ้นนี้ของหลวงไม่มี

อธิบายชนิดปริศนาธรรม ว่าฟืน ๓ ดุ้นนั้น ได้แก่ไฟ ๓ กอง คือ ราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นกิเลสเผาผลาญสัตว์ให้ร่ำร้อนอยู่ในวัฏสงสารไม่รู้สร้าง เป็นเรื่องให้คนเป็นพิจารณาเกิดสังเวชและสลดใจ จะได้พยายามถอนเพลิงทั้ง ๓ ออกเสีย แต่เมื่อคิดดูถึงเรื่องเผาศพในสมัยก่อน คงจะเผากันในที่รกร้างเป็นสุ่มทุมุ่มไม้ เป็นป่ากลาย ๆ สถานที่นั้นถ้าเป็นหน้าแล้งหญ้าแห้งใบไม้แห้งเป็นเชื้อติดไฟได้ง่าย อาจเป็นเหตุให้ไฟไหม้ลุกลามไปถึงที่อื่น เกิดเสียหายขึ้น ถ้าการเผาศพ ศพไหม้แล้วแต่ฟืนยังไม่หมด เวลาจะกลับ เพราะไม่อยากรออยู่ ธรรมดาก็ต้องชักฟืนออก เพื่อไม่ให้ไหม้ต่อไป อย่างเราเราไฟในเตา ที่จริงวางแห้งก็ชักฟืนแต่ดุ้นเดียว จะเป็นเพราะเหตุนี้ได้บ้างกระมัง ส่วนที่ชักออกเพียง ๓ ดุ้น อาจจะทำให้เป็นปริศนาธรรมอนุโลมขึ้นภายหลัง เพราะได้ทราบว่าเป็นของทั้งดินเขาชักฟืนออกหมด ไม่ใช่แต่ให้สัปเหร่อชักออกเพียง ๓ ดุ้น อย่างนี้จึงจะเรียกว่าชักฟืนกันจริง ประเพณีอีสานก่อนจะทำที่เผาศพ ต้องเอาไฟจุดหญ้าและต้นไม้ที่อยู่ในบริเวณที่เผาให้ไหม้เตียนเสียก่อน เรียกว่า **เผาป่า** คือกีดเอาไว้มให้เป็นเชื้อไฟไปติดลุกลามขึ้นจนกลายเป็นไฟไหม้ป่า นี่ก็เห็นเหตุเรื่องชักฟืนแต่ก่อนได้ชัดขึ้น

กลับจากเผาศพ

เมื่อเสร็จจากเผาศพ ต้องล้างหน้าหรืออาบน้ำเสีย ประเพณีนี้เกี่ยวกับเรื่องปลดเปลื้องมลทินที่ไปเผาศพ เพื่อล้างจัญไรที่อาจติดมา ให้สะอาดหมดจนจนกลับเป็นมงคลอีก ประเพณีที่ทำกันในชนบทเขาดักน้ำใส่ครุมาตั้งไว้หลาย ๆ ครุ เมื่อเผาศพแล้ว ขากลับบ้าน ก็วกน้ำในครูล้างหน้าล้างศีรษะ หรือในลางแห่งก็ไปอาบน้ำในสระที่วัด คืออาบทั้งผ้านุ่งไม่ต้องผลัดผ้ากลับบ้านทั้งผ้าเปียก คล้ายของฮินดูอาบน้ำตอนเมื่อมีคนตายดั่งเล่าไว้ข้างต้น ทางอำเภอลับแลจะออกจากป่าช้า วกน้ำมะกรูด ส้มป่อย ที่พูดไว้แต่ต้น ลูบหน้าเสยหัว แล้วไปอาบน้ำ เสร็จแล้วจึงขึ้นเรือนได้ เป็นอย่างเดียวกับชนบทถิ่นอื่น ประเพณีของยิวกลับจากฝังศพต้องล้างมือ อย่างไรก็ดีการชำระกายเมื่อไปเผาศพกลับมานั้น มีประโยชน์จริง ๆ อย่างน้อยก็มีกลิ่นเผาศพติดมาบ้าน ถ้าเป็นคนกลัวผีก็ว่าผีตามมา ผู้ใหญ่ท่านสอนว่ากลับมาแล้วให้ล้างหน้าเสียหรืออย่างน้อยก็ล้างในรูจมูก เพราะควันที่เผาศพติดมาในรูจมูก ทำให้เหม็นสาบ ถ้าคิดถึงการเผาศพในชนบท เขาเผากันจริง ๆ เวลาเข้าไปเผาอาจถูกไอควันไฟที่ศพติดตัวมาได้ จึงเป็นการสมควรที่สุดที่ให้อาบน้ำล้างหน้า

นอกจากเรื่องล้างมลทิน ยังมีเรื่องกลัวผีจะติดตามมาบ้านด้วย วิธีของเราเวลากลับ พอหันหลังให้กองพอน ต้องเอาไม้หรือใช้เท้าก็ได้ ทำเส้นกากบาทที่พื้นดิน เพื่อกันไม่ให้ผีตามมา เห็นจะถือว่าขีดเส้นเท่ากับเป็นแม่น้ำขวาง ดังอธิบายไว้ในเรื่องทางสี่แพร่ง ในชนบทลางถิ่นต้องเดินอ้อมวกเวียนไปจนกว่าจะถึงบ้าน จะเดินตรงทางมาบ้านไม่ได้ เพราะถือกันว่าผีจะจำกลับมาได้ ไทยอีสานใช้หนามทิ้งขวางทางเดิน ธรรมเนียมมอญ เมื่อกลับจากป่าช้าพอเข้าเขตบ้าน ต้องเอาพลั่วหรือเสียมขุดดินให้เป็นทางเพียงสังเขป แล้วกล่าวคำว่า *ไม่มีการเกี่ยวข้องกันแล้ว ขออย่ามารบกวนเลย* ประเพณีพม่า เวลาจะกลับจากป่าช้า ผู้เป็นญาติสนิทของผู้ตายจะตะโกนว่า (ออกชื่อผู้ตาย) *ไว้ย กลับบ้านเกิด* ถ้าไม่มีใครเหลียวหลังหรือขานตอบ ก็ถือว่าผีผู้ตายคงจะอยู่ที่นั่น ไม่สามารถจะกลับบ้านได้แต่ลำพัง พวกทมิฬในกรุงเทพฯ เมื่อกลับจากปลงศพแล้ว ยังเข้าบ้านไม่ได้ ต้องลงคลองอาบน้ำทั้งเสื้อผ้าเสียก่อน และกลับเข้าบ้านทั้งตัวเปียก เมื่อยังไม่ได้อาบน้ำ ใครถูกต้องตัวไม่ได้จะเป็นเสนียดจัญไร นอกนี้ยังต้องล้างและถูพื้นเรือนด้วยขามรามไหและอะไรซึ่งมีอยู่ในบ้านหมดนั้น ถ้ายังไม่ล้างก็ยังไม่ใช้ได้ ถือนัก ขึ้นใช้เป็นจัญไร ถึงในตอนแรกเมื่อยังไม่ได้เอาศพออกจากบ้าน จะกินอะไรไม่ได้ ทั้งนั้น ถ้าหิวกินได้แต่น้ำร้อน แต่ไม่เป็นไรทนหิวเอาหน่อย เพราะไม่ทิ้งศพไว้ในบ้านนานกว่าที่จำเป็นฝรั่งลางพวกกลับจากฝังศพต้องเปลี่ยนทางเดิน ฮินดูกลับจากเผาศพ ต้องลบรอยเท้าเพื่อป้องกันไม่ให้ผีลางหาทางกลับบ้าน พวกชาก่อ ห้ามไม่ให้เหลียวหลังดูเมื่อกลับจากฝังศพแล้ว ถ้าเหลียวหลังดูผีเห็นผีจะจำหน้าได้และติดตามมา ชาวปอมเมเรียนในประเทศเยอรมนี เวลากลับจากฝังต้องเอาฟางทิ้งไว้สำหรับให้ผีพักจะได้ไม่มาบ้าน ตกลงเป็นเรื่องไม่ใช้ไม่อาลัยรักและนับถือในผู้ตาย แต่เป็นเรื่องกลัวผีจะมาบ้านด้วยกันทั้งนั้น เพราะทุกชาติถือว่าให้ผีเข้าบ้านมีแต่ร้ายอย่างเดียว

ยังมีคติปลีกที่เกี่ยวกับเวลาเผาศพอีก ๒-๓ อย่าง คือ ถ้าหญิงมีครรภ์จะไปเผาศพ ต้องกลัดเข็มป้องกันตัวไปด้วย นัยว่าป้องกันไม่ให้ผีลอดเข้าท้อง สอบถามได้ความว่าเคยถือและทำกันมาอย่าง

นั้น จะด้วยเหตุผลกลใดไม่ได้ความชัด เห็นจะเป็นเพราะเหล็กซึ่งฝึกแล้ว อีกอย่างก็คือเมื่อเวลาศพ กำลังติดไฟ ถ้าโง่งโง้งดู จะเห็นผีเกาะอยู่ข้างเชิงตะกอน เสียใจเมื่อเขาบอก ไม่ได้ลองทำดูเพราะ ความกลัวผี ด้วยยังเด็กอยู่มาก แต่บัดนี้จะลองทำเช่นนั้นก็ทำไม่ได้เสียแล้ว แปลก คล้ายกับคติของ เยอรมัน ชาวเมืองเกินนิสเบิร์กที่ว่า ถ้าใครมองลอดรักแร้ของคนชุดหลุม ในขณะที่กำลังหย่อนศพลงหลุม ก็จะได้เห็นผี

บวชน้ำศพ

ยังมีประเพณีอีกอย่างหนึ่ง คือ ลางที่ก็มีลูกหลานของผู้ตายบวชเป็นเณรหรือเป็นภิกษุในวัน เฒ่า จะบวชช้านานก็มากน้อยไม่จำกัด ตามปกติมักเป็น ๓ วัน แต่ที่บวชตลอดชีวิตก็มี เป็นการ อุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตายเรียกกันว่าบวชน้ำศพ(ถ้าเทียบกับคนฆ่าตัวตาย เพื่อแสดงกตัญญูตเวที หรือยอมถูกฝังทั้งเป็น การบวชน้ำศพอุทิศตนถวาย เห็นจะดีกว่า)

สวดพระอภิธรรมหน้าไฟ

เวลาเฒ่า นิมนต์พระสงฆ์มานั่งสวดพระอภิธรรม ๔ รูปอธิบายว่าเพื่อให้พิจารณาอนุสสติว่า เกิดแล้วต้องตาย น่าจะเป็นคติซึ่งแทรกขึ้นภายหลัง เห็นจะเลือนมาจากพระสวดอภิธรรมยืนมาบน ตะเข้ของภาคอีสาน เดิวนั้นมีเชิษุศฤงคารซึ่งเคยบวชเรียนแล้ว ๔ คนนั่งบนร้านที่จัดไว้ สวดอภิธรรม แทนสงฆ์ก็มี

บอกเผาศพ

ความเป็นอยู่ของชาวชนบท ซึ่งรวมกันอยู่เป็นหมู่บ้าน ใคร ๆ ในหมู่บ้านก็ต้องรู้จักกัน และ คนในหมู่บ้านนั้นโดยมากก็มักเป็นญาติเกี่ยวดองกัน เพราะเป็นชนกลุ่มน้อย ผิดกับชาวกรุงซึ่งมีผู้คน คับคั่ง มากชาติหลายภาษา ถึงเป็นเพื่อนบ้านอยู่ใกล้กัน แต่ต่างชั้นต่างสมาคม ลางที่ก็ไม่รู้จักกัน ส่วนชาวบ้านในชนบท สารทุกข์สุกดิบของบุคคลก็เท่ากับเป็นส่วนรวมของหมู่บ้านนั้น มีอะไรก็เต็มใจ ช่วยเหลือกัน ถือกันว่าเป็นหน้าที่ส่วนรวม ไม่เช่นนั้นก็รวมอยู่กันไม่ได้ มีงานการที่ต้องร่วมแรงกัน ทำก็ไม่ต้องจ้างต้องขอรื่อง เพราะจะอาศัยเงินเป็นแก้วสารพัดนึกไม่ได้ ต้องอาศัยความกลมเกลียว เป็นสามัคคีธรรม ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ความเป็นอยู่ของหมู่บ้านจึงจะราบรื่นอยู่ได้ ถ้ามีคนในหมู่บ้าน คนใดก้าวร้าวแตกพวกรออกไป คนทั้งหมดก็ต้องช่วยกันบารวบปราบปราม และทุกคนต้องปฏิบัติอยู่ใน ลัทธิประเพณีที่สืบต่อกันมา เท่ากับเป็นกฎหมายคุ้มครองกันอยู่ เพราะฉะนั้นจึงรักษาประเพณีของ เดิมไว้ได้ดี เพราะเป็นตัวกฎหมายของเขา ใคร ๆ ก็ไม่กล้าทำผิดประเพณี เว้นไว้แต่ความเจริญอย่าง ใหม่เข้าไปแทรกแซงประเพณีนั้นจึงต้องดัดแปลงเปลี่ยนไปตามกาลเทศะอย่างช้า ๆ สโมสรที่ประชุม กิตกอยู่ทั่ววัด สำหรับไปทำบุญสุนทานและมีงานรื่นเริงร่วมกัน เมื่อมีงานอะไรที่วัด ก็พากันไปร่วม ทำบุญทั้งหนุ่มสาวเฒ่าแก่ เท่ากับเป็นญาติพี่น้องกันไปหมด ความเจริญในปัจจุบันเป็นปัจจัยข้อหนึ่ง ทำให้ความคุ้นเคยรู้สึกว่าเป็นกันเองเห็นห่างกันออกไป ทำให้ประเพณีของเก่าพลอยเสื่อมสูญไปด้วย

คราวนี้จะพูดถึงการบอกเผาศพ ไทยทางอีสานใช้ตีกลอง ใคร ๆ ได้นึกก็พากันไปเองตามใจสมัคร ไม่จำเป็นต้องบอกให้ทราบ จะบอกก็แต่คนที่โกรธกับผู้ตาย เพื่อได้มาขมาลาโทษเป็นครั้งสุดท้าย เดียวนี้เราใช้บอกเผาศพหรือบอกดำ ลงทีกก็เชิญให้ไป มีอยู่ในนั้นด้วย ถ้าไม่มีบอกหรือบอกดำก็มักไม่ค่อยไป ผิดกับประเพณีเดิมซึ่งเขาจะเชิญเฉพาะผู้ที่โกรธกัน ส่วนคนอื่นเมื่อรู้ก็ไม่จำเป็นต้องบอกเพราะการเผาศพรู้จักหรือไม่รู้จักก็ไปเผา ถือว่าได้บุญและเป็นเรื่องที่ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ประเพณีชาวอินเดีย เขาก็ถือว่าการไปเผาศพเป็นการได้บุญมาก เท่ากับได้ทำพิธีอัฐวเมธครั้งโบราณ ประเพณีโบราณของฝรั่งเศสพิถีพิถันยิ่ง เมื่อใครได้นึกมา จะมีเค้าอยู่ที่วัดพวกเข้ารีตพอเขาได้นึกระฆังตีก็พากันมา แต่เดี๋ยวนี้คงจะไม่เป็นเช่นนั้น

ได้อ่านพบในหนังสือฝรั่งเล่มหนึ่งว่า พิธีที่ญาติมิตรมาศุภผู้ตายก่อนนำไปฝัง แต่เดิมเป็นเครื่องบังคับอยู่กลาย ๆ เพื่อให้ผู้ที่มาจะได้ปลดเปลื้องความสงสัยในตน ถ้าหากว่ามีเรื่องเข้าใจว่าศพนั้นจะไม่ได้ตายโดยบริสุทธิ์ ทั้งจะได้รู้เห็นด้วยตาตนเองว่าผู้ตายมิได้ถูกใครทำร้ายตาย และเป็นการไปแสดงความเศร้าโศกเคารพด้วยในตัว เพราะฉะนั้นผู้ที่เคยบาดหมางกับผู้ตาย จึงรู้สึกเป็นหน้าที่ต้องไปเยี่ยมศพ ไม่จำเป็นต้องเชิญ

ข้อห้ามวันเผา

การเผาศพห้ามวันข้างขึ้นเผาคุ้ง ข้างแรมเผาเคี เป็นอัมมงคล เรียกผีเผาคน ต้องเผาข้างขึ้นเผาคี ข้างแรมเผาคุ้ง เรียกว่าคนเผาผี เพราะแรมคำหนึ่งก็เท่าวันที่ ๑๖ ของเดือน กลายเป็นวันคุ้งไป ส่วนวันแรม ๒ คำก็เท่ากับวันที่ ๑๗ ของเดือน กลายเป็นวันคี่ไป เพราะฉะนั้นการเผาในวันคุ้งในข้างแรมจึงเท่ากับเป็นวันคี่เหมือนกัน ที่ให้เผาแต่วันคี่ อธิบายชนิดปรีศนาธรรมว่า ความตายเป็นของเฉพาะตัวจะเอาไปให้ผู้อื่นตายแทนไม่ได้ เพราะฉะนั้นวันเผาจึงต้องเป็นวันคี่ นอกจากนั้นยังห้ามเผาในวันศุกร์เป็นชนิดที่ฝรั่งเรียกว่า sympathetic magic คือสิ่งใดมีลักษณะคล้ายคลึงกันสิ่งนั้นก็เป็นผลเหมือนกัน เช่นทำเสน่ห์ยาแฝดปั่นรอยให้เป็นตุ๊กตากอดกัน โดยคิดเห็นว่ารักใคร่กันก็ต้องกอดกัน ถ้าทำรูปกอดกันโดยอุปเท่ห์ตามที่วางกำหนดไว้ก็จะมีผลเหมือนกัน ก็วันศุกร์ชื่อบอกว่าสุข ถึงจะมีคำแปลต่างกันแต่เสียงเหมือนกัน ก็ขึ้นชื่อว่าสุขอยู่นั่นเอง ถือกันว่าเป็นวันดี การเผาผีถือเป็นเรื่องไม่เป็นมงคล ถ้าเผาในวันศุกร์ ก็จะถูกกลากให้ความสุขได้รับอิทธิพลของความไม่เป็นมงคล ทำให้กลายเป็นทุกข์ไปได้ จึงห้ามเผา ลงทีกมีคติถือว่าเผาผีวันศุกร์ให้ทุกข์แก่ญาติ วันศุกร์ถือกันนัก ลงคนถึงกับไม่ยอมเผาเป็นแต่ขมาศพเท่านั้นที่เคยมี^(๑) ส่วนวันพฤหัสบดีถือว่าเป็นวันครุไม่ควรให้อุปมงคลเข้ามาเกลือกกลั้วในวันนั้นถ้าใครตายวันเสาร์ห้ามเผาในวันอังคาร เพราะถือเป็นวันกล้านในคติโหราศาสตร์ ถ้าเผารวันนั้นผีจะดุ ห้ามเผาวันพระ เห็นจะคิดไปถึงสัตว์ที่หากว่าจะมีในศพ ก็ไม่ต้องเสียชีวิตไปในวันพระ นึกวิตกว่า ห้ามเพิ่มขึ้นทุกที เช่นห้ามเผาวันคุ้งในข้างขึ้น เผาวันคี่ในข้างแรม ต่างว่าในระยะเจ็ดวัน วันแรกเป็นแรมคำ ๑ เป็นวันจันทร์ ก็จะเผาได้แต่วันอังคาร วันพฤหัสบดี วันศุกร์ และวันอาทิตย์ ถ้าวันศุกร์ วันพฤหัสบดีห้ามเผาด้วย ก็คงเหลือแต่วันอังคารและวันเสาร์ สองวันเท่านั้นที่เผาผีได้ เผอิญ

(๑) เขาว่าวันศุกร์เป็นวันหยุดงานของพวกสัปเหร่อ เพราะไม่มีใครเผารวันนั้น เดียวนี้มีบ้างแล้วที่เผารวันศุกร์ เพราะยุ่งกับแผนดาววิทยาศาสตร์ ชาวต๋องไม่มีวัง จึงต้องเผารวันศุกร์ แต่มีน้อยเต็มที นอกจากจำเป็น

ศพนั้นตายวันเสาร์ก็ต้องตัดวันอังคารออกเสียอีกวันหนึ่ง คงเหลือแต่วันอาทิตย์วันเดียวใน ๗ วัน ถ้าห้ามกันยับยิบอย่างนี้ขึ้นทุกทีแล้วจะไม่มีวันเผาศพได้ แต่เปล่า เดียวนี้ออกจะไม่มีใครค่อยถือ ไปแย่งกันเผาวันอาทิตย์เพราะเป็นวันหยุดงาน จะได้มีญาติมิตรไปช่วยกันพริกพริ้ว อันที่จริงเผาวันอะไรก็ได้ทั้งนั้น ขอให้สะดวกก็แล้วกัน

เดินสามหาบ

เมื่อเผาศพแล้ว รุ่งเช้าจัดข้าวของถวายพระรวมสามหาบ ของในหาบมีหม้อข้าวหม้อแกงเชิงกร (จะเปลี่ยนเป็นอังโล่ก็ได้ถ้าหาเชิงกรในสมัยนี้ได้ยาก) ในหม้อบรรจุข้าวสารพริกหอม กระเทียม กะปิ และสิ่งอื่น ๆ อีกตามใจ ล้วนเป็นเครื่องเสบียงกรังทั้งนั้น ใส่อยู่ในสาแหรกข้างหนึ่ง สาแหรกอีกข้างหนึ่งบรรจุอาหารคาวหวาน ซึ่งล้วนเป็นของสดทำเสร็จแล้ว ทำดังนี้ทั้งสามหาบ แต่สาแหรกและคานพันผ้าขาวหรือมีจะนั้นทาดินสอพอง จัดให้ลูกหลานหรือญาติ ๓ คน นั่งหาบ เป็นผู้นำบนคนละหาบ และยังมีคนถือผ้าไตรเดินนำหน้าอีกหาบละคน ให้เดินเวียนรอบกองฟอนทางซ้ายคนละ ๓ รอบ เวลาเดินร้องกว่าวู้ ๆ คนละ ๓ ครั้ง คนอื่นก็ขานกู่รับ แล้วนำหาบไปถวายพระ คือเอาไปตั้งเรียงไว้ที่อาสน์สงฆ์ เจ้าภาพเอาผ้าไตรไปทอดที่กองฟอนนิมนต์พระสงฆ์ ๓ รูปมาชักบังสุกุล เสร็จแล้วถวายของในหาบ พระสงฆ์สวดยถาสัพพี เจ้าภาพก็ตรวจน้ำอุทิศให้แก่ผู้ตายเป็นเสร็จพิธี อธิบายชนิดปริศนาธรรม ว่าการเดินวนเวียนกองฟอน เปรียบด้วยสัตว์ทั้งหลายเมื่อสิ้นลมตายไปแล้วก็ต้องไปเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ ที่กูเรียกว่า ๓ หน แสดงว่าไม่รู้ว่ามีผู้ตายไปเกิดในภพไหนจึงได้กูเรียก เพื่อให้รู้ว่าได้ทำกุศลอุทิศส่วนบุญไปให้แล้ว

เรื่องเดินสามหาบนี้ ตามลักษณะที่จะจัดทำดูเป็นประเพณีที่เก่าอยู่ ถ้าวางกลับไปนึกถึงสมัยโบราณ การเผาศพ ก็ต้องไปทำกันในป่านอกกำแพงเมือง เทียบได้ด้วยธรรมเนียมของฝรั่งครั้งโบราณ ที่ฝังศพตามทุ่งนาป่าละเมาะนอกกำแพงเมืองเหมือนกัน จนเมื่อคริสตศาสนาแพร่หลายแล้ว จึงได้ฝังศพภายในกำแพงเมืองได้ ก็การไปทำศพนอกเมืองนั้นได้รับความจากท่านผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่าเป็นสถานที่พระสงฆ์ถือโอกาสออกไปปลงอสุภะ ชาวบ้านเลยนำของไปทำบุญถวายพระสงฆ์ในที่เช่นนั้นด้วย ที่ต้องกูก็เพื่อให้รู้ว่าอยู่ที่ไหน เพราะเป็นทางป่ามองไม่ค่อยเห็นกัน การเดินสามหาบเวียนซ้ายเชิงตะกอนเป็นการเวียนเพื่อเคารพ ที่ถูกนำจะเวียนขวา ในพระราชพิธีพนัสนิคมละครเรื่องอิเหนา ตอนอิเหนามางานพระศพพระอัยกา ก็กล่าวถึงทักษิณพระศพไว้หลายแห่งเป็นพยานอยู่ ท่านผู้ใหญ่เมตตาเล่าให้ฟังว่า การเวียนศพนั้นเป็นเวียนเพื่อเคารพ ต้องเวียนขวา แต่การเดินสามหาบนั้นทำผิดด้วยความหลง ความจริงนั้นจัดของไปทำบุญเพื่อการรวมอังคาร ซึ่งเผาศพในป่าช้าฝังเสียในที่อันควร เป็นการเดินจากบ้านเข้าป่าช้าลัดเลาะไปเท่านั้น จะเห็นได้จากการที่เดินเวียนกันอยู่บัดนี้ มีกูเรียกด้วย นั้นหมายความว่า กูเรียกกันเพื่อไม่ให้หลงกันไป โดยที่ละเมาะพุ่มไม้ในป่าช้าจะบังตาเสีย ครั้นมาทำเมรุเผากันอย่างงดงามในสนามไม่มีทำที่จะเดินลัดเลาะ จึงจัดเป็นให้เดินเวียน เอาเวียนซ้ายขึ้นเป็นหลัก แปลว่า ไม่รู้เหตุเดิมแล้ว

แปรรูปเก็บอัฐิ

การแปรรูปเก็บอัฐิ ที่ทำกันในกรุงเทพฯ เผาเย็นเก็บเข้าหรือเก็บกันในวันที่เผาก็มี แต่ในชนบทและภาคอื่น เขาทิ้งไว้ ๓ วัน จึงไปเก็บ เพราะใช้พื้นเผามาก เผาแล้วตั้ง ๒ วัน ลางที่ไฟยังติดอยู่ไม่ดับ และไม่มีควมจำเป็นต้องเร่งร้อนอะไร ปล่อยให้ไฟมอดแล้วจึงไปเก็บอัฐิก็ได้ แต่ทางกรุงเทพฯ จะทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะอาจมีศพอื่นมาเผา ประเพณีจึงได้เลื่อนมาเย็นวันให้เร็วเข้า ก่อนแปรรูปให้ตรวจดูที่กองฟอนเสียก่อน ว่าจะมีรูปรอยอะไรปรากฏอยู่บ้าง ถือกันว่า ลางที่ก็จะพบเป็นรอยตีนเด็กบ้าง รอยตีนสัตว์บ้าง อยู่บนกองถ่านนั้น รอยตีนเหล่านั้นว่าเป็นเครื่องหมายคติกำเนิดของผู้ตาย ตรวจดูแล้วจึงทำ เรื่องนี้น่าจะเทียบได้กับคติของอินเดียซึ่งกล่าวไว้ในคัมภีร์ *เกาศิกสูตร* ว่าเมื่อเก็บกระดูกจะเอาไปบรรจุ ถ้าไม่พบกระดูก เพราะมีเหตุทำให้อันตรธานสูญหายไปก็ให้เอาผ้าปูแผ่ลงแล้วสวดอ้อนวอนขอร้องผู้ตาย ถ้ามีสัตว์กระดูกตกลงบนผ้า ก็ถือว่าสัตว์นั้นเหมือนเป็นตัวผู้ตาย ในคัมภีร์ *ธรรมสูตร* ของเพาธายนว่า บรรพบุรุษที่ตายไป จะไปไหนมาไหนก็มีลักษณะคล้ายนก เรื่องตรวจดูรอยตีน พวกภุมณีในอินเดียเอาข้าวสุกและถ่านถ่านไผ่ไปรยไว้บนเรือน เสร็จแล้วลงเรือนไปสู่ที่เผา เวียนกองฟอนสามรอบแล้วอ้อนวอนขอให้ผู้ตายกลับมา อ้อนวอนแล้วกลับบ้านมาพิจารณาดูข้าวและถ่านถ่านไผ่ที่ไผ่รยไว้บนเรือนโดยถวนถั่วถ้ามีอะไรผิสดงเกิดนิมิตหนึ่งเป็นต้นว่า สิ่งที่ไผ่รยไว้เคลื่อนที่ ก็ถือเอาทันทีว่าผีนั้นกลับมา ตนนั่งลงร้องให้เป็นวงเป็นเวร ตัวสั่นเทิ้ม ดูประหนึ่งว่าไม่อยากให้ผีกลับมาเป็นตรงกันข้ามกับที่ไปขอร้องผีที่กองฟอน (*Anthropos* Vol. X p. 416)

การแปรรูป คือเอาอัฐิในกองฟอนมาเรียงเป็นรูปคน ลางแห่งก็เอาเรียงไว้บนแผ่นกระดาน โดยเก็บส่วนของกระดูกเข้าลำดับของรูปเท่าที่ทำได้ และให้หันหัวของรูปไปทางตะวันตก สมมติว่าตายแล้วนิมนต์พระภิกษุมานั่งสวดผู้ตาย เสร็จแล้วเกลี่ยลรูปทำเป็นรูปใหม่ ให้หันหัวไปทางตะวันออก สมมติว่าเกิด และเอาเงินปลีกไว้บนอัฐิด้วย ลางรายใช้ดอกไม้เงินทองไผ่และประพรมด้วยของหอมบนอัฐิอีกที แล้วนิมนต์พระภิกษุบวงสวดเป็น เสร็จแล้วเก็บอัฐิและถ่านถ่านไผ่ไว้ในที่อันควร ส่วนเงินปลีกมักทิ้งไว้ให้เป็นสมบัติของสัปเหร่อผู้ทำ ถ้าไผ่รยด้วยดอกไม้เงินทอง ลูกหลานจะเก็บเอาไปรักษาไว้ ถือว่าเป็นอัฐิเงินอัฐิทอง เป็นของดีมีสิริมงคล ส่วนอัฐินั้นเลือกเก็บอัฐิศีรษะ แขน ขา และตัวอย่างละน้อย จะเอาไปเก็บรักษาใส่โกศไว้บ้าง ส่วนอัฐิอื่นก็นั้นรวมทั้งถ่านช่วยกันเก็บรวบรวมไว้ก่อน แล้วก็เอาบรรจุไว้ในเจดีย์หรือ ฼น ที่ใดต่อไปในวันหลังแล้วแต่เห็นสมควร ประเพณีฮินดู ในวันที่ ๓ จากวันเผา (ตรงกันกับประเพณีในชนบทของเรา) จะไปเก็บอัฐิใส่หม้อวามนต์ด้วย ส่วนถ่านถ่านเกลี่ยทำเป็นรูปคน บูชาด้วยสิ่งของที่เอามาแล้วกอบใส่หม้อเอาไปโยนทิ้งในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ มีแม่น้ำคงคาเป็นต้น ลางแห่งเจ้าภาพเอาทองไผ่ลงในกองอัฐิ แล้วสัปเหร่อรวบรวมอัฐิผสมกับดินปั้นเป็นก้อนนำไปทิ้งในแม่น้ำคงคาเหมือนกัน ทองที่ไผ่รยจะให้เป็นค่าจ้างสัปเหร่อทางอ้อมสำหรับเอาอัฐิไปทิ้งในแม่น้ำคงคา พวกทมิฬเมื่อเผาศพแล้ว รุ่งขึ้นเก็บอัฐิใส่หม้อ แต่ต้องล้างอัฐิด้วยน้ำมะกรูด น้ำนม และน้ำทำให้สะอาดเสียก่อน แล้วนำหม้อบรรจุอัฐิไปทิ้งกลางแม่น้ำ ซึ่งสมมติว่าเป็นแม่คงคา ทิ้งแล้วต้องข้ามฟาก จะหันหน้ากลับมาดูไม่ได้ ประเพณีชาวเกาะบาห์ลีเก็บอัฐิใส่ใน

โกศผอบ นำไปทิ้งทะเล ถ้าอยู่ตอนก็ทิ้งลงในแม่น้ำซึ่งออกทะเล เวลาทิ้งมีดนตรีประโคม ลางที่ก็มี การรำเต้นเป็นพิเศษด้วย ประเพณีพม่า เมื่อเผาแล้วรอจนครบ ๓ วันจึงไปเก็บอัฐิ แล้วเอาน้ำมะพร้าว ล้างอัฐิที่ทิ้งจะเอาเข้าหม้อเก็บ จะเอาไปบรรจุอะไรแล้วแต่การ

เรื่องแปรรูปนี้ ยังไม่พบในหนังสือว่ามีชาติไรทำ นอกจากชาวอินดูตงกล่าวมาข้างต้น ยังมี พวกแขกจามและชวนายยะ (ทราวิทสาขาหนึ่งอยู่ทางแคว้นมาละบาร์ทางภาคใต้อินเดีย) จัดทำ ในลักษณะซึ่งพอจะเปรียบเทียบกับพิธีของเราได้ พวกแขกจามเมื่อเผาศพแล้วจะเก็บเอาอัฐิหน้าอกศพ ที่เผาแล้วแบ่งออกเป็น ๙ ส่วน แล้วเอาบรรจุหีบทอง เงิน หรือทองแดง เรียกในภาษาจามว่า กล่อง นำไปฝังในป่าช้าหรือที่อันสมควร โดยมากถ้าเป็นคนมีอันจะกิน เอาไปบรรจุฝังไว้ในที่ซึ่งสร้างขึ้น โดยเฉพาะ เรียกว่า *กูฏ* ชวนายยะเอาข้าวสารมาเกลี่ยทำเป็นรูปคนตาย แล้วเอาข้าวสารและงา เล็กน้อยโปรยลงบนรูปนั้น เสร็จแล้วจึงกลับบ้านได้

เรื่องแปรรูปและเก็บอัฐิ ได้ฟังจากท่านผู้ใหญ่ ว่าทางราชการเรียกกันเป็นสองอย่างอยู่ เมื่อ ทำถ่านเป็นรูปที่แรก หันหัวไปทางตะวันตก เรียกว่าแจ้งรูป แล้วโดยถ่านกลับทำรูปใหม่ หันหัวไป ทางตะวันออก นี่เรียกว่าแปรรูป กระตุนั้นเขาคัดไว้เสียก่อน สำหรับให้ลูกหลานเก็บ เมื่อแปรรูป แล้วจึงเอากระดูกประดับลงตามที เช่นกระดูกหัวก็เอาไว้ที่หัวเป็นต้น เพราะเหตุที่ทำดังนี้ การตั้งศพ เผาคุ จึงบังคับให้ตั้งทางเหนือกับใต้ เพื่อไม่ให้แจ้งรูปและแปรรูปเหยียดดินรดกัน การเก็บกระดูกไว้ ที่บ้าน ได้ยินว่าเป็นแบบกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยทรงพระราชดำริไม่แนในพระทัยว่า จะรักษากันเมือง ไว้ได้หรือไม่ ถ้าไม่ได้จะพยายายไป ด้วยเวลานั้นเป็นเวลาศึกสงครามพัวพัน ทางพายัพเขาถือนันด้วยข้า ไม่เอาอัฐิเข้าบ้าน ต้องบรรจุไว้ที่วัด (ทางอีสานก็เช่นเดียวกัน) ประเพณีของเราแต่ก่อนก็เอาไว้วัด ไม่ได้เอามาไว้บ้านเหมือนกัน ถ่านซึ่งเก็บอัฐิแล้ว ทางพระศพเจ้า นำไปลอยน้ำที่วัดปทุมคงคา เข้าใจ ว่าเป็นคติพราหมณ์เข้ามาปน ถ่านของชาวบ้านหาได้ลอยน้ำไม่ วัดปทุมคงคา เข้าใจว่าจะตั้งชื่อให้ ลากเอาแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำคงคา

ทำบุญ ๗ วันภายหลังวันเผา

เมื่อเชิญกระดูกกลับบ้าน ให้ทางบ้านเตรียมตั้งโต๊ะบูชาและออกทุกข์ได้ เมื่อกระดูกไปถึงบ้าน ก็โปรยสดางค์ทั้งทานเรื่อยไปจนถึงโต๊ะที่บูชาแล้วเริ่มทำบุญ ๗ วัน คือ สวดมนต์เลี้ยงพระมีเทศน์ บังสุกุลต่อเนื่องกันไปให้เสร็จงานในรวดเดียว แต่ลางรายก็รอให้ครบ ๗ วันแล้วจึงเริ่มงานก็มีและการ ทำบุญครั้งนี้ถือว่าเป็นการมงคล ที่บูชาต้องตั้งบาตรน้ำมนต์ดวงด้ายสายสิญจน์ให้รอบเรือน การทำบุญ ๗ วัน เมื่อเผาศพแล้ว เป็นการทำบุญเรือน ไม่ใช่ออกรออัฐิ ในพิธีจึงได้ตั้งบาตรน้ำมนต์และมืงด้าย สายสิญจน์รอบบ้าน แต่เพราะเก็บเอาอัฐิมานับการการทำบุญจึงกำกวมไป ทำให้เจ้าของงานและผู้ไปช่วย งานแต่งตัวตรงกันข้าม ลางที่ผู้ไปช่วยงานแต่งตัวไม่ไว้ทุกข์ กลับไปเห็นเจ้าภาพยังไว้ทุกข์อยู่ก็เคยมี หรือลางที่แต่งไว้ทุกข์ไปในงาน แต่ไปถูกงานนั้นที่เขาปลดทุกข์กันแล้ว อย่างประเพณีของไทยก็มี เรื่องยุ่ง เพราะกำหนดไว้ทุกข์ของชาวกรุงมีหลายแบบ ลางแห่งไว้ทุกข์มีกำหนดปีหนึ่งหรือสามปีอย่าง จีนจึงปลดทุกข์ แต่การเผาศพในเวลาเร็ววันยังไม่ทันถึงปี ครั้นทำบุญ ๗ วันนับแต่วันเผาศพอย่างไทย แล้ว ก็ยังคงเอาไว้ทุกข์อย่างจีนอยู่นกว่าจะครบกำหนดปนกันอย่างนี้ ในที่สุดก็ไม่รู้ว่าอย่างไหนจะ ถูกหรือผิด จึงขอจบพิธีทำศพลงเพียงนี้.

สารบาญ

เรื่องที่ ๑ มนต์ชีวิต*

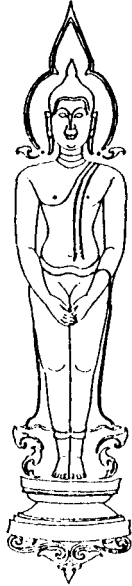
	หน้า
ผู้เกิดวันอาทิตย์	๒๐๔
ผู้เกิดวันจันทร์	๒๐๕
ผู้เกิดวันอังคาร	๒๐๖
ผู้เกิดวันพุธ	๒๐๗
ผู้เกิดวันพุธ (กลางคืน)	๒๐๘
ผู้เกิดวันพฤหัสบดี	๒๐๙
ผู้เกิดวันศุกร์	๒๑๐
ผู้เกิดวันเสาร์	๒๑๑

เรื่องที่ ๒ คาถาเพื่อชีวิต

ยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎก และบทกรวดน้ำ	๒๑๒
ธัมมะจักร	๒๑๗
พระชินบัญชรคาถา	๒๑๙
พระคาถาเพื่อความสำเร็จต่อกิจการ	
คาถาอุณหิสวิชัย คาถาบูชาดวงชะตา พระคาถาต่อชะตาอายุ	๒๒๐
พระคาถาป้องกันภัยทั้งสิบทิศ	๒๒๑
พระคาถาป้องกันภัยที่จะเกิดกับตน	
พระคาถามงคลจักรวาลทั้งแปดทิศ	๒๒๒
พระคาถาเพื่อความมีสง่าราศีกับตน	
บารมี ๓๐ ทศ (พุทธบารมี)	๒๒๓
พระคาถาโพธิบาท	๒๒๔

มนต์ชีวิต* คัดจากหนังสือ อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่เจ้า บุรณะสิน เป็นกรณีพิเศษ
เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๒๙ เรียบเรียงโดย พระมหาบุญมา อากมฺพฺโญ ป.ธ. ๘
เลขานุการเจ้าคณะภาค ๑๕ วัดประยุรวงศาวาส กทม.

สำหรับผู้เกิดวันอาทิตย์

ปางถวายเนตร

เกิดวันอาทิตย์ บูชาพระปางถวายเนตร

ปางถวายเนตร

ประวัติย่อ

เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว จึงประทับยับยั้งเสวยวิมุตติสุขอยู่ได้ร่มโพธิ์เป็นเวลา ๗ วัน จากนั้นจึงเสด็จออกจากกายได้ร่มโพธิ์ไปประทับยืนอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ทอดพระเนตรต้นมหาโพธิ์โดยไม่กะพริบพระเนตรเป็นเวลา ๗ วัน เพื่อรำพึงถึงคุณประโยชน์ของต้นมหาโพธิ์ที่แผ่กิ่งก้านประทานร่มเงาให้ความชุ่มเย็นเป็นการอำนวยความสะดวกแก่พระองค์จนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

บทสวดบูชาพระประจำวันอาทิตย์

อุเทตะยัญจักขุมา เอกะราชา หะริสสะ
วันโธ ประฐะวิปะภาโส ดัง ดัง นะมัสสามิ
หะริสสะวันลัง ประฐะวิปะภาสัง ตะยัชะ
กุคคา วิหารเม กิระสัง เย พราหมณะ เวทะกุ
ธัพพะขันเณ เต เณ นะโม เต จะ มัง ปาละ
ยันตุ นะมัตถุ ทูทธะนัง นะมัตถุ โพธิยา
นะโม วิมุตตานัง นะโม วิมุตติยา อิมัง โสปะ
วิตถัง กัตวา โมโร จะระติ เอสะนาฯ

สวดวันละ ๖ จบ จะมีความเจริญรุ่งเรืองและความ
สุขสวัสดิ์ตลอดกาล

ผู้เกิดวันอาทิตย์ พึงใช้สีที่เป็นมงคลสำหรับเป็นเครื่อง
นุ่งห่มประดับบ้านเรือน หรือเครื่องประดับตัวเป็นของที่มี
สีแดงจะเป็นสิริมงคล เกิดลาภผลดียิ่งนัก ส่วนสีรอง ๆ ลง
ไปมีสีม่วง สีเขียว สีเทา สีเมฆหมอก สีดอกรัก

พึงเว้น สีนํ้าเงิน

สุภาษิตวันอาทิตย์

ภูมิ เว สปุริสาน์ กตญญกตเวทิตา
สำหรับสุภาพชนคนดี มีความกตัญญูกตเวที
เป็นพื้นฐาน

คติธรรมวันอาทิตย์

อย่าลืมหงจงอุตสาหรักรักษาศิริ
ตามคติโบราณท่านขนานไข
ว่ารุ่งเช้าสุริโยโคณทัย
ระวังใจอย่าโมโหหรือโกรธา

สำหรับผู้เกิดวันจันทร์

ปางห้ามพยาธิ
เกิดวันจันทร์ บูชาพระปางห้ามพยาธิ

ปางห้ามพยาธิ

ประวัติย่อ

ครั้งหนึ่งได้เกิดโรคระบาดครั้งใหญ่ขึ้นในเมืองไพศาลี มีประชาชนล้มตายเป็นจำนวนมาก กษัตริย์ลิจฉวีเจ้าผู้ครองเมือง จึงได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธองค์ให้เสด็จมาโปรดชาวเมือง พระพุทธองค์ทรงรับสั่งให้พระอานนท์เจริญรัตนสูตรและประพรมน้ำพระพุทธมนต์รอบพระนคร จนต่อมาภายหลังโรคภัยก็ได้หายสิ้นไปจากพระนครด้วยพุทธานุภาพ

บทสวดบูชาพระประจำวันจันทร์

ยันทุนนิมิตตัง อะระมังคะถัญจะ โย
จมะนาโป สะกุณัสสะ สัทโท ปาปิกะโท
ทุสสุปิ้ง อะกันตัง พุทธานุภาวณะ วินาสะ
เมตตุ

ยันทุนนิมิตตัง อะระมังคะถัญจะ โย
จมะนาโป สะกุณัสสะ สัทโท ปาปิกะโท
ทุสสุปิ้ง อะกันตัง รัมนานุภาวณะ วินาสะ
เมตตุ

ยันทุนนิมิตตัง อะระมังคะถัญจะ โย
จมะนาโป สะกุณัสสะ สัทโท ปาปิกะโท
ทุสสุปิ้ง อะกันตัง สังฆานุภาวณะ วินาสะ
เมตตุ

สุภาชีวิตวันจันทร์

โมกุโข กลุยาณิยา สาธุ
เปล่งวาจางาม ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้

คติธรรมวันจันทร์

ถ้าจะเรียนวิชาทางค้าขาย
อย่าปากร้ายพูดจาอหังสา
จะซื้อขายขายดีมีกำไร
คนเขาไม่เคืองจิตคิดระอา

สวดวันละ ๑๕ จบ จะมีความสุขความเจริญยิ่ง ๆ
ขึ้นไป

ผู้เกิดวันจันทร์ ควรใช้ของประดับตัวและบ้านเรือน
เป็นสีขาวเหลืองอ่อน ๆ เป็นดีที่สุด ส่วนสีรอง ๆ ลงมาคือ
สีเขียว สีดำ สีกรมท่า สีน้ำเงินแก่ สีน้ำเงิน

พื้งวันสีแดง

สำหรับผู้เกิดวันอังคาร

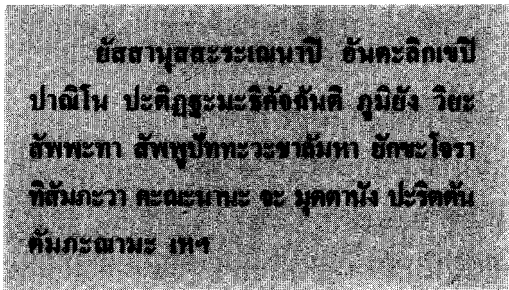

ปางไสยาหรือปางโปรดอสุรินทราหู
เกิดวันอังคาร บูชาพระปางไสยา
หรือปางโปรดอสุรินทราหู

ปางไสยาหรือปางโปรด
อสุรินทราหู
ประวัติย่อ

สมัยหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน ในพระนครสาวัตถี ครั้งนั้น อสุรินทราหูจอมอสูรซึ่งสำคัญว่ามีร่างโตใหญ่กว่าพระพุทธเจ้าจึงไม่ยอมแสดงความอ่อนน้อม พระพุทธองค์ทรงหวังจะลดทิสู จอมอสูร จึงทรงเนรมิตกายให้โตกว่าจอมอสูรในท่าประทับนอน และแสดงธรรมโปรด จนในที่สุดจอมอสูรจึงละทิสูยอมอ่อนน้อมต่อพระพุทธองค์

บทสวด บูชาพระประจำวันอังคาร

สวดวันละ ๘ จบ จะมีความสุขสวัสดิ์ตลอดกาลนาน
ผู้เกิดวันอังคาร ควรใช้ของประดับตัวและบ้านเรือน
เป็นสีชมพู หรือสีแดงหลัว ส่วนสีรองๆ ลงมาคือ สีดำ
สีกรมท่า สีน้ำเงินแก่ สีเหลือง สีแดง
พื้เง้นสีขาวนวล

สุภาชีวิตวันอังคาร

อตตาน นาติวตุเตย
คนมีตัวไม่ควรลืมตัว

คติธรรมวันอังคาร

นาคิมิพิษเพียง	สุริโย
เลื้อยบ่ทำเดโช	แหล่ฆ่า
พิษน้อยหยิ่งโยโส	แมลงป่อง
ชูแต่หางเองอ้า	อวดอ้างฤทธิ์

สำหรับผู้เกิดวันพุธ

ปางอุ้มบาตร
เกิดวันพุธ บุษบาพระปางอุ้มบาตร

ปางอุ้มบาตร

ประวัติย่อ

ครั้งหนึ่ง หลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมเวสสันดรชาดกโปรดพระพุทธบิดาและหมู่พระญาติทั้งหลาย บรรดาพระประยูรญาติต่างมีความแค้นขึ้นใสมันส จนลี้มกราบพูลอาราธนาพระพุทธองค์ให้มารับภัตตาหารเข้าในพระราชวังดั่งนั้น ในวันรุ่งขึ้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงเสด็จออกรับบิณฑบาตจากประชาชนทั่วไปในกรุงกบิลพัสดุ์

บทสวด บุษบาพระประจำวันพุธ

อัมภะสิวิชะชาตินัง ทิพพมันคาละกัง
วิชะณนณสตี วิลังโฆรัง เสธัญจาปี ปะริชชะ
ยัง อาณิกะชคคัมภี อัมพัคคะ อัมพะทา
อัมพะปาณินัง อัมพะโธปี นิวันรตี ปะริคคัม
คัมภะณณะ เทฯ

สวดวันละ ๑๗ จบ จะมีความสุขสวัสดิยิ่งๆ ขึ้นไป
ผู้เกิดวันพุธ ควรใช้ของประดับตัวหรือบ้านเรือนเป็นสี
เขียวหรือเขียวใบไม้ ส่วนสีรองๆ ลงมา คือ สีเหลือง สีเทา
สีดอกกรัก สีเมฆหมอก สีขาวนวล
พื้งเว้นสีม่วง

สุภาชีวิตวันพุธ

ททมาโน ปิโย โหติ

ผู้เจือจาน ย่อมเป็นที่รักของมหาชน

คติธรรมวันพุธ

อย่าเดินทางเข้าหาเสือ

อย่าเดินเรือเข้าหาคลื่น

อย่าจับมิดข้างคม

อย่าไปอมลูกปืน

สำหรับผู้เกิดวันพุธ (กลางคืน)

ปางมารวิชัย
เกิดวันราหู (วันพุธกลางคืน)
บูชาพระปางมารวิชัย

ปางมารวิชัย
ประวัติย่อ

ในสมัยเพื่อพระสิทธัตถะมหาบุรุษ ประทับบำเพ็ญเพียรอยู่ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์จนจะได้ตรัสรู้แล้ว ก็ได้มีพระยามารวสวัตติและหมู่บริวารยกทัพมาก่อวุ่นเพื่อให้พระองค์ละความเพียรเสีย พระมหาบุรุษอาศัยพระบารมีต่อสู้ จนในที่สุดพระยามารก็ได้พ่ายแพ้ไป แล้วพระองค์จึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในกาลต่อมา

บทสวดบูชาพระประจำวันราหู
(วันพุธกลางคืน)

ยัสถานุภาวะโค ยักขา เนวะ ทัสเสนติ ภิงสะ
นัง ยัมहि เจวานุญญันโต รัตตินทิวะมะตัน
ทิโค สุขัง สุปะติ สุตโต จะ ปาปััง กิณฺณิ นะ
ยัสสะติ เอะวะมาทิกุญเปตัง ประวัตตันคัมภะ
ณามะ เทฯ
หรือสวดบท
กิณฺณุ ลันตะระมาโน ะ ราหุ จันทั้ง ปะนุญ
จะติ สังวัตตะรูปุ อาคัมมะ กิณฺณุ ภีโต ะ
คิฏฐะสีติ สักคะธา เม คะเล มุทธา ชีวันโต
นะ สุขัง ละภะ ทูทธะกาลาภิกิโตนทิ โน เจ
นุญเจยยะ จันทิมินติ

สวดบูชาวันละ ๑๒ จบ จะมีความเจริญสุขสวัสดิ์
คนเกิดวันราหู หรือวันพุธกลางคืนนี้ ควรใช้เครื่อง
ประดับตัวหรือบ้านเรือนเป็นสีเมฆหมอก หรือสีดำหิ้ว
ส่วนสีรองลงมาคือสีแดง สีขาวนวล สีกรมท่า สีน้ำเงินแก่
หิ้งแว่นสีเหลือง

สุภาชีวิตวันพุธกลางคืน

อกุโกเรน ชินะ โกรธ
ชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ
อสาธุ สาธุนา ชินะ
ชนะคนไม่ดีด้วยความดี

คติธรรมวันพุธกลางคืน

ชนะด้วยอาวุธจะสิ้นสุดด้วยความแค้น
ใช้ธรรมชนะแทนสุดแสนสบายใจ
ชนะอย่างอื่นไม่พ้นคืนอาจแพ้ได้
ถ้าชนะหัวใจจะยิ่งใหญ่ตลอดกาล.

สำหรับผู้เกิดวันพฤหัสบดี

ปางสมาธิ

เกิดวันพฤหัสบดี บูชาพระปางสมาธิ

ปางสมาธิ

ประวัติย่อ

ภายหลังจากที่พระมหาบุรุษได้กราบพระยามารลงได้แล้ว พระองค์จึงได้ตั้งพระทัยเจริญสมาธิจนได้บรรลุญาณชั้นต่าง ๆ และในที่สุดก็ได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในเวลาเช้าตรู่ของวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ (วันวิสาขบูชา)

บทสวด บูชาพระประจำวันพฤหัสบดี

อัคคิ โลเก สีสละคุโณ สัจจัง โสเจยยะ
นุกทะยา เคนะ สัจเณนะ กาหามิ สัจจะกิริยา
มนุคตะรัง อาวัชิตะวา ทัมมะพะลัง สะริตะวา
ปุกทะเก ชินะ สัจจะพะละมะวัธสาเย สัจจะ
กิริยามะกาสะหัง สันติ ปักขา อะปัตตะมา
สันติปาทา อะวัญจะนา มาคิ ปิคา จะ นิกขัน
ตา ราชะเวทะ ปะฎิกกะมะ สะพะ สัจเ
กะเต มัยหัง มะหาปรัชชะลิโต สีจี วัชเชลิ
โสพะสะ กะวีสาณิ อุทะกัง ปัตตะวา ยะธา ลิจิ
สัจเณนะ เม สะโม นัคคิ เอธา เม สัจจะปาระ
มีติฯ

สวดวันละ ๑๙ จบ จะมีความสุขความเจริญรุ่งเรือง
ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ผู้เกิดวันพฤหัสบดี พึงใช้เครื่องประดับตัวและบ้าน
เรือนเป็นสีเหลืองหรือสีโพล ส่วนสีรองลงมาคือ สีน้ำเงิน
สีแดง สีเขียว

พึงเว้นสีดำ สีกรมท่า และสีน้ำเงินแก่

สุภาษิตวันพฤหัสบดี

นตฺติ สนฺติปรํ สุขํ

สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี

คติธรรมวันพฤหัสบดี

ปิดตาไม่ดู

ปิดหูสองข้าง

ปิดปากเสียบ้าง

จะนั่งสบาย

สำหรับผู้เกิดวันศุกร์

ปางรำพึง

เกิดวันศุกร์ บูชาพระปางรำพึง

ปางรำพึง

ประวัติย่อ

ภายหลังจากที่ตรัสรู้ได้ไม่นานพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ภายใต้ต้นไทร (อชปาลนิโครธ) ก็ได้ทรงรำพึงถึงธรรมที่ได้ตรัสรู้นั้นว่าเป็นธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจ จึงทรงรู้สึกอ่อนพระทัยในการที่จะนำออกแสดงโปรดสัตว์ แต่เพราะพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ ซึ่งได้พิจารณาเห็นว่าสรรพสัตว์มีภูมิต่างกัน จึงทรงพระดำริที่จะแสดงธรรมตามภูมิชั้นแห่งปัญญาสรรพสัตว์นั้น ๆ

บทสวดบูชาพระประจำวันศุกร์

อัปปะสันเนหิ นาดัธตะ สาสะเน สาธุ
สัณเฑเต อะมะนุสเสหิ จันเฑเทติ สะทา กิพพิ
สะการิกิ ประิสาหมัญจะคัสสันนะ มะหิงสาเย
จะ กุคคิยา อันทะเสสิ มะหาวิโร ประิวิคตันตัม
ภะณามะ เทฯ

สวดวันละ ๒๑ จบ จะมีความสุขสวัสดิ์ตลอดกาล
นานๆ

ผู้เกิดวันศุกร์ พึงใช้เครื่องประดับตัวหรือบ้านเรือน
เป็นสีฟ้าหรือสีน้ำเงินแก่ ส่วนสิรอง ๆ ลงมาคือ สีขาวนวล
สีม่วง สีเหลือง

พึงเว้นสีเทา สีเมฆหมอก สีดอกกรัก

สุภาชีวิตวันศุกร์

ธมฺมกาโม ภว โทติ

ผู้รักธรรมะ ย่อมเจริญ

คติธรรมวันศุกร์

อย่าเดินผิดทาง	อย่าขวางผิดที่
อย่าดีผิดท่า	อย่ากล้าผิดถิ่น
อย่ากินผิดของ	อย่ามองผิดจุด
อย่าหยุดผิดกาล	อย่าค้านผิดเรื่อง
อย่าเพื่องผิดวัย	อย่าใหญ่ผิดยุค

สำหรับผู้เกิดวันเสาร์

ปางนาคปรก
เกิดวันเสาร์ บูชาพระปางนาคปรก

ปางนาคปรก

ประวัติย่อ

ครั้งเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ใต้ต้นจิก (มุจจลินท์) บังเอิญในช่วงนั้นมีฝนตกหนักตลอด ๗ วัน พระยานาคมุจจลินทร์ได้เลื้อยมาทำขนดล้อมพระวรกายของพระพุทธองค์ ๗ ชั้น แล้วแผ่พังพานปกไว้ในเบื้องบนเหมือนกันฉัตร ด้วยประสงค์จะกำบังลมฝนมิให้ต้องพระวรกาย

บทสวดบูชาพระประจำวันเสาร์

ยะโตหัง ภะคินี อะริยาเย ชาติยา
ชาโต, นาภิขานามิ สัตถุจิงจะ ปาณัง ชีวิตา
โวโรเปตา เตนะ สัจจนะ โสตถิ เท โหตุ
โสตถิ กัมภัสสะ ฯ

สวดวันละ ๑๐ จบ จะมีความสุขความเจริญและ
เกิดความสุขดี มีมงคลตลอดกาลนาน

ผู้เกิดวันเสาร์ ฟังใช้เครื่องประดับตัวและบ้านเรือน
เป็นสีดำ สีดำหิ้ว หรือสีม่วง ส่วนสีรองลงมา คือ สีเทา
สีเมฆหมอก สีดอกกรัก สีน้ำเงิน

ฟังเว่นสี่เขียว

สุภาชีวิตวันเสาร์

มโนปุพพุตมา ธมฺมา
คนทั้งหลาย มีใจเป็นต้นนำ

คติธรรมวันเสาร์

คำโบราณท่านว่าใจมนุษย์
มีความโลภไม่สิ้นสุดเป็นนิสัย
มีอยู่แล้วก็ไม่พอสมกตัย
อยากมีไหมอีกจนได้คนหนอคน

คาถาเพื่อชีวิต

ประวัติย่อพระกัณฑ์ไตรปิฎกกล่าวไว้ต้นฉบับเดิมว่า

หนังสือยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎกนี้ มีคำกล่าวไว้ในหนังสือแนะนำว่าศักดิ์สิทธิ์ถ้าผู้ใดได้ สวดมนต์ภาวนาทุกคำเช้าแล้ว ผู้นั้นจะไม่ไปตกอบายภูมิ แม้ได้บูชาไว้กับบ้านเรือนก็อาจ ป้องกันอันตรายต่าง ๆ จะภาวนาพระคาถาอื่น ๆ สัก ๑๐๐ ปี อานิสงส์ก็ไม่เท่าภาวนาพระคาถา นี้ครั้งหนึ่ง ถึงแม้ว่า อินทร์ พรหม ยม ยักษ์ ที่มีอิทธิฤทธิ์ จะเนรมิตรแผ่นอิฐเป็นทองคำก็อ เป็นพระเจดีย์ ตั้งแต่มนุษย์โลกสูงขึ้นไปถึงพรหมโลก อานิสงส์ก็ยังไม่เท่าภาวนายอด กัณฑ์ไตรปิฎกนี้ และมีคำอธิบายคุณความดีไว้ในต้นฉบับเดิมนั้นอีกหลายประการ ฯ

ต้นฉบับเดิมเปิดกรุได้ที่เมืองสุวรรณคโลกเป็นอักษรขอมจารึกไว้ในใบลาน ซึ่งแปลเป็น อักษรไทย หลวงธรรมมาธิกรณ์ (พระภิกษุแสง) ได้มาแต่พระแท่นศิลาอาสน์มณฑลพิษณุโลก ยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎกนี้ถ้าผู้ใดบริจาดทรัพย์สร้างถวายพระภิกษุสงฆ์สามเณร หรือญาติ-มิตรสหาย หรือสวดจนครบ ๗ วัน หรือครบอายุปัจจุบันของตน จะบังเกิดโชคลาภ ทำมาค้าขายเจริญ พ้นเคราะห์และภัยพิบัติทั้งปวง

ยอดพระกัณฑ์ไตรปิฎก

๑. อิติปิโสภะคะวา อรหัง วังจะ โสภะคะวาฯ อิติปิโสภะคะวา สัมมาสัมพุทโธ วังจะโสภะคะวาฯ อิติปิโสภะคะวา วิชชาจรณะสัมปันโน วังจะโสภะคะวาฯ อิติปิโสภะคะวา สุคะโต วังจะโสภะคะวาฯ อิติปิโสภะคะวา โลกะวิทู วังจะโสภะคะวาฯ

๒. อระหันตัง สระณังคัจฉามิ อระหันตัง สิริสะสา นะมามิ สัมมาสัมพุทธัง สระณัง คัจฉามิ, สัมมาสัมพุทธัง สิริสะสานะมามิ, วิชชาจรณะสัมปันนัง สระณังคัจฉามิ วิชชาจรณะ- สัมปันนัง สิริสะสานะมามิ, สุคะตัง สระณัง คัจฉามิ, สุคะตังสิริสะสานะมามิ โลกะวิทัง สระณัง คัจฉามิ, โลกะวิทังสิริสะสานะมามิ

๓. อิติปิโสภะคะวา อะนุตตะโร วังจะโสภะคะวาฯ อิติปิโสภะคะวา ปุริสะธัมมะ- สาระถิ วังจะโสภะคะวาฯ อิติปิโสภะคะวา สัตตาเทวะมะนุสสานัง วังจะโสภะคะวาฯ อิติปิโสภะคะวาพุทโธ วังจะโสภะคะวาฯ

๔. อะนุตตะรังสระณังคัจฉามิ อะนุตตะรังสิริสะสา นะมามิ ปุริสะธัมมะสาระถิ สระณังคัจฉามิ, ปุริสะธัมมะ สาระถิ สิริสะสานะมามิ, สัตตาเทวะมะนุสสานัง สระณัง

คัจฉามิ, สัตถาเทวะมะนุสสานัง สิริसानะมามิ, พุทฺธัง สรวณังคัจฉามิ, พุทฺธังสิริสา นะมามิ
อิตฺติปิโสภะคะวาฯ

๕. อิตฺติปิโสภะคะวารูปขันโธ, อนิจจะลักขณะปาระมี จะสัมปันโน อิตฺติปิโสภะคะวาฯ
อิตฺติปิโสภะคะวา เวทนาขันโธ อนิจจะลักขณะ ปาระมี จะสัมปันโน อิตฺติปิโส ภะคะวาฯ อิตฺติ
ปิโสภะคะวา สัญญาขันโธ อนิจจะลักขณะ ปาระมี จะสัมปันโน อิตฺติปิโสภะคะวาฯ อิตฺติปิโส
ภะคะวา สังขารขันโธ อนิจจะลักขณะ ปาระมี จะสัมปันโน อิตฺติปิโส ภะคะวาฯ อิตฺติปิโส
ภะคะวา วิญญาณะขันโธ อนิจจะลักขณะ ปาระมีจะสัมปันโน อิตฺติปิโสภะคะวาฯ

๖. อิตฺติปิโสภะคะวา ปถวีจักรวาท จาตุมะหาราชิกา ตาวะติงสาธาตุสัมมา ทิยานะ
สัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวา เตโชจักรวาท จาตุมะหาราชิกา ตาวะติงสา ธาตุสัมมาทิยา
นะสัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวา วาโยจักรวาท จาตุมะหาราชิกา ตาวะติงสา ธาตุสัมมาทิยา
นะสัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวา อาโปจักรวาท จาตุมะหาราชิกา ตาวะติงสา ธาตุสัมมาทิยา
นะสัมปันโน, อิตฺติปิโสภะคะวา อากาสจักรวาท จาตุมะหาราชิกา ตาวะติงสา ธาตุสัมมาทิยา
นะสัมปันโนฯ

๗. อิตฺติปิโสภะคะวา ยามาธาตุสัมมา ทิยานะสัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวาสุตตา
ธาตุสัมมาทิยานะสัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวา นิมมานะระติ ธาตุสัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
อิตฺติปิโสภะคะวา กามาวะจะระ ธาตุสัมมาทิยานะสัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวา รูปาวะจะระ
ธาตุสัมมาทิยานะสัมปันโนฯ

๘. อิตฺติปิโสภะคะวา ปถมฌาน ธาตุสัมมาทิยานะ สัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวาทุติยะ
ฌาน ธาตุสัมมาทิยานะสัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวาตะติยะฌาน ธาตุสัมมาทิยานะสัมปันโนฯ
อิตฺติปิโสภะคะวา จาตุถะฌาน ธาตุสัมมาทิยานะสัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวา ปัญจะมะฌาน
ธาตุสัมมาทิยานะสัมปันโนฯ

๙. อิตฺติปิโสภะคะวา อากาสนัญญายะตะนะ เนวะสัณญานาสัณญายะตะนะ อะรูปา
วะจะระ ธาตุสัมมาทิยานะสัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวาวิญญาณัฏฐายะตะนะ เนวะ สัณญา
นาสัณญายะตะนะอะรูปาวะจะระธาตุสัมมา ทิยานะสัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวา อากิณ
ญัญญายะตะนะเนวสัณญานาสัณญายะตะนะ อะรูปาวะจะระ ธาตุสัมมาทิยานะสัมปันโนฯ

๑๐. อิตฺติปิโสภะคะวา โสตาปฏิมัคคะ ธาตุสัมมาทิยานะสัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวา
สกกิทาคา ปฏิมัคคะ ธาตุสัมมาทิยานะสัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวา อนาคาปฏิมัคคะ ธาตุ
สัมมาทิยานะสัมปันโนฯ อิตฺติปิโสภะคะวา อรหัตตะปฏิมัคคะ ธาตุสัมมาทิยานะสัมปันโนฯ

๑๑. อิติปิโสภะคะวา โสตาอะระหัตตะปฏิผล ธาตุสัมมาทธานะสัมปันโนฯ อิติปิโสภะคะวา สักกิทาคา อะระหัตตะปฏิผล ธาตุสัมมาทธานะสัมปันโนฯ อิติปิโสภะคะวา อะนาคามิอะระหัตตะปฏิผลธาดุ สัมมาทธานะสัมปันโนฯ

๑๒. กุสะลาธัมมา อิติปิโสภะคะวา อะอายาเวชชีวัง พุทฺธังสเรณังคัจฉามิ ชมภูทิ ปัญจะอิสะโร กุสะลาธัมมา นะโมพุทฺธายะ นะโมธัมมายะ นะโมสังฆายะ ปัญจะพุทฺธานะมามีหัง อาปามะ จุปะทิมะสังอังคุ สังวิ ธาปุกะยะปะ อะปะสะชะสุเหปาสายะ โสโสสะสะ อะอะอะอะนิ เตชะสุเนมะ ภูวะนาวิเวอะสังวิสุโรปุสะภุพะ อิสฺวาสุสุสฺวาอิกุสะลาธัมมา จิตฺติวิธัตติฯ

๑๓. อิติปิโสภะคะวา อะระหังอะอายาเวชชีวัง พุทฺธัง สเรณังคัจฉามิ สาโพธิปัญญา จะอิสะโรธัมมาฯ

๑๔. กุสะลาธัมมา นันทะวิวัังโก อิติสัมมาสัมพุทฺโธ สุคะลาในยวะชชีวัง พุทฺธังสเรณังคัจฉามิ จาตุมะหาราชิกา อิสะโรกุสะลาธัมมา อิติวิชาจรณะสัมปันโน ออุยวะตาเวติงสาอิสะโร กุสะลาธัมมา นันทะปัญจะสุคะโตโลกะวิทู มะหาเอโถยวะชชีวัง พุทฺธังสเรณังคัจฉามิ ยามาอิสะโร กุสะลาธัมมา พรหมาสัททปะปัญจะสัตตะ สัตตาปาระมีอะนุตตะโร ยะมะกะชะยวะชชีวัง พุทฺธังสเรณังคัจฉามิฯ

๑๕. ตฺสฺสิตาอิสะโรกุสะลาธัมมา ปุยะปะกะปริสสะธัมมะสาระถิ ยวะชชีวังพุทฺธังสเรณังคัจฉามิฯ

๑๖. นิมมานะระติ อิสะโรกุสะลาธัมมา เหตุโปลัสตถาเทวะมะนุสสานังตะถะยวะชชีวัง พุทฺธังสเรณังคัจฉามิฯ

๑๗. ปะระณิมิตตะอิสโร กุสะลาธัมมา สังขาอะขันโธ ทุกขัง อนิจจังอะนัตตารูปขันโธ พุทฺธปะวะยวะชชีวัง พุทฺธังสเรณังคัจฉามิฯ

๑๘. พรหมมาอิสะโร กุสะลาธัมมา นัจจิปัจจะยา วินะปัญจะ ภะคะวะตา ยวะนิพพานัง สเรณังคัจฉามิ นะโมพุทฺธัสสะ นะโมธัมมัสสะ นะโมสังฆัสสะ พุทฺธิลาโลกะลากะระกะนะ เอเตนะสัจเจนะ สุวัตติโหนตุ นุญ นุญ นุญ สฺว่าหาฯ

๑๙. นะโมพุทฺธัสสะ นะโมธัมมัสสะ นะโมสังฆัสสะ วิตติ วิตติ วิตติ มิตติ มิตติ จิตติ จิตติ อตติ อตติ มะยะสุ สุวัตติ โหนตุ นุญ นุญ นุญ สฺว่าหาฯ

๒๐. อินทะสาวัง มะหาอินทะสาวัง พรหมมะสาวัง มหาพรหมมะสาวัง จักกะวัตติสาวัง มะหาจักกะวัตติสาวัง เทวสาวัง มะหาเทวสาวัง อสิสาวัง มะหาอสิสาวัง มุนีสาวัง มะหา

มุนีสาวัง สัปปริสาวัง มะหาสัปปริสาวัง พุทธะสาวัง ปัจเจกะพุทธสาวัง อะระหัตตะสาวัง สัพพะ
สิทธิ วิชาระรานังสาวัง สัพพะโลกา อิริยานังสาวัง เอเตนะสัจเจนะสุวัตติโหตุฯ

๒๑. สาวังคุณณัง วะชะพะลังเตชัง วิริยังสิทธิกรรมมัง นิพพานังโมกขังคฺยหะกัง
ถานังสีลลัง ปญฺญานิกขัง ปุญฺญังภาชะยัง ตปบั้งสุขังสิริรูปัง กุวิสสติเสนัง เอเตนะสัจเจนะสุวัตติ
โหนตุ หุฬุ หุฬุ หุฬุ สัวาหายฯ

๒๒. นะโมพุทฺธัสสะ ทุกขังอะนิจฺจํ อะนัตตา รูปันโธ เวทนาขันโธ สัญฺญาขันโธ
สังขาระขันโธ วิญญาณะขันโธ นะโมอิติปิโสภะคะวาฯ

๒๓. นะโมพุทฺธัสสะ ทุกขังอะนิจฺจํ อะนัตตา รูปันโธ เวทนาขันโธ สัญฺญาขันโธ
สังขาระขันโธ วิญญาณะขันโธ นะโมสะวากขาโต ภะคะวาตาธัมโมฯ

๒๔. นะโม ธัมมัสสะ ทุกขัง อะนิจฺจํ อะนัตตา รูปะขันโธ เวทนาขันโธ สัญฺญา
ขันโธ สังขาระขันโธ วิญญาณะขันโธ นะโมสะวากขาโต ภะคะวาตาธัมโม

๒๕. นะโม ธัมมัสสะ ทุกขัง อนิจฺจํ อะนัตตา รูปะขันโธ เวทนาขันโธ สัญฺญาขันโธ
สังขาระขันโธ วิญญาณะขันโธนะโมสุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ

๒๖. นโมสังฆัสสะ ทุกขังอะนิจฺจํ อะนัตตา รูปะขันโธ เวทนาขันโธ สัญฺญาขันโธ
สังขาระขันโธ วิญญาณะขันโธ นะโมสุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ วาหะปริตตังฯ

๒๗. นะโมพุทฺธายะ มะอะอุ ทุกขังอะนิจฺจํ อนัตตา ยาวะตัสสะหาโยโมนะ อุอะ
ทุกขังอะนิจฺจํอะนัตตา อุอะมะอะหังวันทา นะโมพุทฺธายะ ณะอะกะตินิสระนะ อะระ
ปะชุตังมะอะอุทุกขังอนิจฺจํอะนัตตา

สัพพะทุกขา สัพพะภะยา สัพพะโรคา วินาสันตุเต

กรวดน้ำ

อิมินาบุญญะกัมเมนะ ด้วยเดชะ ผลบุญแห่งข้าได้สร้าง และสวดยอดพระกัณฑ์ ไตรปิฎกนี้ ขอไปให้คำชูอุดหนุนบิดามารดา ผู้มีพระคุณ แลญาติกาครูอุปัชฌาย์ อาจารย์ แลเจ้ากรรมนายเวร พระมหากษัตริย์ และมิตรรักสนิท เพื่อนสหายสัตว์น้อยใหญ่พระภูมิเจ้าที่ เจ้ากรุงพาลี แม่พระโพสพ นางพระธรณี นางพระคงคา พระยายมราช นายนิริยะบาลทั้ง ทำวจัดโลกะบาล ศิริพุทธอามายต์ขึ้นจากตุมะหาราชิกาเบื่องบนจำถึงที่สุดพรหมมาเบื่องต่ำ ตั้งแต่เวจขึ้นมาจากนถึงมนุษย์โลก โดยรอบสุดขอบจักรวาล อนันตะจักรวาล คุณพระศรี-รัตนตรัยและเทพยดาทั้งหลาย ตลอดทั้งอินทร์ พรหม ยม ยักษ์ คนธรรพ์ นาคา ทานทั้งหลาย ที่ต้องทุกข์ขอให้พ้นจากทุกข์ ทานทั้งหลายที่ได้สุข ขอให้ได้สุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป ด้วยเดชะผลแห่งข้า อุทิศให้ไปนี้ จงเป็นอุปนิสัยปัจจัยแก่พระนิพพาน ในอนาคตกาลเบื่องหน้าโน้นเทอญฯ พุทธัง อนันตัง ธัมมัง จักรวาลัง สังฆัง นิพพานัง

ธัมมะจักร

ภูมมานัง เทวานัง สัททัง สุตตะวา จาตุม
 จาตุมมะหาราชิกา เทวา สัททมะนุสสาเวสูง ฯ
 จาตุมมะหาราชิกานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา
 ดาวะติงสา เทวา สัททมะนุสสาเวสูง ฯ
 ดาวะติงสานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา
 ยามา เทวา สัททมะนุสสาเวสูง ฯ
 ยามานัง เทวานัง สัททัง สุตตะวา
 ตุสสิตา เทวา สัททมะนุสสาเวสูง ฯ
 ตุสสิตานัง เทวานัง สัททัง สุตตะวา
 นิมมานะระตี เทวา สัททมะนุสสาเวสูง ฯ
 นิมมานะระตีนัง เทวานัง สัททังสุตตะวา
 ประระนิมิตะวะสะวัตตี เทวา สัททมะนุสสาเวสูง ฯ
 ประระนิมิตะวะสะวัตตีนัง เทวานัง สัททังสุตตะวา
 พรหมะปาริสีชา เทวา สัททมะนุสสาเวสูง ฯ
 พรหมะปะโรหิตานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา
 มะหาพรหม เทวา สัททมะนุสสาเวสูง ฯ
 มะหาพรหมานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา
 ประริตตภา เทวา สัททมะนุสสาเวสูง ฯ
 ประริตตภานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา
 อัปปะมาณภา เทวา สัททมะนุสสาเวสูง ฯ
 อัปปะมาณภานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา
 อาภัสสะรา เทวา สัททมะนุสสาเวสูง ฯ
 อาภัสสะรานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา
 ประริตตะสุภา เทวา สัททมะนุสสาเวสูง ฯ
 ประริตตะสุภานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา

อัปปะมานะสุภา เทวา สัททะมะนุสสาเวสูง ฯ

อัปปะมานะสุภานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา

สุภะกิณหะกา เทวา สัททะมะนุสสาเวสูง ฯ

สุภะกิณหะกานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา

เวหัพพะลา เทวา สัททะมะนุสสาเวสูง ฯ

เวหัพพะลานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา

อัสสัญญัสตตะ เทวา สัททะมะนุสสาเวสูง ฯ

อัสสัญญัสตตานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา

อะวิหา เทวา สัททะมะนุสสาเวสูง ฯ

อะวิหานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา

อะตัพปาเทวา สัททะมะนุสสาเวสูง ฯ

อะตัพปานัง เทวานัง สัททังสุตตะวา

สุทฺธัสสา เทวา สัททะมะนุสสาเวสูง ฯ

สุทฺธัสสินัง เทวานัง สัททังสุตตะวา

สุทฺธัสสี เทวา สัททะมะนุสสาเวสูง ฯ

สุทฺธัสสินัง เทวานัง สัททังสุตตะวา

อะกะนิฏฐะกา เทวา สัททะมะนุสสาเวสูง ฯ

เอตัมภะคะวะตา พารานะสียัง อัสสีปะตะเน มิคะทาเย อะนุตตะรัง ธัมมะจักกัง
 ปะวัตติตัง อัปปะฏิวัตติยัง สะมะเณนะวา พราหมะเณนะ วา เทเวนะวา มาเรนะวา พรหมุนาวา
 เณนะจิ จา โลกัสสะมินติ

พระชินบัญชรคาถา

ชะยาสะนา-กะตา พุทธา,
 จะตุสัจจา-สะกัง ระสัง,
 ดัณห์กะรา-ทะโย พุทธา,
 สัพเพ ปะติฏ-ฐิตา มัยหัง,
 สีเส ปะติฏ-ฐิตอ มัยหัง,
 สังโฆ ปะติฏ-ฐิตอ มัยหัง,
 หะทะเย เม-อะนุรุทโธ,
 ไกญทัณญ โปฏ-ฐิภาคัสสะมิง,
 ทักขิเณ สะ-วะเน มัยหัง,
 กัสสะโป จะ-มะหานาโม,
 เกสะโต ปิฏ-ฐิภาคัสสะมิง,
 นิสินโน สี-ริสัมปันโน,
 กุมาระกัส-สะโป เถโร,
 โสสมัยหัง วะ-ทะเน นิจัจจ,
 ปุณโณ อังคุ-ลิมาโล จะ,
 เถรปัญจะ-อิเม ชาตา,
 เสสาสิตี-มะหาเถรา,
 เอเตสิตี-มะหาเถรา,
 ชะลันตา สี-ละเตเชนะ,
 ระตานัง ปุ-ระโต อาสิ,
 ะชัคคัง ปัจ-ฉะโต อาสิ,
 ชันธะโมระ-ปะริตัตถุจะ,
 อากาเส ฉะ-ทะนัง อาสิ,
 ชินา นา นา วะ-ระสังยุตตา,
 วาตะ ปิตตา-ทิสัญชาตา,
 อะเสสา วิ-นะยัง ยันตุ,

เชตะวา มารัง-สะวาหะนัง
 เย ปิวิงสุ-นระสาสะภา,
 อัญฐะวีละ-ติ นายะกา,
 มัตตะเก เต-มุณิสสะรา,
 พุทโธ ธัมโม-ทะวิโลจะเน,
 อุเร สัพพะ-คุณากะโร,
 สารีปุตโต-จะทักขิเณ,
 โมคคัลลาโน-จะวามะเก,
 อาสุง อานัน-ทะ รานุโล,
 อุกาสุง วา-มะโสตะเก,
 สุริโยวะ-ปะกังกะโร,
 โสภิตอ มุ-นิปุงคะโว,
 มะเหสี จิต-ตะวาทะโก,
 ปะติฏฐาสิ-คุณากะโร,
 อุปาสี นัน-ทะสีวะลี,
 นะลาเต ตี-ละกา มะมะ,
 วิชิตา ชิ-นะสาวะกา,
 ชิตะวันโต-ชิโนระสา,
 อังคะมังคะ-สุ สันฐิตา,
 ทักขิเณเมต-ตะสุตตะกัง,
 วาเม อังคุ-ลิมาละกัง,
 อาภานาปฏิ-ยะสุตตะกัง,
 เสสา ปากา-ระสันฐิตา,
 สัตตปปากา-ระสังกะตา,
 พาหิรัชฌัต-ตูปัททะวา,
 อะนันตะชิ-นะ เตชะสา,

วะสะโต เม-สะกัจเจนะ,
 ชินะปัญชะ-ระมัชฌิมิ,
 สะทา ปาเลน-ตุ มัง สัพเพ,
 อิจเจ-วะ มั่นโต.
 ชินะ-นุภาเว-นะ
 ธัมมา-นุภาเว-นะ,
 สังฆา-นุภาเว-นะ,
 สัทธัมมานุ-ภาเว-ปาลิตอ,

สะทา สัมพุท-ธะ ปัญชะเร,
 วิหะรันตัง-มะหิตะเล,
 เต มะหาปุ-ริสาสะภา,
 สุกุคะโต-สุรักโข,
 ชิตุ-ปัททะโว,
 ชิตา-ริสังโฆ,
 ชิตัน-ตะรายโย,
 จะรามิ, ชินะปัญชะเรติ ฯ

ใครสวดได้ทุกคำเช้า จะมีสิริมงคลยิ่ง ทำกิจการใด ๆ ก็สำเร็จสมประสงค์ เริ่มสวด
 ในวันพฤหัสบดี ใช้ดอกบัว ๕ ดอก พร้อมรูป ๑๖ ดอก

คาถาอุณ्हิสวิชัย

อติอุณ्हิสสะวิชะโย ธัมโม โลก อะนุตตะโร สัพพะ สัตตะนิถายะตัง ตะวัง คัณหาหิ
 เทเวตา ปะริวัชเช ราชะทนต์เท อะมะนุสเสหิ ปาวะเก พะยัคเค มาเค วิเสฏฺเฐ อะกาละมะระ
 เณนะ วา สัพพัสสะมา มะระณา มุตโต ฐะเปตะวา กาลามะริตัง ตัสเสวะ อานุกาเวนะ
 โหนตุ เทโว สุชี สะทา สุทระสีลัง สะมาทายะ ธัมมัง สุจะริตัง จะเร ตัสเสวะ อานุกาเวนะ
 โหนตุ เทโว สุชี สะทา ลิกขิตัง จินติตัง ปุชัง ธาระญัง วาจะนัง คะรุณ ปะเรสัง เทสะนัง สุตะวา
 ตัสสะ อายุ ปะวัชฌะติ

คาถาบูชาดวงพระตา

นะโมเม สัพพะเทวานัง สัพพะคะระหะจะเทวานัง สุริยันจะ ปะ บุญจะถะ สะสิฏฺหมโม
 จะเทวานัง พุทโธลาภัง ภาะวิสดีธิโว สุชะโรจะ มหาลา ภัง โสโรราหุ เกตุจะ มหาลาภัง
 สัพพะภะยัง วินาสสันติ สัพพะทุกขัง วินาส สันติ สัพพะโรคัง วินาสสันติ ลักขณา อะหังวันทามิ
 สัพพะทา เอเตนะ มังคะละเตนะ สัพพะโสถถี ภาะวันตุเม.

สวดทุกวันจะมีสวัสดิมงคลยิ่ง
 เป็นพระคาถาต่อชะตาต่ออายุ

พระคาถาป้องกันภัยทั้งสิบทิศ

บุระพารัสสะมิง พระพุทธะคุณัง บุระพารัสสะมิง พระธัมเมตัง บุระพารัสสะมิง
 พระสังฆานัง ทุกขะโรคะภะยัง วิวัณชัยเย สัพพะทุกขัง สัพพะโคก สัพพะโรค สัพพะภัย
 สัพพะเคราะห์ เสนียดจัญไร วิวัณชัยเย สัพพะธะนัง สัพพะละภัง ภาวันตุ เม รักขันตุ สุรัก
 ขันตุ ฯ

อาคะเนยรัสสะมิง พระพุทธรูปหนึ่ง อาคะเนยรัสสะมิง พระธัมเมตัง อาคะเนย-
 รัสสะมิง พระสังฆานัง ทุกขะโรคะภะยัง วิวัณชัย เย สัพพะทุกข์ สัพพะโรค สัพพะโรค
 สัพพะภัย สัพพะเคราะห์ เสนียดจัญไร วิวัณชัยเย สัพพะธะนัง สัพพะลาภัง ภะวันตุเม
 รักขันตุ สรักขันตุ ฯ

ทักษิณรัลสะมิ้ง พระพุทธรณ์ ทักษิณรัลสะมิ้ง พระธัมเมตัง ทักษิณรัลสะมิ้ง พระสังฆานัง ทุกชะโรคะพะยัง วิวัณชัยเย สัพพะทุกข์ สัพพะโคก สัพพะโรค สัพพะภัย สัพพะเคราะห์ เสนียดจัญไร วิวัณชัยเย สัพพะภาระนัง สัพพะลาภัง ภาวันตุ เม รักขันตุ สุขัก-
ขันตุ ฯ

พระธีรวัสสเมง พระพุทธรูปคูนัง พระธีรวัสสเมง พระธัมเมตัง พระธีรวัสสเมง พระ
สังฆานัง, ทุกขะโรคะภะยัง วิวิญชัยเย สัพพะทุกข สัพพะโคก สัพพะโรค สัพพะภัย สัพพะ-
เคราะห์ เสนียดจัญไร วิวิญชัยเย สัพพะธะนัง สัพพะลาภัง ภะวันตุ เม รักขันตุ สรภขันตุ ฯ

ปัจจุบันรัชสมัย พระพุทธคุณนัง ปัจจุบันรัชสมัย พระธัมเมตัง ปัจจุบันรัชสมัย พระ
สังฆานัง ทุกชะโรคะภะยัง วิวิญชัยเย สัพพะทุกข สัพพะโคก สัพพะโรค สัพพะภัย สัพพะ-
เคราะห์ เสนียดจัญไร วิวิญชัยเย สัพพะระณัง สัพพะลาภัง ภะวันตุ เม รักขันตุ สรักขันตุ ฯ

พ่ายพรัสสะมิง พระพุทธรูปนั่ง พ่ายพรัสสะมิง พระธัมเมตัง พ่ายพรัสสะมิง พระ
สังฆานัง ทุกชะโรคะภะยัง วิวิญชัยเย สัพพะทุกข์ สัพพะโคก สัพพะโรค สัพพะภัย สัพพะ-
เคราะห์ เสนียดจัญไร วิวิญชัยเย สัพพะระณัง สัพพะลาภัง ภะวันตุ เม รักขันตุ สรักขันตุ ฯ

อัครวิมลมังคละ พระพุทธคุณัง อัครวิมลมังคละ พระธัมมเมตัง อัครวิมลมังคละ พระ
สังฆานัง ทุกชะโรคะภะยัง วิวิญชัยเย สัพพะทุกขัง สัพพะโคก สัพพะโรค สัพพะภัย สัพพะ-
เคราะห์ เสนียดจัญไร วิวิญชัยเย สัพพะชะนัง สัพพะลาภัง ภะวันต เม รักขันตุ สรักขันตุ ฯ

อิสานรัสสะมิง พระพุทธรูปคุณัง อิสานรัสสะมิง พระธัมเมตัง อิสานรัสสะมิง พระ
สังฆานัง ทุกชะโรคะภะยัง วิวิญชัยเย สัพพะบุคฺช สัพพะโคก สัพพะโรค สัพพะภัย สัพพะ-
เคราะห์ เสนียดจัญไร วิวิญชัยเย สัพพะธะนัง สัพพะลาภัง ภะวันตุ เม รักขันตุ สรักขันตุ ฯ

อากาศรัศมี พระพุทธคุณั่ง อากาศรัศมี พระธัมเมตัง อากาศรัศมี พระ
สังฆานัง ทุกชะโรคะภะยัง วิวิญชัยเย สัพพะทุกขั สัพพะโคก สัพพะโรค สัพพะภัย สัพพะ-
เคราะห์ เสนียดจัญไร วิวิญชัยเย สัพพะระนัง สัพพะลาภัง ภะวันตุ เม รักขันตุ สุรักขันตุ ฯ

ปะฐะวีรัสสะมี พระพุทธคุณั่ง ปะฐะวีรัสสะมี พระธัมเมตัง ปะฐะวีรัสสะมี พระ
สังฆานัง ทุกชะโรคะภะยัง วิวิญชัยเย สัพพะทุกขั สัพพะโคก สัพพะโรค สัพพะภัย สัพพะ-
เคราะห์ เสนียดจัญไร วิวิญชัยเย สัพพะระนัง สัพพะลาภัง ภะวันตุ เม รักขันตุ สุรักขันตุ ฯ

พระคาถาป้องกันภัยอันจะเกิดขึ้นกับตน

พระคาถามงคลจักรวาลทั้งแปดทิศ

อิหมัสะมี มงคลจักรวาลทั้งแปดทิศประสิทธิจึงมาเป็นกำแพงแก้วทั้งเจ็ดชั้น มา
ป้องกันห้อมล้อมรอบคอบทั่วอนัตตา ราชะเสมานาเขตเต สะมันตาสะตะโยชนะ สะตะสะหัส
ธานี พุทธะชาละปริกเขตเต รักขันตุ สุรักขันตุ ฯ

อิหมัสะมี มงคลจักรวาลทั้งแปดทิศประสิทธิจึงมาเป็นกำแพงแก้วทั้งเจ็ดชั้น มา
ป้องกันห้อมล้อมรอบคอบทั่วอนัตตา ราชะเสมานาเขตเต สะมันตาสะตะโยชนะ สะตะสะหัส
ธานี ธัมมะชาละปริกเขตเต รักขันตุ สุรักขันตุ ฯ

อิหมัสะมี มงคลจักรวาลทั้งแปดทิศประสิทธิจึงมาเป็นกำแพงแก้วทั้งเจ็ดชั้น มา
ป้องกันห้อมล้อมรอบคอบทั่วอนัตตา ราชะเสมานาเขตเต สะมันตาสะตะโยชนะ สะตะสะหัส
ธานี ปัจเจกะพุทธะชาละปริกเขตเต รักขันตุ สุรักขันตุ ฯ

อิหมัสะมี มงคลจักรวาลทั้งแปดทิศประสิทธิจึงมาเป็นกำแพงแก้วทั้งเจ็ดชั้น มา
ป้องกันห้อมล้อมรอบคอบทั่วอนัตตา ราชะเสมานาเขตเต สะมันตาสะตะโยชนะ สะตะสะหัส
ธานี สังฆะชาละปริกเขตเต รักขันตุ สุรักขันตุ ฯ

สวดทุกวันจักมีสง่าราศีแต่ผู้พบเห็น

บารมี ๓๐ ทัก (พุทธบารมี)

ทานะ	ปาระมี สัมปันโน. ทานะ อุปะปาระมี สัมปันโน. ทานะ ประระมัตตะ ปาระมี สัมปันโน. เมตตา ไมตรี กรุณา มุฑตา อุเบกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิโส ภาคะวา
ศีละ	ปาระมี สัมปันโน. ศีละ อุปะปาระมี สัมปันโน. ศีละ ประระมัตตะ ปาระมี สัมปันโน. เมตตา ไมตรี กรุณา มุฑตา อุเบกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิโส ภาคะวา
เนกขัมมะ	ปาระมี สัมปันโน เนกขัมมะ. อุปะปาระมี สัมปันโน. เนกขัมมะ ประระมัตตะ ปาระมี สัมปันโน. เมตตา ไมตรี กรุณา มุฑตา อุเบกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิโส ภาคะวา
ปัญญา	ปาระมี สัมปันโน. ปัญญาอุปะ ปาระมี สัมปันโน. ปัญญา ประระมัตตะ ปาระมี สัมปันโน. เมตตา ไมตรี กรุณา มุฑตา อุเบกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิโส ภาคะวา
วิริยะ	ปาระมี สัมปันโน. วิริยะ อุปะปาระมี สัมปันโน. วิริยะ ประระมัตตะ ปาระมี สัมปันโน. เมตตา ไมตรี กรุณา มุฑตา อุเบกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิโส ภาคะวา
ขันติ	ปาระมี สัมปันโน. ขันติ อุปะปาระมี สัมปันโน. ขันติ ประระมัตตะ ปาระมี สัมปันโน. เมตตา ไมตรี กรุณา มุฑตา อุเบกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิโส ภาคะวา
สัจจะ	ปาระมี สัมปันโน. สัจจะ อุปะปาระมี สัมปันโน. สัจจะประระมัตตะ ปาระมี สัมปันโน. เมตตา ไมตรี กรุณา มุฑตา อุเบกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิโส ภาคะวา
อธิษฐานะ	ปาระมี สัมปันโน. อธิษฐานะ อุปะปาระมี สัมปันโน. อธิษฐานะ ประระมัตตะ ปาระมี สัมปันโน. เมตตา ไมตรี กรุณา มุฑตา อุเบกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิโส ภาคะวา
เมตตา	ปาระมี สัมปันโน. เมตตา อุปะปาระมี สัมปันโน. เมตตา ประระมัตตะ ปาระมี สัมปันโน. เมตตา ไมตรี กรุณา มุฑตา อุเบกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิโส ภาคะวา
อุเบกขา	ปาระมี สัมปันโน. อุเบกขา อุปะปาระมี สัมปันโน. อุเบกขาประระมัตตะ ปาระมี สัมปันโน. เมตตา ไมตรี กรุณา มุฑตา อุเบกขา ปาระมี สัมปันโน. อิติปิโส ภาคะวา
ทสสะ	ปาระมี สัมปันโน. ทสสะอุปะปาระมี สัมปันโน. ทสสะประระมัตตะ ปาระมี สัมปันโน. เมตตา ไมตรี กรุณา มุฑตา อุเบกขา ปาระมี สัมปันโน อิติปิโส ภาคะวา

....พุทธัง สรรณัง คัจฉามิ นะมามิหัง....

พระคาถาโพธิบาท

บุรพา	รัสมิง พระพุทธคุณัง. บุรพา รัสมิง พระธรรมเมตัง. บุรพา รัสมิง พระสังฆานัง. ทุกขะโร คกะยะยัง วิวัณชัยเย สัพพทุกขัง สัพโศก สัพโรรค สัพภักย สัพพะเวระห์ เสนียจัญญโร วิวัณชัยเย สัพพทานัง สัพพลาภัง ภาวันตุเม.
-------	---

อาคะณีย์ รัชสมัย พระพุทธคุณุณัง. อาคะณีย์รัชสมัย พระธรรมเมตัง. อาคะณีย์รัชสมัย พระสังฆานัง.
ทุกขะโร คคะณัง วิวันชัยเย สัพพุทฺธ สัพโศโร สัพโฆโร สัพภาย สัพเพวระห์ เสนียดจัญไร
วิวันชัยเย สัพพานัง สัพพลาภัง ภะวันตเม.

ทักษิณ รัชสมัย พระพุทธคุณนัง. ทักขินรัชสมัย พระธรรมเมตัง. ทักขินรัชสมัย พระสังฆานัง. ทุกขะโร
คะภะยัง วิวันชัยเย สัพพทุกขัง สัพโพรก สัพโพรค สัพภักย สัพพะคะระห์ เสนียดจัญไร วิวันชัยเย
สัพพทานัง ภาวันตุเม

พหุ รัสมิง พระพุทธรูปคูนัง. หรดีรัสมิง พระธรรมเมตัง. หรดีรัสมิง พระสังฆานัง. ทุกขะโร
คะกะยัง วิวันชัยเย สัพทุกข สัพโคโร สัพโฆโร สัพภะโร สนิยตัจญโร วิวันชัยเย
สัพทานัง สัพลาภัง ภะวันตเม

ปัจฉิม รัชสมัย พระพุทธคุณนัง, ปัจฉิมรัชสมัย พระธรรมเมตัง, ปัจฉิมรัชสมัย พระสังฆานัง, ทุกขณะโรคะภะยัง วิวัณชัยเย สัพพทุกข สัพโศรก สัพโโรค สัพภย สัพเควระห์ เสนียดจัญไร วิวัณชัยเย สัพทานัง สัพลามัง ภาวันตุเม

พ้าย รัสมิง พระพุทธคุณนัง, พ้ายพัรัสมิง พระธรรมเมตัง, พ้ายพัรัสมิง พระสังฆมานัง, ทุกขะโร
คะภะยังวิวันชัยเย สัพพทุขย์ สัพโศโรก สัพโรรค สัพภักย สัพพะคะระห์ เสนียดจัญไร วิวันชัยเย
สัพพทานัง สัพพลาภัง ภะวันตเม

อุดร รัชสมัย พระพุทธคุณนัง. อุดร รัชสมัย พระธรรมเมตัง. อุดรรัชสมัย พระสังฆานัง. ทุกชะโร
คະภะยัง วิวันชัยเย สัพทุกข สัพโสโรก สัพโรค สัพภย สัพเคระห์ เสนียดจัญไร วิวันชัยเย
สัพทานัง สัพลาภัง ภะวันตเม

อิสาน รัชสมัย พระพุทธคุณนัง. อิสานรัชสมัยพระธรรมเมตัง. อิสานรัชสมัย พระสังฆานัง. ทุกขะโรคะภะยัง วิวันชัยเย สัพพุทฺธ สัพโสโรก สัพโโรค สัพภย สัพเควะระห์ เสนียดจัญไร วิวันชัยเย สัพทานัง สัพลาภัง ภะวันตฺเม

อากาศ รัสมิง พระพุทธรุคณัง. อากาศรัสมิง พระธรรมเมตัง. อากาศรัสมิง พระสังหนาง. ทุกชะโร
คะภะยัง วิวันชัยเย สัพทุกข สัพโสโรก สัพโรค สัพภย สัพเคราะห์ เสนียดจัญไร วิวันชัยเย
สัพทานัง สัพลาภัง ภะวันตเม

ประสูติ รัชสมัย พระพุทธคุณัง. ประสูติรัชสมัย พระธรรมเมตัง. ประสูติรัชสมัย พระสังฆานัง. ทุกขณะ
 ณะภะยัง วิวัณชียเย สัพพทุกข สัพโศโรก สัพภักย สัพพะคะระห์ เสนียดจัญไร วิวัณชียเย
 สัพพทานัง สัพพลาภัง ภะวันตเม

..... รักฉันตุ สุรักฉันตุ

ตำนาน

หลวงพ่พระพุทโธโสธร

เมื่อกล่าวถึงตำนานพระพุทโธโสธร สมควรจะได้กล่าวถึงประวัติวัดโสธร ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ เสียด้วยว่ามีความเป็นมาอย่างไร

วัดโสธร อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ระยะทางประมาณ ๒ กิโลเมตร อยู่ริมแม่น้ำบางปะกงและติดกับค่ายศรีโสธร ซึ่งเป็นที่ตั้งกองพันทหารช่างที่ ๒ (ข.พัน ๒) ตามหนังสือประวัติพระพุทโธโสธร รวบรวมโดย พระมหาก่อ เขมทสสี ขณะเมื่อยังเป็นเจ้าคุณพระเขมารามมุนี ได้กล่าวว่า เดิมวัดโสธรนี้มีชื่อว่า “วัดหงส์” เพราะที่วัดมีเสาใหญ่มีรูปหงส์เป็นเครื่องหมายติดอยู่บนยอดเสา วัดนี้สร้างในสมัยใดไม่ปรากฏ แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่าเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่ง สร้างขึ้นปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี หรือต้นสมัยกรุงธนบุรี ราวปี พ.ศ. ๒๓๐๗ มูลเหตุที่วัดนี้ได้ชื่อว่า “โสธร” หรือ “โธธร” มีผู้เล่าเล่าสืบกันมาว่า หงส์ซึ่งอยู่บนยอดเสาใหญ่ถูกลมพายุพัดลงมา ครั้นหงส์ตกลงมาแล้วก็เหลือแต่เสาใหญ่ จึงมีบุคคลเอางาช้างขึ้นแขวนแทนเลยเรียกชื่อวัดนี้

ว่า “วัดเสาธง” ต่อมาเกิดลมพายุกล้าพัดเสาธงหักโค่นลงมาเป็นสองท่อน ประชาชนที่ถือเอาเครื่องหมายเสาธงหักเป็นท่อนนั้นตั้งชื่อวัดว่า “วัดเสาท่อน” ครั้นต่อ ๆ มาค่อย ๆ เพี้ยน และห้วนเข้าเลยเรียกกันว่า **วัดโสธร** จนกระทั่งปัจจุบันนี้

นาม **วัดโสธร** นี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้เคยทรงรับสั่งว่าเป็นนามที่ไพเราะและแปลก ทั้งแปลก็ได้ความดีมาก และทรงสันนิษฐานว่าผู้ที่ให้ชื่อไว้คงไม่ใช่คนที่ไม่รู้

ชื่อวัดโสธรหรือวัดโศทร ปรากฏในเรื่องนำเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทราของ นายตรี อมาตยกุล พิมพ์ลงในวารสาร ปีที่ ๖ เล่ม ๗ มีข้อความเกี่ยวกับชื่อวัดโสธรนี้ว่า “เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสวัดนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระอิสริยยศเป็นมกุฎราชกุมาร ยังทรงเขียนชื่อวัดนี้ว่า วัดโศทร ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น วัดโสธร เห็นจะเป็นในราวรัชกาลที่ ๖ นี้เอง แต่ยังหาหลัก

ฐานวันเดือนปีที่เริ่มเปลี่ยนใหม่ไม่ได้...” อย่างไรก็ตาม ปรากฏในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๖ หน้า ๑๐๕ พ.ศ. ๒๔๖๑ ลงเรื่องระยะทางสมเด็จพระมหาสมณะ เสด็จตรวจคณะสงฆ์ในมณฑลปราจีนบุรี พ.ศ. ๒๔๕๙ ชื่อ วัดโสธร ได้เขียนไว้อย่างนี้แล้ว เห็นพอจะอนุมานได้ว่า ได้เปลี่ยนชื่อ วัดโสธร เป็น วัดโสธร ในราวต้นรัชกาลที่ ๖ ฉะนั้นผู้ที่เขียนชื่อ วัดโสธร เป็น วัดโสธร ภายหลังปี พ.ศ. ๒๔๕๙ แล้ว น่าจะเกิดจากการสะกดผิดมากกว่าที่จะเจตนาเขียนเช่นนั้น

เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสมณฑลปราจีน ร.ศ. ๑๒๗ ได้มีพระราชหัตถเลขาถึงมกุฎราชกุมาร ความตอนหนึ่งเกี่ยวกับชื่อวัดโสธรว่า “...กลับมาแวะวัดโสธรซึ่งกรมดำรงฯ คิดจะแปลว่า ยโสธร จะให้เกี่ยวข้องแก่การที่ได้สร้างเมื่อเสด็จกลับจากไปตีเมืองเขมรแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถ หรือเมื่อใดราวนั้น แต่เป็นที่น่าสงสัยเห็นด้วยใหม่นัก...” พระราชปรารภตอนนี้ทำให้เกิดความคิดว่าชื่อวัดโสธรนี้จะเป็นการถูกต้องแล้ว หรือโดยได้ทรงระลึกถึงพระที่นั่ง “ยโสธรมหาพิมาณบรรยงค์” ในรัชกาลแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง ได้ยกทัพไปตีเมืองเขมรได้ชัยชนะ ทรงพระราชดำริเฉลิมพระเกียรติด้วยถ้อยแบบปราสาทกับพระที่นั่งในเมืองยโสธร นครธมมาแล้วในกรุงศรีอยุธยา ทำให้สงสัยว่าจะตกตัว “ย” ไปเสียหรืออย่างไร

คงเหลือแต่ “โสธร” เท่านั้น แต่ในที่สุด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงปลงพระทัยจะเชื่อนัก เพราะทรงเห็นว่าวัดโสธรนี้ยังใหม่ ดังปรากฏตามพระราชปรารภดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า “โสธร” กับ “ยโสธรมหาพิมาณบรรยงค์” มิใช่เป็นสถานที่แห่งเดียวกัน มีที่มาและมีความหมายต่างกัน

อนึ่ง อำเภอโสธรในจังหวัดอุบลราชธานี ก็ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัดโสธรนี้ เมื่อชื่อจะคล้ายคลึงกันก็ตาม คำว่า “ยโสธร” แปลว่า ทรงยศ เดิมอำเภอยโสธรเรียกว่า อำเภอยศ เพราะเป็นเมืองชื่อว่า ยศสุนทร ตั้งขึ้นในราว พ.ศ. ๒๒๘๐ ภายหลังเปลี่ยนเป็นเมือง ยโสธร แล้วยุบเป็นอำเภอเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๕๔

วัดโสธรเป็นวัดราษฎร์มาแต่ดั้งเดิม เพิ่งได้รับพระราชทานยกขึ้น เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร มีนามว่า “วัดโสธรวรารามวรวิหาร” เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๐๑

คำว่า วัดโสธร หากจะเขียนว่า “โสทร” หรือ “โสธร” ต่างก็มีความหมายด้วยกันคือ คำว่า “โสทร” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ หน้า ๙๓๒ แปลว่าพี่น้องร่วมท้องกัน ในหนังสือสภาพจังหวัดฉะเชิงเทรา เรียบเรียงโดย หลวงประจักษ์นเขต ปลัดจังหวัด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้อธิบายนามวัดโสธรซึ่งแปลว่า พี่น้องร่วมท้องกัน ซึ่งมีความตอนหนึ่งกล่าวว่า “...ทำให้น่าคิดถึงประวัติเดิมของพระพุทธโสธร

องค์นี้ในหนังสือเล่มหนึ่ง ชื่อตำนานเรื่อง หลวงพ่อพุทธโสธร คำกลอน ประพันธ์โดย นายเพิ่ม อยู่อินทร์ ซึ่งเป็นพ่อค้าแลคหบดี มีชื่อเสียงอยู่ในพื้นเมืองฉะเชิงเทราผู้หนึ่ง พิมพ์ขึ้นจำหน่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ แต่ผู้แต่ง ก็ไม่รับรองยืนยัน คงอ้างแต่เพียงว่า แต่งตาม ข้อความปรัมปราที่ได้รับคำบอกเล่าสืบต่อกันมา

ตามเรื่องในหนังสือคำกลอนเล่มนี้ มี ปาฏิหาริย์อยู่หลายประการ สรุปความโดยย่อว่า เมื่อนานมาแล้วมีพระเป็นพี่น้องกัน ๓ องค์ มีวิชาสามารถในทางแปลงองค์ได้ พระ ๓ องค์นี้อยู่ทางเมืองเหนือ ได้ปลอมแปลงเป็นพระพุทธรูปลอยน้ำมาเพื่อจะทดลอง ดิคนทางใต้ จนในที่สุดไปผุดขึ้นใน ลำน้ำ บางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา และแสดงฤทธิ์เดชลอยทวนน้ำได้ทั้ง ๓ องค์ ประชาชนชายหญิงได้พบเห็นพากันไปผูกมัดพระพุทธรูปหล่อทั้ง ๓ องค์นี้ ช่วยกันดูดลากด้วยคนเป็นจำนวน ๕๐๐ เศษ เชือกที่ผูกขาด ทำให้ผู้คนเหล่านั้นจมคว่ำทำการไม่ได้สำเร็จ ครั้นแล้วพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์นั้นก็จมนายไป สถานที่ซึ่งพระพุทธรูป ๓ องค์ลอยทวนน้ำแลถูกดูดลากจมนายไปนี้เลยให้ชื่อว่าสามพระทวน แต่ต่อมาเรียกกันผิดเพี้ยน เลยกลายเป็น สัมประทวน ต่อมาจนทุกวันนี้ ครั้นล่วงกาลนานสืบมา พระพุทธรูปองค์ที่แสดงฤทธิ์ปาฏิหาริย์ได้ลอยอยู่ในลำน้ำเจ้าพระยาแถบสามเสน ประชาชนมีจำนวนสามแสนช่วยกัน

ดูดลากจะเชิญขึ้นก็หาสำเร็จผลไม่ จึงเรียกที่หมู่บ้านนั้นว่าสามแสน แลต่อมาเพี้ยนเป็น สามแสน ส่วนพระพุทธรูปองค์นี้คงสุดท้ายได้แสดงฤทธิ์ปาฏิหาริย์จากบ้านสามพระทวนดังกล่าวข้างต้น ไปผุดขึ้นที่คลองช่องทางวัดบางพลี แลถูกอาราธนาขึ้นประดิษฐานอยู่ที่นั่นจนมีผู้คนนับถือลือชา พระพุทธรูปองค์กลางนั้นคือ หลวงพ่อโสธร ทุกวันนี้ เมื่อถูกดูดลากจะเชิญขึ้นไว้ที่บ้านสามพระทวนแล้ว ก็ล่องลงมาตามลำน้ำบางปะกงเลยผ่านพื้นวัดโสธรไปจนถึงคู้งใต้วัดโสธร ชาวเมืองได้พบเห็นก็พากันดูดลากจะเชิญขึ้นประดิษฐานก็ไม่สำเร็จสมประสงค์ จึงเรียกหมู่บ้านแถบนี้ว่า บ้านบางพระ สืบมาจนปัจจุบันนี้ ต่อจากนั้น พระพุทธรูปองค์นี้ได้ลอยนิ่งอยู่แหลมหนึ่ง ซึ่งเวลานี้เรียกว่าแหลมห้วน นิ่งอยู่ ณ ที่นั้น จนทำให้เกิดน้ำวนขึ้น ต่อมาเมื่ออาจารย์เฒ่าผู้หนึ่ง มีวิชาทางเพทสย ได้ทำพิธีตั้งศาลบวงสรวงเพื่อจะอัญเชิญพระพุทธรูปองค์นี้ขึ้นบก แลทำการสำเร็จนำมาประดิษฐานไว้ในโบสถ์วัดโสธร เป็นของศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองฉะเชิงเทราสืบมาจนทุกวันนี้ และได้มีการฉลองทุกปีมา”

ส่วนคำว่า “โสธร” ที่ใช้เขียนและเรียกขานกันอยู่ทุกวันนี้ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานไม่ได้ให้คำแปลไว้ แต่ในหนังสือพุทธประวัติของ “พระพุทธโสธร” ซึ่งจัดพิมพ์โดยสำนักวัดพิบูลเงิน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์

๒๔๙๒ ได้แปลว่า “ผู้ทรงความศักดิ์สิทธิ์ หรือผู้มีความศักดิ์สิทธิ์” ทั้งนี้เพื่อให้สมกับเกียรติคุณขององค์หลวงพ่อโสธรที่มีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพสักการะนับถือของคนทั่วไป

ประวัติหลวงพ่อโสธร มีเป็นมาอย่างไร นั้น ได้มีความเห็นแตกต่างกันในระหว่างนักโบราณคดี ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิ และคำบอกเล่าสืบต่อ ๆ กันมา ดังจะได้นำมาเปรียบเทียบให้เห็นต่อไปนี้.-

ก. ความเห็นของนักโบราณคดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้รับการยกย่องว่าทรงพระปรีชาสามารถในทางปกครองเป็นยอดเยี่ยม ทรงเป็นนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์และอื่น ๆ ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายถึงมกุฎราชกุมาร เมื่อเสด็จประพาสมณฑลปราจีนบุรี ร.ศ. ๑๒๗ ความตอนว่า “...พระพุทธรูป ว่าด้วยศิลปะแลทั้งนั้น องค์ที่สำคัญว่าเป็นหมอดินนั้น คือองค์ที่อยู่กลาง รูปตักและเอวงามทำเป็นทำนองเดียวกันกับพระพุทธรูปปฏิมากร แต่ตอนบนกลายเป็นด้วยฝีมือผู้ที่ไปปั้นว่า ลอยน้ำก็เป็นความจริง เพราะเป็นพระศิลาคงจะไม่ได้ทำในที่นี้...”

พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พอจะสรุปได้ว่าพระพุทธรูปนี้เป็นพระศิลา (แลง) ไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา และคงจะมาจากที่อื่น

นอกจากพระบรมราชวินิจฉัยดังกล่าวแล้ว ยังมีนักโบราณคดีอีกสองท่านได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับพระพุทธรูป ดังต่อไปนี้คือ.-

(๑) หลวงรณสิทธิพิชัย เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรได้บันทึกไว้ในเรื่อง การสำรวจของโบราณในเมืองไทย เกี่ยวกับพระพุทธรูปนี้ “...หลวงพ่อโสธรเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ หน้าตักกว้าง ๑.๖๕ เมตร สูง ๑.๙๘ เมตร เป็นพระพุทธรูปที่บูรณะขึ้นในปลายสมัยศรีอยุธยา หรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์ และช่างผู้บูรณะนั้นเข้าใจว่าจะเป็นฝีมือช่างผู้เคยมีภูมิลำนาวอยู่ทางภาคอีสาน ประวัติที่ข้าพเจ้าจะพึงกล่าวได้นั้น มีเพียงเท่านี้ และที่กล่าวนี้ก็กล่าวโดยอาศัยวัตถุที่เห็นเท่านั้น...”

เหตุผลที่สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปนี้ได้บูรณะหรือสร้างขึ้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์ นั้น ในฐานที่ นายมานิต วลิลโกดม ภัณฑารักษ์เอกของกรมศิลปากรในสมัยนั้น ได้ร่วมเดินทางไปสำรวจโบราณวัตถุกับหลวงรณสิทธิพิชัยในครั้งนั้นด้วย ได้ชี้แจงว่าที่สันนิษฐานเช่นนั้นก็โดยสังเกตจากวงพระพักตร์, ขา, สังฆาฏิ, ทรวงทรงและลีลาในการสร้างโดยเฉพาะช่างฝีมือทางภาคอีสาน การสร้างพระพุทธรูปไม่สู้จะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากมายนัก

(๒) นายมนตรี อมาตยกุล อดีตหัวหน้า

กองประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้ให้ทรงชนะไว้ในเรื่องนำเที่ยวจะเชิงเทรา กล่าวความไว้ตอนหนึ่งว่า “...พระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ลงรักปิดทอง มีขนาดสูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร หน้าตักกว้าง ๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร เท่าที่ตรวจดูรูปทรงภายนอกซึ่งลงรักปิดทองไว้ ปรากฏว่าเป็นพระพุทธรูปฝีมือช่างแบบลานช้าง หรือซึ่งเรียกกันเป็นสามัญว่า “พระลาว” พระพุทธรูปแบบนี้นิยมทำกันมากที่เมืองหลวงพระบางในประเทศอินโดจีน ฝรั่งเศส และทางภาคอีสานของประเทศไทย...”

พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และความเห็นของนักโบราณคดีอีกสองท่านที่ได้กล่าวนามมาแล้ว พอจะสรุปได้ว่า หลวงพ่อโสธรไม่ได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา แต่ได้นำมาจากที่อื่นเพราะพระพุทธรูปทำด้วยศิลาแลง พระพุทธรูปเป็นฝีมือแบบชาวลานช้าง หรือที่เรียกว่า “พระลาว” ได้บูรณะหรือสร้างขึ้นในปลายกรุงศรีอยุธยา หรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์

ข. ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิ
ตามพุทธประวัติของพระพุทธรูป จัดพิมพ์โดย นายทองใบ ภูพันธ์ ณ สำนักวัดพิบูลเงิน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ ได้บรรยายข้อสันนิษฐานไว้ดังต่อไปนี้ โดยได้จากการสัมภาษณ์กับ ท่านเจ้าคุณเทพวิ อติตเจ้าคณะมณฑล

ปราจีนบุรี วัดเทพศิรินทราวาส ว่า ขณะที่ท่าน (เจ้าคุณเทพวิ) ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้ความต้องการกันเป็นส่วนมากกว่าพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดโสธรปัจจุบันนี้ เดิมทีเสด็จปาฏิหาริย์ลอยมาตามกระแสน้ำจากทางเหนือลำแม่น้ำบางปะกง เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิแกะด้วยฝีมือหยาบ ๆ ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ ๒ คืบเศษ ไม่มีพุทธลักษณะงดงามอะไร ข้อที่ว่าจะลอยมาจากแห่งหนตำบลไหน ตั้งแต่เมื่อใดนั้นยังไม่มีใครสอบสวนได้ความ ส่วนที่ว่าพระพุทธรูปโสธรเสด็จลอยตามน้ำมาจริงหรือไม่ นั้น ท่านเชื่อว่าพระพุทธรูปโสธรเสด็จลอยน้ำมาจริง เพราะเชื่อว่าลอยน้ำได้ และท่านยังมีเหตุผลพอจะสันนิษฐานได้ว่า พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปที่แกะด้วยไม้โพธิ์ เข้าใจว่าสร้างขึ้นโดยฝีมือชาวเวียงจันทน์ หรือลาวนครเวียงจันทน์ หรือลาวโขงอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะเคยทราบมาว่า พวกลาวชาวพื้นเมืองที่กล่าวนี้ นิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้โพธิ์ และน่าจะคิดว่าพระพุทธรูปเสด็จลอยน้ำมาจากทางเหนือลำแม่น้ำบางปะกง และได้สันนิษฐานต่อไปว่าน่าจะลอยมาจากตำบลใดตำบลหนึ่งในท้องที่อำเภอพนมสารคาม อยู่ตอนเหนือของจังหวัดฉะเชิงเทราขึ้นไป โดยท้องที่สองปากฝั่งแม่น้ำบางปะกงตอนนี้ ในระหว่างสมัยรัชกาลที่ ๓ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ

พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ถึง พ.ศ. ๒๓๙๔ ต่อเนื่องกันมาจนถึงต้นสมัยรัชกาลที่ ๔ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ประเทศไทยมีสงครามติดพันกับแคว้นต่าง ๆ ในความอารักขาของอินโดจีน ฝรั่งเศส เช่นเมืองเวียงจันทน์ เมืองเชียงตุง เมืองเชียงรุ่ง และลาวโซ่ง เหล่านี้เรื้อรังอยู่ช้านาน เมื่อกองทัพฝ่ายใดตีดินแดนของข้าศึกได้ ก็กวาดต้อนผู้คนพลเมืองตลอดจนเสบียงอาหาร ข้าว ม้า โค กระบือ และอาวุธยุทโธปกรณ์ในดินแดนของข้าศึกที่ยึดได้ ส่งเข้ามาควบคุมรักษาไว้ในดินแดนของตนและให้ครอบครัวเชลยเหล่านั้น ตั้งรกรากทำมาหากินอยู่เป็นหมู่เป็นพวก อยู่ภายในเขตที่อันมีกำหนดจนกว่าสงครามจะสงบ และมีการเจรจาแลกเปลี่ยนเชลยกันในภายหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งท้องที่ตำบลต่าง ๆ ในอำเภอพนมสารคามนี้ แต่ก่อนพื้นที่ราบเป็นป่าไม้กระยาเลี่ยนนานาชนิด อุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ธาตุต่าง ๆ เช่น แร่ตะกั่ว แร่เหล็ก และอื่น ๆ อยู่เป็นอันมาก ในท้องที่ที่กล่าวนี้มีครอบครัวลาวเวียงจันทน์ ตั้งรกรากทำมาหากินอยู่หลายร้อยครัวเรือน ตลอดมาจนถึงยุคสมัยปัจจุบันก็ยังปรากฏว่ามีครอบครัวลูก หลาน เหลน ตั้งถิ่นฐานบ้านช่องกลายเป็นคนพื้นเมืองไปเลย เข้าใจว่าครอบครัวที่ถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยนี้เอง ได้สร้างพระพุทธโสธรขึ้นด้วยไม้โพธิ์ หรือมิฉะนั้นก็อาจสร้างมาจากเมืองเวียงจันทน์หรือแคว้น

ลาวแคว้นใดแคว้นหนึ่งที่กล่าวข้างต้น เมื่อเจ้าของถูกกองทัพไทยกวาดต้อนเอาตัวมาก็เลยอาราธนาพระพุทธรูปองค์นี้มาด้วย เพื่อช่วยป้องกันอันตรายภัยพิบัติอันจะพึงบังเกิดขึ้นเมื่อตนต้องพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองมารดร ต่อมาจะเป็นโดยบังเอิญหรือโดยเจตนาอย่างไรก็ยากที่จะสันนิษฐาน พระพุทธโสธรจึงเสด็จลอยตามน้ำมาจนถึงวัดแหลมหัววน ซึ่งเป็นที่ตั้งกองทัพบกทหารช่างที่ ๒ อยู่ในปัจจุบันนี้ และในที่สุดพระสงฆ์และชาวบ้านไปพบพระพุทธโสธรลอยน้ำอยู่ จึงอาราธนาขึ้นมาประดิษฐานไว้ ณ พระอุโบสถวัดโสธร แล้วเลยถวายพระนามไปตามชื่อของวัดโสธรแต่นั้นเป็นต้นมา

ค. คำบอกเล่าสืบต่อกันมา นอกจากที่ปรากฏในตำนานเรื่องหลวงพ่อพุทธโสธรรำกลอนประพันธ์โดย นายเพ็ม อยู่อินทร์ ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ได้ปลอมแปลงเป็นพระพุทธรูปเสด็จลอยมาตามลำน้ำบางปะกง เพื่อจะลงจอดคนทางใต้ นอกจากนั้นแล้ว นายทองใบ ภูพันธ์ สำนักวัดพิบูลเงิน ยังได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธประวัติของพระพุทธโสธร ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์ เจ้าคุณเทพกวี วัดเทพศิรินทน์ ความอีกตอนหนึ่งว่า “...ในระหว่างที่ฉันยังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลอยู่ ทราบจากคนพื้นเมืองจังหวัดฉะเชิงเทราที่มีอายุสูง ๆ ว่าพระพุทธโสธรนั้น เมื่อมีกิตติศัพท์แพร่หลายเลื่องลือไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ แล้ว พระภิกษุสงฆ์ในวัดโสธร

ตลอดจนทายาททายิกาผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในอภินิหารย์อันศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธโสธรต่างพากันปรีดีตกเกรงกลัวไปว่า สักวันหนึ่งอาจมีผู้ลักลอบเอาพระพุทธโสธรไปเสียที่อื่น ฉะนั้น จึงพร้อมใจกันจัดสร้างพระพุทธรูปจำลองแบบไม้ธรรมดาขึ้น แล้วนำเอาไปสวมครอบปิดบังพระองค์จริงของพระพุทธโสธรไว้เสียภายใน เพื่อเป็นการพรางตา และต่อมาจะเป็นด้วยเห็นว่าพระพุทธรูปจำลองด้วยไม้ที่ทำมาแล้วครั้งก่อน ยังไม่เป็นการปลอดภัยเพียงพอที่จะป้องกันไม่ให้โจรผู้ร้ายมาลักหรือจะอย่างไม่ปรากฏชัด จึงได้มีการทำพระพุทธรูปแบบไม้ชนิดเดียวกับครั้งก่อน แต่มีขนาดใหญ่กว่าขึ้นอีกเป็นครั้งที่สอง และแล้วก็ปฏิบัติเช่นเดียวกันกับที่ทำมาแล้วคราวแรก คือ เอาสวมครอบซ้อนพระพุทธรูปจำลองครั้งแรกลงไปอีกชั้นหนึ่ง ในกาลต่อมาจะเกิดความคิดพิเศษอะไรขึ้นมากกว่าครั้งก่อน ๆ จึงปรากฏว่าคราวนี้ได้ใช้ปูนพอกทับพระพุทธรูปจำลองเมื่อครั้งที่สองเสียแน่นหนาใหญ่โต จะประจักษ์แก่ผู้ที่ไม่มัสการปัจจุบันนี้ว่า พระพุทธโสธรมีขนาดหน้าตักกว้างถึง ๓ ศอกเศษ ซึ่งความจริงพุทธศาสนิกชนรุ่นแรก ๆ หาได้เคยเห็นพระพุทธโสธรพระองค์จริงไม่

ประวัติของหลวงพ่อโสธรมีเป็นมาอย่างไร ได้สร้างหรือบูรณะขึ้นในสมัยใดเป็นพระพุทธรูปที่ทำด้วยศิลาแลงหรือทำด้วยไม้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา หรือมาจากที่อื่น

นั้นย่อมนำความยุ่งยากมาสู่ผู้เรียบเรียงเป็นอันมาก เพราะปราศจากหลักฐานที่ชัดเจนไว้นั่นเอง ส่วนมากเป็นเรื่องบอกเล่าสืบทอดกันมา ยิ่งนานวันคำบอกเล่าอาจเพิ่มเติมหรือขยายความออกไปอีกได้ ทรรศนะที่ได้จากคำบอกเล่าจึงมีน้ำหนักที่รับฟังได้น้อยที่สุดหรือแทบจะรับฟังไม่ได้เลย ที่ได้นำมาเขียนลงไว้ ณ ที่นี้ด้วยก็เพื่อให้ประวัติของหลวงพ่อโสธรสมบูรณ์ครบถ้วนเท่านั้น

ถัดจากคำบอกเล่าขึ้นไปก็มีทรรศนะของผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับประวัติที่มาของหลวงพ่อโสธร โดยมีเหตุผลและหลักฐานที่ตนเชื่อถือว่าจะเป็นเช่นนั้นจะเป็นเช่นนั้น ดังเช่นท่านเจ้าคุณเทพกวี อดีตเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี เป็นต้น ทรรศนะของผู้ทรงคุณวุฒินั้นนับว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านที่จะนำมาพิจารณาเปรียบเทียบว่าเป็นความเห็นที่ควรรับฟังได้หรือไม่ เพียงไร เพราะความเห็นของคนเรานั้นอาจผิดหรือถูกก็ได้ แต่ขอให้เป็นการบอกเล่าที่จับฟังมาจากผู้อื่น ถ้าทำได้ดังนั้นก็จะเป็นประโยชน์แก่การศึกษา ค้นคว้าประวัติที่มาของประวัติหลวงพ่อโสธรยิ่งขึ้น ข้อสันนิษฐานหรือความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒีย่อมมีน้ำหนักดีกว่าคำบอกเล่าสืบทอดกันมา เพราะเป็นเหตุผลประกอบข้อสันนิษฐาน มิใช่เป็นการเลื่อนลอยอย่างเช่นคำบอกเล่า

ถัดจากข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นไป ก็คือทรรศนะของนักโบราณคดี นับ

ว่าเป็นความเห็นที่ดีที่สุดในบรรดาความเห็นทั้งหลาย เพราะข้อวินิจฉัยของนักโบราณคดีต้องกองไปด้วยหลักฐานและเหตุผลที่สืบมา และหลักวิชาซึ่งได้ยอมรับนับถือว่าเป็นเช่นนั้น เช่นนี้จริง ไม่มีทางจะได้แย้งเป็นอย่างอื่นได้ดังเช่น พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธโสธรไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นในภายหลังอย่างไรมันก็คงจะรับกันในเรื่องเท็จจริงว่า องค์จริงของพระพุทธโสธรมิได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ช่างฝีมือเป็นช่างแบบลานช้าง หรือแบบพระลาว เพราะถ้าทำในจังหวัดฉะเชิงเทราด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิก็ตีค่าบอกเล่าที่เล่าต่อกันมาก็ตีต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานบรมราชวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทรรศนะของนักโบราณคดีจึงเป็นความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทรรศนะอื่น ๆ ทั้งหมด

อภินิหารและความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อโสธร มีอยู่อย่างไรเป็นที่เลื่องลือกันมากมิใช่เฉพาะในเขตจังหวัดฉะเชิงเทราเท่านั้น แม้จังหวัดข้างเคียง เช่น ชลบุรี ระยอง ปราจีนบุรี นครนายก สมุทรปราการ พระนครศรีอยุธยา ต่างก็เคารพนับถือในอภินิหารและความศักดิ์สิทธิ์ทุกองค์ไป จะมีอยู่แต่เฉพาะ

บางองค์ซึ่งนาน ๆ จึงจะพบสักครั้งหนึ่ง นับว่าเป็นสิ่งอัศจรรย์อย่างหนึ่งในบรรดาสิ่งอัศจรรย์ทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก ซึ่งสมควรจะนำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ตามหนังสือประวัติหลวงพ่อโสธร ที่ท่านพระมหาก่อเมฆทสสี ขณะเมื่อเป็น พระเชมารามมุนี หรือ พระราชเชมากร เมฆทสสี เจ้าอาวาสวัดโสธรปัจจุบันได้เขียนไว้ มีความตอนหนึ่งว่า เมื่อหลวงพ่อดำมาประดิษฐานอยู่ในวัดโสธรแล้ว ประชาชนชาวเรือนับถือมาก กล่าวกันว่าถ้าได้บอกหลวงพ่อดำแล้วสินค้ายกก็ซื้อขายคล่องเป็นแน่แท้เท่า ครั้นต่อมาเมื่อการคมนาคมทางบกสะดวกขึ้น จึงมีผู้คนไปนมัสการมากขึ้น ผู้ใดเจ็บไข้ได้ป่วยก็มาขอความคุ้มครองรักษาจากหลวงพ่อโสธร มักจะได้ผลสมความปรารถนาเป็นส่วนมาก มูลเหตุอีกอันหนึ่งที่กิตติศักดิ์ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อโสธรได้แผ่ไพศาลไปในท้องที่ต่าง ๆ เล่ากันว่า ในสมัยหนึ่งบ้านโสธรเกิดทุกข์ภัยไข้เจ็บช้ำยากมากแพง ผ่นแล้ง ข้าวกล้าในนา ผลไม้ในสวนเหี่ยวแห้ง สัตว์พาหนะเกิดโรคระบาดล้มตาย ผู้คนทั้งเด็กและผู้ใหญ่เป็นโรคฝีดาษต่างพากันอพยพหนี ทิ้งบ้านช่องเอาตัวรอด ในกาลครั้งนั้นยังมีบุรุษหัวหน้านครอบครัวหนึ่ง เมื่อเกิดโรคระบาดนี้ขึ้นตนหาที่พึ่งไม่ได้ก็หันเข้าหาพระสรณะเป็นที่พึ่งที่ยึดถือ จึงไปนมัสการอธิษฐานบนบานขอความคุ้มครองรักษาจากหลวงพ่อโสธรในพระอุโบสถ เอาข้าวป่าง ดอกไม้เหี่ยวแห้งที่

บูชาแล้วบ้าง กับทั้งอธิษฐานหยดเทียนขอน้ำมนต์จากหลวงพ่อบ้างแล้วเอามากิน มาทาและอาบ ปรากฏว่าได้ผลสมความปรารถนา โรคหายเป็นปกติ ด้วยความดีใจที่โรคหายสมความประสงค์ จึงจัดให้มีการสมโภชแก่นบถวาย แต่นั้นมา กิตติศัพท์ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อก็แพร่สะพัดไปในที่ต่าง ๆ กว้างขวางมากขึ้น จนเป็นที่เลื่องลือนับถือกันว่า “หลวงพ่อโสธรศักดิ์สิทธิ์” ผู้ใดปรารถนาสิ่งใด ที่ชอบ ที่ควร ท่านก็ประสิทธิ์ประสาทให้สมความประสงค์ ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อโสธรมีมากมายเหลือจะพรรณนาให้หมดสิ้นได้จนในกาลต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการในจังหวัดฉะเชิงเทราเข้าถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในพระอุโบสถวัดโสธรอันเป็นที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูป ซึ่งแต่เดิมมากระทำที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (วัดเมือง) กระทำต่อ ๆ มาจนสิ้นสมัยการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช

ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อโสธร
แม้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ได้ทรงกล่าวไว้ในขณะเสด็จตรวจคณะสงฆ์ในมณฑลปราจีนบุรี พ.ศ. ๒๔๕๙ ว่า

“...พระประธานในอุโบสถวัดนี้ เป็นพระศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวจังหวัดนี้นับถือมาก มีคนมานมัสการไม่ขาด และมีการไหว้ประจำปี

กำหนดในวันเพ็ญ เดือน ๑๒ ถึงวันนี้ มีเรือมาเป็นอันมาก นอกจากไหว้พระมีการออกร้านและแข่งเรือ...”

อนึ่ง มีเหตุการณ์น่าสนใจเกิดขึ้น เมื่อราวปี พ.ศ. ๒๔๙๑ สำนักวัดพิบูลเงิน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี ได้มีจิตใจเลื่อมใสศรัทธาในองค์หลวงพ่อโสธรและใคร่จะได้สร้างพระพุทธรูปจำลองพระพุทธรูปขึ้น เพื่อนำไปตั้งสักการบูชาไว้ที่จังหวัดนนทบุรี ในการนี้ได้กระทำพิธีกรรมภายในพระอุโบสถวัดโสธร โดยเอาด้ายสายสิญจน์พันกับองค์หลวงพ่อโสธร แล้วเดินเส้นด้ายสายสิญจน์ไปยังโรงพิธีชุมทองหล่อพระพุทธรูปจำลอง แต่ในที่สุดพิธีต้องหยุดชะงักลงกลางคัน เนื่องจากการประชานในจังหวัดฉะเชิงเทราไม่ยินยอมอ้างว่าการกระทำเช่นนั้นเท่ากับเป็นการถอดเอาดวงวิญญาณขององค์หลวงพ่อโสธรไปเสีย ซึ่งจะกระทำให้คลายความศักดิ์สิทธิ์ไป เหตุการณ์เข้าขั้นรุนแรงจนเงินจะยกพวกเข้าปะทะกัน เคราะห์ดีที่เจ้าหน้าที่ทราบจึงมาระงับเหตุได้ทันทวงที เรื่องจึงสงบลงได้ ทั้งนี้ เป็นการแสดงให้เห็นอภินิหารและเกียรติคุณของหลวงพ่อโสธรเป็นที่เลื่องลือเพียงไร แม้ชาวจังหวัดใกล้เคียงก็ต้องการพระบารมีของพระองค์ท่านไปคุ้มกันเพื่อให้ได้รับความร่มเย็น จึงนับเป็นความอัศจรรย์ยิ่งอย่างหนึ่ง

งานเทศกาลนมัสการหลวงพ่อโสธร ปีหนึ่งมี ๓ ครั้ง กำหนดทางจันทรคติดังนี้:-

๑. งานเทศกาลกลางเดือนห้า เริ่มงาน

วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ รวม ๓ วัน ๓ คืน กล่าวกันว่ามีมาก่อนเทศกาลอื่น แต่จะมีมาแต่เมื่อใดไม่ปรากฏ โดยถือว่าเป็นงานฉลองสมโภชในวันที่อาราธนาหลวงพ่อขึ้นจากน้ำ คือวันที่ ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ เป็นวันได้หลวงพ่อมาประดิษฐานอยู่วัดโสธร

๒. งานเทศกาลกลางเดือนสิบสอง
ปรากฏตามหนังสือรายงานกิจการประจำปี จังหวัดฉะเชิงเทรา พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๒ ว่า "...มีภายหลังกลางเดือนห้า มีขึ้นราวพุทธศักราช ๒๔๓๓ โดย นายทรัพย์ ไต้ไผละคร คลองโสธร เป็นผู้เริ่มจัดให้มีขึ้น ซึ่งมีมูลเหตุมาจากปีนั้นเกิดฝัฒาระบาด คณะละคร นายทรัพย์ก็เป็นโรคฝัฒาด้วย จนต้องหยุดฉลองสมโภชหลวงพ่อทางเรือให้เป็นที่สนุกสนาน ด้วยอภินิหารของหลวงพ่อ คณะละครที่เป็นฝัฒาพร้อมทั้งชาวบ้านด้วย ได้หายขาดจากโรคฝัฒาเป็นมหัศจรรย์ นายทรัพย์จึงได้จัดการแห่สมโภชทั้งกลางคืนและกลางวัน และเป็นประเพณีสืบมาจนทุกวันนี้ (งานเดือนสิบสอง จัดงานมโหฬาร ทั้งกลางวันและกลางคืน และเป็นงานประเพณีมาจนทุกวันนี้) งานเดือนสิบสองจัดงานมโหฬาร ขึ้นแรกมี ๓ วัน คือวันขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ และแรม ๑ ค่ำ เดือนสิบสอง ครั้นต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๔ คณะกรรมการจัดงาน ได้ขยายงานออกเป็น ๕ วัน คือเริ่มตั้งแต่วันขึ้น ๑๒ ค่ำ ถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือนสิบสอง

ได้เริ่มแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นต้นมาจนกระทั่งบัดนี้..."

สำหรับการแห่หลวงพ่อทางเรื่อนั้น เดิมทีเดียวไม่มีการแห่หลวงพ่อทางเรือลงไปถึงตำบลท่าพลับ (โรงสีล่าง) และที่อำเภอบ้านโพธิ์ แต่เนื่องจากนายทรัพย์ผู้เป็นไต้ไผละคร อาชีพดังกล่าว ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า "ไต้ไผทรัพย์" ได้นำละครไปแสดงในที่ต่าง ๆ เมื่อประมาณ ๙๐ ปีมาแล้ว ได้นำคณะละครไปแสดงที่โรงบ่อนท้ายตลาดโรงสีล่าง ตำบลท่าพลับ อำเภอบ้านโพธิ์ ขณะที่ลูกสาวไต้ไผทรัพย์กำลังแสดงละครอยู่ได้มีสมครพรรคพวกของผู้มีอิทธิพลอยู่ในขณะนั้นอุ้มลูกสาวไต้ไผทรัพย์ไปทั้งเครื่องละคร ไต้ไผทรัพย์ไม่มีทางจะเลือกปฏิบัติเป็นอย่างอื่น นอกจากจะหนีเข้าพึ่งบารมีหลวงพ่อโสธร โดยบนบานว่าถ้าได้ลูกสาวกลับคืนมาจะแห่หลวงพ่อมาสมโภชที่โรงสีล่าง ตำบลท่าพลับ ด้วยบุญญาภิหารของหลวงพ่อโสธรทันตาเห็น ไต้ไผทรัพย์ก็ได้ลูกสาวกลับคืนมาภายใน ๓ วัน นับแต่นั้นมาก็ได้มีการแห่หลวงพ่อโสธรทางเรือมาถึงโรงสีล่างแล้วแห่ต่อไปถึงอำเภอบ้านโพธิ์เป็นประเพณีสืบมาจนบัดนี้

๓. งานเทศกาลตรุษจีน สมาคมชาวจีน พร้อมด้วยพ่อค้า ข้าราชการและประชาชน ได้จัดให้มีการต้อนรับเทศกาลตรุษจีนขึ้นที่วัดโสธร โดยกำหนดงาน ๕ วัน ๕ คืน เริ่มงานวันขึ้น ๑ ค่ำจนถึงวันขึ้น ๕ ค่ำ (ปีใหม่) ตามจันทรคติของจีน

ทุกคราวที่มีงานเทศกาล ได้จัดให้มี
ขบวนแห่พระพุทธรูปไปยังบริเวณใกล้
เคียง และมีมหรสพ และการเล่นอื่น ๆ เป็น
การสมโภช มีประชาชนมาเที่ยวชมงานและ
บำเพ็ญกุศลมากมายคั่นหลาม หลวงพ่อ
โสธรจึงเป็นปูชนียวัตถุอันควรแก่การเคารพ
บูชาอย่างยิ่ง

ที่มา: กิจจา วัฒนสิน. “ตำนานหลวงพ่
พระพุทธรูป.” ใน หนังสืองานประ
จำปีหลวงพ่พระพุทธรูป. มปท.,
๒๕๐๕.

รายนามเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมศพ

คุณพ่อมงคล (สุน) อินดี

ณ วัดท่าสะอ้าน

ต.ท่าสะอ้าน อ.บางปะกง จ.ฉะเชิงเทรา

๑๔	ธ.ค. ๒๕๓๓	คณะสงฆ์วัดท่าสะอ้าน
ภริยา บุตร ธิดาและหลาน ๆ
๑๕	ธ.ค. ๒๕๓๓	บริษัทถาวรการพิมพ์
บริษัทแอคคูเรทเพรส
คุณกำธร พูนศักดิ์อุดมสิน
คุณวิโรจน์ ลัญจนะวนิชย์
คุณเกรียง จิระเดชดำรง
๑๖	ธ.ค. ๒๕๓๓	พรพรคาราชฎ
๑๗	ธ.ค. ๒๕๓๓	สนามกอล์ฟไทยคันทรี่คลับ
ธนาคารกรุงเทพ สาขาบางปะกง
๑๘	ธ.ค. ๒๕๓๓	ธนาคารกรุงไทย สาขาพนัสนิคม
สมาคมหญิงไทย สมุทรปราการ
คุณวิมล เตชะไพฑูริย์ (บริษัทคอลลอสเตอร์เบียร์ประเทศไทย)

กำหนดงานบำเพ็ญกุศล

วันศุกร์ที่ ๑๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔

เวลา ๑๕.๐๐ น. เจ้าภาพเชิญศพขึ้นตั้งบำเพ็ญกุศลบนศาลาการเปรียญ

เวลา ๑๙.๐๐ น. พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม

วันเสาร์ที่ ๑๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕

เวลา ๐๙.๐๐ น. มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์

เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์สวดพระพุทธรูป ๑๐ รูป

เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพลแด่ พระภิกษุสงฆ์ทั้งวัด

เวลา ๑๙.๐๐ น. พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม

วันอาทิตย์ที่ ๑๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๕

เวลา ๐๙.๓๐ น. พระสงฆ์สวดพระพุทธรูป ๑๐ รูป

เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพล แด่ พระภิกษุสงฆ์ทั้งวัด

เวลา ๑๓.๐๐ น. เชิญศพเวียนเมรุ แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๔.๐๐ น. มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์

เวลา ๑๕.๐๐ น. มาติกา บังสุกุล

เวลา ๑๖.๓๐ น. พระราชทานเพลิงศพ

จึงขอประทานกราบทูล-ทูล-กราบเรียน เรียนเชิญมาด้วยความเคารพ

นางกิมกี อินดี

ภริยา

นายสมเกียรติ (ยัง) นางสุทธิทิพย์ อินดี

นายสมทรัพย์ นางวรรณา แผ่นผา

นายสมเกียรติ นางภาณี ใจเย็น

นางสาวราตรี อินดี

นายสมศักดิ์ นางพอลศรี ลาภวัฒนะมงคล

บุตร ธิดา เจ้าภาพ

นายศักดิ์ดา นางกรแก้ว พณิชยางกูร

นายถวัลย์ อินดี

รายนามผู้ที่นำพวงหรีด ดอกไม้ และผ้า มาเคารพศพ

พณฯ พลเอกเทียนชัย ศิริสัมพันธ์

หัวหน้าพรรคราษฎร

พ.ต.อ.มงคล ปราณศิริโพธิ์

ผู้กำกับการตำรวจภูธร จ.ชัยนาท

เฮียตี๋ ปันจันบางปะกง

ร้านแก้วตา ท่าสะอ้าน

บวร ๐๙ "รวมใจ"

หน่วย พัชระ บ.เอไอเอ จำกัด

บ.แอล เอส พี เจเนอรัล จำกัด

พริ้มเพรา เสี่ยงมเนตร

ธนาคารกรุงศรีอยุธยา สาขาบางปะกง

ธนาคารกสิกรไทย สาขาบางปะกง

กำนันทองเจือ พรหมศิริ

สจ.รุ่งฤทธิ์ เขียวพิเชฐ

บริษัท เมโทร จำกัด

เดนิม อภินันท์ มาลี ศรีวรรณ

กุนตี ขวัญ

หมู่บ้านกฤมิตร

พยาบาลจุฬา รุ่น ๖๖

บ.แอคคูเรทเพรส จำกัด

ห้องเย็นไทยแลนด์

นายแพทย์สุชาติ นิยมานันต์ย์ (ผู้อำนวยการ.พ.ชลบุรี)

ศ.พัชนีฟาร์ม

ทันตแพทย์อำนาจ ลิขิตกุลธนพร

ซัง พันธุ์ปลา

จรัสแสงการไฟฟ้า

กลุ่มเพื่อน ๐๙-๑๑ เทพศิรินทร์

ชีวบ๊วย แซ่ฮุย

แสงวนิชค้าไม้

สงวนชัย จักรสนิทขานนท์

ชาวบ้านท่าไข่

พระภิกษุสันติ (หลวงลุงเส็ง) อินดี และลูก

แม่ลูก และหลาน ๆ

ศิษย์หลวงพ่อบ้านน้ำ

แดงแอ ลูก และหลาน ๆ

อาจารย์ชัยณรงค์ หอมจันทร์ ชื่นศิริ

วิมล เตชะไพฑูย์ (บริษัทคอลลเตอร์เบียร์ประเทศไทย จำกัด)

ดร.อาทิตย์ อุไรรัตน์ รมต.กระทรวงการต่างประเทศ

สมชาย ประไพ พินิจ จารุสมบัติ (กลุ่มห้องเย็น)

กำธร เกรียง วิโรจน์

มิตรประมง

คณะครู ร.ร.ประกอบราษฎร์บำรุง

มารดาฟาร์ม โชคอำนวยฟาร์ม

สจ.บุญทอง เตียรประเสริฐ

อี เอ็ม อี แอร์

ธนาคารกรุงเทพจำกัด สาขาบางปะกง

ธนาคารกรุงไทย จำกัด สาขาพนัสสินคม

ธนาคารกสิกรไทย สาขาฉะเชิงเทรา

พ.ต.ท.บรรจงศักดิ์ พงษ์พิทักษ์

วิชัย ทองแดง

ธีระพล จารุเกษตรพร สำนักงานดินแดงทนายความ

หจก.ลำพูนทิพย์โยธา

สุดา ทินกร

รังสรรค์ ทรงลักษณ์

วิเชียร ออมรักษ์ รัตนะพิรพงศ์ (รองอธิบดีกรมที่ดินและคุณนาย)

สำเร็จ บุญเรือน คัดชอบ

บม.โทรแมชีนเนอร์ จำกัด (แผนกขายเครื่องจักรภาคตะวันออก)

พล.ต.ต.ศักดิ์ สวีสวรรณ

ฝ่ายเวชกรรมสังคม ร.พ.ชลบุรี

กำนันสมโภชน์ คุณศิริวรรณ วงษ์ประเสริฐ

ประสาน สุริย์ เปี้ยวศิริ

บุญชอบ

แพปลาอองค์ ชลบุรี

แม่ฝัน นายสุทัศน์ นางสุนันท์ พงษ์พิทักษ์

บึงชินแซ

โสภณ ทรานสปอร์ต

จรวาย มงคลนิมิตร สันติ ดิยงดี

ร้านอาหารมาตามนัด

เดือนใจ และหลาน ๆ

วิรัตน์ กิจบำรุง

พัฒนายนต์ชลบุรี

พิพัฒน์ อินสุวรรณ

กำนันแจ้ง สรวาย เนตรแก้ว

รายนามผู้ร่วมกุศลในการสวดพระอภิธรรม

คุณสมบุญ ณ อยุธยา คุณอรุณี โอเจริญ
 คุณกัญญ์ ประดิษฐ์ผล
 คุณเล็ก และ คุณหนู
 โรงกลึงกมล
 คุณชีวบวช พณิชยการ
 คุณกรรณิกา อนันตะยา
 คุณสมโภชน์ ไผ่ไตรจิต
 คุณเสนาะ คุณอานวย ไผ่ไตรจิต
 คุณประสงค์ คุณเจี๊ยง สุริบุญญา
 คุณสุริย์พร เจริญประสิทธิ์
 คุณเข้ม คุณาโกชน
 อาจารย์บุญส่ง คุณอนงค์ สดใสภา
 คุณศุภศิริ สุขธนา
 คุณสุทธิ กิตติคุณพร และ ภรรยา
 อาม้าอึ้ง แผ่นผา
 คุณบุญชู เจริญพันธ์
 คุณสมชาย คล่องประมง
 คุณเชียว คุณเฉลียว (ทำไข่)
 คุณอุ้ย แซ่โจ้ว
 คุณอภิชาติ กิตติสุวรรณ
 คุณต๋อย คุณตุ้ม (เพื่อนโหวง)
 คุณวสุพร พิสุทธิวัชรวงศ์
 คุณป้าเต๋ากว แซ่เล่า
 คุณพิน คุณแจ้ว
 คุณตุ๊ก คุณต๊าก คุณโคก คุณพร

(บริษัทอินเตอร์เนชั่นแนล แลบบอราทอรีส์ จำกัด)

ผู้ใหญ่สมจิตร คุณราตรี (กิ)
 คุณศิริ เสริมเกียรติวงศ์
 คุณวิโรจน์ วัฒนชนะวนิชย์
 คุณถาวร สีสดใส
 คุณสง่า ตั้งวงศ์ศิริ
 คุณวีระ วัชรรุ่งเรือง
 คุณนิตย ติวะพิรุฬห์เทพ
 คุณจูน นากภูมิ
 คุณเกี้ยว แซ่โจ้ว
 คุณแปง คุณกิมล้วน แซ่เจี๊ย
 คุณย้ง ไทยเจริญ

คุณประดิษฐ์ (รุ่น) (โรงอวน)
 คุณเม้งเตียง แซ่โจ้ว
 คุณธัญญา (หนู) คุณนงลักษณ์ มณฑุกุล
 คุณจิ้ง คุณสุทิน (ร้านเอื้อพิพัฒน์)
 พระครูประยุตพัฒนาภรณ์ (อาจารย์ประสงค์)
 คุณณรงค์ คุณเพ็ญศรี กิตติกุล
 คุณบุษยา เตียรประเสริฐ
 คุณอิมเด็ก คุณจำเนียร อังกุลสิทธิ์
 คุณเกษม คุณสำรวย ไผ่ไตรจิต
 คุณกิมจู แซ่ลี่
 คุณสุกัญญา เพชรเจริญ (ตัง)
 คุณกิ๊ก คุณเปิ้ล
 คุณเหียง ดันพิบูลย์
 คุณทองสุข คุณยุวณีย์ สอนสำเนียง
 คุณชัยวัฒน์ แผ่นผา
 คุณปรีดา แผ่นผา
 คุณเม้ง โสระธนะศักดิ์
 คุณชิดฟ้า (กรุงเทพฯ)
 คุณประนอม พึ่งวิริยะ (เล่าเปิด)
 คุณพรเจริญ (จุ)
 คุณสมโภช แก้วไขเทียน และ ครอบครัว
 คุณโหวง (บางวัว)
 คุณทองม้วน พงษ์ศิริ
 คุณอุ้ยน้ำ (บ.เม้งแข่งพลาตติก จำกัด)
 คุณย้ง จันทรศิริทอง

คุณเหียง เพ็ชรศิริ
 คุณก่าธร พูนศักดิ์อุทุมสิน
 คุณเกรียง จิระเดชดำรง
 คุณสมศักดิ์ กุลวราพร
 คุณสุเทพ กิตติเกษมศักดิ์
 คุณสุจินดา (บ.อินเตอร์เนชั่นแนล แลบบอราทอรีส์ จำกัด)
 บ.อินเตอร์เนชั่นแนล แลบบอราทอรีส์ จำกัด
 คุณลัก แซ่ย้ง
 คุณลำอากค์ วุฒิสักดิ์สถิตย
 คุณหมง คุณเอ็ง แซ่ลี่
 คุณประสิทธิ์ ลาภวัฒนมะมงคล

คุณไสว คุณยุพิน บุญทัย
 คุณตั่ง คุณม่วย (น้อยเสย)
 คุณลัดดา เจริญสุข
 คุณวนิดา เดชาติวงศ์ ณ อยู่ธยา
 คุณจำลอง แซ่ลี้
 คุณโอปิก แซ่เขียว
 คุณตัน และภริยา
 คุณจำนงค์ พรบริบูรณ์
 คุณประเสริฐ สมจิตร
 คุณเกี้ยว (เสย) แซ่ลี้
 คุณครูทองดี คุณสมศักดิ์ มั่นปาน
 คุณสอาด งอกงาม
 คุณวิไล (โรงเปิด)
 คุณจรวย สงวนพงษ์
 คุณเกิน
 คุณสุข คุณสมพิศ
 คุณสำเร็จ คุณบุญเรือน คิดชอบ
 คุณมิ่งขวัญ คุณประทุม พัวพันธ์
 คุณจรวย มงคลนิมิตร
 อยู่สงวนชัยบริการ
 คุณช่งเล้ง แซ่เขียว
 คุณวิรัช ชุมน้อย
 คุณมานิต สิริเขียวสกุล
 คุณนันทะ คุณฤทัยวรรณ สหรัลสกุล
 บิดาอาจารย์วัลลภ แสงดีแน
 คุณชูศักดิ์ คุณอำพร ศรีอัญชลี
 คุณสุวพันธ์ เจียรนัย
 คุณไพบูลย์ คุณสุทิน ยวงสุวรรณ
 คุณลุงจันทร์ ปันศรี
 คุณชุ่นเลี้ยง แซ่เอ็ง
 คุณจุ คุณออก ศิลอา่อน
 คุณเสนาะ เกษมสุข
 คุณพ่อเอียด คุณแม่บุญส่ง ศิลอา่อน
 แพทย์ (3953882) (3871615)
 คุณลินธ์ (หลี) งามโชดชัย
 คุณหลี่ คุณสมศรี (สหะผลิตภัณฑ์การเกษตร)
 กุ๋ไ้ย ศิวะพิรุฬห์เทพ
 คุณประโถม เจริญพร

คุณสุข อินดี
 คุณธงชัย คุณสมจิตร พึ่งวิกรัย
 คุณเจ็กไม้ แซ่ลี้
 คุณกรองจิตร ชมสมุทร
 คุณวีระศักดิ์ คุณรัตนาลาภวัฒน์มงคล
 คุณจรีพล วงษ์สวัสดิ์
 คุณโอด เตือน
 คุณเพชรรัตน์ (ชัวะ) ดันติญานันท์
 คุณกิมเลียง เกษมสุข
 คุณถาวร คุณเคาร์ณลิน วรรณศิริ
 ร.ต.ชิตชนก คุณจารุณันท์ ศิริพัฒน์
 คุณสงกรานต์ คุณสอ้ง พรหมลาลี
 คุณชม้อย คุณพล
 คุณวีรเกียรติ ลิกษากุล
 คุณทัศนีย์ พงษ์พิริยะกาญจน์
 คุณกลิ้ง (บางปะกง)
 คุณล้มเกลี้ยง แซ่ลี้
 คุณองอาจ คุณวิไล สุวรรณพฤกษา
 พันตรีไพบูลย์ อยู่เจริญ และ ภริยา
 คุณสมชาย (อิด) มั่งมี
 คุณชวรัตน์ สุทธิบุญสุวรรณ
 คุณเล้ง (บางวัว)
 คุณโป้ (ตราด)
 คุณพินิจ จารุสมบัติ
 คุณจินตนา (เจ้าแก้ว) มังคละสวัสดิ์
 คุณทิฆัมพันธ์ ศรีวิพัฒน์
 คุณจิตติ คุณปราณี เจียรนัย
 คุณช่งหลี แซ่ซิม
 คุณสังวาลย์ คุณไพเราะ สกุลศรี
 คุณสว่าง คุณบุญธรรม มะหะเลา
 คุณหนู (โพ้ง) เจริญเนตร
 พนักงานธนาคารกรุงเทพ จำกัด สาขา บางปะกง
 คุณสมเดช คุณวรรณดา ศิลอา่อน
 คุณเขี้ยวจิ๋ว (ทั้ง) แซ่เล่า
 คุณบุญสม คุณฟ้า วงศ์ฤๅ
 คุณกิมเด็ก แซ่แต้
 คุณสอน ธรรมเจริญ
 คุณเล้ง คุณสุดใจ

คุณประเทือง อินทร์ประดม

คุณยงยุทธ สันทนาประสิทธิ์

คุณประสิทธิ์ แซ่ตั้ง

คุณสังวรณ์ คุณกาญจนา

คุณประยุทธ ผลบวร

คุณชวลิต จรัสวงษ์ขจร

คุณสุรเดช รุ่งโสธนารัตน์

คุณรำพึง คุณวรรณิ ธรรมเจริญ

คุณบุญเลิศ วัชรพลากรกุล

คุณบุญส่ง และภริยา (บ้านอำเภอ)

คุณฮวด คุณเทพ (ท่าทอง)

คุณประพันธ์ ชัยกิตติภรณ์

คุณนุ่นชัย แซ่ไ้ว

คุณประสาน และภริยา (รฟภ)

คุณเจนณรงค์ (แป๊ะ) สุขแจ่มใส

คุณชัย คุณเล็ก

คุณชลีพร พงษ์ประสิทธิ์

คุณวันชัย วิวัฒน์พงศ์พันธ์

คุณวิทยา ศรีสัมมาชีพ

คุณจงศิลป์ หวังสงวนกิจ

คุณสำเร็จ โชติมงคล

คุณแดงแอ ศรีพงษ์

คุณทักษ์ สุขคล้าย

คุณเมด็จ คุณสมศรี จงอานันท์

คุณโหวง สุริยะนาเทศ

กำนันประยุทธ ดำเนินชาญวนิชย์

คุณสงกรานต์ บุญหยง

คุณประยงค์ ชำนิประเสริฐกุล

กำนันอำเภอไพร คุณประทุม

คุณแมว หาดวอน

คุณลัดดา ทองสุข

คุณมนัส คุณชวน (โรงกุ่ม)

คุณสมหมาย (ดีเล็ก) เรืองสกุลดี

คุณอาพรหมประสิทธิ์ คุณอาระเบียบ อินติ และครอบครัว

คุณบุญเหลือ

คุณเจตน์ ชื่นศิริ (ชีว)

แม่กิ่ง คุณชูชาติ กลอยใจ

คุณนิต ปันทองคำ

คุณบ้านบ้านพิภาชี ชลบุรี

คุณอาภรณ์ (เซ็ง) ธรรมกิตติคุณ (แพปลาทองลั่น)

คุณต๋อย คุณอมร

คุณปิง คุณจุก

คุณเพียว ชาญน์โสธร

คุณธีรชัย จิวัฒน์ธนากุล

คุณจุมพต คุณสุนันท์ ณรงค์รักเดช

คุณมลิวลย์ จรุงจิตต์

คุณวิโรจน์ โกสุม (แวบ)

คุณโสภณ คุณชูศรี ประมวลศิลป์ชัย

คุณสมศักดิ์ เจริญวรชัย

คุณฐสิทธิ์ ศรีวัฒนวรชัย

คุณเฮง คุณไข่ ศิริประกอบ

คุณถึก เจริญสุข

คุณประเสริฐ แสงทองสกุลเลิศ

คุณดำเนิน คุณละเอียด

คุณกฤษณ์ สุวรรณโฆสิต (ร้านกฤษณ์ค้าวัสดุ)

คุณอืด

คุณนำพล ดีพรกุล

คุณปรีชา เพ็ลนเจริญศรี

คุณฉัตรศิริ ธรรมมารมณ

คุณหยวน คุณบรรจจะ วัฒนศิริ

คุณอารี สุวนันทกุล

คุณสุวัฒน์ เดชประเสริฐ

คุณย่น อัครานิก

คุณปักจิว ทองหยิบ

คุณเกษม ผดุงนาม

คุณนิยม (หนิ) สอานวงศ์

ธนาคารกรุงไทย สาขาพนัสนิคม

คุณศักดิ์ คุณเข็มเพชร มานะประดิษฐ์

คุณสังเวียน คุณต๋อย (ท่าไข่)

คุณช่อเตี้ย ชื่นบาน

คุณฮ่งลิ้ม แซ่ไ้ว

คุณไพบุลย์ (ติง) ร้าน จ.เจริญอะแกวเรียม

โรงรำลิมแข้งอวด (ถาวร สีสดใส)

คุณปู คุณบุบผา สงวนวงศ์

คุณเฮียเฮียง (ปากน้ำ)

คุณชิต (โต) ไสววัลลดากุล

ลัมเด็กี่ (เครื่องครัว)
คุณสนิท วิบูลย์
คุณวิสุทธิ (ร้านน้ำแข็งบางบัว)
คุณสัมฤทธิ์ คุณบุญช่วย คุษาโภชน์
คุณเกษร อ่วมเจริญ
กำนันประสิทธิ์ คุณลำอางค์ (เทพราช)
คุณฮั่ว คุณปู้ คุณโต (ถาวรการพิมพ์)
ด.ต.พัฒนพงษ์ เียนเสนาะ
คุณวิทยา คุณอรพรรณ น้อยใจบุญ
คุณปักซิง แซ่เตีย
คุณสมเกียรติ ใจเย็น
คุณสิทธิพงษ์ ชัยกิตติภรณ์
คุณอำนวย คุณสาคร (โชคอำนวยการ)
คุณพงษ์ศักดิ์ (กุ๊มเ้า)
คุณสุวิรัตน์ ธาราคักดิ์
คุณคมปกรณ์ ลิ้มปสุทธิรัตน์
คุณนิวัต คุณแก้ว สุนทรชีวิน
คุณมานิตย์ (ทก) กิตติจารวงค์
คุณวันชัย (เป้ง) บัวยอม
คุณเป้า สุขภารังษี
คุณวีระ คุณประทุมพร แก้วน้ำ
คุณแม่รำพรรณ เตรียมประสิทธิ์
น.จ.ก. เอนกคำไม้
คุณมานพ คุณสมหมาย เปลี่ยนศรี
คุณสายพิน กิตติพรพิมล
คุณทัศนีย์ (เสย) สุวัฒน์
คุณนุ่นเซียะ (บางบัว)
คุณบุญเอี่ยม เตชะสำราญ
ผู้ใหญ่ละมัย คุณกิมเลียง ปินยะกุล
กำนันทองเจือ พรหมศิริ
คุณณรงค์ ศรีพิทักษ์
ผู้ใหญ่บุญเยี่ยม ลำจวน
คุณวิชัย สันทนาประสิทธิ์
คุณบุญเชิด คุณวรรณฯ ต้นเจริญ
คุณกิมซัง คุณจำนงค์ สนองศรี
คุณชนะ ชนกกวินกุล
ปลาปันคลองด่าน
คุณถวัลย์ คุณพวงเพชร สุวรรณไชย

คุณพ่อเยื้อน คุณแม่น้อม จันทรพฤษา
คุณธรรมบุญ คุณวิรัตน์ วิรัชพันธุ์
คุณสมชาย พงษา
คุณกิมฮวด คุณบรรจง
คุณนิวัฒน์ กันฐศรีกำพล
คุณอารี คุณพิศมัย น้องเมย์ ดังศิริแสงทอง
ทนายอ่วม เทียนวงศ์
คุณสนอง คุณนงคราญ มั่นสมบุญ
คุณฮังมั่ง แซ่เตีย
สมาคมหลุงกั้ง
คุณมีชัย คุณนวลศรี บัวยอม
คุณเซ้ง คุณบุญเรือน ชัยกิตติภรณ์
คุณแม่ล้งเอียง เกียรติสมุทธชัย
คุณสุปราณี ชิดเชื้อ
คุณนุชพร ตันติวัฒนไพศาล
คุณมานิตย์ เหลืองนฤมิตรชัย (เฮียก๊)
คุณเม่งจ้อย แซ่ฮ้อง
คุณแฉล้ม (แก้ว) คุณสมบัติ
คุณบุญส่ง คุณพุทธชาติ พ่วงสมบัติ
คุณเฮง แซ่ฉั่ว
คุณอุษา สง่างาม
คุณจิระพันธ์ เตรียมประสิทธิ์
คุณตี๋ (ลาตยาว)
คุณหนูโต (ชอยท่าเรือพลี)
คุณจงเพียร ส่งกิตติสุนทร
คุณมนตรี พิบูลย์ไพโร
คุณเล้ง เดชไพบุลย์ยศ
คุณสุนีย์ อินฉัตร
คุณไสว ทรัพย์สอน
คุณวิมลรัตน์ อารังธัญลักษณ์ (โกวิทฟาร์ม)
คุณเป็ด แซ่เปี
อาจารย์ทองหล่อ ประสาททอง
คุณระเบียบ ต้นเจริญ
คุณลำอางค์ คุณจำเนียร เจริญพร
คุณแดง มณีธรรมวงศ์
ร้านยุติธรรม คุณอด คุณขาว (สี่แยกหนองบัวสะตอ)
คุณสินชัย (อ่ำ) ธนะภักดิ์
พล.ต.ต.ศักดิ์ ส่วยสุวรรณ

คุณณรงค์ (ตุ้) แซ่เอ็ง
 คุณไผ่ (แปปลาเกียว)
 คุณสงวน เสริมโสภณ
 คุณศิริ คุณพัชรี เหลืองสุขเจริญ
 ธนาคารกสิกรไทย สาขาบางปะกง
 คุณจาบ คุณตี๋เล็ก บัวยอม
 คุณเฉลิมศักดิ์ (เฮียแจ) อังกูรสิทธิ์
 คุณฉานิกา เขมานันทโกศล
 น.พ.สุชาติ คุณรื่นฤดี นิยมานนิตย์
 คุณบัว คงแจ่ม
 คุณเหลือง คุณสั่วออย

 คุณเตี้ย แซ่อึ้ง
 กำนันกำพล (บัก) วงศ์ทรายทอง
 ร้านลิ้มเจริญ
 คุณสุจิตรา คุณปรีชา แสงอาสภะวิริยะ
 คุณสมจิตร พูลสวัสดิ์
 คุณจิตรา สุตสงวน
 คุณชนิดา อาษารัฐ
 คุณกมลรัตน์ บานชื่น
 คุณไมตรี คุณลัดดา พฤกษ์ขจร
 ร.อ.เกียรติศักดิ์ คุณธราภรณ์ สุวรรณ
 คุณธนากร กอเผ่าพานิช
 คุณเฮง
 คุณสุรจิตต์ (หมอ)
 คุณทวี เอกสุวรรณเจริญ
 คุณเกียรติ สัจจวทีกุล
 คุณเฉลิมศักดิ์ พานิชสงเคราะห์
 คุณอารยา อมรกาญจน์พันธ์
 คุณกวง แก้วละมุล
 คุณบุญนาม (ตุ้)
 คุณสุนันท์ เจริญศรี
 ทพ.เกษม พินิจเบญจพล
 คุณมนัส ยิ้มงาม
 คุณสมาน อมรกาญจน์พันธ์
 บริษัท ฮั่วเซี่ยงจัน จำกัด
 จ.ส.ต.อนุศิษฐ์ มาปรีดา
 สจ.วิชาญ บุญธรรม

คุณแอ้งเกีย แซ่โจ้ว
 คุณมีเฮง พลุมล
 จรัสแสงการไฟฟ้า
 คุณถาวร รัตนปรีดากุล
 คุณซุ่น (รต ข.เทพพิทักษ์)
 คุณเอนก บุรณสิน
 คุณเอียด แซ่ซ้อ
 คุณณัฐพงษ์ คุณมรรยาท สุจิตวรกุล
 คุณสมชาย ประไพ (เหม็น)
 คุณซัง คุณแต้ว ทิพย์ประเสริฐกุล
 คุณสุนัย ศิริมัย (แดง)
 (คุณสุธรรม ศิริมัย (ดู่))
 คุณพิพัฒน์ อินสุวรรณ
 คุณวัฒนา ภาสกรณ์
 คุณสำราญ บุตรวงศ์
 คุณสุภาพร ประดับสมุท
 คุณตรึงฤดี สวาทะนันท์
 คุณเอมกมล จิระจรัส
 คุณทิพย์วรรณ ปานขาว
 น.พ.พรพิทักษ์ คุณอำไพ ตั้งจิตนบ
 คุณขวัญจิต ศิริทรัพย์สิดิต
 คุณย่งเซ่ง แซ่ซัง
 คุณไพบูลย์ ส่งสัมพันธ์สกุล
 คุณณรงค์ศักดิ์ (จั่ว)
 คุณเจริญ เลิศอุไรวงศ์
 คุณไพบูลย์ เรืองปัญญาพจน์
 คุณสมชาย คุณสุวรรณ ทองประกอบ
 คุณอรพินท์ อมรกาญจน์พันธ์
 คุณวินัย คุณไช้เอ็ง แซ่ซิม
 คุณบุญนาค (เทพราช)
 คุณประสงค์ คุณวรรณนา วิรัชพันธุ์
 คุณเสรี (ดู่) คุณสุดา (หนู)
 คนวิชัย (ไผ่) คุณสมจิตต์ รัศมีโชติ
 คุณแป้า
 คุณภักขิย์ พุ่มจันทร์
 คุณวิรัตน์ คุณอำไพ สนเจริญ
 กำนันบุญชอบ คุณช่อนกลิน
 คุณสัมพันธ์ คุณทิพย์วิภา บุญเกิด

คุณต๋อย คุณมาลี

คุณป้าสง

คุณสำราญ คุณแอ๊ด ปราณศิลป์

ตั้งกิมเส็ง

คุณลูกจันทร์

ช่างอืด

คุณปรัชญา ปราณศิลป์

ช่างมี และ ครูหน้อย

คุณจั่ว อ.พัฒนา

คุณเล็ก ยุพา

คุณนุ่น (ตลาดใหม่)

คุณวีระชัย (แอ๊ด) ศิริอนุการวัฒนา

คุณโอมัก อัครวิวัฒน์

บริษัท คลอสเตอร์เบียร์ ประเทศไทย จำกัด

โดยคุณวิมล เตชะไพฑูริย์

คุณบุญเต็ม ภักดิ์ศรี โรงน้ำแข็งสหพาณิชย์

ช.พ.ค. กระทรวงศึกษาธิการ

คุณสมนึก

คุณนกแก้ว

คุณลิ้ว ปราณศิลป์

คุณชลุติ

คุณนุ้ย

คุณแป้น (ร้านเชิยมหลี่)

คุณแจ่ง (ท่าแจลบ)

คุณดำ (ขายกุ้งอ่าวอุดม)

คุณวิโร (ตลาดใหม่)

คุณมะลิ (ตลาดใหม่)

คุณแม่กิมล้วย ทิพยเนตรฟาร์ม

คุณแอน (ท่าแจลบ)

บ.พัฒนายานต์ชลบุรี จำกัด

คุณอารยา ธรรมาภิมุข

คุณไต้ฮั่ว-คุณกิมแจ๋ แซ่ล้อ

พ.ต.ท.วิชัย-คุณจงกล คำพูล

ขอบอบพระคุณ

น้อมน้อมการกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณเจ้าที่เคารพ ที่ได้ให้ความเมตตาอนุเคราะห์ เสียสละเวลางานของพระสังฆาธิการ มาเป็นประโยชน์กับงานของคุณพ่อมงคล (สุน) อินดี นับตั้งแต่คุณพ่อถึงแก่กรรม จนถึงสิ้นสุดงานพระราชทานเพลิง จึงขอน้อมน้อมการ กราบแทบเท้าอย่างสูงสุด

เจ้าภาพและสกุล “อินดี” ทุก ๆ คน รู้สึกซาบซึ้งใจอย่างยิ่ง ในการที่ทุก ๆ ท่านได้มาเป็นเกียรติ ให้ความเป็นกันเอง ให้ความกรุณาช่วยเหลือทุกอย่าง ทั้งกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ กำลังความคิด และได้เสียสละเวลาอันมีค่าของท่านมาในงานสวดพระอภิธรรมศพ งานพระราชทานเพลิงศพ ตลอดจนการจัดทำหนังสือเพื่อเป็นอนุสรณ์ แต่...คุณพ่อมงคล (ครูสุน) อินดี ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงขอกราบขอบพระคุณอย่างสูง มา ณ โอกาสนี้ และขอจารึกไว้ในความทรงจำตลอดไป

เจ้าภาพ และสกุล “อินดี”

